

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ



STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 9 Номер 3 (27) 2012

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література.
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. —
Донецьк : ДонНУ, 2012. — Т. 9. — № 3 (27). — 230 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Донецького національного університету
Протокол № 9 від 28 вересня 2012 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.

*Адреса редколегії: 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua*

ISSN 2075-4205

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 9 № 3 (27) 2012

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш.Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М.М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А.П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П.В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В.А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В.В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л.М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2012

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 9 No 3 (27) 2012

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh.R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M.M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A.P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O.G. Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P.V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V.A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V.V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L.M. Yagupova

Donetsk DonNU 2012

З М І С Т

Том 9, № 3 (27), 2012

Германські мови

<i>Bilynskyi M. E.</i> Deverbal Derivational Pairs in the Historical Thesaurus of English.....	5
<i>Ваховская О. В.</i> Имя концепта ГРЕХ в англоязычной картине мира: частеречные и семантические характеристики.....	17
<i>Гіков Л. В.</i> Способи вираження майбутньої дії в німецькій мові.....	30
<i>Домніч О. В.</i> Типи мовних контактів на території США.....	42
<i>Зозуля М. О.</i> Функціональні властивості концептуальної метафори-персоніфікації в романах У. Голдінга.....	52
<i>Островська Ю. К.</i> Семантика оцінних суспільно-політичних неологізмів в англійській мові межі ХХ–ХХІ століть.....	64
<i>Пефтієва О. Ф.</i> Вербалізація концепту OCCUPATION образними іменниками-найменуваннями особи в англійській мові.....	81
<i>Семенюк І. С.</i> Лексико-семантична диференціація публіцистичних текстів з юридичної тематики.....	92
<i>Сисоєва Є. С.</i> Особливості лексикографічної репрезентації оцінного значення англійських антропонімів.....	103
<i>Скіданова К. Ю.</i> Ономасіологічний підхід до вивчення пейоративної етнономіації США.....	112

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Басыров Ш. Р.</i> Немецкие рефлексивные глаголы и их структурно-семантические параллели в иранских языках.....	122
<i>Кротенко Л. Б.</i> Сучасна комунікативна модель дискурс-тексту.....	136
<i>Найдьонова О. С.</i> Об'єктивація змістового вузлу «Помічники Бога» лінгвокультурного концепту РЕЛІГІЯ в англійській та українській мовах.....	145
<i>Путіліна О. Л.</i> Категорія відмінка у світлі традиційної, універсальної, генеративної та відмінкової граматик (від 70-х років ХХ ст.).....	154
<i>Сокіл Д. О.</i> Дієслова на позначення зміни означеної кількості у німецькій та українській мовах.....	163
<i>Трофімова О. В.</i> Граматична варіативність фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій в англійській та українській мовах.....	172

Переклад

<i>Дьомова Н. В.</i> Відтворення алітерації Шекспірової драми «The Tragedy of King Richard II» в українському перекладі Валентина Струтинського.....	181
--	-----

Методика викладання іноземних мов

<i>Dzhava N. A.</i> Aktionsformen im Fremdsprachenunterricht.....	194
---	-----

Портрет ученого

<i>Огуй О. Д.</i> Пам'яті В. В. Левицького.....	204
---	-----

Критика і бібліографія

<i>Огуй О. Д.</i> Заповіт науковій молоді (рецензія на монографію для молодих вчених [В. В. Левицького] «Семасиология». — [Изд. 2, исправл. и дополн.]. — Винница : Нова Книга, 2012. — 680 с.).....	212
--	-----

Наукове життя

Наукові конференції факультету іноземних мов Донецького національного університету.....	219
---	-----

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Böhmerová A.</i> Review of the Publication Humanities Across the Borders : [collection of papers / editors-in-chief O. L. Byessonova, N. I. Panasenko]. — Donetsk – Trnava : DonNU, 2012. — 257 p.....	223
Наші автори	224

CONTENTS

Volume 9, No 3 (27), 2012

Studies in Germanic Languages

<i>Bilynskyi M. E.</i> Deverbal Derivational Pairs in the Historical Thesaurus of English.....	5
<i>Vakhovska O. V.</i> The Name of the Concept <i>SIN</i> in the English Worldview: Part-of-speech and Semantic Characteristics.....	17
<i>Hikov L. V.</i> Ways of the Future Action Expression in the German Language.....	30
<i>Domnich O. V.</i> Types of Language Contacts on the Territory of the USA.....	42
<i>Zozulya M. O.</i> Functional Properties of Conceptual Personification in the Novels by W. Golding.....	52
<i>Ostrovskaya Yu. K.</i> Semantics of Evaluative Social and Political Neologisms in English at the turn of the XX–XXI centuries.....	64
<i>Peftieva O. F.</i> Verbalization of Concept Occupation by Figurative Nouns Denoting a Person in English.....	81
<i>Semeniuk I. S.</i> Lexico-Semantic Differentiation of Printed Media Texts on a Legal Problem	92
<i>Sysoieva Ye. S.</i> Peculiarities of the Lexicographic Representation of Evaluative Meaning of English Anthroponyms.....	103
<i>Skidanova K. Yu.</i> Onomasiological Approach to the Analysis of the American Pejorative Ethnic Nomination.....	112

Typological and Contrastive Studies

<i>Basyrov Sh. R.</i> German Reflexive Verbs and their Structural and Semantic Equivalents in the Iranian Languages.....	122
<i>Krotenko L. B.</i> Modern Communicative Model of Discourse-Text.....	136
<i>Naidyonova O. S.</i> The Conceptual Unit “Christian Beliefs and Doctrines” of the Concept <i>RELIGION</i> : Peculiarities of Verbalization in English and Ukrainian.....	145
<i>Putilina O. L.</i> The Category of Case in the Light of Traditional, Universal, Generative and Case Grammars (since the 70 ^s of XX th C.).....	154
<i>Sokil D. O.</i> Verbs Denoting Change of Definite Quantity in German and Ukrainian.....	163
<i>Trofimova O. V.</i> Grammatical Variation of the Phraseological Units Denoting Negative Emotions in the English and Ukrainian Languages.....	172

Translation

<i>Diomova N. V.</i> Rendering Alliteration of W. Shakespeare’s Drama “The Tragedy of King Richard II” in the Ukrainian Translation by Valentyn Strutyns’kyi.....	181
---	-----

Methods of Language Teaching

<i>Dzhava N. A.</i> Forms of Action in a Foreign Language Teaching.....	194
---	-----

Scholar’s Portrait

<i>Oguy O. D.</i> To the Memory of V. V. Levitskiy.....	204
---	-----

Criticism and Bibliography

<i>Oguy O. D.</i> The Will to Young Researchers (Review of the Monograph for Young Researchers) by <u>V. V. Levitskiy</u> «Semasiology». — [Issue 2, corrected and amended]. — Vinnytsya : Nova Knyha, 2012. — 680 p.).....	212
---	-----

Academic Proceedings

Scientific Gatherings at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University.....	219
---	-----

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

<i>Böhmerová A.</i> Review of the Publication <i>Humanities Across the Borders</i> : [collection of papers / editors-in-chief O. L. Byessonova, N. I. Panasenko]. — Donetsk – Trnava : DonNU, 2012. — 257 p.....	223
--	-----

Contributing Authors	226
-----------------------------------	-----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2012 M. E. Bilynskyi
(Lviv)

DEVERBAL DERIVATIONAL PAIRS IN THE HISTORICAL THESAURUS OF ENGLISH

БЛИНСЬКИЙ М. Е. ВІДДІЄСЛІВНІ СЛОВОТВІРНІ ПАРИ В ІСТОРИЧНОМУ ТЕЗАУРУСІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Контекстуалізація дієслів та спільнокорених з ними дериватів заданої категоріальної природи у діахронних текстових прототипах Oxford English Dictionary відкриває перспективу електронного моделювання нових лексичних об'єктів. У статті описано основні принципи укладення історичного тезауруса віддієслівних словотвірних гнізд на підставі синонімічності мотивуючих основ. Звернено увагу на варіанти оцінки отриманих реконструкцій в абсолютній та відносній хронологічній подібності словотвірних пар у порівнюваних рядах тезауруса.

БИЛИНСКИЙ М. Э. ОТГЛАГОЛЬНЫЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПАРЫ В ИСТОРИЧЕСКОМ ТЕЗАУРУСЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Контекстуалізація глаголів і однокорених з ними дериватів заданої категоріальної приналежності в діахронічних текстових прототипах Oxford English Dictionary відкриває перспективу електронного моделювання нових лексических об'єктів. В статті описані основні принципи складання історичного тезауруса отглагольних словообразовательних гнізд на основі синонімічності мотивуючих основ. Обращено внимание на варианты оценки полученных реконструкций в абсолютном и относительном представлении хронологического сходства словообразовательных пар в сравниваемых рядах тезауруса.

BILYNSKYI M. E. DEVERBAL DERIVATIONAL PAIRS IN THE HISTORICAL THESAURUS OF ENGLISH

Both derivational families and synonymous strings of English verbs can be modelled on the grounds of the OED textual prototypes of their constituents. Presented in the paper is an electronic framework aiming at a reflection of the synonymous strings of parent verbs in the sequences of their coinages over time. Such reflected strings eventually get nested according to the derived categories to construe a historical thesaurus of verb-motivated derivatives. The paper focuses on the heuristics of software-sustainable queries to the dating of textual prototypes of parent verbs and their derivatives as regards the length and expansion similarity of strings providing the OED-exhaustive exemplification and diagram visualisations. There are relevant differences in the measures of similarity of expansion routes for classes of deverbatives and their bases over time.

Keywords: OED textual prototypes, dating, reconstruction, deverbal families, strings of synonymous verbs, strings of deverbal derivatives.

1. Introduction

The recovery of the inventory for expressing certain meanings at specific moments of history or within historical periods as well as a reconstruction of the speed of the expansion of such an inventory over time are relevant for the diachronic-cognitive study of the lexicon.

In rediscovering relations of synonymy the composition of the groupings of words is juxtaposed with the dating of their textual prototypes (earliest quotations in a corpus). These groupings may be of two kinds: the notional-semantic fields of Roget's Thesaurus or the strings within dictionaries of synonyms. The former ones were adopted as a starting point in the compilation of the Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary [4]. In it the constituents of the onomasiological (sub-)areas are rearranged in the order of their decreasing

age. We argue that strings of words from dictionaries of synonyms constitute an *object* that can divulge relations of historical (near-)synonymy which are in a way complementary to those presented in the Historical Thesaurus of the OED.

The initial database for the study encompasses all the strings of non-phrasal verbs extracted from *Webster's New World Thesaurus* [5]. Their members are potential bases for derivatives. Multiple dictionaries of synonyms with the non-alphabetically arranged strings [cf. 3] solidify the perspective of the developed methodology.

Synonymous strings of verbs were docked with the OED attested composition of the word-forming families initiated by the verbs inside these strings. This procedure leads to stringing the coinages the relationships between which resemble the synonymous relatedness between parent verbs.

Stringing the coinages from synonymous parent verbs is not at all reflected in the existing dictionaries of synonyms. This fact accounts for the expedience of the compiling of inventories of deverbal derivatives by 'nesting' the existent strings of the parent verbs from their available thesauri into the thesauri of the attested derived words. To our knowledge, the feasibility of this kind of modelling at the cross-roads of word-formation and synonymy of language was originally expressed by the renowned Soviet derivatologist A. N. Tikhonov in [1].

Deverbal coinages are the results of the application of word-formation rules to the verbal bases. Some of them, however, are penetrations of ready-made lexical items from French and/or Latin into the recipient English lexicon in the conditions of inter-language contacts.

Both kinds of derivatives as well as their precedent, same-time and subsequent one-root verbs are documented in the textual prototypes (earliest quotations) of the Oxford English Dictionary (*OED*) [7]. All the collected evidence was drawn from version 3 of its second electronic CD-ROM edition. A proportion of the instances of the dating of the earliest text samples that were entered into the electronic framework will eventually get antedated by the evidence from OED 3 which is also integrating the data of the Middle English Dictionary. This assumption, however, is likely to modify the obtained results rather than undermine the foundations of the developed methodology.

The cross-section of the synonymous and derivational planes of the relationships between lexical units results in constructing a novel dictionary object. In it the constituents of deverbal families are stringed in the derivational reflections of parent synonymy and strings of deverbal coinages get nested into the categorial structure of the derived thesaurus.

2. Construing the historical thesauri of strings

A rearrangement of a string according to the age of the textual prototypes of its constituents produces a diachronic reflex of the present-day succession of its members. A

derivative is considered to be documented when it is attested in the *OED*. In the instances of double relatedness of a coinage to the homonymous verb and noun the textual prototype (earliest quotation) in which the coinage was motivated by the verb was taken into account.

The date of the earliest attestation of a word is usually given in the *OED* by the year in which the respective textual prototype was recorded in the written sources. Dating approximation marked in the *OED* by *a* (*ante*) or *c* (*circa*) was accepted as precise. Century dating was replaced by the next *OED* attestation of the word in question or, failing that, it was substituted by the last year of the century. In the cases of period dating of the textual prototype the earlier date was entered into the database.

When two or more constituents are dated in the same year they are placed in a reconstructed historical succession alphabetically.

The diachronic strings initiated by the oldest constituent which is the dominant in one or more (owing to polysemy) contemporary strings and just a constituent in one or more other strings make up a cluster of strings. Hence in the historical thesaurus a given word may initiate more strings than in the present-day thesaurus.

Conversely, some words that open up (a) synonymous string(s) in the contemporary thesaurus fail to initiate the respective historical reflexes. It happens when at least one other constituent in the string is dated prior to its present-day dominant, and in the historical thesaurus at large there is not a single string within which the given word is the oldest constituent.

The basis for relating a deverbal coinage to a category is its paraphrase. In the electronic lattice a separate position is allotted to the verb and each of the agreed categories of derivatives. The coinages with morphonemic changes around the seam between the stem and the formative are counted in as those characterized by opacity.

Deverbal nouns distinguish action nouns in *-ing*, *-tion*, *-ment*, *-ance*, *-age*, *-ture*, *-al*. Some of these get lexicalized into one-word factitive nouns. Action nouns unaffected by factitive lexicalization are labelled as d_1 . Lexicalizable action nouns and their factitive lexicalizations are tagged as d_2 and d_2' , respectively. The slot of factitive nouns may have variant coinages. Sometimes one of these does not correlate with the one-word action noun. Thus factitive nouns (d_2') are not exclusively lexical (epidigmatic) derivatives of action nouns (d_2). Also, the earliest coinages filling in the position of the lexicalizable action noun (d_2) and factitive noun (d_2') may belong to different epidigmatic pairs of one-word action-factitive nouns and thus differ by the respective suffixes.

Agent nouns in *-er*, *-or* as well as, sporadically, in *-ant*, *-ive*, *-ard*, *-ory* and *-ist* are tagged as d_3 . Sometimes the deep case reading of the suffixal models of the agent noun is that of the

instrument. Patient nouns in *-ee* and occasionally in *-er* and *-ant* or even, although extremely rarely, in *-ed* are labelled as d_4 . Eventually, their deep case reading can be that of the object.

The category of quality marked by the process is represented by deverbal adjectives (d_5) in *-ful*, *-ous*, *-ive*, *-y*, *-ant/-ent* and *-ory/-ary*, lexicalized present participles (d_6) in *-ing*, modal adjectives (d_7) in *-able/-ible* and lexicalized past participles (d_8) in *-ed*.

Multiple suffixes within a common category of deverbatives are entered into the framework by the earlier/earliest counterpart or by a more common one in cases of coincident dating. They can also be involved in string modelling separately. Variant categories make up aggregate categories ($d_{1/2}$) formed according to the precedent counterpart. The lexemes given as archaic in the OED are marked by the following asterisk.

The synonymous string consists of the headword, otherwise referred to as dominant, and its synonyms. A derivative which is the earliest one in a string concatenates lexemes of the same categorial, or, eventually, owing to the uniformity condition imposed by database partitioning, suffixal affiliation.

The issue of the temporal succession of derivatives also holds for the cases when by an arbitrary date the historical dominant had not produced a coinage (the gap, just as any other, could be temporary), but two other constituents of the string had already evinced their derivational productivity.

The same ordinal position in two arbitrary strings falls on the identical or divergent root(s). The verb that is the earliest constituent in a historical string may produce a derivative which is not the oldest one in the derived string. The earliest chronological position in a derived string may be taken up by any transposed constituent of the parent string.

The *Historical Thesaurus of Verbs and Deverbal Coinages* contains eight categories of primary deverbal strings. The onomasiological relationships between the verbal lexemes within a string attested in the thesaurus are deemed to comply with the synonymous adjacency between the constituents. The number of such constituents determines the length of the string. In the diachronic reconstruction the said adjacency in some part of the examples reveals various sense transformations obviously modifying or weakening the relationships of synonymy. For space considerations we will illustrate this kind of reconstruction by two arbitrary strings of verbs with the floating, which is most often the case, and historically intact dominants. The historical dominant is followed by the conventional sigh * \subset and the contemporary one by $[\subset]$:

feast 1300 * \subset *rejoice* 1303, *revel* 1325, *celebrate* $[\subset]$ 1534, *carouse* 1567, *jubilate* 1604 <
c1300 K. Alis. 1578 *Teller of jeste is ofte myslike Ribaud festeth also with tripe.*

1303 R. Brunne Handl. Synne 2032 *Swyche an eyre y vnderstande Shal neuer wel reioshe hys lande.*

c1325 *Song of Yesterday in E.E.P. (1862)* 133 *this day as leef we may be liht. To Reuele*

with these buyrdes briht.

1534 in Picton L'pool. Munic. Rec. (1883) I. 26 The foundation of John, Duke of Lancaster, to celebrate there for the soules of him and his ancestors.

1567 Drant Horace Ep. xiv, I that in tune and out of time, karoust it without measure.

1604 T. Qright Passions v., 2. 168 Musicke ... iubilating the heart with pleasure.

interrupt 1412 *c [c] interfere 1530, infringe 1533, intrude 1534, obtrude 1555, intervene 1588 <

1530 Palsgr. 538/1 My horse entrefyereth all redy, I feare me the jade wyll fayle me, or I come to my journayes ende, mon cheual entretaille desja [etc.].

1533 in Gross Gild Merch. II. 73 Whatsoewer brothir or brethir attempte to infring or breke this sayde lawe.

1534 Act 26 Hen. VIII, c. 3, 5 Dignities benefices or other spiritual promocions wherein they shal so enter and entrewde before the paiment of the saide firste fruites.

c1555 Harpsfield Divorce Hen. VIII (Camden) 86 To reject such definitions as by most wise+men have been delivered unto us, and to obtrude to us other, partly their own.

1588 A. King tr. Canisius' Catech. Hj, Pape pius quintus ... being interueneit by daith, left ye same to pape gregore his successor to be accompleseit.

A problem that may arise here in some part of the strings is that the diachronic textual prototype of the lexeme violates its epidigmatic derivation involved in the respective string of synonyms.

The derived strings typically fall short of the parental verbal ones as regards the number of the constituents involved (see table 1). The extent of synonymous adjacency between the attested derivatives is not necessarily identical with that between their respective parent verbs even in the present-day thesaurus. Hence in the modelled historical thesaurus of deverbal derivational families the onomasiological adjacency between the constituents within the categorially convergent (optionally suffix-variant) constituents of the non-parent strings is postulated to be (near-)synonymous. Distinguishing between these two varieties of onomasiological adjacency is a daunting task for the future.

Table 1. *Synonymous strings of verbs according to [5] in their primary derivational reflection in the historical thesaurus*

CATEGORY	SERIES LENGTH (L) RANGES			Total
	$2 \leq L \leq 4$	$5 \leq L \leq 9$	$L \geq 10$	L_n
Verbs (d_0)	4431 (73,8%)	593 (9,9%)	978 (16,3%)	6002 (100%)
e.g. forsake 800 *c drop 1000, abandon [c] 1375, reject 1494, desert 1539, liquidate 1575, defect 1579, discard 1586, disown 1620, ostracize 1649, maroon 1699, jettison 1848, welsh 1857				
Action nouns ($d_{1/2}$)	4399 (74,1%)	590 (9,94%)	945 (15,9%)	5934 (100 %)
skulking 1297 *c ambushment [c] 1330, surrounding 1449, entrapping 1561, lurking 1563, ensnarement 1617 waylaying 1674, ambuscading 1831, decoying 1883				
Factitive nouns (d_2)	3473 (76,28%)	605 (13,29%)	475 (10,43%)	4553 (100%)
e.g. glazing 1369 *c evening* [c] 1400, polishing 1530, flattening 1726 varnishing 1754, burnishment 1862, macadamization 1869, grading 1871				
Agent nouns (d_3)	4307(74,88%)	616 (10,71%)	829 (14,41%)	5752 (100%)
lurker 1325 *c skulker 1387, entrapper 1593, waylayer 1626, ensnarer 1631, surrounder 1683, ambuscader 1775, decoyer 1883, ambusher [c] 1893				

Table 1 continued

Patient nouns (d ₄)	744 (90,40%)	70 (8,51%)	9 (1,09%)	823 (100%)
e.g. recognizee 1592 *c confirmee 1600, endorsee 1754 [c], defendee 1864				
Adjectives (d ₅)	2305 (78%)	481 (16,28%)	169 (5,72%)	2955 (100%)
e.g. spready 1566 *c vauntful [c] 1590, exhibitiv 1596, promotive 1644, descriptive 1751, advancive 1847, splashy 1856				
Lexicalized present participles (d ₆)	4168 (75,34%)	621 (11,22%)	743 (13,43%)	5532 (100%)
e.g. brushing 1513 *c painting [c] 1628, applying 1648, daubing 1655, decorating 1877				
Modal adjectives (d ₇)	111 (80,05%)	568 (14,62%)	207 (5,33%)	3886 (100%)
e.g. digestible 1386 *c consumable 1641, appropriable 1646, assimilable 1667, absorbable [c] 1779, swallowable 1818				
Lexicalized past participles (d ₈)	4013 (75,38%)	608 (11,42%)	702 (13,19%)	5323 (100%)
e.g. parted 1380 *c separated 1535, estranged 1552, disunited 1560, alienated [c] 1561, divided 1565, disaffected 1632				

3. The expanding sequences in the strings of verbs and their coinages

Strings of verbs and strings of their coinages could expand variedly. An assessment of the extent of this variation can be found in matrix analysis [2]. We suggest construing a similarity matrix for each pair of strings that are formed on the basis of the dating of the textual prototypes of their constituents over time (cf. an example in fig.1).

A matrix consists of the row (here, technically, the left hand-side list) where its constituents are written chronologically and column with the placement of the constituents in the order of the stems from the row. The parent and derived categories can be ascribed to either side of the matrix. The matrix is symmetric with the overlapping upper and lower triangles.

In order to estimate the *expansion similarity (chronotropism)* of the two synonymous sequences the placement of each pair of constituents with respect to the position of their counterparts that share the roots across the diagonal is to be considered.

The squares in the matrix are marked with pluses on condition that the chronological succession of the respective pairs of synonyms in both strings is sequentially convergent. It occurs when the textual prototype of the *i-th* constituent from the column string (right hand-side list) is younger than its preceding and older than its following same-sequence counterpart(s) just as the relative chronology reference between the preceding and following (eventually one-time in cases of the same year dating) constituent(s) and the said *i-th* constituent's counterpart in the matrix row string. If these conditions are not met, there is dissimilarity in the succession of the strings constituents and the respective matrix squares on both sides of the diagonal are marked with a minus (see exemplification in figure 1).

Example		RECKON		
RECKON	1000	RECKONABLE	1658	X----++
JUDGE	1225	JUDGEABLE	1570	-X--++++
COUNT	1325	COUNTABLE	1495	--X++++
CONSIDER	1375	CONSIDERABLE	1449	---X++++
CALCULATE	1570	CALCULABLE	1734	++++X--
COMPUTE	1631	COMPUTABLE	1646	-++++X--
ENUMERATE	1647	ENUMERABLE	1889	++++++X-
EVALUATE	1842	EVALUABLE	1880	++++++-X

Figure 1. *A comparison of the chronological positions within a sequence of verbs and their shared-root modal adjectives (d₇)*

In the case(s) of derivational constraints imposed on specific constituents of the verbal string the construed matrix of chronotropism is characterized by empty rows and columns (figure 2):

Example		DERANGE		
CRAZE	1369	CRAZING	1388	X+ ++ +
DEMENT	1545	DEMENTATION	1617	+X ++ +
UNBALANCE	1586			
PERPLEX	1595	PERPLEXMENT	1826	++ X- -
DISCONCERT	1687	DISCONCERTION	1794	++ -X -
MADDEN	1735			++ -- X
DERANGE	1776	DERANGEMENT	1737	

Figure 2. *A comparison of the chronological positions within a sequence of verbs and their shared-root factitive nouns (d₂)*

To avoid empty rows/columns in the matrix caused by derivational constraints we omit the verbs that do not produce a coinage of a given category. With this purpose we place a string of verbs in the matrix column (as on figure 3 below). As the construed matrix is symmetric the sequential similarity of the expansion of strings will be assessed accurately although the position of pluses and minuses in the matrix will be changed.

An assessment of the sequential similarity in the diachronic growth of the parent and derived thesauri is obtainable from a quantification of the comparison results presented in the matrices of chronotropism.

A corpus of matrices for an arbitrary cross-categorical domain contains reflexive, non-reflexive and partially reflexive (arbitrarily, on a ten-partite scale) strings in the matrix column with respect to

those in the matrix row (see random exemplification for the sequences of agent nouns and adjectives compared, note – with variant directionality, with those of verbs on figures 3–4).

		X+++++				X---	
		+X++++				-X--	
		++X+++				--X-	
		+++X++				---X	
		++++X+				----X	
		+++++X					
Example	IMPUGN			Example	DISCLAIM		
ASSAILER	1375	ASSAIL	1220	NEGATOR	1580	NEGATE	1837
CHALLENGER	1382	CHALLENGE	1225	CONTRADICTION	1593	CONTRADICT	1570
IMPUGNER	1539	IMPUGN	1362	DISCLAIMER	1702	DISCLAIM	1560
QUESTIONER	1551	QUESTION	1470	REPUDIATOR	1843	REPUDIATE	1545
CONTRADICTION	1593	CONTRADICT	1570				
ATTACKER	1664	ATTACK	1600				
Example	FUDDLE			Example	INOCULATE		
CONFOUNDER	1401	CONFOUND	1290	PROTECTOR	1375	PROTECT	1526
PUZZLER	1652	PUZZLE	1595	TREATER	1489	TREAT	1297
STUPEFIER	1684	STUPEFY	1596	PREVENTER	1589	PREVENT	1432
FUDDLER	1699	FUDDLE	1588	MITIGATOR	1605	MITIGATE	1432
INTOXICATOR	1744	INTOXICATE	1529	INOCULATOR	1611	INOCULATE	1420
INEBRIANT	1819	INEBRIATE	1497	INJECTOR	1744	INJECT	1599
MUDDLER	1885	MUDDLE	1550	IMMUNIZER	1927	IMMUNIZE	1892
		X+++++				X-----+	
		+X+-----				-X+++++	
		++X-----				-+X++++	
		+++X-----				---X+++	
		++++X-----				----X++	
		+++++X-----				-----X+	
		++++++X-----				+++++X+	
		+++++++X-----				++++++X	

Figure 3. Exemplification of the comparison of the expansion of strings of verbs with strings of agent nouns (d_3)

						X-	--
						-X	++
						-+	X+
						++	+X
Example	INSINUATE			Example	CONDEMN		
INFUSE	1420	INFUSORY	1684	CONDEMN	1300	CONDEMNANT	1846
INSINUATE	1529	INSINUATIVE	1592	DAMN	1300	DAMNATORY	1682
INJECT	1599	INJECTIVE	1952	PRONOUNCE	1330		
INGRATIATE	1622	INGRATIATORY	1865	ADJUDGE	1374		
INFILTRATE	1758	INFILTRATIVE	1856	SENTENCE	1400		
				PROSCRIBE	1432	PROSCRIPTIVE	1757
				REPROBATE	1432	REPROBATORY	1823
				DOOM(judge)	1450		
Example	EXTENUATE			Example	ALIENATE		
REDUCE	1374	REDUCENT	1805	PART	1225	PARTIVE	1520
LESSEN	1399			DIVIDE	1374	DIVIDENT	1660
DIMINISH	1417			SEPARATE	1432	SEPARATIVE	1592
MITIGATE	1432	MITIGATIVE	1400	ESTRANGE	1485	ESTRANGEFUL*	1613
EXTENUATE	1529	EXTENUATIVE	1610	ALIENATE	1513	ALIENATIVE	1900
QUALIFY	1533	QUALIFICATIVE	1607	DISUNITE	1560		
PALLIATE	1548	PALLIATIVE	1543	DISAFFECT	1621		
		X	----			X+++++	
		-	X+++			+X---+	
		-	+X---			---X+++	
		-	++X---			----X++	
		-	+++X---			-----X+	
		-	++++X---			+++++X	

Figure 4. Exemplification of the comparison of the expansion of strings of adjectives (d_5) with strings of verbs

The mean value of this reflection $n_k(N)$ at a specific length M of the sequence $k = 1, 2, 3, \dots$ M in the matrix row (right hand-side string) can be received from the equation

$$\overline{n(N)} = \frac{1}{M} \sum_{k=1}^M n_{k=1}(N) \quad (2)$$

The precedence/follow-up relationship between the string's constituents can be defined proceeding from the absolute dating of their textual prototypes. According to this metric the textual prototypes of the column string constituents dated in the same year are computable as regards the assessment of the expansion similarity of the strings. The weak ordering convention of the alphabetically placed identically dated constituents is thus removed.

In the absolute assessment method the age differential values during the comparison of the placement of the strings constituents are typically negative. Within the relative assessment method an overlap of the sequential expansion of two strings at a given length of the matrix row sequence equals plus one. That is why the mean values of similarity are smaller than this value, but typically larger than zero.

If a measure of sequential similarity between strings is an intrinsic feature of all or at least some derived categories, the respective patterns of its mean values distribution are expected to produce sufficiently divergent (with their own trajectories) and generally fluctuation-proof (non-overlapping) curves for types of word-formation within attested lengths of the strings (figure 6).

Classes of deverbal coinages make up a descending similarity scale according to this factor which allows to make certain inferences on the strength of the transposed sequential logic and also chronological homogeneity of the textual samples accepted by the OED as diachronic prototypes of derivationally related lexemes. Action nouns ($d_{1/2}$) are more imitative of the synonymous build-up of verbs than other classes of nouns. Chronologically, their earliest quotations are closer to those of agent nouns (d_3) than to the quotations of factitive nouns (d_2). Factitive nouns (d_2) would be chronologically closer to their action noun counterparts (d_2) than to non-lexicalizable action nouns (d_1) or agent nouns (d_3). However, they are almost, save for patient nouns (d_4), the least imitative of the expansion of verbs. Within adjectival classes of deverbal word-formation lexicalized past participles (d_8) have a smoother curve imitating the sequential logic of the expansion of the string of synonymous verbs than lexicalized present participle (d_6). Modal adjectives (d_7) surpass the extent of the verb-imitative logic of adjectives (d_5). However, they are doing a lot worse in this respect than participles ($d_{6,8}$).

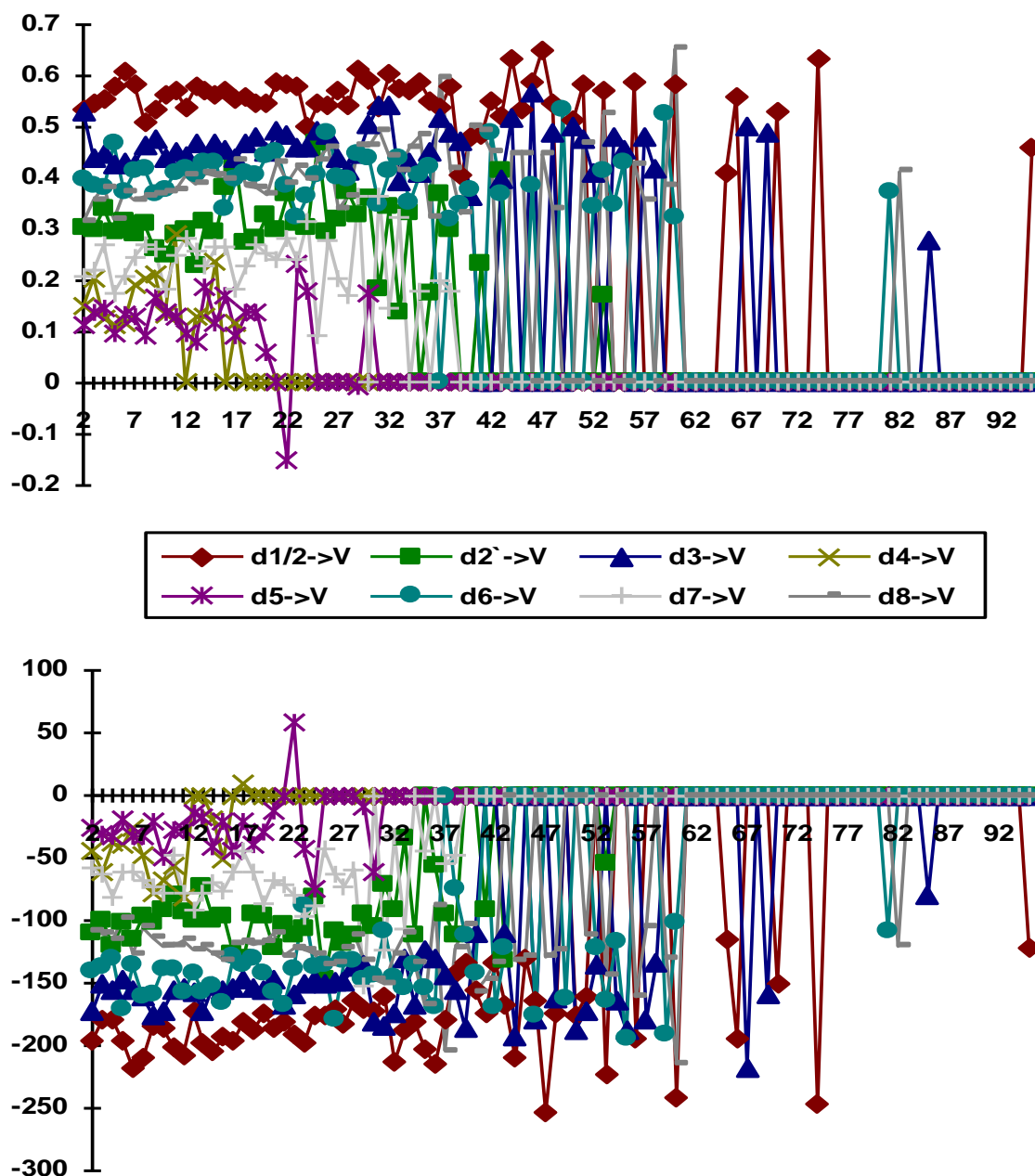


Figure 6. Mean imitative power of the sequential logic of verbs in strings of deverbal derivatives: horizontal axis – the number of the constituents in a derived string; vertical axis – extent of expansion similarity in relative (upper charts) and absolute assessments of the textual prototypes chronology

4. Concluding remarks

The developed framework conforms to two fundamental methodological principles of linguistics as experimental science by offering a better and better description of vast data and finding exactly what fits in its chaos. The age of applying the flexible use of dictionaries, such as the *OED* or the *MED*, in addition to, and complementation of, special corpora, ‘whether these are

self-compiled or not' [6] is capable of bringing to light new tasks of a more in-depth penetration into the traditional concerns of lexicology which in the present paper evinced themselves in the issues of onomasiological and temporal adjacency of categorially divergent coinages from the synonymous English verbs. The distributions of values of similarity in the sequential expansion of the deverbal word-forming pairs, and subsequently pairs of (near-) synonymous derived/parent strings of varied categorial affiliations, revealed an uneven and verifiably divergent expansion of the lexicon over time based on the *textual reality* of the earliest attested uses of the conceptual-cognitive classes of words. The developed methodology is deemed to be applicable to the description of other derivational (adjectives/participles vs. secondary adverbs/nouns as well as verbs vs. secondary adverbs/nouns) and alternating (nouns vs. adjectives/participles or verbs vs. secondary adverbs/nouns) pairs within the deverbal word families at large. The diachronic reconstruction presented in this paper is extendable over chronological, etymological, thematic or mixed partitions of the lexicon. Hopefully, they will present a prolific ground for speculation in the historical lexicology of English in the future.

REFERENCES

1. Тихонов А. Н. Роль гнезд однокорневых слов в системной организации лексики. Отраженная синонимия. Отраженная антонимия. Отраженная омонимия / А. Н. Тихонов, А. С. Пардаев. — Ташкент : ФАН, 1989. — 139 с.
2. Bilynsky M. Getting a Diachronic View on Synonymy: Verbs and Deverbatives / M. Bilynsky// Nikolaus Ritt, Christiane Dalton-Puffer, Dieter Kastovsky (eds.), *Medieval English and its Heritage. Structure, Meaning and Mechanisms of Change.* — Frankfurt am Main : Peter Lang., 2006. — P. 77–104.
3. Fischer A. The Notional Structure of Thesauruses / A. Fischer // Christian J. Kay and Jeremy J. Smith (ed.), *Categorization in the History of English.* — Amsterdam : John Benjamins. 2006. — P. 41–57.
4. Kay Ch. *Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary* / Ch. Kay, J. Roberts, M. Samuels, I. Wotherspoon (eds.). — Oxford : Oxford University Press. 2009. — 3952 p.
5. Laird Ch. *Webster's New World Thesaurus.* Prepared by Ch. Laird, updated by D. Lutz / Ch. Laird. — New York : Prentice Hall Press, 1985. — 882 p.
6. Markus M. Joseph's Wrights English Dialect Dictionary computerized: architecture and retrieval routine [Internet source] / M. Markus // *Dagstuhl Seminar Proceedings 06491. Digital Historical Corpora. Architecture, Annotation and Retrieval.* — Link : <http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2007/1052/>
7. *OED = Oxford English Dictionary* (second edition) on CD-ROM version 3,0. — Oxford OUP, 2002.

Надійшла до редакції 05.08.12

© 2012 О. В. Ваховская
(г. Мариуполь)

ИМЯ КОНЦЕПТА ГРЕХ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА: ЧАСТЕРЕЧНЫЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

ВАХОВСЬКА О. В. ІМ'Я КОНЦЕПТУ ГРІХ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЧАСТИНОМОВНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті визначається ім'я лінгвокультурного релігійно-етичного концепту ГРІХ в англomовній картині світу – іменник sin, встановлюються частиномовні та семантичні характеристики цієї лексеми, що ґрунтуються на центральній когнітивній категорії предметності. Зміст концепту ГРІХ розкривається в гіперсемах 'порушення Божественного закону', 'порушення норми моралі', 'порушення норми права' та 'порушення буттєвої норми' лексеми sin (n.) із деталізуючими їх семами, а також семантичними розширеннями частини цих гіперсем.

ВАХОВСКАЯ О. В. ИМЯ КОНЦЕПТА ГРЕХ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА: ЧАСТЕРЕЧНЫЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статье определяется имя лингвокультурного религиозно-этического концепта ГРЕХ в англоязычной картине мира – существительное sin, устанавливаются частеречные и семантические характеристики этой лексемы, основывающейся на центральной когнитивной категории предметности. Содержание концепта ГРЕХ раскрывается в гиперсемах 'нарушение Божественного закона', 'нарушение нормы морали', 'нарушение нормы права' и 'нарушение бытийной нормы' лексемы sin (n.) с детализирующими их семами, а также семантическими расширениями части этих гиперсем.

VAKHOVSKA O. V. THE NAME OF THE CONCEPT SIN IN THE ENGLISH WORLDVIEW: PART-OF-SPEECH AND SEMANTIC CHARACTERISTICS

This paper defines the name of the linguocultural religious/ethical concept SIN in the English worldview – the noun sin, reveals the part-of-speech and semantic characteristics of this lexeme resting on the central cognitive category of subject. The contents of the concept SIN is covered by the hypersemes 'violation of the law of God', 'violation of a moral law', 'violation of a judicial law' and 'violation of an existential norm' of the lexeme sin (n.) along with the semes that elaborate and extend these hypersemes.

Ключевые слова: вербальная репрезентация концепта, гиперсема, значение, имя концепта, имя существительное, концепт, лексема, полисемия, сема, этимология.

Современная лингвистика, ориентированная на описание процессов когниции и концептуальных структур сознания в их соотношении с миром и деятельностью человека [12], дает возможности изучения концептов с точки зрения структуризации знаний и выделения «минимальных единиц человеческого опыта в их идеальном содержательном представлении» [26, с. 93–94]. Между единицами сознания и средствами их вербальной репрезентации нет однозначного соответствия, однако получение информации о концептах возможно только посредством структур языка.

Цель данной статьи составляет определение имени лингвокультурного религиозно-этического концепта ГРЕХ в англоязычной картине мира, установление частеречных и семантических характеристик этой лексемы. Социально-культурная природа концепта ГРЕХ, обуславливающая его рассмотрение в соответствии с эпистемическим императивом лингвистики нового времени, призванной «обслуживать не только и не столько самую себя, а быть неотъемлемой частью человековедения» [18, с. 163], определяет а к т у а л ь н о с т ь данной статьи.

Объектом статьи избран концепт ГРЕХ как единица языкового сознания представителей христианской культуры Великобритании и США, а ее предметом – частеречные и семантические характеристики имени концепта ГРЕХ в современном английском языке. Материал исследования почерпнут из художественных произведений и публицистики Великобритании и США, представленных в печатных и электронных источниках.

Концепт ГРЕХ является комплексным ментальным образованием, представленным разноуровневыми средствами номинации: (1) лексемами (*sin, vice* и др.); (2) свободными словосочетаниями (*cause of disunity, alienation of men* и др.); (3) фразеологическими единицами (*for my sins, more sinned against than sinning, (as) ugly as sin* [27, с. 691], *sin bin* и др.); (4) паремиями (*Poverty is no sin, Sin confessed is half forgiven* и др.); (5) текстовыми единицами (см., например, библейские притчи, проповеди, жития святых). Представление концепта ГРЕХ в языке осуществляется главным образом посредством слова – кардинальной единицы «языковой картины мира, нашего внутреннего лексикона и, таким образом, всей языковой способности, причем связь языковой картины мира с концептуальной осуществляется именно через посредство слова» [12, с. 69], ср.: по определению В. П. Нерознака, концепт – это «образ, отражающий фрагмент национальной картины мира в слове» [14, с. 81].

Когнитивно-дискурсивный подход обуславливает обращение к анализу слова как элемента языковой системы и его функционирования в дискурсе. Так, слово как языковой знак обладает определенным лексическим значением, представленным в толковых словарях [1, 10, 11]. В речи лексическое значение слова может, во-первых, проявляться по-разному и вступать в различные отношения со значениями других слов и, во-вторых, в результате соотнесения с объектами внешнего мира приобретать ту или иную референциальную характеристику, существенную для понимания смысла этого слова [11, с. 281]: «Единицей мышления является смысл, выражающий ценностное отношение человека к познаваемой реальности <...>. Единицей сознания служит языковое значение. Как объективно-историческое явление, оно служит идеальной формой выкристаллизованного общественного опыта, закрепленной за тем или иным языковым знаком» [1, с. 97–98]. Тем самым под значением подразумевается содержание единиц и категорий данного языка, включенное в его систему и отражающее ее особенности, план содержания языковых знаков [5, с. 102], тогда как носителями смысла являются не только языковые формы, но и элементы коммуникативного процесса (мотив, коммуникативное намерение, ситуация общения и т.д.) [1, с. 98]. При этом лексическое значение и смысл не контрарны,

поскольку, по мнению А. В. Бондарко, смысл перекодируется говорящим в значения, а воспринятые слушающим значения преобразуются в смысл [5, с. 126].

Таким образом, изучение словарных дефиниций наименований ГРЕХА и анализ актуализации этих имен в дискурсе взаимодополнительны и неразрывно связаны: по словам Е. С. Кубряковой, «слово живет в актах общения, процессах коммуникации, дискурсе. Статус слова не может исчерпываться поэтому описанием его статической роли, какой бы значительной ни являлась эта роль и какую бы важную часть информации о мире ни хранила в себе эта единица. Изучать слово вне процессов коммуникации бесплодно» [12, с. 216].

На уровне слова вербальная репрезентация концепта ГРЕХ осуществляется средствами первичной и вторичной номинации (см. [21]), где его первичные наименования (лексема *sin* (n.) и ее синонимы *atrocitiy, corruption, crime, criminality, deficiency, defilement, delinquency, demerit, depravity, deviation, disobedience, error, evil, evildoing, fault, guilt, ill, immorality, imperfection, iniquity, misbehaviour, misconduct, misdeed, offence, peccability, peccadillo, peccancy, shortcoming, sinfulness, transgression, trespass, ungodliness, unrighteousness, vice, viciousness, violation, wickedness, wrong, wrongdoing* и др.) демонстрируют прямое, а вторичные – переносное значение репрезентирующих его лексических единиц. В плане содержания средства первичной номинации ГРЕХА характеризуются наличием в структуре их лексических значений гиперсем ‘нарушение Божественного закона’, ‘нарушение нормы морали’, ‘нарушение нормы права’, ‘нарушение бытийной нормы’ и оценочной семы ‘плохо’ [29, 30, 31, 33, 35, 36 и др.], где из ряда терминов, обозначающих минимальную единицу значения [10, с. 97–111; 11, с. 133], для определения далее не разложимых элементов смысла используем термин «сема». В плане выражения средства первичной номинации концепта ГРЕХ характеризуются тем, что, во-первых, они представлены основными частями речи и имеют ряд производных (например, от основы существительного *sin* образованы глагол *sin*, прилагательные *sinful, sinless, sin-like, sinning, unsinning*, существительные *sinfulness, sinlessness, sinner, sinning, sinningness*, наречия *sinfully, sinlessly, sinningly*) и, во-вторых, они различаются по параметрам стиля и жанра (ср.: стилистически нейтральное *sin*, книжное *unrighteousness*, специальная лексика права *crime, trespass, misdemeanor*) [29, 30, 31, 33, 35, 36 и др.]. Эта вариативность языковой формы обусловлена общечеловеческой способностью конструировать осмысляемую ситуацию различными способами [12, с. 177–178; 24, с. 213]. Тем самым за наименованиями ГРЕХА стоят различные – «хотя и объединенные неким единым концептом, одной идеей в разных ее модификациях» [12, с. 177] – структуры

знания, ср.: «в памяти человека обозначения предмета, признака, действия и т.д. хранятся как отдельные единицы, каждая со своим значением» [там же, с. 178].

Знаковая природа лингвокультурного концепта предполагает его закреплённость за определёнными вербальными средствами реализации, совокупность которых составляет план выражения соответствующего лексико-семантического поля, построенного вокруг имени этого концепта [6]. В силу того, что используемое для репрезентации того или иного концепта слово представляет данный концепт частично, передавая своим значением лишь несколько релевантных для коммуникации концептуальных признаков [4], **имя концепта** определяется как языковой знак, передающий содержание концепта наиболее полно и адекватно [6, с. 35]. Это соотносится с такими требованиями к имени концепта, как (1) его высокая частотность в дискурсе и (2) наличие в его лексической структуре наибольшего количества сем, отражающих грани исследуемого понятия [16, с. 99; 17, с. 53–54].

По полученным данным, частеречный статус имени концепта ГРЕХ определяется самим изучаемым концептом. Концепт «замещает нам в процессе мысли неопределённое множество предметов одного и того же рода»: как «исключительно реальные предметы», так и «чисто мысленные функции» [2], что позволяет выделить на основе важнейших знаменательных частей речи предметные, признаковые и событийные концепты [9, с. 25]. В основе предметного концепта лежит образ прототипического предмета, некоторой дискретной, сенсорно выделяемой сущности [12], что и определяет частеречную принадлежность имени предметного концепта как имени существительного.

По мнению Ф. де Соссюра, свойства значимости необходимо исследовать не только по «оси одновременности», в синхронии, но и по «оси последовательности», в диахронии [20, с. 80]. Диахроническая ось значимостной составляющей лингвокультурного концепта раскрывается как этимологическая память слова [22], фиксирующая эволюцию внутренней формы имени данного концепта [6] и определяющая направление деривации этой лексемы [8], где «акты словообразования наглядно свидетельствуют о том, как именно воспринимается объект в 'первом' соприкосновении с ним и почему он получает то или иное обозначение» [12, с. 146]. Так, «семантическая история» концепта пофрагментно фиксируется в современных частеречных реализациях его имени [6], что позволяет определить частеречную принадлежность имени лингвокультурного концепта ГРЕХ на основании «культурной памяти» (термин Е. С. Яковлевой [22]) слова *sin*, поскольку этимологическими словарями направление деривации лексемы *sin* (n.) определяется от древнеанглийского имени существительного *synn* со значением 'moral wrongdoing, offense against God, misdeed' [32]:

<...> *þæt se secg wære synnum scildig, / hergum geheaðerod, hellbendum fæst, / wommum gewitnad, se ðone wong strude* (<...> *so that marked with sin the man should be, / hedged with horrors, in hell-bonds fast, / racked with plagues, who should rob their hoard*) (Beowulf).

Е. С. Кубрякова приходит к выводу, что «первоначальное наречение фрагментов осмысляемого мира было мотивированным, а мотивы наречения совпадали с той картиной мира, которая складывалась у говорящих на разных языках» [12, с. 146, 172]. С этой точки зрения имя существительное предстает как «знаковая структура, служащая обозначению концепта ВЕЩЬ в его специальном смысле, который может быть продемонстрирован лишь на достаточно высоком уровне абстракции» [там же, с. 150].

Особое положение существительных в системе языка обусловлено особым положением объектов в «мире как он есть» [там же, с. 245]. Категория объекта занимает первое место среди примарных онтологических категорий, и когнитивная категория предметности рассматривается в качестве центральной категории человеческого опыта и познания. Характеристиками прототипического предмета признаются его дискретность, сенсорная выделимость в акте восприятия и его «стабильность во времени, его тождество самому себе, относительная неизменяемость его существования в достаточно обозримый период времени» [12, 19]. Сочетание этих критериев обуславливает появление концепта единицы, объясняющего универсальную способность существительного представить любую мыслимую сущность, быть представителем и субститутутом объекта в целом [12, с. 244–246]. Так, использование имени существительного ведет к представлению происходящего в виде единого одномоментного объекта восприятия, где референтами существительного являются не только сами физические объекты, но и определенные когнитивные события, соответствующие их восприятию [24, с. 98].

Сказанное подтверждает основанный на этимологических данных вывод о том, что именем концепта ГРЕХ является имя существительное *sin*, в основе которого лежит центральная когнитивная категория предметности, базирующаяся на примарной онтологической категории объекта, в которую могут входить как трехмерные сущности, так и вещества, признаки, процессы, события. О дискретном сенсомоторном и событийном способах восприятия ГРЕХА уже в мифологической картине мира свидетельствуют мифологемы «*motifs of tabu*», «*religion*», «*rewards and punishments*» в синопсисе мифологем [34], которые, по определению Л. И. Белеховой, можно развернуть с помощью метафоры [3, с. 15, 23–24]. Так, обнаруженные метафоры ГРЕХ *есть* ОБЪЕКТ (1) / СУБСТАНЦИЯ (2) / СОБЫТИЕ (3), являясь диахронически устойчивыми средствами

вторичной номинации ГРЕХА, свидетельствуют о сохранении изучаемым концептом своей первичной предметной мотивированности:

(1) <...> *let my sin, therefore, be put away and forgotten* (H. Rider Haggard, She);

(2) <...> *she was going to convey tastefully to her audience how much sin was in these volumes* (BNC, CDN 1714);

(3) *For she and the other natives of these isles lived at a time before sin* (BNC, GOS 684).

Содержание концепта ГРЕХ наиболее полно раскрывается в гиперсемах многозначной лексемы *sin* (n.) с детализирующими их семами, а также семантическими расширениями части этих гиперсем. Так, по обобщенным данным [29, 30, 31, 33, 35, 36 и др.], лексема *sin* (n.) обладает 33 семами, которые объединены интегральной семьей (термин см. в [11, с. 126]) ‘нарушение’ и входят в 4 гиперсемы, образующие значение имени существительного *sin*:

1. Гиперсема ‘нарушение Божественного закона’:

They could embarrass ministers, which is a kind of sin against the Holy Ghost (BNC, SVT 685).

Конкретизация гиперсемы ‘нарушение Божественного закона’ осуществляется такими семами:

● ‘осознанное / намеренное нарушение’:

<...> *You will say she did embrace me as a husband, / And so extenuate the 'forehand sin* (W. Shakespeare, Much Ado about Nothing);

● ‘однократное действие / поступок’:

<...> *Or blot with hell-born sin such saint-like forms* (W. Shakespeare, The Rape of Lucrece);

● ‘многократно совершаемое действие’:

<...> *Thy sin's not accidental, but a trade* (W. Shakespeare, Measure for Measure).

Лексикографическими источниками [29, 30, 31, 33, 35, 36 и др.] фиксируются два расширения гиперсемы ‘нарушение Божественного закона’, где первое расширение – это ‘отчуждение от Бога’:

Sin inevitably means death, being cut off from God (BNC, EFT 1594).

Детализация расширения ‘отчуждение от Бога’ осуществляется такими семами:

● ‘искажение / испорченность / несовершенство человеческой природы’:

<...> *If sin by custom grow not into nature* (Ch. Marlowe, Dr. Faustus);

● ‘состояние человека, вызывающее гнев Бога’:

<...> *flush out your sins with tears; flee while you may from the terrors of the wrath to*

come (R. L. Stevenson, *The Plays*);

- ‘осознание собственной вины перед Богом’:

<...> *Tears falling from repentant heaviness / Of thy most vile and loathsome filthiness,*
<...> *heinous sin* <...> (Ch. Marlowe, *Dr. Faustus*).

Второе расширение – это ‘нарушение религиозного правила или канона’:

If you do not go to church, child, you will be in the most deadly and mortal sin (BNC, EEW 1252).

2. Гиперсема ‘нарушение нормы морали’:

In this light, constancy in friendship is seen as a kind of grace or spiritual maturity, and inconstancy as sin (BNC, AN4 1661).

Конкретизация гиперсемы ‘нарушение нормы морали’ осуществляется семами:

- ‘однократное действие / поступок’:

But that word is a grievous sin, and it's a deeper offence when it's a sin willfully and presumptuously committed (W. Scott, *The Heart of Mid-Lothian*);

- ‘многokrратно совершаемое действие’:

<...> *'tis my familiar sin / With maids to seem the lapwing and to jest* (W. Shakespeare, *Measure for Measure*);

- ‘нечто запрещенное / неодобряемое / неприемлемое’:

My sin and my wickedness have brought me unto great dishonour (Th. Malory, *Le Mort D'Arthur*);

- ‘угроза общественному благу’:

<...> *Thou scarlet sin, robb'd this bewailing land / Of noble Buckingham, my father-in-law* (W. Shakespeare, *King Henry VIII*);

- ‘осознанное / намеренное нарушение’:

He learn'd to sin, and thou didst teach the way (W. Shakespeare, *The Rape of Lucrece*);

- ‘осознание собственной вины’:

Fond wretch! and what canst thou relate, but deeds of sorrow, shame, and sin? (W. Scott, *Ivanhoe*).

3. Гиперсема ‘нарушение нормы права’:

Murder's as near to lust as flame to smoke: / Poison and treason are the hands of sin (W. Shakespeare, *Pericles, Prince of Tyre*);

4. Гиперсема ‘нарушение бытийной нормы’:

And is hers strong enough to marry a man who regards unpunctuality almost as a mortal sin? (BNC, CH1 5211).

Расширениями гиперсемы 'нарушение бытийной нормы' являются:

- 'неблагоразумие, глупость':

It's a wicked sin to let good food get cold (BNC, EFJ 559);

- 'ошибка':

Looking back is my sin... (BNC, HNP 677);

- 'оплошность, провинность':

Dubček's failure to do this was presented by Brezhnev as a cardinal sin (BNC, CMT 673);

- 'недостаток':

Her only sin is age (BNC, AD1 2837);

- 'дурной вкус':

One of the challenges of a Christian aesthetics is sorting through the connections and distinctions between holiness and good taste on the one hand, and sin and bad taste on the other (Sin and Bad Taste).

Тем самым семантика многозначной лексемы *sin* (n.) как совокупность модификаций идеи нарушения естественного (онтологического и / или нравственного [28, с. 96]) порядка и меры задается конкретизированной в христианстве идеей нарушения Слова Божьего, где значение 'нарушение Божественного закона' мотивирует остальные значения в составе лексической структуры *sin* (n.). Ср.: по мнению Е. И. Якушкиной, изначально лексемы-наименования ГРЕХА используются для «языковой интерпретации антинормы, <...> обозначения неправильных действий и реалий», тогда как религиозная оценка «является семантическим продолжением нормативной оценки 'ошибочного', 'неправильного', 'неверного' и может быть описана как 'отклонение от религиозной нормы, нарушение'» [23]. Интегральная сема 'нарушение' является центральной для полисеманта *sin* (n.), все значения которого объединены по радиально-цепочечному типу (термин см. в [10, с. 169; 11, с. 126]), предполагающему присутствие в лексической структуре слова некоторого общего семантического компонента и расширений отдельных значений.

Согласно теории концептуальной полисемии, значения многозначного слова различаются в зависимости от домена, относительного которого они определяются [7, с. 357–358], и образуют сеть, отправным в которой является центральное значение лексической единицы [13, с. 538–594], интуитивно доминирующее над остальными значениями, образованными от него путем привнесения минимальных семантических отличий [15, с. 15]. Во всех лексикографических источниках [29, 30, 31, 33, 35, 36 и др.] значение 'нарушение Божественного закона' не только мотивирует другие значения *sin* (n.), но и приводится первым, что свидетельствует о его центральности в структуре

значений этой лексемы:

He knew that it's a sin against himself, his own soul, he knew that what he was doing was against justice, it was against the advice of his wife, it was against everything within him and yet he still pursues this, this cause of having Jesus put to death (BNC, KLE 136).

В структуре значений лексемы *sin* (n.) присутствует сопутствующая оценочная сема 'плохо':

<...> to say something really basic like 'Sin is Bad!' (BNC, HR9 700).

Семантика существительного целостна, несводима к пучку сем [25]. Так, в ментальной репрезентации лексема *sin* (n.) дана в виде гештальта, о чем свидетельствует диффузность ее значений. Частичное пересечение и синкретизм значений-компонентов сети лексемы *sin* (n.) объясняются тем, что в англоязычном мире ориентиры в сферах морали и права определены христианской системой ценностей. Так, в сознании христиан ГРЕХ и ПРЕСТУПЛЕНИЕ синкретичны [28, с. 96], что подтверждается синкретизмом значений 'нарушение Божественного закона' и 'нарушение нормы права' лексемы *sin* (n.):

The history of my sins, related in confession, included blameworthy neglect of a duty which I owed to the laws of my country (W. Collins, Little Novels).

По обобщенным данным [29, 30, 31, 33, 35, 36 и др.], глаголу *sin* присущи только 4 значения:

1. 'нарушить Божественный закон / религиозный канон':

And it's not a case of, we become sinners because we sin, but rather the Bible teaches us, we sin because we are sinners! (BNC, KN8 140);

2. 'нарушить норму морали':

Whether er, if I sin I'm wronging, and I've wronged you (BNC, KN8 163);

3. 'нарушить бытийную норму':

<...> all have sinned and come short of his standard (BNC, KJU 151);

4. 'ошибиться':

Reviewer forgive me, for I have sinned (BNC, FBL 131).

Тем самым значения *sin* (v.) соответствуют значениям *sin* (n.), что подтверждает первичность предметного представления ГРЕХА. Кроме того, частотный анализ функционирования слова *sin* в нашем корпусе показал, что в 97% случаев форма *sin* является именем существительным и только в 3% – глаголом.

Сказанное свидетельствует, что содержательную структуру концепта ГРЕХ образуют значения, входящие в структуру значений лексемы *sin* (n.), которая при этом имеет наиболее высокий показатель частотности в дискурсе и, следовательно, является

именем концепта ГРЕХ.

Перспективу дальнейших исследований составляет анализ вербальной репрезентации других этических концептов в современной англоязычной картине мира.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Алефиренко Н. Ф.* Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. — М. : Гнозис, 2005. — 326 с.
2. *Аскольдов С. А.* Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. — М. : Academia, 1997. — С. 267–279.
3. *Белехова Л. І.* Глосарій з когнітивної поетики : [наук.-метод. посібник] / Л. І. Белехова. — Херсон : Айлант, 2004. — 124 с.
4. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика : [курс лекций по английской филологии] / Н. Н. Болдырев. — [2-е изд., стер.]. — Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. — 123 с.
5. *Бондарко А. В.* Теория значения в системе функциональной грамматики: на материале русского языка / А. В. Бондарко. — М. : Языки славянской культуры, 2002. — 736 с.
6. *Воркачев С. Г.* Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. — 236 с.
7. *Жаботинская С. А.* Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького. — Чернівці : Книги ХХІ, 2008. — С. 357–368.
8. *Зализняк Анна А.* Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов» / Анна А. Зализняк // Вопросы языкознания. — 2001. — № 2. — С. 13–25.
9. *Карасик В. И.* Лингвокультурная концептология : [учебное пособие к спецкурсу] / В. И. Карасик, Н. А. Красавский, Г. Г. Слышкин. — Волгоград : Парадигма, 2009. — 116 с.
10. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика : [учебник] / И. М. Кобозева. — [2-е изд.]. — М. : Едиториал УРСС, 2000. — 352 с.
11. *Кронгауз М. А.* Семантика : [учеб. для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений] / М. А. Кронгауз. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Издательский центр «Академия», 2005. — 352 с.
12. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.

13. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф ; [пер. с англ.]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
14. *Нерознак В. П.* От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. — Омск : Изд-во ОГУ, 1998. — С. 80–85.
15. *Овчарук Т. В.* Проблема полисемии в свете когнитивной лингвистики / Т. В. Овчарук // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. — Черкаси : Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, 1998. — Вип. 7. — С. 14–25.
16. *Попова З. Д.* Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — Воронеж : Истоки, 2003. — 191 с.
17. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
18. *Приходько А. Н.* Рецензия на монографию М. В. Пименовой «Концепт сердце: Образ. Понятие. Символ». — Кемерово : КемГУ, 2007. — 500 с. (серия «Концептуальные исследования», выпуск 9) / А.Н. Приходько // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.* — Донецьк : ДонНУ, 2010. — Т. 7. — № 1 (19). — С. 157–165.
19. *Руденко Д. И.* Имя в парадигмах «философии языка» / Д. И. Руденко. — Харьков : Основа, 1990. — 300 с.
20. *Соссюр Ф.* Курс общей лингвистики / Ф. Соссюр. — М. : Наука, 1998. — 544 с.
21. *Телия В. Н.* Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания / В. Н. Телия // Этнопсихолінгвістическіе аспекты преподавания иностранных языков. — М. : Изд-во ММА им. И. М. Сеченова, 1996. — С. 82–89.
22. *Яковлева Е. С.* О понятии «культурная память» в применении к семантике слова / Е. С. Яковлева // Вопросы языкознания. — 1998. — № 3. — С. 43–73.
23. *Якушкина Е. И.* Традиционная философия греха в свете южнославянских диалектных данных (опыт семантической реконструкции) / Е. И. Якушкина // Славянский вестник. — М. : МАКС Пресс, 2004. — Вып. 2. — С. 432–440.
24. *Langacker R. W.* Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar / R. W. Langacker. — Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991. — 589 p.
25. *Wierzbicka A.* The Semantics of Grammar / A. Wierzbicka. — Amsterdam : Benjamins, 1988. — 617 p.

СПРАВОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА

26. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. — М. : Изд-во МГУ, 1996. — 248 с.
27. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин; лит. ред. М. Д. Литвинова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Рус. яз., 1984. — 944 с.
28. *Этика*: Энциклопедический словарь / [под ред. Р. Г. Апресяна, А. А. Гусейнова]. — М. : Гардарики, 2001. — 671 с.
29. *Cambridge Dictionary Online* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org/>.
30. *Longman Dictionary of Contemporary English* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ldoceonline.com/>.
31. *Roget's 21st Century Thesaurus* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://thesaurus.com/>.
32. *Sin* [Электронный ресурс] // Online Etymology Dictionary. — Режим доступа : <http://www.etymonline.com/index.php?search=sin&searchmode=none>.
33. *The American Heritage Dictionary of the English Language* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://dictionary.reference.com/>.
34. *Thompson S. Motif-Index of Folk-Literature: a Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends* [Электронный ресурс] / S. Thompson. — Bloomington : Indiana University Press, 1958. — Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/index.htm>.
35. *VISUAL THESAURUS* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.visualthesaurus.com/>.
36. *WordNet* ® 3.0. A Lexical Database for English [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://wordnet.princeton.edu/>

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

37. *Beowulf* : [A New Verse Translation (Bilingual Edition)]. — L. : W.W. Norton & Company, 2001. — 215 p.
38. *Collins W. Little Novels* / W. Collins. — L. : British Library, Historical Print Editions, 2011. — 336 p.
39. *Malory Th. Le Mort D'Arthur* / Th. Malory. — London : Macmillan, 1909. — 388 p.
40. *Marlowe Ch. Dr. Faustus and Other Plays* / Ch. Marlowe. — USA : Oxford University Press, 2008. — 544 p.

41. *Rider Haggard H. She* / H. Rider Haggard. — N.Y. : Dodo Press, 2009. — 300 p.
42. *Scott W. Ivanhoe* / W. Scott. — L., N.Y. : Penguin Classics, 2000. — 544 p.
43. *Scott W. The Heart of Mid-Lothian* / W. Scott. — L. : Dent, 1988. — 560 p.
44. *Shakespeare W. The Complete Works* / W. Shakespeare. — Chatham : Wordsworth, 1999. — 1263p.
45. *Sin and Bad Taste* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.leithart.com/archives/000728.php>.
46. *Stevenson R. L. Plays of William E. Henley and R. L. Stevenson* / William E. Henley, R. L. Stevenson. — N.Y. : General Books LLC, 2010. — 134 p.
47. *The British National Corpus (BNC)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.

Надійшла до редакції 04.07.12

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ МАЙБУТНЬОЇ ДІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

ГІКОВ Л. В. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ МАЙБУТНЬОЇ ДІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено способи вираження майбутньої дії в німецькій мові: граматичний – за допомогою конкретних темпоральних значень часових форм футурного презенса, футура I, футурного перфекта, футура II і лексичний – через семантику дієслова. Основним критерієм виділення значень часових форм є відношення між часом дії, часом мовлення і часом розгляду цієї дії. Проаналізовано здатність інфінітива виражати майбутню дію стосовно дії фінітного дієслова.

ГІКОВ Л. В. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ БУДУЩЕГО ДЕЙСТВИЯ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуются способы выражения будущего действия в немецком языке: грамматический – с помощью конкретных темпоральных значений временных форм футурного презенса, футура I, футурного перфекта, футура II и лексический – через семантику глагола. Главным критерием выделения значений временных форм глагола является отношение между временем действия, временем речи и временем рассмотрения этого действия. Проанализирована способность инфинитива выражать будущее время по отношению к действию финитного глагола.

HIKOV L. V. WAYS OF THE FUTURE ACTION EXPRESSION IN THE GERMAN LANGUAGE

The article deals with the ways of the future action expression in the German language. Both lexical and grammatical ways are taken into consideration. Grammatical way of the action time expression is the localization of action, voice or process in time by means of the verb tense form.

The German verb tense forms are polysemantic; one and the same form can, in different linguistic contexts, express actions, located in various temporal plains. Thus, each tense form gets a specific temporal meaning in speech. To express future tense in the German language futurisches Präsens, futurisches Perfekt, Futur I and Futur II are used. The basic criterion of the meaning highlighting the verb tense forms is the relation between the time of action, the time of speaking and the time of examination of the action.

In the research process it has been established that the most widespread form of the future action expression in German is futurisches Präsens.

The lexical way of the future action expression is based on the ability of a verb, in the form of infinitive, to express a certain temporal plan concerning the localized action. It has been figured out that the infinitive is most frequently used with modal verbs.

Ключові слова: майбутній час, футурне значення, граматична семантика, модальність, інфінітив.

Використання часових форм дієслова детерміноване власним внутрішнім процесом розвитку мови, взаємодією усного і писемного, книжного й розмовного мовлення, наявністю різних функціональних стилів, потребою вираження відмінних один від одного значеннєвих та емоційно-експресивних відтінків [5, с. 41]. Питання функціонування категорії часу німецьких дієслів є актуальними з огляду не невичерпність та маловивченість проблематики багатозначності часових форм. Вибір і актуальність теми пропонованого дослідження зумовлені, по-перше, тим, що в мовознавчих студіях і досі існують розбіжності у трактуванні сутності категорії часу як логічного, граматичного, лінгвістичного феномена, залишається недостатньо вивченим відображення категорії часу в мові, передусім у структурі речення, механізм взаємозв'язку граматичного і семантичного планів у складі речень. По-друге, дослідження є актуальним тому, що дієслово в германському мовознавстві не було об'єктом систематичного і всебічного вивчення з погляду 1) вираження завершеності / незавершеності дії, 2) внутрішніх

системних зв'язків, які виявляються на рівні часового значення.

Метою даного дослідження є з'ясування способів вираження майбутньої дії як граматичним способом (за допомогою конкретних темпоральних значень часових форм), так і лексичним (через семантику дієслова). Для реалізації поставленої мети виконано такі конкретні *завдання*: визначено критерії виділення значень часових форм; досліджено семантику часових форм, які виражають майбутню дію; схарактеризовано лексичний спосіб її вираження. *Об'єктом дослідження* є часові форми дієслова, які виражають майбутню дію. *Предмет аналізу* – темпоральна семантика часових форм, граматичний і лексичний способи вираження майбутньої дії у німецькій мові. *Матеріалом* для дослідження слугують приклади вживання часових форм для вираження майбутньої дії у художніх і публіцистичних текстах.

Безперечно, що кожна окрема галузь науки, досліджуючи певний відрізок об'єктивної дійсності, закріплює результати свого пізнання у системі відповідних наукових категорій. У цьому аспекті наука про мову також створює свою спеціальну лінгвістичну сукупність загальних понять, які відображають систему лінгвальних категорій. У сучасному мовознавстві вони виявляються на всіх рівнях, зокрема граматичному. Під категорією розуміємо загальне поняття, що відображає універсальні, суттєві властивості, закони та відношення об'єктивної дійсності. Категорія часу – це „Grundlegende grammatische Kategorie des Verbs, die die zeitliche Relation zwischen Sprechakt und dem durch die Aussage bezeichneten Sachverhalt oder Ereignis kennzeichnet“ [20, с. 681].

У сучасному дослідженні часових форм існує різноманітність думок не лише щодо часу темпоральних форм, а й щодо частки часу в їх значенні [14, с. 495]. Впродовж тривалого часу граматична семантика дієслова була предметом спеціальних досліджень. Вагомий внесок у розробку питань, що пов'язані з проблемою становлення, функціонування і вираження дієслівних форм майбутнього часу зробили В. О. Жеребков [2], О. Д. Пономарів [5], О. О. Потєбня [6], К. Baumgärtner [11], U. Engel [14], J. Erben [15], D. Wunderlich [23]. Окремі аспекти проблеми висвітлюються у працях М. С. Веденькової [12], В. Ю. Іванюка [3], О. І. Москальської [4], Л. В. Самуйлової [7], І. Я. Харитонової [8], Є. Й. Шендельс [9], W. Abraham [10], V. Ehrich [13], R. Harweg [16], G. Helbig / J. Buscha [17], M. Hennig [18], O. Leierbuckt [19], H. Weinrich [21], K. Welke [22].

Як відомо, специфіка системи форм майбутнього часу проявляється в характері значення і вживання цих форм, відтак багатозначність часових форм німецького дієслова уможлиблює використання однієї форми в різних контекстах мовлення для вираження

попередності, одночасності і наступності дії чи стану. Отже, граматичний спосіб вираження часу дії розуміємо як локалізацію дії, стану чи процесу в часі за допомогою часової форми дієслова. Відповідно до цього кожна часова форма отримує в мовленні конкретне темпоральне значення, яке актуалізує відношення моменту мовлення до моменту дії.

Так, категорія часу, як одна з основних граматичних характеристик дієслова, виражена системою граматичних часових форм, що окреслює речення шляхом темпорального зв'язку між змістом висловлювання та моментом мовленнєвого акту. Часова форма фінітного дієслова [17, с. 28] сигналізує, чи сказане є дійсним у момент висловлювання, а чи відноситься до минулого або майбутнього [4, с. 97]. Відношення моменту мовлення до моменту дії вважалося протягом довгого часу головним критерієм виділення значень часових форм. Однак такий підхід виявився ненадійним, оскільки часто часові форми, що виявляють однакові відношення часу дії до часу мовлення можуть не бути темпоральними синонімами і взаємозамінними. Приміром, футурний презенс і футур I, маючи однакове відношення моменту дії до моменту мовлення, можуть не бути синонімами, проте футур II і футурний перфект можуть замінити один одного.

У цьому випадку важливим нововведенням німецьких лінгвістів К. Баумгертнера і Д. Вундерліха був компонент темпоральної семантики, а саме: час розгляду цієї дії, тобто той час, у який ця дія асоціюється у свідомості учасників комунікації. Таким чином, різні комбінації часових відношень між їхніми компонентами (*Aktzeit, Sprechzeit, Betrachtzeit*) дають різні значення часових форм. Так, у презенсі, який позначає теперішню дію, всі ці три компоненти збігаються в часі, а у футура I в немодальному значенні час дії і час її розгляду збігаються між собою і слідує після часу мовлення. Дана теорія набула розвитку у працях Г. Гельбіга і Й. Буша, які ввели для уточнення темпорального значення додаткові ознаки: Mod – для модальної ознаки, CoПоqu – для комунікативно-прагматичного фактора, Adv – для обставини часу [17, с. 127–136]. Зауважимо, що не завжди можна точно встановити особливості і функції кожного із значень часових форм у всій їх системі, а тому проблема потребує подальшого наукового вивчення.

З огляду на сказане стає зрозуміло, що майбутню дію позначають такі значення часових форм: футурний презенс, футур I, футур II та футурний перфект, для яких характерні такі відношення між компонентами темпоральної семантики:

1. Футурний презенс: Час дії і час розгляду збігаються і слідує за часом мовлення; -Mod, +CoПоqu, ±Adv. *So frei liegst du nie mehr unter dem Mond* [37, с. 483].

2. Футур I у значенні майбутнього: Час розгляду збігається з часом дії, час розгляду і час дії йдуть за часом мовлення; ±Mod, +CoПоqu, ±Adv. *Er wird mit ihr ganz glücklich sein* [37, с. 5].

3. Футурний перфект: час дії передує часу розгляду, час розгляду і час дії слідує після часу мовлення; -Mod, +CoПоqu, +Adv. *Sie will die Entscheidung getroffen haben* [34, с. 39].

4. Футур II: Час дії передує часові розгляду, час розгляду і час дії слідує за часом мовлення; ±Mod, +CoПоqu, + Adv. *Eines Tages wirst du ihn auch gebraucht haben* [37, с. 20].

Треба зауважити, що 350 прикладів вираження майбутньої дії, які було дібрано методом суцільної вибірки з творів художньої і публіцистичної літератури, часові форми кількісно розподілилися так: футурний презенс – 244, футур I – 86, футурний перфект – 15, футур II – 5. Таку нерівномірність розподілу можна пояснити тим, що досліджувані часові форми своїми значеннями виражають не тільки майбутню дію, але й додаткові її характеристики. Отже, найчастіше майбутня дія передається формою презенса у футурному значенні – (близько 73%). За словами Г. Гельбіга і Й. Буша форма презенса від перфективних дієслів автоматично набуває футурного значення, якщо навіть відсутній лексичний актант чи відповідний контекст, що увиразнюють актуальність дії в момент мовлення [17, с. 131]. *Beispielweise müssen wir den Energieverbrauch auf einem sinnvollen Niveau stabilisieren* [37, с. 28]. *Du ahnst nicht, was uns bevorsteht* [37, с. 85].

Навіть якщо до перфективного дієслова відноситься обставина часу *jetzt*, яка вказує на теперішню дію, все ж акціональна семантика перфективності може настільки переважати, що дія презенса набуде футурного значення: *Wahrscheinlich stehst du jetzt auf und machst dich schleunigst aus dem Staub* [37, с. 218] *Wir können jetzt über die große Betroffenheit den Ausstieg erreichen* [31, с. 20]. *Jetzt liefern sie sich einen bizarren Weltlauf, wer am schnellsten sein Ende einläutet* [28, с. 24].

Прикметно те, що презенс, залишаючи формальні ознаки теперішнього часу, може набувати позачасового значення і виражати дію, яка обов'язково відбудеться у близькому майбутньому [5, с. 159]. Здебільшого така форма трапляється в розмовному мовленні з використанням синтаксичних конструкцій типу: *Morgen ist das Wasser wieder weg* [25, с. 124]. *Sie kommt nicht wieder* [30, с. 376]. *Gleich mache ich das Fenster auf* [30 с. 376]. Окремо наголосимо на супроводжуючу роль часових детермінантів – прислівників чи прислівникових сполучень, які прив'язують дію до майбутнього, безпосередньо визначаючи час дії, внаслідок чого нейтралізується пряме значення форми теперішнього часу. *Mach ich nie wieder, wenn du so empfindlich bist ...* [37, с. 84]. *Mir ist's ganz egal, ob du künftig missratenen Bälgern Französisch beibringst oder nicht* [37, с. 39].

Зауважимо, що презенс позначає також дію, яка відноситься до майбутнього, коли

завичай мовець дає вказівки або інструкції стосовно послідовного виконання операцій: *Mit Emirates fliegen Sie ganz entspannt nach Down Under: Freuen Sie sich auf über 600 Unterhaltungskanäle, lassen Sie sich kulinarisch verwöhnen und erleben Sie den ausgezeichneten Service unseres mehrsprachigen Kabinenpersonals* [24, с. 46]. Дієслово теперішнього часу, вжите в такому значенні, вносить елемент безпосередньої участі у дії слухача, оповідач ніби переносить його в майбутнє, самостійно моделюючи гіпотетичну ситуацію.

Іноді ефект реальності дії, який вносить презенс, підсилюється паралельним вживанням з футуром I: *Kaum ist diese blonde Fee da, drängt sie sich schon zwischen uns. Sie wird aus uns beiden Sklaven machen, und mich wirst du bis zu ihrer Hochzeit links liegen lassen* [37, с. 145]. Водночас потрібно визнати відмінність футурного презенса від його темпорального синоніма футура I, який має ознаку модальності, внаслідок чого неможлива їх повна взаємозамінність [17, с. 131]. Важливо, що тут йдеться не про модальний футур I, що виражає таку теперішню дію, яка тільки припускається, а про значення футура I для позначення майбутньої дії: *Dich wird niemand mehr verwunden. Das schwöre ich dir* [37, с. 18].

Якщо немає повної впевненості мовця в дії, що виражається футуром I, то, природно, не може бути впевненості і в результатах цієї дії: *Riad fürchtet, dass sich Iran die Chance nicht entgehen lassen wird, die Unzufriedenheit der Schiiten in Bahrain für seine Ziele auszunutzen* [33, с. 110]. Науковці стверджують, що футур I і презенс по-різному ставляться до майбутньої дії: презенс передає час як безперервність, а футур I відділяє теперішнє від майбутнього [18, 19, 13]. *Aber kommen Sie, wann Sie wollen, Sie werden mich und drei weitere immer antreffen* [26, с. 87]. *Dich wird niemand mehr verwunden. Das schwöre ich dir ...* [37, с. 18]. Якщо майбутній час футурного презенса зв'язаний з теперішнім, то тільки через наслідок дії, тобто її результат. А результативність дії передається семантикою перфективності, внаслідок чого перфективне дієслово у формі презенса автоматично набуває футурного значення. ... *doch wirst du sicherlich auch verstehen, ... dass wir nicht dabei sein können. Es ist nicht an uns, über eine Mischehe zu rechten, und wir wünschen dir Alfred von Herzen alles Gute* [28, с. 25].

Результати нашого дослідження свідчать про те, що для передачі неминучості, невідворотності, категоричності майбутньої дії, або, навпаки, невпевненість у ній, вживається саме футур I. *Noch ein oder zwei solcher Fälle, und alles wird schlimmer als nach einem Atomkrieg* [32, с. 111]. *Beobachter vermuten, dass die Saudis beim Treffen des GCC in Rian am 10. März auf einer gemeinsamen Aktion gegen die Proteste in Manama bestehen* [33, с. 110].

Розгляд питання взаємозв'язку способів актуалізації майбутньої дії у німецькій мові

вимагає з'ясування футурного перфекта, який реалізується у публіцистичних повідомленнях, у діалогічному мовленні героїв художніх творів, у авторській мові не зафіксовано жодного випадку. Автор повісті чи роману, як правило, зображає події ретроспективно, для нього і для читача вони знаходяться в минулому, тому використовується претеріт. Зафіксовано значне переважання претеріта (76,4%) над презенсом (17,3%) у Г. Грасса (Blechtrommel), що збігається з даними граматики Дудена [12, с. 145]. Особливо важливою властивістю футурного перфекта є те, що він використовується здебільшого з дієсловами перфективної семантики: *Sie darf jetzt nicht traurig sein, sie darf noch nicht mal zweifeln. Sie will die richtige Entscheidung getroffen haben* [34, с. 39]. *Nach diesem Film wird jeder glauben, dass Sie das Buch „Krieg und Frieden“ gelesen haben* [33, с. 124]. *Selbst wenn sie sich freiwillig gemeldet haben, bleibt die Frage, was freiwillig in so einer Situation heißen soll* [27, с. 127].

У першому прикладі футурний перфект ужито в простому реченні; його дія не має часової залежності від інших дій. У другому прикладі футурний перфект ужито в підрядному з'ясувальному реченні, дія як головного, так і підрядного речень відбувається одночасно, зате чітко виявляється результативність. Третій приклад ілюструє відносне вживання футурного перфекта в підрядному реченні часу, дія якого передуює дії головного речення. Аналіз останніх двох прикладів показує, що перспектива дій головних речень можлива тільки в тому разі, коли проявиться результат дій підрядних речень. Отже, головна функція футурного перфекта полягає в позначенні майбутньої дії, яка характеризується завершеністю й результативністю, спричинює нерозривний зв'язок темпоральної семантики футурного перфекта з акціональною семантикою перфективності.

Маловживана часова форма футура II, що була створена штучно під впливом латинської граматики, у розмовній мові не прижилася, а у писемній реалізується дуже рідко. *Eines Tages wirst du ihn auch gebraucht haben* [37, с. 20]. У модальному значенні футур II виражає припущення, співвіднесене з минулістю, часто супроводиться модальними актантами *wohl, vielleicht, wahrscheinlich, bestimmt, freilich. Sie werden wohl schon gesehen haben, der Westen wird wieder Schlange stehen für unser Öl und Gas* [25, с. 36]. Резюмуючи вищесказане, зауважимо, що футурний перфект означає закінчену у майбутньому дію і часто вживається у значенні майбутнього часу замість футура II, який актуалізує попередність дії у майбутньому і вживається переважно відносно.

Подальшим кроком нашого дослідження є аналіз лексичного способу вираження майбутньої дії. Однією з найважливіших семантичних опозицій у системі лексичних конструкцій з темпоральним значенням є одночасність чи різночасність дії. Сам син-

хронічно-діахронічний вимір представлений часовою вертикаллю і горизонталлю паралельно з обмеженістю чи необмеженістю дії у часі. *Beide sehen wir die Sterne, wenn der Gütige für uns den Himmel öffnet. Weine nicht, Sukkot ist das Fest der Freude* [37, с. 313]. Поняття одночасності об'єднує конструкції прямого часу, що позначають одномоментну або тривалу дію, синхронну з іншою. *So wie Sie möchte ich auch einmal wohnen* [37, с. 33]. Неодночасність дії визначається як темпоральна реалізація події чи стану за межами іншого часового відрізка і створює конструкції відносного часу. *Wir müssen den Aufständischen die Möglichkeit geben, in Sicherheit leben zu können* [35, с. 36].

У конструкції прямого і відносного часу спостерігається опозиція наповненості і незаповненості дією часового проміжку: до його початку дія визначається як попередня, після нього – як наступна. *Ich bleibe bei Stein, und wenn es zehnmal ein Stöckchen ist oder sein könnte* [30, с. 470]. Конкретизація кількісної визначеності тривалості дії в параметрах абсолютного часу і способи її інтерпретації в параметрах відносного часу можлива лише з урахуванням лексичних, синтаксичних, таксисних і аспектуальних елементів. *Sie wird tränenblind sein, entschuldigte ich Maria und entschloß mich nach kurzer innerer Beratung, direkter vorzugehen* [30, с. 238]. Наповненість часового проміжку дією розгортається як лінійний розвиток в межах прямого часу. Вона, з одного боку, визначає тривалість дії, її обмеженість, інтервальність у часі. Вертикаль часового зрізу розподіляє події у аспектах попередності, одночасності і наступності дії чи стану. *Hoffentlich erlebt unsere Andrea so etwas nicht* [37, с. 27]. *Warte, ich bin gleich zurück* [37, с. 26]. *Aber ich sehe in der Entwicklung in der arabischen Welt eine große Chance, die man sich nicht vorstellen kann* [35, с. 37]. *Er möchte versuchen, den Schmuck vorerst bei den Amerikanern zu deponieren, bis die Verhältnisse sich beruhigt haben* [37, с. 125].

Характерно, що лексичне вираження майбутньої дії базується на здатності інфінітива виражати майбутність своєї дії стосовно дії фінітного дієслова. Розрізняють різні етапи реалізації дії як у плані прямого, так і відносного часу. Вони здатні відображати різнопланові характеристики часових параметрів світу і вказувати на темпоральні зрізи: перед час, після час, проміжний час, точки відліку до і після дії стосовно конкретного часового орієнтира. *Schlaf Oskar, schlaf noch ein Stündchen, bevor die Polizei erwacht* [30, с. 483]. У даному контексті слушно зауважити, що дієслова, які вимагають після себе вживання інфінітива інших дієслів, своєю лексичною семантикою здатні виражати часовий план дії інфінітива. Так, модальне дієслово *wollen* у реченні „*Ich will mal nur dich sehen. Ich brauche es*“ [37, с. 26] своєю темпоральною семантикою (актуальний презент) позначає теперішнє стосовно моменту мовлення і бажання мовця, але лексичною семантикою воно вказує на те, що дія інфінітива *sehen* може відбутися

тільки після того, як це бажання було висловлене, тобто після моменту мовлення. А у реченні „*Ich will mal nur dich gesehen haben*“ маємо вже відношення того самого бажання, вираженого тим самим дієсловом, до дії інфінітива II, яка розглядається вже як завершена до моменту мовлення, тобто є минулою.

Відтак детальніше проілюструємо часові відношення модального дієслова до дії інфінітива на наведеному вище прикладі. Бажання, виражене дієсловом *will* у формі презенса з актуальним значенням, знаходиться в перспективному відношенні до дії, вираженої інфінітивом *sehen*, тобто дія повинна послідувати за вираженим до нього ставленням. У разі відсутності обставини часу *mal* часове відношення не зміниться. Трансформуючи речення так, щоб обставина часу *mal* відносилася до модального дієслова (*Mal will ich dich besuchen*), форма презенса отримує футурне значення, але і в цьому разі бажання, виражене формою *will*, за часом буде передувати дії інфінітива і зберігається перспективне часове відношення.

При відсутності інфінітива (нульове вживання) саме модальне дієслово не набуває нової семантики і не втрачає модальності ... *du willst noch mehr, ich geb' dir den Rest – Maria ...* [30, с. 230]. *Wenn sie nur gekönnt hätte ...* [30, с. 138]. У даному реченні учасники комунікації розуміють дію суб'єкта. До дієслів, що своєю лексичною семантикою можуть виражати часовий план, належать всі модальні (за винятком *mögen*), дієслово *lassen*, а також всі інші, які вимагають після себе вживання інфінітива. *Ich versuche meinen israelischen Gesprächspartnern zu sagen, das gerade jetzt die Zeit ist, einen neuen Anlauf zum Frieden zu starten* [35, с. 37]. Слід, крім того, підкреслити, що головна відмінність модальних дієслів від решти дієслівної лексики полягає в тому, що вони виражають не суб'єктно-предикатні відношення денотата, а деякі відношення до денотата з точки зору суб'єкта дії [8, с. 48]. *Atomkraftgegner wollen die Bundesregierung mit Massenprotesten zum vollständigen Rückzug aus der Kernenergie in Deutschland zwingen* [31, с. 20]. Клас модальних дієслів складається з дуже малої кількості одиниць, але ці дієслова належать до найбільш уживаних у мовленні.

Сполучення модального дієслова з інфінітивом перфективного дієслова уможливорює перспективне часове відношення, тобто дія відбувається після вираженого ставлення до неї з допомогою модального дієслова. *Die Sanktionspolitik kann und muss noch verschärft werden* [35, с. 36]. *Dann kann nichts mehr schief gehen ...* [37, с. 18].

Підсумуємо, що, отже, мова йде про дію фінітного дієслова, виражену граматичним способом і локалізовану в часі абсолютно з допомогою часової форми, і відносно дію інфінітива, виражену лексичним способом за допомогою лексичної семантики дієслова.

Отже, дія інфінітива може бути майбутньою стосовно теперішнього (*ich habe vor, im kommenden Sommer diese Stadt zu besuchen*), майбутньою в минулому (*er wollte bald seinen Freund besuchen*), майбутньою стосовно майбутнього (*ich werde riskieren, die Sache zu erledigen*). *Ärzten oder Anwälten verspricht der Dokortitel ein höheres Einkommen, weil er Kompetenz suggeriert und Kundscvhafft anzieht* [36, с. 47]. ... *und Manager kann er nutzen als Karrierebeschleuniger* [36, с. 47].

У діалозі базовою часовою формою опису минулих подій є перфект, тому дія інфінітива має перспективне часове відношення до цієї часової форми.

У першому прикладі дієслово *versprechen* стоїть у формі перфекта, як цього вимагає авторський стиль мовлення, а у другому модальне дієслово *wollen* стоїть у формі претерита, бо модальні дієслова у формі перфекта нетипові, навіть якщо їх вжито в діалозі.

Особливу увагу при аналізі привертає вираження майбутньої дії через лексичне значення інфінітива стосовно теперішньої дії фінітного дієслова. Оскільки контемпорального плану зображення подій в мовленні автора художнього твору не зустрічаємо, бо автор описує минулі події, то всі приклади взято з діалогічного мовлення персонажів художніх творів. І в цьому разі інфінітив від дуративного дієслова не показує різночасність своєї дії з дією фінітного дієслова, а одночасність: „*Du hattest ihm einmal klarmachen müssen. Dass wir in unserer Zeit nicht soundso lange warten könnten*“ [37, с. 229].

Безперечно, надзвичайно важливе значення для вираження майбутньої дії в художніх і публіцистичних текстах німецької мови має підбір темпоральних лексичних підсилювачів: *wohl, hoffentlich, bald, schon, wieder* тощо, що може стати темою подальшого дослідження. *Sie werden schon sehen, der Westen wird wieder Schlange stehen für unser Öl und Gas, wir kennen dieses Spiel* [35, с. 36]. *Dass auch ihre Eltern irgendwann wieder herziehen, glaubt Nataly Chramow nicht* [34, с. 39].

Як бачимо із вище викладеного, доволі складну диференціацію у сфері часових відношень у німецькій мові досягнуто завдяки задіяності граматичних і лексичних засобів. Серед основних питань часових форм, чи не на перше місце завжди висували проблему відбору однієї з них з ряду можливих і природного її входження в загальну систему. З'ясовано великі можливості синонімічного використання часових форм німецького дієслова залежно від їх семантичного та стилістичного забарвлення. Вони переважно тому й існують, що здатні реалізувати певні стилістичні або індивідуально-авторські настанови, змінюючи модальність висловлювання, увиразнюють мову й надають їй додаткових значеннєвих відтінків.

Результати цієї роботи слугуватимуть поглибленому вивченню механізму взаємозв'язку семантичного, лексичного і граматичного планів у тексті, основою для

виглумачення темпоральної семантики тексту, зокрема у плані розрізнення й використання значень часових форм. Перспективою подальшого наукового опрацювання даної проблеми є дослідження семантики дієслівних часових форм німецької мови в різностильових текстах та проблематика темпоральних характеристик мовного дискурсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Веденькова М. С.* Система времён современного немецкого языка (Парадигматика) / М. С. Веденькова — Днепропетровск, 1977. — 55 с.
2. *Жеребков В. А.* Грамматическая категория времени в системе немецкого глагола : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. А. Жеребков. — Ленинград, 1972. — 40 с.
3. *Иванюк В. Ю.* Влияние семантики глагола на реализацию его категории времени в современном немецком языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / В. Ю. Иванюк. — Черновцы, 1988. — 182 с.
4. *Москальская О. И.* Теоретическая грамматика немецкого языка / О. И. Москальская. — М. : Высшая школа, 1971. — 384 с.
5. *Пономарів О. Д.* Стилїстика сучасної української мови: [підручник] / О. Д. Пономарів. — [3-тє вид., перероб. і доповн.]. — Тернопіль : Богдан, 2000. — 248 с.
6. *Потебня А. А.* Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. — М. : Гос. уч-пед., 1958. — 420 с.
7. *Самуйлова Л. В.* Второстепенные функции форм будущего времени в современном немецком языке: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки»/ Л. В. Самойлова. — Калинин, 1978. — 24 с.
8. *Харитоновна И. Я.* Вопросы взаимодействия лексики и грамматики / И. Я. Харитоновна. — К. : Вища школа, 1982. — 159 с.
9. *Шендельс Е. И.* Многозначность и синонимия в грамматике (на материале глагольных форм современного немецкого языка) / Е. И. Шендельс. — М. : Высшая школа, 1970. — 201 с.
10. *Abraham W.* Tempus — Aspekt — Modus: Die lexikalischen und grammatischen Formen in den germanischen Sprachen / W. Abraham. — Tübingen : Niemeyer, 1989. — 413 S.
11. *Baumgärtner K.* Ansatz zu einer Semantik des deutschen Tempussystems // Wirkendes Wort / K. Baumgärtner, Beiheft 20, 1969. — S. 23–49.
12. *Duden.* Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. — Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich : Dudenverlag, 1998. — Band 4 — 912 S.

13. *Ehrich V.* Temporalsemantik. Beiträge zur Ligustik der Zeitreferenz / V. Ehrich, H. Vater. — Tübingen, 1987. — 350 S.
14. *Engel U.* Deutsche Grammatik / U. Engel. — München : IUDICIUM Verlag, 2004. — 485 S.
15. *Erben J.* Abriss der deutschen Grammatik / J. Erben. — Berlin : Akademie-Verlag, 1966. — 316 S.
16. *Harweg R.* Studien über Zeitstufen und ihre Aspektualität II / R. Harweg. — Bochum, 1994. — 315 S.
17. *Helbig G.* Deutsche Grammatik / G. Helbig, J. Buscha. — Berlin-München-Wien-Zürich-New York, 2001. — 655 S.
18. *Hennig M.* Tempus und Temporalität in geschriebenen und gesprochenen Texten / M. Hennig. — Tübingen : Niemeyer, 2000. — 211 S.
19. *Leirbukt O.* Tempus, Temporalität und Modus, Modalität im Sprachenvergleich / O. Leirbukt. — Tübingen : Stauffenburg, 2004. — 258 S.
20. *Lexikon der Sprachwissenschaft* : [Herausgegeben von Hadumod Bußmann]. — Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 2002. — 783 S.
21. *Weinrich H.* Tempus: besprochene und erzählte Welt / H. Weinrich. — München : Beck, 2001. — 338 S.
22. *Welke K.* Tempus im Deutschen: Rekonstruktion eines semantischen Systems / K. Welke. — Berlin [u.a.] : De Gruyter, 2005. — 522 S.
23. *Wunderlich D.* Tempus und Zeitreferenz im Deutschen / D. Wunderlich. — München : Hueber, 1970. — 358 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. *Als wäre es nur einen Sprung entfernt* // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 46.
25. *Beier Olav.* Märchen der Apokalypse / Beier Olav, Rapp Tobias, Reinhardt Nora // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 124
26. *Bethge Philip.* Kampf ums Leben / Bethge Philip // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 87.
27. *Diez Georg.* Die Ehre der Freiheit / Georg Diez // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 127.
28. *Elger Katrin.* Außer Kontrolle / Katrin Elger, Christian Swägerl // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 24-25.
29. *Gaulke Uli.* Kino Weltreise / Uli Gaulke // Spiegel. — 2007. — № 1/31.12. — S. 124–125.

30. *Grass G.* Die Blechtrommel / G. Grass. — Frankfurt am Main und Hamburg : Fischer Taschenbuch Verlag, 1963. — 493 S.
31. *Lübke Jochen.* Redeverbot für Politiker / Jochen Lübke // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 20.
32. *Neef Christian.* Das Model taugt nichts / Christian Neef // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 111-112.
33. *Smolczyk Alexander.* Die Manama-Krise / Alexander Smolczyk // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 109-110.
34. *Theile Merlind.* Im Osten schimmert die Hoffnung / Merlind Theile // Spiegel. — 2007. — № 1/31.12. — S. 36–39.
35. *Tiel Christian.* Gaddafi muss weg – ohne Frage / Christian Tiel // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 34-37.
36. *Witt Manfred.* Die Doktormacher / Manfred Witt // Spiegel. — 2011. — № 12/21.3. — S. 46–48.
37. *Zweig S.* Der Traum vom Paradies / S. Zweig. — Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 2002. — 318 S.

Надійшла до редакції 11.06.12

ТИПИ МОВНИХ КОНТАКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ США

ДОМНІЧ О. В. ТИПИ МОВНИХ КОНТАКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ США

У роботі визначено особливості контактних ситуацій між автохтонним населенням і представниками англо-саксонського етносу, що переселилися на територію США, встановлено характеристику процесів та результатів запозичення лексики з мов корінного соціуму Північної Америки, зокрема тубільних америндських мов, у національний американський варіант англійської мови.

ДОМНИЧ О. В. ТИПЫ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ НА ТЕРРИТОРИИ США

В работе определены особенности контактных ситуаций между автохтонным населением и представителями англо-саксонского этноса, который переселился на территорию США, подана характеристика процессов и результатов заимствования лексики из языков коренного социума Северной Америки, а именно америндских языков, в национальный американский вариант английского языка.

DOMNICH O. V. TYPES OF LANGUAGE CONTACTS ON THE TERRITORY OF THE USA

The paper defines peculiarities of contact situations of autochthonous ethnic groups with the Anglo-Saxon ethnic group on the territory of the USA. The character of processes and results of lexis loans from North American autochthonous languages into American English has been shown.

Relevance of the study is determined by perspective of identifying correlations of types and periods of contact situations (on the territory where American English is spoken) and processes of borrowing for the research of the English language evolution. The purpose of the research is to provide the characteristics of kinds and lingual results of language contacts of autochthonous ethnic groups with the Anglo-Saxon ethnic group on the territory of North America.

It has been proved that language contacts occurred only in two out of four periods: initial and immigration ones. In both periods language contacts vary according to all extra-lingual parameters as well as the most of lingual parameters change (sociolinguistic and functional criteria). It has been concluded that the stronger and the tighter language contacts with ethnic groups were, the greater the number of the lexical units from Indian and Eskimo-Aleut languages were borrowed into American English.

Ключові слова: типи, лінгвальні та екстралінгвальні параметри, мовні контакти, автохтонний етнос, англо-саксонський етнос

Питанню мовного контактування на території США було приділено увагу багатьох вчених (В. Дитрих [5], Ю. О. Жлуктенко [11], Ю. А. Зацний [12], А. Д. Швейцер [15], Н. Л. Менкен [24] та ін.). Деякі аспекти взаємодії автохтонних мов з мовою англо-саксонського етносу стали предметом дисертаційних досліджень вітчизняних лінгвістів (О. В. Аксютіна і Н. С. Битко): на прикладі сучасного національного американського варіанта англійської мови (АМА) розглядається інтеграція автохтонних запозичень у лексико-семантичній системі англійської мови [1], а на прикладі сучасних канадського і новозеландського національних варіантів англійської мови вивчаються запозичення з автохтонних мов як спосіб адаптації концептуальної та лексичної систем англійської мови до альтернативної реальності [4].

Зростання інтересу сучасних лінгвістів до природи та наслідків мовних контактів (МК) [7; 8; 10; 11; 22; 26; 29; 30], вивчення автором окремих аспектів цього процесу [6] створили теоретичну базу для наступного етапу дослідження запозичень із мов корінного населення в англійську мову США. Суттю цього явища є встановлення кореляції між характеристиками окремих періодів контактування з їхніми лінгвістичними наслідками,

зокрема, з особливостями процесу та результатів запозичення з автохтонних мов у АМА.

Актуальність дослідження зумовлюється перспективністю виявлення кореляцій між типами й періодами контактних ситуацій на території поширення національного американського варіанта англійської мови та процесів запозичення для дослідження еволюції англійської мови.

Мета дослідження – надати характеристику видів і лінгвістичних результатів мовних контактів між автохтонними й інтродукованим етносами на Північноамериканському континенті.

Для вивчення запозичень із мов корінного населення необхідний розгляд умов і процесу розвитку англійської мови, а контактні ситуації є єдиним значущим фактором цього дослідження, яке базується на таксономічному описі особливостей мовних контактів у США, перш за все, з погляду умов контактування англійської мови з мовами та діалектами автохтонів.

Характеристиці конкретних мовних ситуацій передують вивчення розроблених раніше класифікацій МК [6] і спостереження над емпіричним матеріалом. На цій підставі автором було встановлено мовні (лінгвальні) та позамовні (екстралінгвальні) параметри, значущі для мовних контактів між автохтонним та інтродукованим англомовним етносами, а також визначено їх види. До екстралінгвальних відносимо часовий, територіальний і демографічний параметри; до лінгвальних – кількісний параметр (кількість контактуючих мов); до соціально-лінгвістичного, який охоплює кількісні (кількість носіїв кожної мови) і якісні характеристики (кількісний, статусний), а також функціональний і трансферний параметри.

Виходячи з часового критерію, види МК поділяються на спорадичні (поодинокі, випадкові, okazionalni) і перманентні (стійкі); залежно від територіального критерію – на дистальні (віддалені), проксимальні / інтра регіональні (які мають місце на території спільного проживання мовних колективів) та маргінальні (які мають місце на території суміжного проживання мовних колективів); на підставі демографічного критерію – індивідуальні, групові та етнічні; виходячи з кількісного критерію – двомовні й багатомовні; спираючись на соціолінгвістичний критерій (кількісний фактор) – мажоритарні (прийшло населення на відповідній території знаходиться в більшості), міноритарні (прийшлий етнос на території знаходиться в меншості) і рівноважні (прийшло й автохтонне населення на території демографічно рівні); (статусний фактор) – домінуючі (одна з мов займає панівне положення), субординатні (мова(и) перебуває(ють) у відношенні залежності до інших мов) і еквівалентні (статус двох або декількох мов однаковий); на підставі функціонального критерію – переважаючі (одна мова виконує більшість функцій, наприклад, у системі освіти, мас-медіа, пресі, політиці тощо), доповнюючі (одна з мов є доповнюючою в даному суспільстві, вона виступає на другому

плані й не має функцій першої / офіційної мови країни) і збалансовані (дві або декілька мов виконують однакові або рівні функції в суспільстві, жодна з мов не домінує, вони є рівноправними у функціональному аспекті); виходячи з трансферного критерію – прями (безпосереднє контактування між мовами) та опосередковані (через третю мовну систему, наприклад, мову-посередник). В узагальненому вигляді параметри МК та їх види викладено в таблиці 1.

Таблиця 1. *Параметри мовних контактів, релевантні для контактних ситуацій за участю англійської та автохтонних мов у США, і види контактів*

Параметри, які визначають мовні контакти	Види контактів
Екстралінгвальні	
Часовий	<ul style="list-style-type: none"> • Спорадичні • Перманентні
Територіальний	<ul style="list-style-type: none"> • Дистальні • Проксимальні (інтра регіональні) • Маргінальні
Демографічний	<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальні • Групові • Етнічні
Лінгвальні	
Лінгвальний	<ul style="list-style-type: none"> • Двомовні • Багатомовні
<ul style="list-style-type: none"> • кількісний 	
Соціолінгвістичний	<ul style="list-style-type: none"> • Мажоритарні • Міноритарні • Рівноважні • Домінуючі • Субординатні • Еквівалентні
<ul style="list-style-type: none"> • статусний 	
Функціональний	<ul style="list-style-type: none"> • Переважаючі • Доповнюючі • Збалансовані
Трансферний	<ul style="list-style-type: none"> • Прямі • Опосередковані (інтермедіарні)

Зіставлення фактів побудованої на історичних принципах періодизації контактування інтродукованого та корінних етносів і їх лінгвальних наслідків стало підставою для виділення кількох етапів, визначених у статті «Періодизація мовних контактів між автохтонними й англо-саксонським етносами на території США» [9]. Застосування такого підходу до досліджуваного матеріалу дозволило надати йому комплексну характеристику, що враховує умови, передумови, процес і результати контактування англійської мови з мовами корінного населення США.

Так, із початку XVI століття англійська мова проникає на територію Північної Америки, де до цього часу вже були поширені численні мови корінного населення

(індіанські та ескімосько-алеутські) і мови попередньої європейської колонізації (іспанська, португальська, французька, німецька, датська), та вступає з ними в контакт [31, с. 9–10].

Вивчення наукової літератури з цієї проблематики [2; 3; 12–14; 17; 20–22; 24; 31; 37; 40] та застосування запропонованого у [6] підходу дали підстави для опису періодизації історії контактування англійської мови з мовами автохтонів і дозволили провести аналіз типів і результатів мовних контактів у кожному періоді.

Ініціальний період (1500–1564 рр.). Як відомо, перші контакти носіїв англійської мови з корінними мешканцями Північної Америки відбувалися вже на початку XVI століття у процесі торговельних та обмінних операцій [2; 3; 14; 18; 31, с. 10; 40], однак індивідуальний і розрізнений характер цих контактів не мав лінгвальних наслідків для жодної зі сторін. Відмітною рисою мовної взаємодії на території США є те, що в контакт із тубільним етносом першими вступають представники іспанського (1492 р.), португальського (1494 р.) і французького (1500 р.) етносів [31, с. 9–10]. Незважаючи на велике різноманіття мов і їх носіїв жодна з мов не займає провідну позицію, кожна мова виконує свої комунікативні функції певного етносу.

За часовим параметром контакти були спорадичними, за територіальним – дистальними, за демографічним – індивідуальними; за кількістю мов, з якими англійська мова вступає в контакти, – багатомовними; із соціолінгвістичного погляду вони були рівноважними й еквівалентними; у функціональному аспекті – збалансованими, за способом контактування – прямими.

Імміграційний період (1565–1814 рр.). Лінгвально значущі контакти починаються у другій половині XVI століття, коли торгівля та обмін стають постійними й вимагають вироблення засобів вербальної комунікації, доступних для всіх учасників, коли спостерігається заснування постійних поселень на території Північноамериканського континенту. Відмітними для цього періоду є такі факти: істотна хвиля імміграції до США з Європи, витіснення корінного населення зі споконвічних територій [2; 3; 14; 18; 31, с. 17, с. 21, с. 25; 40]. Разом із тим, необхідність освоєння нових земель вимагає активізації контактів із корінним населенням та його мовами. Ситуація парадоксальна, оскільки в зазначений період спостерігаються досить стійкі й тривалі контакти англійської як з аборигенними, так і з багатьма європейськими мовами (іспанська, португальська, французька, німецька, датська), що одночасно призводить до витіснення останніх на периферію мовної комунікації й до поступового зміцнення домінуючої ролі англійської мови. У результаті починається процес запозичення лексики з мов корінного населення в англійську. Підтвердженням процесу інтеграції автохтонних запозичень із америндських мов у лексичну систему АМА свідчать приклади з авторитетних лексикографічних джерел [33; 34; 36]:

Atamasco [ă'tă-mă's'kō] *n.* a bulbous plant (*Zephyranthes atamasco*) of the southeast United States, having a showy, solitary, white to pinkish flower on a long stalk [*<Virginia Algonquian attamusco, 1629*];

Chinook [shĭ-nok', chĭ-nok'] *n.* **1 a** Native American people formerly inhabiting the lower Columbia River valley and adjoining coastal regions of Washington and Oregon, now located in western Washington. The Chinook traded widely throughout the Pacific Northwest. **b** A member of this people. **c** The Chinookan language of the Chinook. [*<the Salishan language of western Washington c'inúk, 1805*];

Dahoon [dă-hūn'] *n.* a small tree (*Ilex cassine*) of the southeast United States, having red or sometimes orange to yellow fruit and leathery, dark green leaves (also called *cassina*) [*<Indian language, 1722*];

Macocqwer, macocks, macock *n.* a native name for pumpkins, melons and gourds. In Virginia there are several varieties of this family, all of which taste very good. There are two varieties of macocqwer, one of which is ripe in a month, the other in two months [*<American Indian language, 1588*].

За часовим параметром контакти другого періоду були перманентними; за територіальним – проксимальними / інтра регіональними, за демографічним – етнічними; за кількістю мов, з якими англійська вступає в контакти, – багатомовними; із соціолінгвістичного погляду вони були мажоритарними й домінуючими; у функціональному аспекті – переважаючими; за способом контактування – прямими й інтермедіарними. Спостерігається процес запозичення лексики з мов корінного населення як безпосередньо, так і опосередковано через європейські мови попередньої колонізації (іспанська, португальська, французька). Наприклад,

Cougar [kū'gər] *n.* (chiefly Western U.S.) a large powerful wild cat (*Felis concolor*) of mountainous regions of the Western Hemisphere, having an unmarked tawny body (also called *catamount, mountain cat*) [*<French cougar <Portuguese çuçarana <American Indian language*];

Mackinaw, mackinac [măk'ă-nô'] *n.* **1** a short, double-breasted coat of heavy, usually plaid, woolen material. **2** a thick woolen blanket in solid colors or stripes, formerly used in northern and western North America by traders, trappers, and Native Americans. **3** a flatbottom boat with a pointed bow and square stern, once used on the upper Great Lakes. **4** a freshwater food and game fish (*Salvelinus namaycush*) of the Great Lakes. (also called *Mackinaw trout, namaycush*) [*<Canadian French <– Ojibwa mackinac*];

Shack [shăk] *n.* a small, crudely built cabin; a shanty; *intr.v.* to live or dwell [*<American Spanish jacal < Aztec xacalli*].

Колоніальний період (1815–1924 рр.). Характер контактів між двома етносами залишається колишнім – регулярним і постійним, – проте якість контактів істотно

змінюється. Завершується витіснення тубільних етносів із колишніх територій у резервації. У цей період контакти набувають характеру агресії з боку англо-саксонського етносу, що призводить до істотного скорочення чисельності корінного населення, а також до практично повного припинення функціонування автохтонних мов за межами резервацій, вимирання багатьох із них. В результаті МК практично припиняються.

Постколоніальний період (1924 р. – до наших днів). Виділення цього періоду в умовах контактування англійської мови з мовами корінного населення є досить умовним. Ми позначили гіпотетичну ситуацію, а не реальну, підставою для цього слугують зміни в мовній політиці, що проводиться в США останнім часом. Найбільш значущим компонентом цієї політики є «закон про громадянство американських індіанців, який визнав американськими громадянами всіх корінних жителів Америки і надав їм право голосу» (1924 р.) [31, с. 154]. Разом із тим, за останні півстоліття спостерігається поживлення інтересу до мов корінного населення: починає активізуватися процес їх наукового дослідження [16; 18; 19; 21; 23; 25; 27; 28; 32] та лексикографічного опису [35; 38; 39; 41]. Отже, цілком очевидним є те, що в ході історії контакти англійської з мовами корінного населення Північної Америки зазнали значних змін типів, що відображено в таблиці 2.

Таблиця 2. *Періодизація та трансформація видів контактів англійської мови з мовами автохтонів на території США*

Період / параметри	Ініціальний період	Імміграційний період	Колоніальний період	Пост-колоніальний період
Параметри МК	Види мовних контактів			
Екстра-лінгвальні			МК типологічно нерелевантні	
Часовий	Спорадичні	Перманентні		
Територіальний	Дистальні	Інтрарегіональні		
Демографічний	Індивідуальні	Етнічні		
Лінгвальні				
Лінгвальний • кількісний	Багатомовні	Багатомовні		
Соціо-лінгвістичний • кількісний • статусний	Рівноважні Збалансовані	Мажоритарні Домінуючі		
Функціональний	Доповнюючі	Переважаючі		
Трансферний	Прямі	Прямі й інтермедіарні		

Як наочно свідчать дані наведеної вище таблиці, МК відбувалися тільки у двох періодах з чотирьох: ініціальному й імміграційному. Така контактна ситуація склалася саме завдяки історії Північноамериканського континенту й мовній політиці, запровадженій у країні. У різні періоди характер МК значно змінюється за всіма екстралінгвальними параметрами, а також змінюється і значна частина лінгвальних параметрів (за соціолінгвістичним і функціональним критеріями). Доведено, що чим міцнішими й тіснішими були МК між етносами, тим більший об'єм лексики з індіанських і ескимосько-алеутських мов було запозичено до АМА. Саме це відбувається в другому – імміграційному періоді.

Аналіз особливостей МК дозволяє відзначити, що результатами взаємного впливу мов (інтродукованого й тубільного етносів) є: витіснення мов корінного населення з усіх сфер комунікації та практично припинення їх існування, проникнення автохтонної лексики в АМА, найчастіше через такі мовні системи, як іспанська, португальська, французька. Поданий опис засвідчує, що єдиною формою впливу автохтонних мов на англійську були лексичні запозичення.

Серед перспективних напрямків вивчення проблеми можна виокремити дослідження особливостей контактних ситуацій між автохтонними мовами й мовою англосаксонського етносу в національному південно-африканському варіанті англійської мови у кожному хронологічному періоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аксютіна О. В.* Інтеграція автохтонних запозичень у лексико-семантичній системі сучасній англійській мові США: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / О. В. Аксютіна. — Херсон, 2010. — 216 с.
2. *Америка после Колумба: взаимодействие двух миров: Пробл. индианистики :* [сб. наук. раб., сост. и отв. ред. В. А. Тишков] — М. : Наука, 1992. — 271 с.
3. *Американские индейцы: новые факты и интерпретации: Пробл. индианистики :* [сб. наук. раб., сост. и отв. ред. В. А. Тишков] — М. : Наука, 1996. — 304 с.
4. *Битко Н. С.* Запозичення як спосіб адаптації концептуальної і лексичної системи англійської мови до альтернативної реальності (на матеріалі запозичень з автохтонних мов у канадській і новозеландській варіанти) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Н. С. Битко. — Одеса, 2008. — 280 с.
5. *Дитрих В.* Влияние америндских языков на романские (языковые контакты в Северной Америке и странах Карибского бассейна) / В. Дитрих // Вопросы языкознания. — 1999. — № 3. — С. 98–108.

6. *Домніч О. В.* Аспекти теорії типології мовних контактів / О. В. Домніч // Вісник ЗДУ. Сер. Філологічні науки. — 2002. — № 1. — С. 26–32.
7. *Домніч О. В.* Контакти англійської мови з автохтонними мовами на території Канади / О. В. Домніч // Мова і культура : XI міжнар. конф., 24–28 чер., 2002 р. — К. : Видавничий дім Д.Бураго, 2002. — Вип. 5. — Том 3: Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. — С. 122–128
8. *Домніч О. В.* Контакти англійської мови та мови маорі в Новій Зеландії / О. В. Домніч // Нова філологія. — 2003. — № 2 (17). — С. 153–160.
9. *Домніч О. В.* Періодизація мовних контактів між автохтонними й англосаксонським етносами на території США / О. В. Домніч // Записки з романо-германської філології: зб. наук. ст. — Одеса : Фенікс, 2012. — Подано до друку.
10. *Домніч О. В.* Типологія мовних контактів на території Австралії / О. В. Домніч // Вісник ЗНУ. Сер. Філологічні науки. — 2005. — № 1. — С. 51–55.
11. *Жлуктенко Ю. О.* Українсько-англійські міжмовні відносини. Українська мова в США і Канаді / Ю. О. Жлуктенко. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1964. — 165 с.
12. *Зацный Ю. А.* Особенности влияния американского варианта английского языка на британский на лексико-семантическом уровне: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. А. Зацный. — К., 1975. — 20 с.
13. *Скибина В. И.* Национально негетерогенный язык и лексикографическая практика / В. И. Скибина. — Запорожье : Видавець, 1996. — 176 с.
14. *Файнберг Л. А.* Охотники Американского Севера / Л. А. Файнберг. — М. : Наука, 1991. — 173 с.
15. *Швейцер А. Д.* Социальная дифференциация английского языка в США / А. Д. Швейцер. — М. : Наука, 1983. — 216 с.
16. *Assembly of First Nations.* Towards Linguistic Justice for First Nations. — Ottawa : Education secretariat. Assembly of First Nations, 1990. — 469 p.
17. *Bailey R. W.* American English: Its Origins and History / R. W. Bailey // Language in the USA: Themes for the twenty-first century : [Ed. by E. Finegan and J. R. Rickford]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — P. 3–17.
18. *Campbell L.* American Indian Languages: The Historical Linguistics of Native America / L. Campbell. — Oxford : Oxford University Press, 1997. — 458 p.
19. *Dixon R.M.W.* The Wise and Color Languages / R.M.W. Dixon. — Oklahoma : University of Oklahoma Press, 1999. — 314 p.

20. *Finegan E.* English in North America / E. Finegan // A History of the English Language : [Ed. by R. Hogg and D. Denison]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. — P. 384–419.

21. *Indigenous Languages Across the Community* / [Ed. by B. Burnaby and J. Reyhner]. — Arizona : College of Education Flagstaff, 2002. — 126 p.

22. *Language Contact in the History of English* / [Ed. by D. Kastovsky, A. Mettinger]. — [2nd ed.]. — Frankfurt am Main : Peter Lang, 2003. — 410 p.

23. *Languages*. Volume 17 of the Handbook of North American Indians / [Ed. by I. Goddard]. — Washington, DC : Smithsonian Institution, 1996. — 237 p.

24. *Mencken H. L.* The American Language: An Inquiry into the Development of English in the United States / H. L. Mencken. — New York : Knopf, 1963. — xi, 769 p.

25. *Mithun M.* The Languages of Native North America / M. Mithun. — Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2001. — 126 p.

26. *Mufwene S. S.* Language Evolution: Contact, Competition and Change / S. S. Mufwene. — London; New York : Continuum, 2008. — xiv, 354 p.

27. *Revitalizing Indigenous Languages* / [Ed. by J. Reyhner, G. Cantoni, R. St. Clair and E. P. Yazzie]. — Arizona : College of Education Flagstaff, 1999. — 86 p.

28. *Stabilizing Indigenous Languages* / [Ed. by G. Cantoni]. — Arizona : College of Education Flagstaff, 1996. — 365 p.

29. *Thomason S. G.* Language Contact: an Introduction / S. G. Thomason. — Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2001. — 324 p.

30. *Thomason S. G.* Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics / S. G. Thomason and T. Kaufman. — Berkeley : University of California Press, 1988. — xi, 411 p.

31. *Ward G.* The Rough Guide to History of USA / G. Ward. — London : Rough Guides, 2003. — 243 p.

32. *Wurm N.* Language Death and Disappearance: Causes and Circumstances / N. Wurm // Alpatco et al. Cultural Heritage: Endangers Languages, Diogenes. — 1991. — P. 18–43.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

33. *American English Dictionary* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/american-english>: 30.06.2012. — Назва з титулу екрана.

34. *The American Heritage Dictionary of the English language*. — [4th ed. / Ed. by W. Morris]. — Boston: Houghton Mifflin, 2000. — 2112 p.

35. *Atkan Aleut-English Dictionary* / [Ed. by K. Bergsland]. — Anchorage, 1980. — 186 p.

36. *Borrowings into Native Varieties of English: A Dictionary & Thesaurus* /

V. I. Skybina, O. V. Domnich. — Zaporizhzhya : Zaporizhzhya National University, 2009. — 190 p.

37. *The Encyclopedia Americana*. International Edition. — Danbury : Grolier, 2002. — Vol. 15. — 862 p.

38. *Kutchin Dictionary* / [Ed. by R. J. Mueller]. — Fairbanks, 1964. — 210 p.

39. *The Navajo Languages*. A Grammar and Colloquial Dictionary / [Ed. by R. W. Young, W. Morgan]. — Albuquerque, 1980. — 118 p.

40. *The New Penguin Encyclopedia* / [Ed. by D. Crystal]. — London : Penguin, 2003. — 1688 p.

41. *A proto-Algonquian Languages Dictionary* / [Ed. by G. Aubin]. — Ottawa, 1975. — 106 p.

Надійшла до редакції 21.09.12

© 2012 М. О. Зозуля
(м. Київ)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ-ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В РОМАНАХ У. ГОЛДІНГА

ЗОЗУЛЯ М. О. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ-ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В РОМАНАХ У. ГОЛДІНГА

Стаття присвячена аналізу функціональних властивостей моделей концептуальної метафори-персоніфікації на матеріалі романів британського письменника У. Голдінга. Досліджено ієрархічний устрій виведених моделей. Вивчено, які метафоричні моделі є високочастотними, та яким з метафоричних моделей притаманний високий ступінь продуктивності. Встановлено метафоричні моделі, які домінують у різних творах автора.

ЗОЗУЛЯ М. А. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ СВОЙСТВА КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРИ-ПЕРСОНИФИКАЦИИ В РОМАНАХ У. ГОЛДИНГА

В статье рассматриваются функциональные свойства моделей концептуальной метафоры-персонификации на материале романов британского писателя У. Голдинга. Проанализированы особенности иерархического устройства выведенных моделей. Описана частотность и продуктивность метафорических моделей. Выявлены метафорические модели, которые доминируют в разных романах писателя.

ZOZULYA M. O. FUNCTIONAL PROPERTIES OF CONCEPTUAL PERSONIFICATION IN THE NOVELS BY W. GOLDING

The article deals with the functional properties of conceptual personification (frequency, productivity, dominance) in the novels by W. Golding. It also studies the hierarchical structure of conceptual metaphoric models which has appeared to have two levels: metaphorical model and general metaphorical model. The conceptual general metaphorical model NATURE WORLD IS A LIVING BEING has been found to be the most frequently used in the novels by W. Golding. It has been clarified that the most productive concepts of the source domain are those, which denote different kinds of action. The results of the analysis show which of the conceptual metaphoric models dominate in different novels by the author. It has been revealed that the domination of the particular metaphorical model depends on the theme of the novel.

Ключові слова: концептуальна метафора, метафорична модель, частотність, продуктивність, домінантність

1. Вступні зауваження

Розмаїття методів дослідження метафори може бути зведене до двох напрямів – традиційного (семантичного) і когнітивного (концептуального) [18, с. 59]. Однією з відмінностей між ними є те, що при семантичному аналізі достатньо виокремити перелік елементів, що входять до складу значення, а при аналізі концептуальному такі елементи необхідно співвіднести між собою й об'єднати в певну "концептуальну (схемну) структуру" [6, с. 149]. Причому така модель не є експліцитно вираженою і її реконструкція залежить від уміння дослідника помітити певні закономірності [4, с. 13; 6, с. 149]. Спосіб подання таких схем залишається питанням, відкритим для обговорення. Низка дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18] для подання «концептуальних схем» використовують у своїх роботах фреймові моделі.

Метафорична модель характеризується складною семантичною структурою. Дослідники [9; 11; 19] вказують на те, що аналіз метафоричної моделі складається з:

– опису царини-мети, складові якої (концепти-референти) отримують визначення

завдяки метафорі;

– розгляду царини-джерела, складові якої (концепти-кореляти) використовуються під час метафоричного визначення предметів та явищ;

– побудови фреймових мереж царини-мети та царини-джерела.

Під час подальшої характеристики метафоричної моделі розглядається її ієрархічна структура та такі функціональні властивості, як частотність, продуктивність і домінантність.

Частотність метафоричної моделі є кількісним показником використання тієї чи іншої моделі, тобто вказує на певну кількість метафоричних виразів, що є проявами зазначеної моделі у сукупності текстів. У різних мовах, різних текстах та у різних авторів одна і та сама метафорична модель може мати різні кількісні показники. За словами А. П. Чудінова [19], відмінність у кількісних показниках метафоричної моделі під час аналізу можна пояснити різним обсягом вибірки, різними темпоральними межами досліджуваного матеріалу або іншою класифікацією моделей.

Продуктивність метафоричної моделі реалізується у переважному застосуванні як корелятивів концептів з тієї чи іншої групи при створенні метафоричних виразів, в основі яких лежить конкретна метафорична модель [19]. Під час аналізу концептуальної метафори можна виділити моделі з різним ступенем продуктивності [11; 19]. Наприклад, в політичному дискурсі для метафоричного визначення референтів частіше використовуються різноманітні концепти-кореляти з концептосфери **ВИДИ ТВАРИН** (*ВЕДМІДЬ, ВОВК, ЗАЄЦЬ, КОРОВА, ЗЕБРА, БЕГЕМОТ*), ніж зі концептосфери **ВИДИ РОСЛИН**, складові якої використовуються не дуже часто [19]. Тобто продуктивність метафоричної моделі **ПОЛІТИКА Є ТВАРИНА** вища, ніж продуктивність моделі **ПОЛІТИКА Є РОСЛИНА** [11, с. 56–57]. Продуктивність метафоричної моделі також може змінюватися з часом. Термін **домінантність** характеризує ті метафоричні моделі, які превалюють у конкретних творах [19].

Дана стаття присвячена розгляду ієрархічної структури та функціональних властивостей метафоричної моделі на матеріалі концептуальної метафори-персоніфікації в романах У. Голдінга, що уможливить виявлення характерних рис ідіостилю письменника.

2. Ієрархічна будова моделей концептуальної метафори-персоніфікації

Матеріалом дослідження слугували 1452 метафоричних вирази (вербалізація концептуальної метафори в мові), що формують моделі метафори-персоніфікації, з 12 романів У. Голдінга загальним обсягом 2842 сторінки. Згідно даним кількісного аналізу основними (частотними) моделями метафори-персоніфікації, що використовуються в

романах У. Голдінга, є:

«ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» (506 метафоричних виразів)

«ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» (342 метафоричні вирази)

«АРТЕФАКТИ Є ЖИВА ІСТОТА» (257 метафоричних виразів)

«СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА» (128 метафоричних виразів)

«ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВА ІСТОТА» (97 метафоричних виразів)

Окрім наведених вище найбільш уживаних моделей у романах У. Голдінга, аналіз текстів романів дозволив виокремити також наступні моделі метафор-персоніфікацій, які презентовані поодинокими випадками і не є типовими для автора (нечастотні):

«ЗВУКИ, ЩО ВИДАЄ ЛЮДИНА, Є ЖИВА ІСТОТА» (43 метафоричних вирази)

«ФІЗІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Є ЖИВА ІСТОТА» (38 метафоричних виразів)

«СОЦІАЛЬНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА» (27 метафоричних виразів)

«ДУХОВНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА» (10 метафоричних виразів)

«ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН Є ЖИВА ІСТОТА» (4 метафоричні вирази)

Всі виділені метафоричні моделі утворюють дві загальні моделі концептуальної метафори-персоніфікації: «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» та «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА». Розглянемо детальніше кожен із наведених моделей (рис. 1):



Рис. 1. Ієрархічний устрій концептуальної метафори-персоніфікації

«СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»

Як видно з рис. 1, до загальної концептуальної метафори «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» входять три метафоричні моделі: «ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА», «ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» та «ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН Є ЖИВА ІСТОТА». Таким чином, метафора-персоніфікація є ієрархічною і має два рівні: *загальна метафорична модель* (перший рівень) та *метафорична модель* (другий рівень). Перші дві метафоричні моделі, «ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» та «ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА», є одними з основних моделей метафори-персоніфікації в

романах У. Голдінга. Вони представлені досить великою кількістю метафоричних виразів (506 та 342 приклади відповідно). Наприклад, метафорична модель «ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» вербалізується в текстах романів за допомогою таких метафоричних виразів, як *The sun will drink up the mist*. 'Сонце вип'є туман' [Inheritors, p. 47]; *The water took him with a freezing hand*. 'Вода взяла його холодною рукою' [Pincher Martin, p. 110]; ... *rock held him tightly*. '... скеля міцно тримала його' [Pincher Martin p. 46]. У свою чергу метафоричну модель «ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» представляють такі метафоричні вирази: ... *the fire growled at them*. '... вогонь гарчав на них' [Lord of the Flies, p. 45]; ... *and the air sang with the interminable and rising tide of "Oa"*. '... і повітря співало безкінченим та зростаючим потоком «Оа»' [Inheritors, p. 83]; ; ... *the eye of the wind ...* '... око вітру ...' [Rites of Passages, p. 22]. Третя метафорична модель, «ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН Є ЖИВА ІСТОТА», представлена невеликою групою метафоричних виразів (4 приклади) та вербалізується такими метафоричними виразами, як *Nature is hurrying us along and presenting us with a bill for her assistance*. 'Природа нас квапить й пред'являє до сплати чек за свою допомогу' [Fire Down Below, p. 130]. Отже, ґрунтуючись на кількості метафоричних виразів, які репрезентують метафоричну модель в текстах романів, можна зауважити, що для автора важливішими є такі невід'ємні складові природи, як об'єкти та явища, ніж сама природа загалом.

Персоніфікація, за якою метафорично визначаються поняття, пов'язані з людиною, також є ієрархічною і має два рівні (рис. 2):

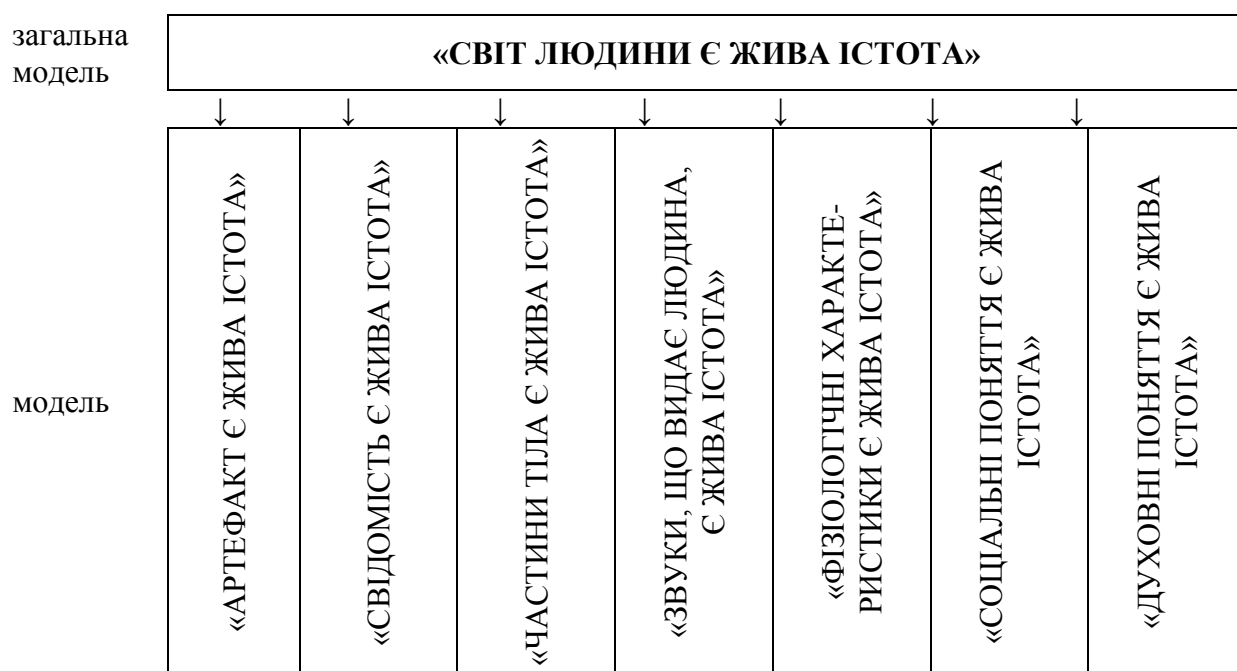


Рис. 2. Ієрархічний устрій концептуальної метафори-персоніфікації

«СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА»

Аналізуючи рис. 2, бачимо, що до загальної метафоричної моделі «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА» входять сім метафоричних моделей: «АРТЕФАКТ Є ЖИВА ІСТОТА», «СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА», «ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВА ІСТОТА», «ЗВУКИ, ЩО ВИДАЄ ЛЮДИНА, Є ЖИВА ІСТОТА», «ФІЗІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Є ЖИВА ІСТОТА», «СОЦІАЛЬНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА» та «ДУХОВНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА». Метафоричне визначення із використанням метафори-персоніфікації отримують не лише поняття, напряду пов'язані з людиною (наприклад, частини тіла, свідомість чи фізіологічні характеристики), але також поняття із соціальної та духовної сфери. Метафоричні моделі «ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВА ІСТОТА» (*Lok's ears told him that they (hyenas) were hungry and his nose assured him that they were alone. 'Вуха Лока сказали йому, що вони (гієни) були голодні, а його ніс запевнив його, що вони були самі'* [Inheritors, p. 119]; *She shook her head like a horse and the snakes (hair) flew back till they could see her breasts again. 'Вона похитала головою, наче кінь, та змії (волосся) полетіли назад, поки вони знову не побачили її грудей'* [Inheritors, p. 154]), «СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА» (*Those memories were like worms eating into the flesh ... 'Ті спогади були наче черв'яки, що в'їдалися в тіло ...'* [Paper Men, p. 113]; *I know how the mind can rise from its bed, go forth, down the stairs, past doors, down the path to the stables that are bright and rosy by the light of two small girls. 'Я знаю, як розум може піднятися з ліжка, піти вперед, крізь двері, вниз по стежці до стайні, що є яскравою та осяяною світлом двох маленьких дівчат'* [Darkness Visible, p. 225]), «АРТЕФАКТИ Є ЖИВА ІСТОТА» (*The ogival windows clasped their hands and sang; "We are prayer". 'Стрілчасті вікна стискали руки й співали: «Ми – молитва.»'* [Spire, p. 192]; *(ship) Every now and then she bucked like a horse. 'Кожну мить вона брикалась, наче кінь'* [Fire Down Below, p. 16]) та «ЗВУКИ, ЩО ВИДАЄ ЛЮДИНА, Є ЖИВА ІСТОТА» (*Their words had flown away from them like a flock of birds that circled and multiplied mysteriously. 'Їх слова відлетіли від них, наче зграя птахів, що кружляла та таємниче збільшувалася'* [Inheritors, p. 81]) представлені значною кількістю метафоричних виразів і відносяться до основних моделей метафори-персоніфікації. Останні три моделі, «ФІЗІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Є ЖИВА ІСТОТА», «СОЦІАЛЬНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА» та «ДУХОВНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА», репрезентовані значно меншою кількістю метафоричних виразів.

3. Функціональні властивості метафоричних моделей

У теоретичних роботах, присвячених аналізу метафоричних моделей, вказується, що вони мають певні функціональні властивості: частотність, продуктивність та домінантність. Розглянемо вказані функціональні властивості двох загальних моделей

метафори-персоніфікації, що були виділені у творах У. Голдінга: «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» та «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА». Частотність вищезгаданих метафоричних моделей наведена в табл. 1:

Таблиця 1. Частотність загальних моделей метафори-персоніфікації

№	Метафорична модель	Кількість прикладів	Кількість в %
1.	«СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»	852	59
2.	«СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА»	600	41
	Всього	1452	100

Як бачимо з табл. 1, частотність загальної метафоричної моделі «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» становить 852 метафоричних вирази, що відповідає 59% всіх прикладів концептуальної метафори-персоніфікації. Отже, загальна метафорична модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» використовується автором майже у 1,5 рази частіше, ніж загальна метафорична модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА» (600 прикладів – 41%), що є менш частотною.

Згідно з даними кількісного аналізу, конкретні метафоричні моделі, що формують загальні метафоричні моделі, суттєво відрізняються за частотністю (табл. 2):

Таблиця 2. Загальна модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»:

Частотність метафоричних моделей

№	Метафорична модель	Кількість прикладів	Кількість в %
1.	«ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»	506	59
2.	«ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»	342	40
3.	«ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН Є ЖИВА ІСТОТА»	4	1
	Всього	852	100

Так, дані табл. 2 вказують на те, що з 852 метафоричних виразів, які представляють загальну метафоричну модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА», 506 прикладами (59%) репрезентована модель «ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА», трохи меншою кількістю прикладів – 342 (40%) – репрезентована модель «ЯВИЩА ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА», а модель «ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН Є ЖИВА ІСТОТА» актуалізується в текстах романів зовсім невеликою кількістю метафоричних виразів – 4 приклади (1%). Отже, метафоричні моделі «ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» та «ЯВИЩА

ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» є частотними і репрезентовані великою кількістю метафоричних виразів, у той час як метафорична модель «ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН Є ЖИВА ІСТОТА» є не частотною і представлена лише 4 прикладами метафоричних виразів.

Дані про частотність метафоричних моделей, які поєднує загальна метафорична модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА», наведені в табл. 3.

Таблиця 3. Загальна модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА»

Частотність метафоричних моделей

№	Метафорична модель	Кількість прикладів	Кількість в %
1.	«АРТЕФАКТ Є ЖИВА ІСТОТА»	257	43
2.	«СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА»	128	21
3.	«ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВА ІСТОТА»	97	16
4.	«ЗВУКИ, ЩО ВИДАЄ ЛЮДИНА, Є ЖИВА ІСТОТА»	43	7
5.	«ФІЗІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Є ЖИВА ІСТОТА»	38	6
6.	«СОЦІАЛЬНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА»	27	5
7.	«ДУХОВНІ ПОНЯТТЯ Є ЖИВА ІСТОТА»	10	2
	Всього	600	100

Як бачимо з таблиці, частотними є метафоричні моделі «АРТЕФАКТ Є ЖИВА ІСТОТА», «ЧАСТИНИ ТІЛА Є ЖИВА ІСТОТА» та «СВІДОМІСТЬ Є ЖИВА ІСТОТА». Вони репрезентовані 257 (43%), 128 (21%) та 97 (16%) прикладами метафоричних виразів відповідно. Решта метафоричних моделей представлені меншою кількістю метафоричних виразів і є не частотними.

Ще однією функціональною властивістю метафоричної моделі є **продуктивність**, яка реалізується у частому застосуванні як корелятив концептів з тієї чи іншої групи при створенні метафоричних виразів, в основі яких лежить конкретна метафорична модель. Щодо аналізу концептуальної метафори-персоніфікації в нашій роботі, тобто моделі «СВІТ ПРИРОДИ/СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА», продуктивність вказує на високу частоту використання концептів певних груп на позначення тієї чи іншої характеристики живої істоти, які стають корелятами при створенні концептуальної метафори-персоніфікації. Так, при створенні образу природи як живої істоти (загальна метафорична модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА») та образу об'єктів та явищ зі світу людини як живих істот (загальна метафорична модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА») залучалися такі характеристики живої істоти, як зовнішність, ментальні процеси та явища, почуття та емоції, поняття, пов'язані з фізіологією, здатність

виконувати різноманітні дії, а також приналежність до певного роду істот. Усі виділені концепти-кореляти були розподілені за 5 групами, що формують домени концептосфер-корелятив (табл. 4):

Таблиця 4. *Продуктивність концептів-корелятив концептуальної метафори-персоніфікації*

№	Концептуальний домен-корелят	Загальна метафорична модель			
		«СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»		«СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА»	
		кількість концептів	кількість в %	кількість концептів	кількість в %
1.	АКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	33	60	25	43
2.	ЗОВНІШНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	9	16	13	23
3.	ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ЕМОЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	7	12	9	16
4.	РОДОВА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ	3	6	8	13
5.	ФІЗІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	3	6	3	5
Всього		55	100	58	100

Як видно з табл. 4, частіше за все під час персоніфікації як світу природи, так і світу людини автор звертається до такої характеристики живої істоти, як діяльність. Так, з 55 концептів, які використовуються як кореляти при створенні метафори-персоніфікації «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА», доля концептів на позначення видів діяльності становить 33 приклади, що дорівнює 60%. Доля концептів на позначення різноманітних видів діяльності серед корелятив метафори-персоніфікації «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА» становить 25 прикладів, що дорівнює 43%.

Домени, що охоплюють концепти на позначення зовнішніх характеристик, а також інтелектуальних процесів та явищ, і почуттів та емоцій, представлені значно меншою кількістю концептів-корелятив для обох метафоричних моделей. Зовсім малою кількістю концептів-корелятив репрезентовані домени, які охоплюють концепти на позначення фізіологічних характеристик живої істоти та її родової приналежності.

Отже, як свідчать наведені дані, для У. Голдінга найбільш виразною характеристикою живої істоти є здатність діяти. Так, при персоніфікації об'єктів та явищ природи, а також об'єктів та явищ зі світу людини автор звертається до таких видів діяльності, як пересування у просторі (*БИГТИ, ПРОСУВАТИСЯ, ПОВЗТИ, ПІДЙМАТИСЯ, ХОДИТИ, ЛЕТІТИ*), видавання звуків (*ГАРЧАТИ, ШЕПОТИТИ*,

РОЗМОВЛЯТИ, СПІВАТИ, СМІЯТИСЯ), руху (ТАНЦЮВАТИ, СТРИБАТИ, ТРІПОТИТИ, БРИКАТИСЯ), вживання їжі (ЇСТИ, ПИТИ, КОВТАТИ) та інших.

Третьою функціональною властивістю метафоричної моделі є **домінантність**, тобто превалювання певної моделі метафори-персоніфікації в текстах окремих романів. Розглянемо кількісне співвідношення метафоричних виразів, які репрезентують загальні метафоричні моделі «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» та «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА», в кожному з 12 романів У. Голдінга, що аналізуються. Оскільки домінантність кожної моделі у творчості конкретного автора може змінюватися з часом, візьмемо до уваги виокремлення вченими двох періодів у творчості письменника (табл. 5).

Таблиця 5. Співвідношення загальних моделей метафори-персоніфікації у творчості У. Голдінга

№	Назва роману	Рік видання	Загальні моделі метафори-персоніфікації			
			«СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА»		«СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА»	
			приклади	%	приклади	%
I період творчості						
1.	Lord of the Flies	1954	112	79%	30	21%
2.	Inheritors	1955	291	80%	75	20%
3.	Pincher Martin	1956	108	79%	29	21%
4.	Free Fall	1959	17	20%	70	80%
5.	Spire	1964	61	34%	120	66%
6.	Pyramid	1967	17	42%	24	58%
7.	Scorpion God	1971	94	61%	61	39%
Всього			700	63%	409	37%
II період творчості						
8.	Darkness Visible	1979	44	68%	20	32%
9.	Rites of Passages	1980	16	32%	34	68%
10.	Paper Men	1984	23	42%	32	58%
11.	Close Quarters	1987	13	30%	31	70%
12.	Fire Down Below	1989	56	43%	74	57%
Всього			152	45%	191	55%

Як бачимо з таблиці 5, з двох означених загальних метафоричних моделей домінантною в першому періоді творчості письменника є модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА». Ця модель репрезентована в романах 700 метафоричними виразами, що становить 63% від загальної кількості метафоричних виразів в романах вказаного періоду. До загальної метафоричної моделі «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА» у творах першого періоду творчості належить лише 37% метафоричних виразів.

Зауважимо, що дані аналізу творів другого періоду свідчать про те, що в романах

цього періоду доміантною стає модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА», яка репрезентована 191 прикладом метафоричних виразів, що становить 55% від загальної кількості метафоричних виразів у романах другого періоду творчості. Загальна метафорична модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» представлена 152 метафоричними виразами, що складає 45%.

Дані аналізу свідчать про те, що на початку творчості У. Голдінга більше цікавила природа і все, що з нею пов'язане. Це і знаходить відображення у наявності в романах першого періоду творчості великої кількості метафоричних виразів, де референтом є об'єкт чи явище природи. З часом пріоритети автора змінюються. У творах другого періоду творчості автор починає приділяти більше уваги тому, що пов'язане з людиною, на що вказує значна кількість метафоричних виразів, які репрезентують загальну метафоричну модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА».

Однак, якщо розглядати домінування загальних метафоричних моделей в окремих романах письменника, не беручи до уваги розподіл його творчості за періодами, то помітним стає той факт, що загальна метафорична модель «СВІТ ПРИРОДИ Є ЖИВА ІСТОТА» домінує в трьох ранніх романах автора (близько 80%) та в романах *The Scorpion God* (61%) і *Darkness Visible* (68%). В інших романах домінувальною є загальна метафорична модель «СВІТ ЛЮДИНИ Є ЖИВА ІСТОТА». Це підтверджує тезу про те, що доміантність метафоричних моделей змінюється з часом, але, разом з тим, вказує на те, що домінування певної загальної метафоричної моделі не збігається з виділеними періодами творчості письменника.

Наведені дані кількісного аналізу вказують на зв'язок між превалюванням певної метафоричної моделі і тематикою творів. Тобто домінування одної з виділених метафоричних моделей можна пояснити тематичним фактором, а не темпоральним. Це, у свою чергу, вказує на вагомість індивідуальної складової в ментальній структурі образу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бровченко И.* Концептуальные основы словаря-тезауруса метафоризированных клише англоязычного научного текста / И. Бровченко // Научный вестник Херсонского государственного университета. Серия «Лингвистика». — Херсон, 2005. — Вип. 2. — С. 76–85.

2. *Вострова С. В.* Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англomовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/ СНІДу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. В. Вострова. — К., 2003. — 16 с.

3. Дьяченко Т. Д. Семантико-синтаксические особенности лексических единиц английского языка, активирующих фрейм «Потребление пищи и жидкости»: дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Т. Д. Дьяченко. — Белгород, 2004. — 195 с.

4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. — Черкаси, 1999. — Вип. 11. — С. 12–25.

5. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // С любовью к языку: [сб. науч. тр. Посвящается Е. С. Кубряковой. — Москва–Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский Г. У., 2002. — С. 115–123.

6. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. — М. : Московский гос. лингвистический ун-т, 2003. — Вып. 478. — С. 145–164.

7. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. — Одеса : Астропринт, 2004. — № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. — С. 81–92.

8. Жаботинская С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / С. А. Жаботинская // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : [зб. наук. ст.]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 172–198.

9. Иванова И. В. Концептуальная метафора как средство формирования образа политического деятеля в англоязычной прессе: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. В. Иванова. — М., 2004. — 24 с.

10. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : [монографія] / О. М. Кагановська. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. — 292 с.

11. Керимов Р. Д. Артефактная концептуальная метафора в немецком политическом дискурсе: дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Р. Д. Керимов. — Кемерово, 2005. — 186 с.

12. Кириченко Л. А. Концептуальная структура лексико-семантического поля «Ментальная деятельность» / Л. А. Кириченко // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. — 1999. — Т. 2. — № 2. — С. 128–136.

13. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. С. Колесник. — К., 2003. — 21 с.

14. *Ніконова В. Г.* Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : [монографія] / В. Г. Ніконова. — Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. — 364 с.

15. *Старостина Е. В.* Фреймовый анализ русских глаголов поведения на материале ассоциативных связей: дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Старостина. — Саратов, 2004. — 269 с.

16. *Філатенко І. О.* Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. О. Філатенко. — К., 2003. — 15 с.

17. *Чадюк О. М.* Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Чадюк. — К., 2005. — 22 с.

18. *Чудакова Н. М.* Концептуальная область «Неживая природа» как источник метафорической экспансии в дискурсе российских средств массовой информации : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Н. М. Чудакова. — Екатеринбург, 2005. — 277 с.

19. *Чудинов А. П.* Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000) / А. П. Чудинов. — Екатеринбург : Изд-во УрГПУ, 2001. — 240 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. *Golding W.* Close Quartets / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1987. — 281 p.
21. *Golding W.* Darkness Visible / W. Golding. — London-Boston : Faber and Faber, 1983. — 265 p.
22. *Golding W.* Fire Down Below / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1989. — 313 p.
23. *Golding W.* Free Fall / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1968. — 286 p.
24. *Golding W.* The Paper Men / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1984. — 191 p.
25. *Golding W.* The Pyramid / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1988. — 217 p.
26. *Golding W.* Rites of Passages / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1982. — 278 p.
27. *Golding W.* The Scorpion God / W. Golding. — London : Faber and Faber, 1977. — 178 p.
28. *Golding W.* The Spire / W. Golding. — London-Boston : Faber and Faber, 1988. — 223 p.

Надійшла до редакції 17.09.12

© 2012 Ю. К. Островська
(м. Донецьк)

СЕМАНТИКА ОЦІННИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

ОСТРОВСЬКА Ю. К. СЕМАНТИКА ОЦІННИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Стаття присвячена описові семантичних особливостей англійських оцінних суспільно-політичних інновацій кінця ХХ – початку ХХІ століття. Вступні зауваження містять тлумачення поняття «оцінний неологізм», а також інформацію про місце оцінних суспільно-політичних новотворів у корпусі досліджуваних одиниць із оцінною семантикою у період, що вивчається. У статті представлено детальну класифікацію та аналіз семантико-ідеографічних груп та семантичних типів, виділених в межах класу англійських оцінних суспільно-політичних неологізмів. Крім того, у роботі подано списки сем, що надають досліджуваним одиницям позитивного та негативного забарвлення та, очевидно, корелюють із цінностями, сформованими в англомовному соціумі у суспільно-політичній сфері на межі ХХ–ХХІ століть.

ОСТРОВСКАЯ Ю. К. СЕМАНТИКА ОЦЕНОЧНЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ РУБЕЖА ХХ–ХХІ ВЕКОВ

Статья посвящена описанию семантических особенностей английских общественно-политических инноваций конца ХХ – начала ХХІ века. Вступительные замечания содержат толкование ключевого для исследования понятия «оценочный неологизм», а также информацию о месте оценочных общественно-политических новообразований в корпусе исследуемых единиц с оценочной семантикой в изучаемый период. В статье представлены детальная классификация и анализ семантико-идеографических групп и семантических типов, выделенных в классе английских оценочных общественно-политических неологизмов. Кроме того, работа включает списки сем, которые мотивируют позитивную и негативную оценку и коррелируют с ценностями, сформированными в англоязычном социуме в общественно-политической сфере на рубеже ХХ–ХХІ веков.

OSTROVSKA Yu. K. SEMANTICS OF EVALUATIVE SOCIAL AND POLITICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH AT THE TURN OF THE XX–XXI CENTURIES

The article deals with the semantic peculiarities of the English evaluative neologisms in the social and political spheres at the end of the XX – the beginning of the XXI century. Introductory notes contain the definition of the notion 'evaluative neologism' and cast light on the place of evaluative social and political innovations in the corpus of new language units with evaluative semantics at the period under study.

The article provides detailed classification and analysis of singled out semantic-ideographic groups and revealed semantic types within the class of English social and political evaluative neologisms. Besides, the present paper includes the lists of semes colouring English neologisms under consideration negatively and positively. Supposedly, these correspond to the values formed by English speakers in the social and political spheres at the turn of the XX–XXI centuries.

Ключові слова: оцінний неологізм, суспільно-політична сфера, семантико-ідеографічний клас, семантико-ідеографічна група, семантичний тип, оцінно маркована сема, англійська мова.

1. Вступні зауваження

1.1. Ця стаття є фрагментом зіставного дослідження оцінних неологізмів в англійській та українській мовах кінця ХХ – початку ХХІ століття і присвячена вивченню семантики оцінних суспільно-політичних інновацій, що виникли в англійській мові на межі століть. Досліджуваний семантико-ідеографічний клас новотворів налічує 661 одиницю, що становить 34% від загальної кількості дібраних англійських оцінних неологізмів періоду, що вивчається (1946 од.), і таким чином є найбільш численним серед

всіх класів, виділених у ході класифікації мовного матеріалу в англійській мові. Корпус дослідження визначався за словниками та електронними базами неологізмів відповідного періоду [15–18].

Попри увагу лінгвістів до неологізмів суспільно-політичної сфери, які ставали предметом дослідження в російській [6], англійській [12] та німецькій [5] мовах, суспільно-політичні інновації межі ХХ–ХХІ століть з оцінним компонентом у семантиці досі не вивчалися.

1.2. Відомо, що збагачення словникового складу мови відбувається під паралельним впливом інтралінгвальних й екстралінгвальних чинників, які перебувають у діалектичній взаємозалежності і взаємозв'язку [7; 8; 11]. Глобальним зовнішнім стимулом розвитку мови є його зв'язок з життям суспільства. Наявність оцінного компонента в семантиці значної кількості неологізмів пояснюється природою цих одиниць, які, номінуючи нові важливі та актуальні явища й процеси, що відбуваються в суспільстві, часто здобувають яскраве соціальне забарвлення, певну оцінку і беруть участь у вербалізації ціннісної картини світу. У цій роботі вивчаємо саме такі неологізми, значення яких ускладнене оцінним компонентом.

У розумінні категорії оцінки, її структури та оцінного значення у цьому дослідженні спираємося на роботи Н. Д. Аругтюнової, О. Л. Бессонової, О. М. Вольф, О. А. Івіна, В. М. Телії, С. С. Хідекель, Г. Г. Кошель, D. Katz, P. H. Nowell-Smith та ін. [1–4; 9; 10; 13; 14].

1.3. Оцінний неологізм, що є ключовим поняттям для цієї роботи, розглядається як нове слово, словосполучення або нове значення слова / словосполучення, що з'явилося в мові в конкретний період, є новим щодо певним чином обмеженого попереднього періоду в тій же мові та містить у своїй семантичній структурі оцінний компонент, а отже, в ньому наявні відомості про ціннісне ставлення суб'єкта мови до певних якостей визначуваного, виділених з урахуванням того чи того аспекту об'єкта, наприклад, *virtuecrat* 'державний, політичний діяч, який приділяє увагу моральним цінностям суспільства', *rat pack* 'бульварна преса Великобританії' тощо.

2. Оцінні суспільно-політичні неологізми: семантико-ідеографічний та аксіологічний аспекти

У результаті компонентного аналізу семантики оцінних неологізмів в англійській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття виявлена ціла низка інновацій, пов'язаних із суспільно-політичною сферою життя суспільства (661 од.). Щодо знаку оцінки неологізмів цієї сфери, то їхня переважна більшість є негативно забарвленими –

555 одиниці (84%), і лише 106 одиниць (16%) мають позитивне забарвлення.

Подальше вивчення оцінних новотворів в межах цього класу дозволило розподілити досліджувані одиниці за семантико-ідеографічними групами та підгрупами, в межах яких було визначено набори сем у значеннях інновацій, що вивчаються, та класифіковано останні за знаком оцінки.

Отже, у класі оцінних суспільно-політичних неологізмів виділяємо такі семантико-ідеографічні групи, які подаємо та описуємо далі у спадному порядку, від найбільш численних до представлених найменшою кількістю одиниць: *ЗЛОЧИННІСТЬ*; *ДОВКІЛЛЯ*; *ПОЛІТИКА*; *ВІЙНА*; *ТЕРОРИЗМ*; *ДИСКРИМІНАЦІЯ*, *СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ*; *ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ*; *ЗГУБНІ ЗВИЧКИ*; *ДЕРЖАВА*; *МОВА*; *СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА*; *РІВЕНЬ ЖИТТЯ*, *МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ЧЛЕНІВ СУСПІЛЬСТВА*; *ДЕМОГРАФІЯ*; *СУДОВІ ПРОЦЕСИ*. Кількісну характеристику груп дивіться у табл. 1.

Таблиця 1. Семантико-ідеографічні групи оцінних суспільно-політичних неологізмів
(кількісна характеристика)

Семантико-ідеографічні групи	Кількість одиниць	%
Злочинність	114	17
Довкілля	86	13
Політика (політичні погляди, вибори, влада, уряд тощо)	82	12
Війна, військові конфлікти	76	11
Тероризм	70	11
Дискримінація, соціальна нерівність	52	8
Засоби масової інформації	49	7
Згубні звички	45	7
Держава	31	5
Мова	19	3
Соціальна стратифікація суспільства	17	3
Рівень життя, матеріальне становище членів суспільства	16	2,4
Інші	4	0,6
Всього	661	100

В межах кожної з виділених груп проведено подальшу класифікацію оцінних неологізмів за підгрупами та семантичними типами.

2.1. Семантико-ідеографічна група *ЗЛОЧИННІСТЬ*. На межі XX–XXI століть злочинність залишається дуже серйозним стимулом для появи великої кількості оцінних неологізмів – 114 одиниць, 111 з яких є негативно забарвленими та 3 позитивно забарвленими, що становить 97% та 3% відповідно. Така, майже абсолютна, перевага

негативнооцінних одиниць пояснюється передусім семантикою цієї групи.

Зростання кількості злочинів, що здійснюються за допомогою сучасної техніки, головним чином комп'ютерної, Інтернету зокрема, дозволяє виділити окрему підгрупу відповідних інновацій. Отже, розглянемо такі інновації та інновації сфери злочинності, не пов'язані з сучасною комп'ютерною технікою, окремо, починаючи з останніх.

Серед негативно забарвлених неологізмів цієї підгрупи (75 од.), як і всієї групи в цілому, переважають одиниці на позначення злочинів, протизаконних дій та тих, хто їх скоює. Щодо перших (39 од.), то крім сем “злочин” / “протизаконна дія” та “негативна оцінка”, в їхньому значенні можна виокремити компоненти, що вказують на сутність того чи іншого злочину, його направленість, спосіб скоїння тощо, наприклад, *contact crime* ‘злочин, пов'язаний з насиллям проти людини’, *guantanamoize* ‘таємно викрадати людей і утримувати їх у в'язниці без конкретних звинувачень’ та інші. Для підгрупи на позначення назв осіб, що скоюють злочини або махінації (23 од.), інтегральними є семи “злочинець” / “той, що скоює щось протизаконне”. Щодо диференційних сем, то їхній характер ідентичний до характеру диференційних сем попередньої підгрупи. Отже, сюди відносимо *scamster* ‘шахрай, аферист’, *snakehead* ‘особа, яка займається контрабандою “живим товаром” – провезенням емігрантів зі стран Азії’ та інші. Група “Інші” в межах негативнооцінних інновацій, пов'язаних зі злочинністю, налічує 10 одиниць, серед яких, наприклад, саркастичне позначення виправних установ США *Gulag*. Позитивну забарвленість 3 одиниць цієї групи вважаємо відносною, що яскраво ілюструється одиницею *torture lite* ‘“полегшений”, замість справжніх тортур (про “заходи впливу” на арештантів)’, де негативна оцінність семи “тортура” нібито пом'якшується семою “полегшеність”, або “незначний ступінь”.

Кількість оцінних неологізмів у підгрупі новотворів, пов'язаних зі злочинами, які здійснюються за допомогою сучасної техніки, складає 39 одиниць, що становить 34% від загального об'єму досліджуваної групи. Виникає навіть одиниця на позначення всієї сукупності таких злочинів – *high-tech scam* ‘афера, шахрайство з застосуванням сучасної техніки’. Семантика новотворів цієї підгрупи подібна до тієї, що була розглянута першою, за винятком того, що облігаторними для цих одиниць є семи “комп'ютер(и)” або “Інтернет”, що позначають метод, спосіб, яким скоюється злочин, або місце його скоєння. Таким чином, всі одиниці досліджуваної підгрупи негативно забарвлені, з них 21 одиниця позначає злочини (*page jacking* ‘форма “електронного піратства” – копіювання чужих “веб-сторінок” та перенесення їх на свої сайти’), 16 – злочинців (*cyberpirate* ‘особа, яка здійснює махінації з морськими судами через Інтернет (для отримання страховки)’ та

2 віднесено до групи “Інші” (*darknet* ‘система нелегального розповсюдження певних матеріалів через Інтернет’).

Актуальність деяких понять та явищ в цій сфері ілюструється наявністю кількох одиниць на їх позначення. Так, навіть саме поняття комп'ютерного шахрая, злочинця, який для скоїння злочинів використовує міжнародну комп'ютерну мережу Інтернет, отримує назви *cybercrook*, *cybercriminal*, *data-snatcher*, *cyber-robber*, *cyberthief*, пошук та знищення цінного біологічного матеріалу у гонитві за наживою може називатися *biopiracy* або *biological piracy*, тощо.

2.2. Семантико-ідеографічна група ДОВКІЛЛЯ. Група оцінних неологізмів сфери довкілля налічує 86 одиниць і є одним із значущих фрагментів концептуальної картини світу носіїв англійської мови. В межах цієї групи в англійській мові кінця XX – початку XXI ст. виділяємо 59 негативнооцінних та 27 позитивнооцінних одиниць, що становить 78% та 22% відповідно.

Отже, інтегральними для цієї групи оцінних інновацій вважаємо семи: “довкілля” та “оцінка (позитивна / негативна)”. В результаті компонентного аналізу досліджуваних одиниць виділяємо такі семантичні типи оцінних неологізмів сфери довкілля (факультативні компоненти значення досліджуваних одиниць подаємо в дужках): “довкілля” + “людина” + “відсутність шкоди” + “позитивна оцінка” (15 од.), наприклад, *greentailing* ‘продаж товарів, які не є небезпечними для навколишнього середовища, або були створені згідно з екологічними нормами’ або *ecolodge* ‘тип туристичного помешкання, яке має мінімально можливий вплив на природне середовище, в якому розташоване’; “довкілля” + “лихо” (+ “загроза”) + “негативна оцінка” (15 од.), наприклад, *megaeearthquake* ‘землетрус величезної руйнівної сили’, *hydrodeprivation* ‘засуха, гостра нестача води’. Іноді додатковою, імплікованою семою, є сема “людина”, що може в окремих випадках знаходити своє відображення і в словниковій дефініції, наприклад, *waldsterben* ‘засихання, відмирання дерев та чагарників (в результаті забруднення)’; “довкілля” + “людина” (+ “економічна діяльність”) + “збереження” + “позитивна оцінка” (6 од.), наприклад, *sustainable development* ‘діяльність людини, особливо економічна, яка забезпечує збереження довкілля для наступних поколінь’; *sustainable growth* ‘розвиток економіки, який зберігає природу для наступних поколінь’; “довкілля” + “людина” + “шкода” + “негативна оцінка” (11 од.), наприклад, *eco-guerrilla* ‘особа, яка навмисно шкодить природі, навколишньому середовищу’, *envirocrime* ‘види діяльності людини, вкрай небезпечні для довкілля’, при цьому значення першої одиниці, на відміну від останньої, ускладнено також диференційною семою “навмисність”. Фіксуємо також

випадки, коли сема “людина” є імпліцитною, наприклад, *dirty energy* ‘традиційні, забруднюючі навколишнє середовище види енергії’; “довкілля” + “людина” + “показушна небайдужість” + “негативна оцінка” (10 од.), наприклад, *greenwashing* ‘вживання показушних, чисто символічних заходів з охорони природи, у відповідь на критику’, *environmentalistic* ‘такий, що вдає з себе прибічника і учасника руху за захист довкілля’; “довкілля” + “людина” + “надмірна небайдужість” (+ “злочин”/ “радикальність”) + “негативна оцінка” (4 од.), наприклад, *eco-alarmist* ‘екопанікер’, *ecoterrorist* ‘екотерорист, особа, яка в ім'я захисту навколишнього середовища вчинює противоправні дії’. Підгрупа «Інші» налічує 11 од., куди увійшли *bunny-hugger* ‘розм., здебільшого зневажл. 1. той, хто любить тварин або захищає їхні права; 2. захисник довкілля’ (“довкілля” + “людина” + “захист” + “негативна оцінка”), *ozone fatigue* ‘байдуже ставлення до проблеми “озонової діри” (у зв'язку з поширеною думкою про те, що ця проблема вже вирішена)’ (“довкілля” + “людина” + “байдужість” + “негативна оцінка”), *eco-anxiety* ‘піклування про теперішній і майбутній стан довкілля’ (“довкілля” + “людина” + “небайдужість” + “позитивна оцінка”), а також низка інших оцінних новотворів сфери довкілля.

Отже, наявність семи “людина” в усіх виділених підгрупах, експліцитно або імпліцитно вираженої, дозволяє говорити про антропоцентричний характер одиниць цієї сфери. Мовці усвідомлюють свій зв'язок з тим, що відбувається у природі, свій вплив на стан довкілля, який є здебільшого негативним, про що свідчить і значна перевага негативно забарвлених одиниць в межах досліджуваної групи. Тривога про те, що відбувається з екологією в результаті діяльності людини, є настільки великою, що позитивного забарвлення набувають навіть ті неологізми, які не мають в своїй семантичній структурі семи “користь”, а лише вказують на відсутність шкідливого впливу людини на довкілля.

Фіксуємо синонімічні найменування особи, яка навмисно шкодить природі, навколишньому середовищу: *eco-guerrilla*, *eco-saboteur*, *ecoteur*, одиниці на позначення того, що не шкодить природі, не порушує природні біологічні процеси, що є екологічно чистим: *bio-friendly* та *planet-friendly* тощо. Протиставлення того, що оцінюється як позитивне та негативне в сфері довкілля, знаходить своє відображення у наявності антонімічних пар, наприклад, *dirty energy* та *green energy* протиставляються, як ті види енергії, що забруднюють та не забруднюють навколишнє середовище відповідно.

2.3. Семантико-ідеографічна група ПОЛІТИКА. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття політика стає ще однією сферою, що притягує велику кількість оцінних неологізмів – 82 одиниці, більшість яких (62 од., 76%) є негативно забарвленими, і лише

для 20 (24%) характерна позитивна оцінність. Облігаторними для інновацій цієї групи, поряд із семою оцінки, є семи «політика», «політичний напрям», «політик», «керівник держави», «бюрократія», «корупція», «вибори» та деякі інші, при цьому оцінність та знак оцінки досліджуваних одиниць, як правило, визначаються диференційними семами, що вказують на сутність, особливості, визначальні характеристики того чи іншого поняття або явища політичного життя.

Досить значна кількість одиниць цієї групи – це найменування політиків, прихильників певної політики, керівників держав (23 од.), здебільшого негативнооцінні (18 од.), наприклад, *near-dictator* ‘правитель країни, який є майже повним диктатором, автократом’. Іншою підгрупою в межах цієї групи є оцінні неологізми, пов’язані з політичною поведінкою, діяльністю (13 од.), при цьому більшість з них має позитивне забарвлення: (7 од.): *politickle* ‘брати участь в політичних дискусіях, виявляючи неупередженість та велике почуття гумору’

Невід’ємною частиною суспільно-політичного життя межі століть стала корупція (9 од.). На позначення явищ, пов’язаних з корумпованістю різних сфер життєдіяльності людини, виникає ціла низка, здебільшого негативнооцінних, неологізмів (7 од., 78%), наприклад, прикметники зі значенням “корумпований”: *kleptocratic*, *graft-prone*, або назви політичних режимів та економічних систем, характерною рисою яких є корумпованість: *kleptocracy* ‘корумпований уряд, процвітання казнокрадства, хабарництва у структурах влади’, *crony capitalism* ‘корумпована форма капіталізму з такими характерними рисами, як непотизм, фаворитизм та клановість’ та інші. Таким одиницям можна протиставити дуже невелику кількість інновацій зі значеннями ‘вільний від корупції, некорумпований, той, що виступає проти корупції’ (2 од., 22%), наприклад, *sleaze-free*, *anti-sleaze*. В період розквіту корупції та втомленості суспільства від цього явища такі одиниці набувають позитивне забарвлення.

Оцінні неологізми, пов’язані з виборами (7 од.), мають переважно негативне забарвлення (6 од.), наприклад, *politainer* ‘політик, який надто вдається до розважальних заходів під час виборчих кампаній’, *near-president* ‘кандидат в президенти, який посів друге місце на виборах’ та інші. Така ж кількість одиниць (7 од.) виникає на позначення політичних поглядів, напрямів, певних ідеологій, що визначають політичний курс держави: *ideofascism* ‘ідеологія, яка впроваджується автократичним (диктаторським) контролем і репресивними заходами’, *eco-imperialism* ‘політика диктату західних країн по відношенню до країн, які розвиваються, у питаннях використання природних ресурсів, фауни’ тощо.

Серед негативнооцінних неологізмів групи, що описується, фіксуємо також одиниці, пов'язані з чиновницькою бюрократією (4 од.) (*blutocracy* ‘роздуті бюрократичні структури в урядових установах’), а також з політичними та історичними подіями минулого (3 од.) (*Auschwitz Lie* ‘твердження, що голокосту не було і що дані про кількість жертв перебільшені’). Переважно негативне забарвлення характерне і для більшості новотворів підгрупи «Інші» (14 од. з 16), наприклад, *crisis of credibility* ‘повна криза довіри громадськості до уряду’, і лише 2 інновації є позитивнооцінними, наприклад, *politically-savvy* ‘добре обізнаний у політичному відношенні’.

2.4. Семантико-ідеографічна група ВІЙНА. В межах класу оцінних суспільно-політичних інновацій виділяємо також групу неологізмів, пов'язаних з війною, військовими конфліктами та зброєю – 76 одиниць. Оскільки саме поняття війни сприймається свідомістю людини як щось негативне, природньою є значна перевага негативно забарвлених неологізмів в цій групі – 67 одиниць (88%), тоді як кількість позитивно забарвлених інновацій складає лише 9 одиниць (12%). Серед останніх одиниці до семантичної структури яких, крім сем “війна” або “зброя”, входять семи, що змінюють забарвлення на позитивне, наприклад, “відсутність / незначна кількість жертв” у значеннях 3 інновацій: *casualty-free* “безжертвений”, майже без втрат у живій силі (про майбутні війни), *war-lite* “полегшений”, з незначними втратами (про війну), *less than lethal* ‘несмертельний, такий, що не вбиває (про зброю)’, або сема “користь”, наприклад, *war dividend* “дивіденд війни”, війна як стимул для розвитку економіки тощо.

Серед негативно забарвлених неологізмів досліджуваної групи спостерігаємо такі семантичні типи: 1) “зброя” / “застосування зброї” + “негативна оцінка” (18 од.): *death blossom* ‘стрілянина з автоматичної зброї довгими чергами’; 2) “війна” + диференційні семи на позначення особливостей ведення бойових дій, методів тощо + “негативна оцінка” (17 од.): *blue-collar warfare* ‘застаріла, несучасна фізична війна’; 3) “учасник(и) воєнних дій” / “військовий(ві)” + “негативна оцінка” (12 од.): *capitulator* ‘воjak, що здається в полон або дезертирує зі своєї військової частини’. До групи “Інші” віднесено 20 одиниць, серед яких, наприклад, новотвори *huah* ‘безрозсудний мілітаризм’ або *rumint*, одиниця утворена від комбінації лексем *rumour* та *intelligence*, що позначає розвідувальні дані, отримані з ненадійних джерел (зі слухів, пліток) та інші.

Про актуальність певних явищ у військовій сфері свідчить наявність кількох одиниць на позначення тієї чи іншої реалії, наприклад, сучасна війна, війна в умовах інформаційної революції, отримує у досліджуваній період щонайменше 3 назви, а саме *digital warfare*, *wired warfare* та *cyberwarfare*; на позначення втрат у живій силі і техніці у

результаті помилкових обстрілів і бомбардувань виникають інновації *fratricide problem* та *blue-on-blue*; неологізми *dirty nuke* та *dirty bomb* позначають радіологічну бомбу тощо.

2.5. Семантико-ідеографічна група ТЕРОРИЗМ. На межі століть тероризм стає бідною та постійною загрозою для людства і, природно, сприймається мовцями як дещо негативне, що стає причиною тривоги та спричиняє людські смерті. Виникають неологізми на позначення нових видів терору та виконавців терористичних актів. Ця група налічує 70 одиниць, при цьому всі вони є негативнооцінними. Інтегральними семами є “тероризм” або “терорист” та “оцінка негативна”. Диференційними семами є ті компоненти значення, що позначають мету, методи або певні особливості проведення того чи іншого терористичного акту. Отже, фіксуємо такі семантичні типи в межах цієї групи: “тероризм/ терорист” + (“протест проти західної культури”) + “хімічна / ядерна / біологічна зброя” + “негативна оцінка” (29 од.) (*new terrorism* “новий тероризм”, що характеризується застосуванням хімічної зброї та виражає протест проти західної культури), *dirty bomber* ‘терорист, який може виготовити або застосувати радіологічну бомбу’, “тероризм/ терорист” + “комп’ютерна техніка” + “негативна оцінка” (25 од.) (*cyberterrorism* ‘терористичні акти, що проводяться за допомогою комп’ютерів та іншої сучасної техніки’), “тероризм” + “релігійний мотив” + “негативна оцінка” (10 од.) (*theoterrorism* ‘тероризм, що має релігійний мотив або мету’) та інші (6 од.) (*acoustic terrorism* ‘використання гучних аудіо і стереосистем (особливо в автомобілях)’ (“*Acoustic terrorism merely is a symbol of hypermasculinity and displays sexist behaviour with desire for domination*” (The Stuart News / Port St. Lucie News, May 13, 02))). Одиниці останнього семантичного типу яскраво демонструють набуття лексемою *terrorism* нового переносного значення у досліджуваний період.

Концентрацію низки одиниць навколо того чи іншого актуального явища спостерігаємо і в цій групі, наприклад, одразу два неологізми виникають на позначення терористичного акту, який скоєно терористом-фанатиком, що готовий загинути під час цього акту: *suicide bombing* та *suicide bomb attack*.

2.6. Семантико-ідеографічна група ДИСКРИМІНАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ. Проблема дискримінації та нерівності між різними членами суспільства, а іноді і цілими державами, стає дуже актуальною у досліджуваний період, про що свідчить і поява цілої низки оцінних новотворів відповідної семантики – 52 одиниці, серед яких 46 (88%) негативнооцінних та 6 (12%) позитивно оцінних інновацій.

Негативно забарвлені неологізми здебільшого позначають дискримінацію за різними ознаками і те, що з нею пов’язано. Отже, вважаючи, що інтегральними для

негативнооцінних одиниць цієї групи є семи “дискримінація” (або іноді “нерівність”) та “негативна оцінка”, а диференційними є семи на позначення ознак, за якими здійснюється дискримінація, виділяємо такі семантичні типи досліджуваних одиниць, всі представлені незначною кількістю прикладів: “дискримінація” + “расово-етнічна належність” + “негативна оцінка” (*negrodiacrisis* ‘дискримінація по відношенню до негрів’), “дискримінація” + “гендерна належність” + “негативна оцінка” (*female-unfriendly* ‘той, що дискримінує жінок, не надаючи їм рівних з чоловіками можливостей’), “дискримінація” + “вік” + “негативна оцінка” (*reverse ageism* ‘дискримінація, спрямована на молодих людей’), “нерівність” + “матеріальне становище” + “негативна оцінка” (*prosperity gap* ‘розрив у рівні життя різних країн-членів Європейського Союзу’), “дискримінація” + “фізичні вади” + “негативна оцінка” (*audism* ‘прояви дискримінації по відношенню до глухих людей’), “дискримінація” + “манера розмовляти” + “негативна оцінка” (*voicism* ‘прояви дискримінації до осіб з незвичним голосом’, вимовою звуків і т.п.’), “дискримінація” + “посада / впливовість” + “негативна оцінка” (*rankism* ‘несправедливе дискримінаційне відношення до людей, нижчих за рангом, менш впливових’), “дискримінація” + “смаки / вподобання” + “негативна оцінка” (*playlistism* ‘своєрідна дискримінація тих, хто має інший смак в музиці і немодні твори у своїй музичній бібліотеці’), “дискримінація” + “генетика” + “негативна оцінка” (*genetic discrimination* ‘дискримінація людей, що мають аномалії у генетичній структурі’), “дискримінація” + “користування комп’ютерною технікою” + “негативна оцінка” (*computer gap* ‘соціально-економічна нерівність у суспільстві між людьми, які використовують комп’ютерну техніку, та тими, хто її не використовує’) та інші.

Досить численними в цій групі є оцінні неологізми, пов’язані з дискримінацією за зовнішнім виглядом (“дискримінація” + “зовнішність” + “негативна оцінка”), що отримує назви *lookism*, або *appearance discrimination*. В цій підгрупі зафіксовано одиниці, що позначають дискримінацію за зростом (“дискримінація” + “зріст” + “негативна оцінка”), наприклад, *heightism*, розміром людини (“дискримінація” + “розмір” + “негативна оцінка”), наприклад, *sizeism*, навіть наявністю бороди (“дискримінація” + “наявність бороди” + “негативна оцінка”), наприклад, *beardism*, тощо.

Позитивну оцінку спостерігаємо у семантичному значенні неологізмів, пов’язаних з рівноправністю, з коректним ставленням до людей, які чимось відрізняються, отже незмінну частину семантичної структури таких одиниць можна представити у вигляді комбінації сем “відсутність дискримінації” і “позитивна оцінка”, наприклад, *gender-blind* ‘той, що не дискримінує людей за статевою ознакою’, *gender sensitivity* ‘правильна лінія

поведінки по відношенню до осіб протилежної статі (у колективах)’ (“відсутність дискримінації” + “гендерна належність”+ “позитивна оцінка”) тощо.

Здається, що така глобальна перевага в цій групі негативно забарвлених одиниць зумовлена передусім її семантикою, а також актуальністю проблеми дискримінації в суспільстві, англomовному зокрема, на межі XX та XXI століть.

Про актуальність деяких явищ свідчить і наявність синонімічних відносин між одиницями цієї семантичної групи, наприклад, низка оцінних неологізмів на позначення нерівності між тими, хто використовує комп’ютерну техніку, та тими, хто її не використовує або навіть не має можливості придбати: *computer gap = digital divide = cyber-inequality*, на позначення фінансової та економічної нерівності: *wealth gap = prosperity gap*, або одиниць, що позначають дискримінацію за зовнішнім виглядом: *lookism = appearance discrimination*.

2.7. Семантико-ідеографічна група ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ. Засоби масової інформації завжди відігравали у житті суспільства дуже важливу роль. На межі століть англійська мова поповнюється оцінними інноваціями, пов’язаними з журналістикою, пресою, радіо та телебаченням – 49 одиниць, з яких 13 – пов’язані з друкованими ЗМІ, 10 – з телебаченням і 26 – з журналістикою та ЗМІ загалом. Щодо знаку оцінки, то він переважно негативний (39 од. – 80%). Позитивне забарвлення мають 10 одиниць, що складає 20% від загального обсягу групи.

Серед негативнооцінних неологізмів у сфері друкованих ЗМІ більшість пов’язана з бульварною, т.з. “жовтою”, пресою, скандалами та папараці (“періодичне видання” + “бульварність” / “жовтизна” + (“скандал” / “сенсація”)) (10 од.): *red tops* ‘бульварна преса’, *tabloid fodder* ‘скандал, сенсація, особливо навкруги відомої особистості (така сенсація використовується бульварною пресою для приваблення читачів)’, *ragazine* ‘дешево, бульварне періодичне видання’.

Оцінні інновації, які пов’язані з телебаченням та мають у своїх значеннях семи “телепрограма” (5 од.), “тележурналіст” (5 од.), комбінуючись з семами “нецікавість”, “надокучливість” (*irritainment* ‘нецікава, надокучлива розважальна програма’), “низькопробність” (*junk television* ‘низькопробне телебачення, телепрограми низької якості отримують назву’) та низкою інших, набувають негативного забарвлення.

Для негативно забарвлених одиниць, пов’язаних з журналістикою та ЗМІ загалом, облігаторними є семи “ЗМІ”, “журналіст(и)”, “журналістика”, “інформація”. Серед сем, що реалізують негативну оцінність одиниць, “кон’юнктурність” (*market journalism* ‘ринкова, кон’юнктурна журналістика, підбір інформації, що користується великим

попитом'), "бульварність" (*tabloidization* "обульварення", перетворення у "дешеві" видання, які намагаються привабити читачів сенсаціями, скандалами, плітками') та інші.

Серед позитивно забарвлених одиниць досліджуваної сфери фіксуємо семантичні типи "ЗМІ" + "вміння подавати себе" / "вміння орієнтуватися" + "позитивна оцінка" (5 од.), наприклад, *media-friendly* 'той, хто вміє подати себе у ЗМІ', "журналіст" + "велика слава" + "позитивна оцінка" (2 од.), наприклад, *überjournalist* 'дуже відомий журналіст' та інші.

2.8. Семантико-ідеографічна група ЗГУБНІ ЗВИЧКИ. Іншою досить численною групою оцінних інновацій в англійській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття є нові забарвлені слова та словосполучення, пов'язані зі згубними звичками. Досліджуючи мовний матеріал із застосуванням компонентного аналізу, в межах цієї групи виділяємо підгрупи оцінних неологізмів, пов'язаних з наркоманією, алкоголізмом, ігроманією та палінням.

Дуже актуальною у досліджуваній період є проблема наркотиків та наркоманії, що знаходить свій відбиток у мові. Судячи з семантики оцінних інновацій цієї групи, наркотики проникають у різні сфери життя людини та відповідно перетинаються з іншими виділеними у ході аналізу матеріалу семантичними класами досліджуваних одиниць: з корупцією – *narco-corruption* 'корупція, пов'язана з існуванням нарко-бізнесу', зі злочинністю – *narco-junior* 'найманий вбивця, який працює на наркомафію та криється під личиною респектабельного члену суспільства', *narco-murder* 'вбивство, пов'язане з діяльністю наркомафії', з тероризмом – *narco-terrorist* 'терорист – член наркомафії' та з іншими. Досить зрозумілою та очікуваною є абсолютна перевага в цій групі негативно забарвлених неологізмів (29 од. – 100%): *narco* = *narco-trafficante* 'нарко-бізнесмен, торговець наркотиками', *dirty* 'такий, що вживає заборонені наркотики' тощо. Отже, до цієї групи було віднесено неологізми, що мають у своєму значенні одну з таких сем: "наркотики", "наркоман(ія)", "наркомафія" / "наркобізнес". Диференційними є здебільшого семи на позначення особливостей того чи іншого наркотика або його вживання.

Менше оцінних неологізмів пов'язано з іншими згубними, хворобливими звичками, такими, як алкоголізм (7 од.: 5 негативнооцінних (71%) та 2 позитивнооцінні (29%)) – *second-hand drinking* 'згубний вплив п'яниці на оточуючих, особливо на близьких людей', *outdrink* 'пити більш, ніж інші', паління (2 негативно забарвлені од., 100%) – *secondhand smoke* = *secondary smoke* 'вдихання диму сигарет, сигар некурцями' та ігроманія (4 од.: 3 негативнооцінні (75%), 1 позитивнооцінна (25%)), наприклад, *problem gambler* = *problem gamer* = *gambaholic* 'людина, яка захопилася азартними іграми', негативно оцінність яких зумовлюється семою 'залежність', або позитивно забарвлена лексема

megacasin ‘величезний центр ігрового бізнесу’. Зазначимо, що серед неологізмів, пов’язаних з алкоголізмом, 4 одиниці мають у своєму значенні сему “сп’яніння” (*bladdered* = *lashed* ‘дуже п’яний’), а позитивного забарвлення інноваціям цієї підгрупи надає сема ‘тверезість’ (*unpruned* ‘не п’яний’). Фіксуємо також негативно забарвлені одиниці, які одночасно містять у своїй семантиці семи «алкоголь» та «наркотик» (3 негативнооцінні одиниці (100%)), наприклад, *wrecked* = *caned* ‘у стані алкогольної або наркотичної інтоксикації’.

2.9. Семантико-ідеографічна група ДЕРЖАВА. Окрему групу оцінних неологізмів складають найменування держав (31 од.), при цьому розрізняємо ті, які надаються за політичними режимами та суспільними устроями, які в них панують (15 од.: 2 позитивнооцінні (87%), 13 негативнооцінних (13%)), наприклад, *thugocracy* ‘країна, територія, на якій реальна влада належить злочинним угрупованням’, *Stakeholder society* ‘суспільство, яке служить інтересам окремого громадянина, захищає його та перетворює на господаря різноманітних сфер суспільного життя’ тощо, а також назви держав, їх частин або об’єднань, які надаються за різноманітними іншими ознаками, як то розмір, впливовість, перспективи на майбутнє тощо (16 од.: 7 позитивнооцінних (44%), 9 негативнооцінних (56%)), наприклад, *junk state* ‘нова країна, особливо створена у результаті розділу більш великої країни і яка має незрозумілі перспективи на майбутнє’, *hyperpower* ‘наддержава’.

2.10. Семантико-ідеографічна група МОВА. Сама мова та сфера лінгвістики також дають підстави для виникнення оцінних неологізмів у досліджуваній період. Групу складають 19 одиниць, переважна більшість яких є негативнооцінними – 15 од. (79%) та лише 4 (21%) мають позитивне забарвлення. Інтегральними семами для цих одиниць є семи “мова”, “мовлення”, “мовне явище”, “мовна одиниця” та звичайно “оцінка”. Одним з найпродуктивніших в цій групі є семантичний тип, що об’єднує негативно забарвлені новотвори з такою семантичною структурою: “мовне явище” / “мовна одиниця” + “надмірне захоплення” (+ “людина-мовець”) + “оцінка негативна” (6 од.). Так, наприклад, мода на префікс “mega-” та прагнення (особливо в мові реклами) додавати цей префікс до найменувань будь-яких предметів та понять отримало назву *megacity*: “*With all this talk of “megavitamins”, “megabucks” and “megameals”, it’s clear the culture is suffering from a bad case of megacity*” (The Independent, 10 April 1997). Ще експресивнішу назву, *cyberplague*, отримала мода на слова з префіксом “cyber-”, величезна кількість “кіберслів”. На позначення надмірного захоплення акронімами виникає неологізм *acrobsession*. До неологізмів сфери лінгвістики з негативною оцінкою відносимо також *awkword* ‘слово-

монстр, незграбно складене з двох чи більше слів або їх частин' ("мовна одиниця" + "незграбність" + "оцінка негативна"), *phrasemonger* 'особа, яка використовує фрази чи сентенції, створені іншими людьми' ("мовлення" + "запозичення чужого" + "людина-мовець" + "оцінка негативна") тощо, які об'єднуємо у групу "Інші" (9 од.).

Серед позитивно забарвлених неологізмів, пов'язаних з мовою, новотвори *sprachgefühl* 'почуття мови, лінгвістичне чуття, вміння підбирати слова та вирази' ("мовлення" + "чуття" + "оцінка позитивна"), *bursty* 'популярний, найбільш вживаний (про слово)' ("мовна одиниця" + "популярність" + "оцінка позитивна") та інші.

2.11. Семантико-ідеографічна група СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА. Аналіз матеріалу дослідження дозволяє виділити семантико-ідеографічну групу оцінних інновацій, пов'язаних з соціальною стратифікацією суспільства (17 од.), з яких 7 (41%) одиниць є позитивно забарвленими та 10 (59%) негативно забарвленими. До цієї групи віднесено одиниці, для семантичної структури яких інтегральними та облігаторними є семи "соціальний клас / група" та "оцінка позитивна / негативна". Компонентний аналіз семантики одиниць цієї групи дозволяє виділити в її межах такі основні типи: 1) "соціальний клас / група" + "привілейованість" / "належність до еліти" + "оцінка позитивна" (7 од.) (*white overclass* 'привілейований клас, соціальна еліта США (керівники, адміністратори високого рангу, юристи, лікарі, діячі культури та мистецтва)', *superclass* 'привілейований клас людей в Великобританії, людей, які мають всі блага життя'); 2) "соціальний клас/група" + "бідність" / "обмеженість у чомусь" + "оцінка негативна" (9 од.) (*cosmetic underclass* 'люди, що мають комплекс неповноцінності, тому що через своє матеріальне становище не можуть собі дозволити пластичні операції зі зміни зовнішності', *status zero generation* 'молодь, яка знаходиться на соціальному узбіччі, не має освіти, роботи, перспектив'). Неологізм *yah* хоча і позначає представника верхнього шару суспільства, має негативне забарвлення, яке експлікується зокрема у контексті: "... *the café is full of yahs whose daddies own chateaux in France*". Отже, в цій групі спостерігаємо також одну одиницю з семантичною структурою "соціальний клас / група" + "привілейованість" / "належність до еліти" + "оцінка негативна".

2.12. Семантико-ідеографічна група РІВЕНЬ ЖИТТЯ, МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ЧЛЕНІВ СУСПІЛЬСТВА. Ще одним критерієм, за яким здійснюється оцінка, стає фінансове, матеріальне становище, рівень життя людини (16 од.: 9 негативнооцінних (56%), 7 позитивнооцінних (44%)). Створено цілу низку одиниць-найменувань надбагатих людей, магнатів: *megamogul*, *übermogul*, *cybermogul*, для яких інтегральною є сема "надзвичайне багатство". З іншого боку, спостерігаємо нові оцінні

одиниці, пов'язані з бідністю, життям на межі злиднів, наприклад, *near-subsistence* – неологізм, яке позначає саме таке явище, або словосполучення *financially challenged* ‘той, що не має грошей, бідний’ та інші (семи “злидні” / “відсутність грошей”). Здається, що таким чином знаходить в мові своє відображення величезна прірва між рівнем життя різних членів суспільства. На позначення такої значної розбіжності у прибутках між класами та шарами суспільства виникає неологізм *wealth gap*.

2.13. Семантико-ідеографічні групи ДЕМОГРАФІЯ і СУДОВІ ПРОЦЕСИ. Серед груп, представлених дуже незначною кількістю одиниць, *ДЕМОГРАФІЯ*, до якої відносимо негативно забарвлені найменування негативних явищ та тенденцій у сфері демографії (2 од.): *demographic fatigue* ‘зниження темпів приросту населення у зв’язку з підвищенням смертності (у країнах, які розвиваються)’ і *birth dearth* ‘різке зниження народжуваності у економічно розвинених країнах у 90-ті роки XX ст.’, а також оцінні неологізми, пов’язані з судовими процесами (2 од. із протилежним забарвленням): *taxi trial* ‘судовий процес, що занадто затягнувся’ та *jackpot justice* ‘великі грошові компенсації позивачам, які виграють судові процеси’.

3. Висновки

3.1. Семантико-ідеографічний клас оцінних суспільно-політичних неологізмів виявився найбільш численним серед усіх класів оцінних інновацій в англійській мові межі XX–XXI століть. Виділені в межах цього класу групи відповідають фрагментам позамовної дійсності, які в досліджуваній період вербалізуються оцінними неологізмами, а отже, є значущими для англійського мовного співтовариства.

Щодо репрезентативності виділених груп, то в англійській мові в цьому семантико-ідеографічному класі оцінних інновацій найчисленнішими є групи *ЗЛОЧИННІСТЬ*; *ДОВКІЛЛЯ*; *ПОЛІТИКА*; *ВІЙНА*; *ТЕРОРИЗМ*, а найменшою кількістю одиниць представлені групи *ДЕМОГРАФІЯ* та *СУДОВІ ПРОЦЕСИ*. Такі спостереження є інформативними щодо сфер життя, які в досліджуваній період найактивніше розвиваються, пізнаються та оцінюються представниками англійського соціуму.

3.2. Вивчення оцінної семантики англійських суспільно-політичних неологізмів кінця XX – початку XXI століття засвідчує асиметрію досліджуваного мовного матеріалу в бік негативнооцінних значень, що можна пояснити тим, що негативне, яке постає як відхилення від норми, інтенсивніше впливає на емоції і гостріше сприймається людиною. Виявилось, що співвідношення суспільно-політичних інновацій з негативним та позитивним забарвленням збігається із загальними тенденціями розподілу одиниць словникового складу мови за знаком оцінки. При цьому, як доводить аналіз, тенденція

домінування негативнооцінних інновацій спостерігається у переважній більшості виділених семантико-ідеографічних груп, що свідчить про здебільшого негативне сприйняття подій і явищ у відповідних сферах життя суспільства.

3.3. Головними семами, що зумовлюють оцінність англійських суспільно-політичних новотворів, виявилися такі: *незаконність, шкідливість, корумпованість, байдужість, низькопробність, обмеженість, бідність, нерівність* (негативно марковані семи); *популярність, впливовість, корисність, чесність, небайдужість, привілейованість* (позитивно марковані семи). Можна припустити, що виявлені оцінно марковані семи корелюють із домінантними цінностями англосовієтського співтовариства у суспільно-політичній сфері у кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
2. Бессонова О. Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных-наименований лица в английском, французском и украинском языках) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / О. Л. Бессонова. — Донецк, 1995. — 184 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. — М. : Наука, 1985. — 228 с.
4. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. — М. : Изд-во МГУ, 1970. — 230 с.
5. Капуш А. В. Еволюційні процеси в німецькій лексиці суспільно-політичного змісту (на матеріалі періодичних видань 80-х – 90-х років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. В. Капуш. — К., 2000. — 20 с.
6. Курасова Е. В. Семантические неологизмы общественно-политической сферы в русском языке новейшего периода : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Курасова. — Воронеж, 2006. — 241 с.
7. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. — К. : Вища школа, 1988. — 328 с.
8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. — [2-ге вид., переробл.]. — К. : Пугач, 2005. — 388 с.

9. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. — М. : Наука, 1986. — 143 с.
10. Хидекель С. С. Природа и характер языковых оценок / С. С. Хидекель, Г. Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. — Воронеж, 1983. — С. 72–82.
11. Шевельов Ю. Українська мова в себе вдома сьогодні і завтра / Ю. Шевельов // Сучасність. — 1986. — № 10. — С. 28–46.
12. Янков А. В. Соціально-політичні неологізми та okazіоналізми в американському варіанті англійської мови : структура – семантика – функціональність : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / А. В. Янков. — Львів, 2004. — 276 с.
13. Katz D. The Functional Approach to the Study of Attitudes / D. Katz // Public Opinion Quarterly. — 24. — 1960. — P. 164–204.
14. Nowell-Smith P. H. Ethics / P. H. Nowell-Smith. — Oxford : Blackwell, 1957. — 283 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

15. *Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий)* / [сост. Ю. А. Зацный]. — Запорожье : Запорожский государственный университет, 2000. — 243 с.
16. Зацный Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник : [словник] / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. — Вінниця : Нова Книга, 2008. — 360 с.
17. McFedries P. The Word Lover's Guide to New Words [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.wordspy.com/>.
18. *The Oxford Essential Dictionary of New Words* / [ed. by E. McKean]. — Oxford. — New York : Oxford University Press, 2003. — 334 p.

Надійшла до редакції 10.09.12

© 2012 О. Ф. Пефтієва
(м. Маріуполь)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ OCCUPATION ОБРАЗНИМИ ІМЕННИКАМИ-НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

ПЕФТІЄВА О. Ф. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ OCCUPATION ОБРАЗНИМИ ІМЕННИКАМИ-НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту OCCUPATION образними іменниками-найменуваннями особи в англійській мові. Встановлено семантичний обсяг імені концепту, його синонімічні ознаки та етимологічна характеристика. Визначено семантичний обсяг поняттєвого й образного складників концепту та виявлено тип кореляційного зв'язку між ними. Досліджено засоби фіксації образного компонента лексичного значення іменників-найменувань особи у лексикографічних джерелах.

ПЕФТИЕВА Е. Ф. ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА OCCUPATION ОБРАЗНЫМИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ-НАИМЕНОВАНИЯМИ ЛИЦА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассмотрены особенности вербализации концепта OCCUPATION образными существительными-наименованиями лица в английском языке. Установлен семантический объем имени концепта, его синонимические признаки и этимологическая характеристика. Установлен семантический объем понятийной и образной составляющих концепта, определены типы корреляционных связей между понятийной и образной составляющими. Исследованы способы фиксации образного компонента лексического значения существительного-наименования лица в лексикографических источниках.

PEFTIEVA O. F. VERBALIZATION OF CONCEPT 'OCCUPATION' BY FIGURATIVE NOUNS DENOTING A PERSON IN ENGLISH

The article focuses on the verbalization of the concept OCCUPATION with the English nouns denoting a person. The concept OCCUPATION, among other nine concepts, is an inherent part of the concept PERSON and occupies the second position in its hierarchical structure. The high nominative density of the figurative constituent of the concept OCCUPATION signifies its importance in the language model of the world and reflects the idea of English community about jobs and employment in English model of the world. The corpus of researched lexical units has been determined. The semantic features, synonyms and etymological characteristics of the concept name have been traced. The specific character of lexicographic presentation of figurative component in the meaning of nouns denoting a person has been depicted. The semantic amount of the concept name and the figurative constituent of the concept have been ascertained, the types of correlative bonds between the semantic amount of the name and the figurative constituent of the concept have been determined. The frame model of figurative constituent of the concept OCCUPATION has been proposed.

Ключові слова: образність, образний компонент, лексичне значення слова, образні іменники-найменування особи, концепт, образний складник, семантичні ознаки.

1. Вступні зауваження

Статтю присвячено дослідженню семантики образного та поняттєвого складників концепту OCCUPATION / РІД ДІЯЛЬНОСТІ на матеріалі образних іменників-найменувань особи (далі ОІНО) як засобу експлікації системи типових образних уявлень про діяльність людини, закріплених в англійській мовній картині світу (далі МКС). Це такі одиниці, як *triton* 'тритон' – *1) semi-human sea-monster // fig. a person making his living from the sea* 'морське чудовисько напів-людина // перен. людина, яка заробляє морем'; *water-dog* 'собака, яка не боїться води' – *a dog trained to enter water // a sailor* 'собака, тренований стрибати у воду // бувалий моряк'; *spear* 'спис' – *a thrusting or throwing weapon with a long shaft and sharp-pointed steel tip // fig. a soldier armed with a spear* 'зброя з довгою ручкою та гостро заточеним сталевим кінцем, щоб колоти або кидати // солдат, озброєний списом'.

Досліджувані одиниці є засобом номінації образного фрагмента концепту *OCCUPATION* й аналізуються в роботі з погляду участі у процесах категоризації і концептуалізації позамовної дійсності та соціокультурної значущості їхньої семантики.

Вивчення проблеми образності має давню філологічну традицію [1] і демонструє різноманітність підходів і аспектів осмислення цієї категорії в теорії семасіології [17]. Сучасний етап розвитку мови характеризується збільшенням інтересу до вивчення образності, що зумовлено динамічним розвитком лексики та появою лінгвокогнітивної парадигми в науці, у центрі уваги якої знаходиться мова як загальний когнітивний механізм [4, 5, 8, 10, 11, 12, 16].

Широкий обсяг лінгвістичної літератури з проблеми лексичної та фразеологічної образності, а також публікації в кінці 90 років ХХ століття словників образної лексики і фразеології [2, 3, 6, 7, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21] свідчать про те, що дослідження образності в семасіологічному напрямку продовжує залишатися актуальним. Проте на сучасному етапі теорія образності потребує взаємодії з такими новими парадигмами лінгвістичних досліджень як антропоцентрична, лінгвокогнітивна, лінгвокультурологічна.

Об'єктом дослідження постає образність як компонент лексичного значення іменників-найменувань особи, що виступають засобом експлікації образного фрагмента картини світу в сучасній англійській мові. **Предмет** дослідження становлять семантичні особливості ОІНО концепту *OCCUPATION* в англійській мові. **Метою** статті є встановлення та опис характеристик семантики ОІНО концепту *OCCUPATION* в сучасній англійській мові. Метою статті і вибором об'єкта дослідження зумовлені такі **завдання**: на основі розроблених критеріїв установити корпус ОІНО, які вербалізують образний складник концепту *OCCUPATION* в англійській мовній картині світу; виокремити та описати семантичні особливості ОІНО; з'ясувати специфіку лексикографічної репрезентації образного компонента лексичного значення слова в концепті. **Матеріалом дослідження** слугували дібрані методом суцільної вибірки іменники-найменування особи, у значенні яких міститься образний компонент. Джерелом мовного матеріалу слугував авторитетний тлумачний словник англійської мови – Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles (далі SOED) у двох томах за редакцією Уільяма Трамбла і Ангуса Стівенсона [22].

2. Вербалізація концепту *OCCUPATION* образними іменниками-найменуваннями особи в англійській мові

ОІНО вербалізують образний складник концепту *OCCUPATION*, який виступає невід'ємною одиницею макроконцепту *PERSON* / *ЛЮДИНА*, що є ієрархічно організованою структурою, яка складається з трьох ядерних та семи периферійних концептів, які дозволяють детальніше репрезентувати уявлення про людину як

представника певного етносу. Кожен концепт виконує категоризуючу функцію, віддзеркалюючи закріплення певних стереотипів, пов'язаних з образним сприйняттям людини. Концепт *OCCUPATION* об'єктивується 341 ОІНО, що складає 22% від загального корпусу вибірки і займає друге місце у ієрархії макроконцепту *PERSON / ЛЮДИНА*. Висока номінативна щільність концепту свідчить про його важливість та пріоритетність, виняткову роль і місце у свідомості представника англійської спільноти.

ОІНО концепту *OCCUPATION* номінують людину за родом занять, серед яких найбільш частотними є злочинець, повія, поліцейський. Зафіксовані номінації таких професій, як музикант, співак, військовослужбовець, моряк, керівник, прислуга, контролер, продавець, кравець, лікар та ін. Для концепту характерний той факт, що образна номінація активно залучається до утворення синонімів на позначення таких професій як військовослужбовець та моряк, що співпадає з результатами дослідження О. В. Городецької [9]. Це свідчить про особливий статус цих професій у британській лінгвокультурі, тому що на протязі століть Велика Британія завойовувала нові території за допомогою флоту і до середини ХХ століття була найбільшою в світі імперією. Наприклад, *water-rat* 'водяний щур' – 1) *semi-aquatic rodent*; 2) *fig. a sailor* '1) напів-водяний гризун; 2) перен. моряк'; *relief* 'зміна' – *release from some occupation or post; the replacement of a person on duty by another // a soldier relieving another one on guard* 'звільнення від якогось заняття або поста; заміщення одного чергового іншим // солдат, який змінює вартового' [SOED].

Обсяг значення імені концепту *OCCUPATION* може бути репрезентований за допомогою компаративного та акціонального фреймів (за С. А. Жаботинською), які можна представити у вигляді пропозицій:

- ХТОСЬ (людина), яка виконує ТАКУ (роботу), є як нібито ЩОСЬ (предмет) (див. схему 1) або:
- ХТОСЬ₁ (людина), яка виконує ТАКУ (роботу), є як нібито ХТОСЬ₂ (тварина, людина) (див. схему 2).

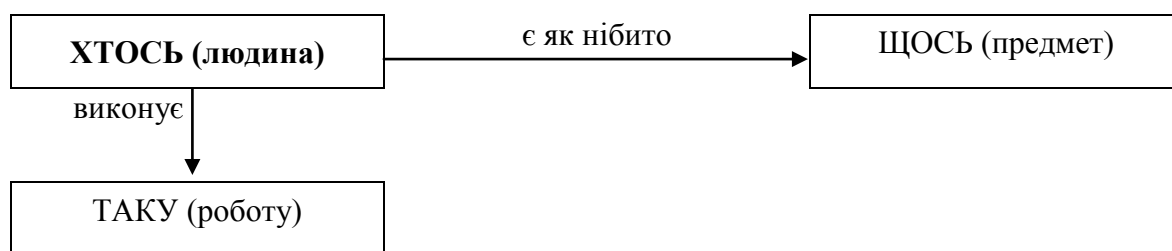


Схема 1. Фреймова структура образного складника концепту *OCCUPATION*

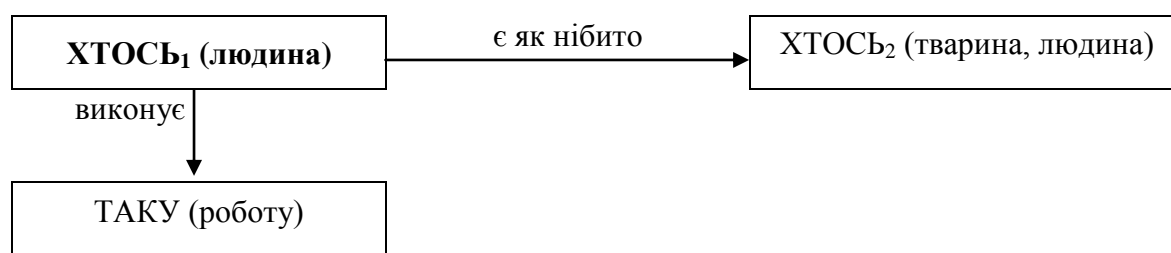


Схема 2. Фрєймова структура обрєзного складника конєпту OCCUPATION

Поняттєвий змїст конєпту розкривєтьсє через єнєлиз його їменї: *occupation* ‘рїд дїєльностї’ – *what a person is engaged in, esp. to earn a living; a job, a business, a profession, an activity* ‘тє, чим людина зєймаєтьсє, особливю зарєди грошєй; робота, бїзнєс, профєсїє, рїд зєнєть’ [SOED]. Головню семєнтичню ознакю конєпту виступєє розумїннє *роду дїєльностї* як засобу їснувєннє, як джерєлє заробїткю. Єнєлиз єтимологїї їменї конєпту дозволєє виокрємити додєткювю семєнтичню ознакю їменї: “**приїмєти вїд когось посаду, бїзнєс, службу**”. *Occupation* ‘рїд дїєльностї’ походить вїд лєтинськюго *occupationem* (ном. *occupatio*) “taking possession, business, employment” ‘приїмєти влєснїсть, бїзнєс, службу’, тє *occupare* ‘зєймєтьсє’, щю познєчєє, “take over, seize, possess, occupy” ‘приїмєти вїд когось (посєду), зєхоплювєти, володїти, окупувєти’, вїд *ob* “over” ‘знову, щє рєз’ + їнтєнсивнє формє *capere* “to grasp, seize” ‘хєпєти, зєволодївєти’ [22].

Єнєлиз знєчєнь синонїмїв їменї конєпту *employment, job, business, profession* уможливив доповнєннє його семєнтичного обєєгу низкюю ознак. Тєкими ознакєми є “**оплєчувєннє**”, “**постїйнїсть**”, “**тривєлє пїдгєтовкє**”, “**офїцїйнє квалїфїкєцїє**”. Нєприкєлєд, *employment* ‘службє’ – *the state of having paid work* ‘стєн, коли мєють оплєчувєнє рєботу’; *job* ‘рєботє’ – *a paid position of regular employment* ‘оплєчувєнє рєботє постїйнюго зєнєттє’; *business* ‘бїзнєс’ – *a person’s regular occupation, profession, or trade* ‘постїйнє рєботє людїнє, профєсїє єбо рємєслю’; *profession* ‘профєсїє’ – *a paid occupation, especially one that involves prolonged training and a formal qualification* ‘оплєчувєнє зєнєттє, особливю тє, єкє зєлучєє тривєлє пїдгєтовкю єбо офїцїйнє квалїфїкєцїє’ [SOED].

Єнєлиз семєнтикє ОїНО, єкї рєпрєзєнтують дослїджуєвєний конєпт, покєзєв, щю обєєг його обрєзного складникє мюжє буть ширшим нїж семєнтичний обєєг його їменї. Сєрєд семєнтичних ознак, єкї об’єктивують цєй конєпт, слїд зєзначити чотирє опозїцїї ознак:

1) нєчислєльнїшю сєрєд них є опозїцїє “**осуджєннє – схвєлєннє**” роду дїєльностї. В нїй зєфїксовєно 137 ОїНО, тєбтю 40% вїд ОїНО конєпту. Сєрєд них з їмплїцитними сємєми “осуджєннє” (93 ОїНО, 68% вїд їмєнникїв опозїцїї), тє “схвєлєннє” (44 ОїНО,

32%). Заняття злочинця або правопорушника відразу асоціюються з осудженням (53 ОІНО, що складає 39% від ОІНО групи), тому що людина порушує норми поведінки, встановлені законами. Наприклад, *roller* ‘обертювий циліндр’ – 3) *a person who rolls something // a thief, esp. one whose victims are drugged, sleeping, or drunk. slang* ‘3) людина, яка перевертає щось // зłodий, особливо такий, що обкрадає тих, хто перебуває у стані наркотичної інтоксикації, спить або п’яний. сленг’ [SOED]. ОІНО на позначення давньої професії жінок складають 40 ОІНО, тобто 29% від ОІНО групи. Наприклад, *quail* ‘перепел’ – 1) *a small gallinaceous bird*; 2) *fig. a courtesan* ‘1) малий птах сімейства курячих; 2) перен. куртизанка’ [SOED]. Оскільки такий рід діяльності спільнотою засуджується, але продовжує існувати, то людина шукає додаткові номінації для такого роду діяльності, і, як показують приклади, образна номінація виконує цю функцію і виступає засобом евфемізації давньої професії.

Професія поліцейського, детектива або секретного агента (33 ОІНО, 24% від 137 ОІНО даної групи), хоча і номінується з негативною конотацією в окремих випадках, загалом сприймається як схвальна, тому що емпіричний досвід мовця дозволяє йому сприймати поліцейського як людину для охорони існуючого ладу і встановленого порядку. Наприклад, *ferret* ‘тхір’ – 1) *a domesticated polecat used chiefly for driving rabbits from burrow*; 2) *fig. a detective who searches assiduously* ‘1) приручений тхір, якого використовують головним чином для того, щоб вигнати кроликів з нори; 2) перен. детектив, який ретельно розшукує’ [SOED]. Група ОІНО з потенційною семою “схвалення” роду діяльності, яка номінує музикантів, співаків, творчих людей, становить майже вдвічі меншу за кількістю частку іменників

(11 ОІНО, або 8% від ОІНО опозиції). Наприклад, *nightingale* ‘соловей’ – 1) *a small thrush noted for the melodious song*; 2) *a melodious singer* ‘1) малий дрізд, видатний мелодійною піснею; 2) мелодійний співак’ [SOED].

Як свідчать приклади, світосприйняття англійською спільнотою роду діяльності сумірне з системою образів і еталонів, які входять до наївної картини світу мовця, як результат пізнання зовнішнього світу, елемент досвіду.

2) Наступними семантичними ознаками (109 ОІНО, тобто 32% від іменників концепту), зафіксованими у семантиці ОІНО, є “фізична – розумова” робота (відповідно 61 ОІНО, 18% та 48 ОІНО, 14%): *stitch* ‘стібок’ – 4) *a slight pass of a threaded needle in and out of a fabric* 7) *joc. a tailor* ‘4) непомітний перехід голки з ниткою у матерію та з неї 7) жарт. кравчик’; *hacker* ‘хакер’ – 1) *a person who hacks*; 2) *a person who tries to gain unauthorized access to a computer data* ‘1) людина, яка розрубує; 2) людина, яка

намагається одержати недозволеный доступ до даних комп'ютера' [SOED]. Відповідно результатам аналізу, у мовній картині світу надання імен психофізичним особливостям людини домінує над номінацією ментальних здібностей, відображаючи акценти, які розставляє спільнота.

3) Висновок, наведений у вищезазначеному параграфі, підтверджується і кількісними результатами у наступній групі ОІНО (64 ОІНО, 19% від ОІНО концепту). ОІНО з імпліцитною семою “**постійна**” робота вдвічі перевищують групу з семою “**тимчасова**” робота (відповідно 43 ОІНО, 67% – 21 ОІНО, 33%): *blouse* ‘блузка’ – *a loose linen resembling a shirt worn by workmen or peasants, esp. in France // transf. a French workman* ‘простора білизна, яка нагадує сорочку робочого або селянина, особливо у Франції // перен. французький робочий’; *tractor* ‘трактор’ – 1) *a sturdy, powerful motor vehicle with large rear wheels used for hauling farm machinery*; 2) *a person who draws something* ‘1) міцна потужна машина з великими задніми колесами, яка використовується для волочіння фермерських машин; 2) людина, яка щось тягне’ [SOED].

4) Імпліцитні семантичні ознаки “**погано**” – “**відмінно**” зроблена робота складають 31 ОІНО, тобто 9% від ОІНО концепту (відповідно 20 ОІНО, 64% та 11 ОІНО, 36%). Наприклад, *songbird* ‘співочий птах’ – 1) *a bird having a musical song*; 2) *transf. a superb singer* ‘1) птах, який має мелодійну пісню; 2) перен. чудовий співак’; *crocus* ‘крокіс’ – 1) *a plant of the iris family*; 2) *saffron*; 3) *red or yellow powder used for polishing metals*; 4) *a quack doctor. slang* ‘1) рослина сімейства ірисів; 2) шафран; 3) червоний або жовтий порошок для шліфування металів; 4) лікар-шарлатан. сленг’ [SOED]. Як показують приклади, негативні наслідки праці відбиваються у ОІНО вдвічі частіше, ніж сумлінно виконана робота.

Таким чином, семантичні ознаки, вербалізовані ОІНО, у концепті представлені чотирима бінарними опозиціями.

Результати аналізу ОІНО показують, що у концепті OCCUPATION з першого лексико-семантичного варіанту (далі ЛСВ) слова беруть витокі образні значення 191 ОІНО (56% від усіх іменників концепту). Наприклад, *thunderer* ‘громовержець’ – *a god who rules the thunder; Jupiter // fig. a mighty warrior* ‘бог, який керує громом; Юпітер // перен. могутній воїн’ [SOED]. Впадає в око група ОІНО (102 ОІНО, 30%), маркована позначкою *slang* ‘сленг’, у якій відсутній зв'язок з попередніми ЛСВ. Наприклад, *jew* – ‘єврей’ 1) *a person of Hebrew descent*; 2) *a person who behaves in a manner formerly attributed to Jews*; 3) *a peddler*; 4) *a ship's tailor. nautical slang* ‘1) людина єврейського походження; 2) людина, яка поводить себе на манер, який колись приписували євреям; 3) нелегальний торговець наркотиками; 4) корабельний кравець.

морський сленг' [SOED]. І, як показує приклад, іноді рід занять може відобразитися у трьох або чотирьох ЛСВ слова, що може свідчити про особливе (схвальне або несхвальне) ставлення до такої людини. У 48 ОІНО (14% від усіх ОІНО концепту) випадках образний компонент розвивається з другого та подальших ЛСВ слова. Наприклад, *drill* 'бур' – 1) *a machine for making holes in bulk material*; 2) *transf. intensive instruction or training in a subject*; 3) *a person who drills soldiers* '1) машина для виготовлення дірок у великій кількості матеріалу; 2) перен. інтенсивний інструктаж або тренування предмету; 3) людина, яка муштрує солдат' [SOED]. Отже, нове образне значення слова зазвичай походить від першого ЛСВ.

Взявши витоки з першого ЛСВ, образний іменник розвивається з потенційної семи (253 ОІНО, 74%). Наприклад, *Pharaoh* 'фараон' – *the title of a king of ancient Egypt // fig. a taskmaster* 'титул короля у стародавньому Єгипті // перен. бригадир; наглядач' [SOED]. При переосмисленні значення слова потенційна сема 'керувати' першого ЛСВ слова, яка перебуває на периферії змістовної структури значення, набуває номінативного статусу, в результаті чого формується образний семантичний дериват. У 83 ОІНО (24%) образний компонент розвивається із диференційних сем. Наприклад, *Vulcan* 'Вулкан' – 1) *Roman god of fire and metalworking*; 2) *a volcano*; 3) *transf. a blacksmith* '1) римський бог вогню та металообробки; 2) вулкан; 3) перен. коваль' [SOED]. Як показує приклад, диференційні семи *fire and metalworking* 'вогонь та металообробка' слугують підґрунтям для образного найменування людини, яка працює з вогнем та металом. Незначна кількість іменників концепту (5 ОІНО, 2%) бере витоки з ядерної семи. Наприклад, *tetrarch* 'тетрак' – 1) *roman history: a ruler of any four divisions of a country or province*; 2) *transf. any ruler of one of four divisions* '1) римська історія: правитель будь-якої із чотирьох дивізіонів країни або провінції; 2) перен. будь-який правитель одного з чотирьох дивізіонів' [SOED]. Як показує приклад, ядерна сема першого ЛСВ *правитель* залишає свій статус ядерної у другому ЛСВ, при цьому образність не відзначається яскравою виразністю.

У більшій кількості ОІНО концепту семантичного зрушення не відбувається: *tarpaulin* 'брезент' – *a waterproof protective covering // transf. a sailor* 'водонепроникне, захисне покриття // перен. моряк' [SOED]. Як видно із прикладу, іменник-джерело і ОІНО належать до нейтрального шару лексики.

Результати аналізу ОІНО показують, що у концепті *OCCUPATION* образне значення виникає як результат процесу генералізації, коли в результаті механізму розширення виникає нове найменування роду діяльності людини. Наприклад, *Charon* 'Шарон' – *old man who ferried the souls of the dead across the river Styx to Hades // ferryman* 'старий, який

перевозив душі мертвих через річку Стікс до раю // поромник' [SOED].

Серед ОІНО концепту образне значення виникає, головним чином, у результаті кваліфікаційного переносу за регулярними метафоричними типами, які приблизно рівні за чисельністю: “тварина → людина”: *penguin* ‘пінгвін’ – 2) *gregarious flightless diving bird with black and white plumage*; 3) *slang. non-flying member of an air-force* ‘2) зграйовий птах, який вміє пірнати і який має чорне та біле оперення; 3) сленг. нелітаючий член військово-повітряних сил’; “людина → людина”: *nun* ‘черниця’ – *a member of a religious community of women // transf. courtesan. slang* ‘член жіночої релігійної спільноти // перен. куртизанка сленг’; “предмет → людина”: *snapper* ‘защипка’ – *a thing that makes a snapping sound // a ticket inspector* ‘предмет, що клацає // контролер білетів’ [SOED]. Імплікаційний тип переносу здійснюється, головним чином, за допомогою синекдохи. Наприклад, *shawl* ‘хустка’ – 1) *a square or rectangular piece of woven, knitted material, worn folded around a woman's head or shoulders*; 2) *slang. a prostitute* ‘1) квадратна або прямокутна частина тканого, в’язаного матеріалу; 2) сленг. повія’ [SOED].

Для лексикографічної фіксації образного компонента у структурі лексичного значення ОІНО характерна як наявність, так і відсутність позначок. Як показують результати аналізу, кодування ОІНО позначками превалює, у той час як відсутність позначок у ОІНО можна пояснити тим фактом, що образний ЛСВ розглядається укладачами словника як сталий і не потребує фіксації. Результати кількісного аналізу лексикографічної фіксації образного компонента наводяться у таблиці 1.

Таблиця 1. Лексикографічна фіксація образного компонента ОІНО концепту
OCCUPATION

Інформація про позначки	К-сть	%
Наявність позначок	214	63
Відсутність позначок	127	37
Усього	341	100

Як показують результати кількісного аналізу ОІНО, образний компонент у більшості випадків фіксується укладачами словника, що може свідчити про той факт, що ОІНО концепту більш емоційні та експресивні, оскільки супроводжуються позначками *derog.* ‘приниз.’, *iron.* ‘ірон.’, *joc.* ‘жарт.’. Прямо вказують на наявність образного компонента позначки *transf.*, *fig.*, *transf. and fig.* ‘перен.’, імпліцитно – стилістичні позначки *slang* ‘сленг’, *colloq.* ‘розм.’. Позначки, за допомогою яких зафіксовано образний компонент, представлені у таблиці 2.

Таблиця 2. *Типи позначок, використаних для фіксації образного компонента значення іменників-найменувань особи, що вербалізують концепт OCCUPATION*

Тип позначки	К-сть	%	Приклади
slang	71	33	<i>shred</i> ‘клаптик’ – <i>slang. tailor</i> ‘сленг. кравець’
fig.	68	32	<i>quail</i> ‘перепел’ – <i>fig. courtesan</i> ‘перен. куртизанка’
transf.	33	15	<i>tarpaulin</i> ‘брезент’ – <i>transf. sailor</i> ‘перен. моряк’
colloq.	19	8	<i>milk</i> ‘молоко’ – <i>colloq. milkman</i> ‘розм. молочник’
transf. and fig.	12	6	<i>feeder</i> ‘годівник’ – <i>transf. and fig. shepherd</i> ‘перен. чабан’
derog.	9	4	<i>frock</i> ‘сюртук’ – <i>derog. politician</i> ‘приниз. політик’
iron.	1	1	<i>pundit</i> ‘брамін’ – <i>iron. teacher</i> ‘ірон. учитель’
joc.	1	1	<i>stitch</i> ‘стібок’ – <i>joc. a tailor</i> ‘жарт. кравець’
Усього	214	100	

Результати аналізу мовного матеріалу дозволяють стверджувати, що семантика образного складника концепту ширше семантичного обсягу імені концепту. Дослідження показало, що семантичний обсяг образного складника містить окремі роди діяльності, які існують у суспільстві, але не входять до офіційного класифікатора професій Великої Британії. Отже, виокремлення конкретних семантичних ознак дозволяє відобразити модифіковану фреймову структуру образного складника концепту (див. схему 3).

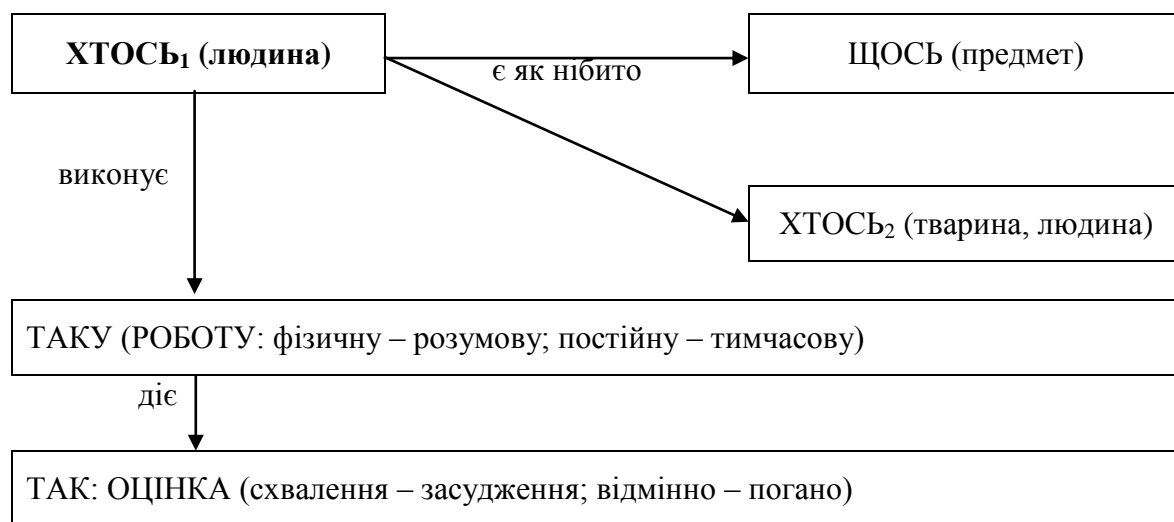


Схема 3. *Модифікована фреймова структура образного складника концепту OCCUPATION*

3. Висновки

Таким чином, результати аналізу свідчать, що ОІНО, вербалізуючи образний складник концепту *OCCUPATION*, виступають засобом експлікації роду діяльності людини і

вїдбївєють спєцїфїкє нєцїєнєлнєгємї мєнтєлїтєтє, концєптєуєлїзєчє нєстєпнїє рїд дїєлнєстї лєдїнї: *злєчїнєцє, пєвїє, пєлїцєєскїє, мєзїкєнт, снївєк, вїєскєвєслєжбєвєцє, мєрєк, кєрївнїк, прїслєгє, контрєлєр, прєдєвєцє, крєвєцє, лїкєр* тє єн. Хєрєктєрнєю рїсєю є тє, щє обрєзнє нємїнєцїє вїстєпєє зєсєбєм євфємїзєцїє єкрємїх зєнєтє лєдїнї тє слєгєє джєрєлєм сїнєнємїє дїє пєвнїх прєфєсїє.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аристотель*. Риторика. Поэтика / Аристотель ; [пер. с древнегреч. О. Цыбенко]. — М. : Лабиринт, 2000. — 220 с.
2. *Бєбчєк Е. М.* Обрєзнїє концєнт в лєксїчєскєм знєчєнїє рєсскєгє сущєствїтєльнєгє : євтєрєф. дїс. нє соїскєнїє учєн. стєпєнї кєнд. фїлєл. нєук : 10.02.01 “Русскїє єзык” / Е. М. Бєбчєк. — Вєрєнєж, 1991. — 16 с.
3. *Бєлєхєвє Л. І.* Обрєзнїє прєстїр ємєрїкєнскєї пєзєцїє: лїнгвєкєгнїтївнїє єспєкт : євтєрєф. дїс. нє здєбуттє нєук. стєпєнє д-рє фїлєл. нєук : 10.02.04 “Гермєнскїє мєвї” / Л. І. Бєлєхєвє. — К., 2002. — 34 с.
4. *Бєсєнєвє О. Л.* Кєгнїтївнє мєдєлїрєвєнїє єцєнєчнїх знєчєнїє / О. Л. Бєсєнєвє // Інєзємнє фїлєлєгїє нє мєжї тєєєчєлїтє : [нєук. жєрнєл / рєд. І. С. Шєвчєнкє]. — Хєркїв : Кєнєстєнтє, 2000. — С. 20–22.
5. *Бєсєнєвє О. Л.* Оцїннїє тєзєєрєс єнглїєскєї мєвї: кєгнїтївнїє є гєндєрнїє єспєктї : дїс. ... дєктєрє фїлєл. нєук : 10.02.04 / О. Л. Бєсєнєвє. — К., 2003. — 463 с.
6. *Бєсєнєвє О. Л.* Вєрбєлїзєцїє концєптє *ХЄРЄКТЄР* обрєзнїмї нєємєнєвєннємїмї єсєбї в єнглїєскїє мєвї / О. Л. Бєсєнєвє, О. Ф. Пєфтїєєвє // Вїснїк Хєркївскєгє нєцїєнєлнєгємї унївєрєсїтєтє єм. В. Н. Кєрєзїнє, 2010. — № 897 — С. 11–18.
7. *Блїнєвє О. І.* Обрєзнєстє кєк кєтєгєрїє лєксїкєлєгїє / О. І. Блїнєвє // Єкспрєссївнєстє лєксїкї є фрєзєєлєгїє. — Нєвєсїбїрєск : Ізд-вє НГУ, 1983. — С. 3–11.
8. *Вєркєчєв С. Г.* Концєпт счєєтєє: пєнєтїєннїє є обрєзнїє концєнтїє / С. Г. Вєркєчєв // Ізвєстїє Рєн. Сєрїє лїт-рє є єзыкє. — 2001. — Т. 60. — № 6. — С. 47–58.
9. *Гєрєдєєцкє О. В.* Нєцїєнєлнє-мєркєвєнїє концєптї в брїтєнєскїє МКС ХХ стєлїттє : євтєрєф. дїс. нє здєбуттє нєук. стєпєнє кєнд. фїлєл. нєук : спєц. 10.02.04 “Гермєнскїє мєвї” / О. В. Гєрєдєєцкє. — К., 2003. — 21 с.
10. *Дємьєнєкє В. З.* Кєгнїтївнє лїнгвїстїкє кєк рєзнєвїднєстє єнтєрпрєтїрєчєщєгє пєдхєдє [Єлєктрєннїє рєсєрєс] / В. З. Дємьєнєкє // Вєпрєсє єзыкєзнєнїє, 1994. — № 4. — С. 17–33. — Рєжїм дєстєпє : <http://www.infolex.ru/Cogni.html>.
11. *Жєбєтїнєскєє С. А.* Тєорїє нємїнєцїє: кєгнїтївнїє рєкурє / С. А. Жєбєтїнєскєє // Вєстнїк МГЛУ. — М. : Мєскєвскїє гєс. лїнгвїстїчєскїє ун-т, 2003. — Вьп. № 478. — С. 145–164.

12. *Карасик В. И.* Антология концептов / В. И. Карасик, И. А. Стернин. — М. : Гнозис, 2007. — 512 с.

13. *Коралова А. Л.* Семантическая природа образных средств в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. Л. Коралова. — М., 1975. — 10 с.

14. *Королева О. Э.* Субстантивная метонимия как образное значение / О. Э. Королева // Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика : междунар. науч. конф. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. — Т. 1. — С. 16–18.

15. *Лебедева М. С.* Образные аспекты семантики имени существительного в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М. С. Лебедева. — М., 1981. — 28 с.

16. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : Восток-Запад, 2007. — 314 с.

17. *Потебня А. А.* Мысль и язык [Электронный ресурс] / А. А. Потебня. — К. : Синта, 1993. — 189 с. — Режим доступа : http://philologos.narod.ru/potebnja/poteb_lth.htm.

18. *Рут М. Э.* Образная номинация в русской ономастике : [монография] / М. Э. Рут. — М. : ЛКИ, 2008. — 192 с.

19. *Соловій У. В.* Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української “малої прози” кінця ХІХ — початку ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / У. В. Соловій. — Івано-Франківськ, 2003. — 24 с.

20. *Телия В. Н.* Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания / В. Н. Телия // Этнопсихолінгвістическіе аспекты преподавания иностранных языков. — М., 1996. — С. 82–89.

21. *Юрина Е. А.* Комплексное исследование образной лексики русского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” [Электронный ресурс] / Е. А. Юрина. — Томск, 2005. — 47 с. — Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/0207-46260/020746260.pdf>.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

22. *Harper Douglas* Online Etymological Dictionary of the English Language : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>.

23. *Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles.* — Fifth edition. — New York : Oxford University Press Inc., 2002. — 3750 p. [SOED]

© 2012 І. С. Семенюк
(м. Житомир)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ З ЮРИДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

СЕМЕНЮК І. С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ З ЮРИДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

В оглядовій статті розглянуто проблему лексико-семантичної диференціації сучасної газетної публіцистики з юридичної тематики, систематизовано сучасні підходи щодо класифікації жанрів газетної публіцистики відповідно до типологічних ознак системи соціального порядку.

СЕМЕНЮК И. С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ

В обзорной статье рассматривается проблема лексико-семантической дифференциации современной газетной публицистики, систематизированы современные подходы к классификации жанров газетной публицистики юридической тематики в соответствии с типологическими признаками системы социального порядка.

SEMENIUK I. S. LEXICO-SEMANTIC DIFFERENTIATION OF PRINTED MEDIA TEXTS ON A LEGAL PROBLEM

The current stage of linguistic studies is marked by the increasing interest in the investigation of cognition as the reflection of objective reality in human activity, which, being determined by the person's subjective intentions, goals, interests, cultural and educational levels, social status etc., is carried out in particular sociocultural settings. That is why law violation perceived by an average citizen, a journalist or a writer, as people with different professional challenges, is distinguished according to the level of subjective information representation about the criminal. The cognitive and lingual nature of the concept determines its significant role in establishing correlation between objective reality represented in individual consciousness and lingual means of its manifestation. The paper represents cognitive and functional analyses of language units in present-day American newspaper texts on a legal problem. It also reveals lexico-semantic peculiarities of the information verbalization. Lexical means used for presenting information in present-day American newspaper texts of different genres on a legal problem belong mainly to the general vocabulary, as media texts designed for a wide range of readers and therefore have to be adapted to the perceptual abilities of a greater number of potential recipients. The research also focuses on exposing the semantic features of text concepts which depend upon the genres of the texts analyzed. It highlights the peculiarities of personages' interaction in modern American fiction; reveals language units denoting concept CRIMINAL in present-day American newspaper texts of different genres on a legal problem.

Ключові слова: газетна публіцистика з юридичної тематики, жанри газетної публіцистики, лексико-семантична диференціація.

Актуальність представленої статті зумовлено необхідністю дослідження лексико-семантичної диференціації сучасної газетної публіцистики з юридичної тематики, що посідає особливе місце у комунікативно-когнітивній системі стилів сучасної англійської мови [2; 9]. Відображаючи актуальні проблеми суспільного життя, публіцистика відзначається багатством мовних засобів, їх яскравою експресивністю й оцінним характером [1; 6; 7]. Публіцистичні тексти з юридичної тематики (ПТЮТ) розраховані на різні категорії населення і допомагають донести інформацію, пов'язану із фактами порушенням закону. Вони існують як набір фіксованих актів мовлення, що виникають унаслідок реалізації певної інтенції. ПТЮТ є сукупністю реплік адресанта, відправлених опосередковано адресату. Як фрагмент події, знятий на плівку, можна переглядати кілька разів, так і текст газетної статі, як частина чієїсь розмови, записаної на аркуші паперу, надає нам змогу перечитувати його, бути свідком певного моменту спілкування,

фрагменту життя [1, с. 27–28; 4; 8; 12]. **Об'єктом** дослідження є тексти публіцистичного стилю з юридичної тематики, що у певному контексті перетворюються на цілісний словесний твір та відображають дійсні життєві ситуації. **Предметом** аналізу є лексико-семантичні характеристики текстів публіцистичного стилю з юридичної тематики. **Мета статті** полягає в теоретичному обґрунтуванні положень щодо жанрового розподілу публіцистичних текстів з юридичної тематики, що представляють основні типи вторинних текстів та характеризуються різним ступенем референційності. Вторинна референційність текстів сучасної художньої прози проявляється в тому, що їх референтним простором слугує сприйняття автором вигаданого образу злочинця; у той час як жанри ПТЮТ представляють "відбиток дійсності" про реальних учасників (злочинців), пропущений кризь творчу лабораторію журналіста [3, с. 33; 5; 10; 11].

Лексичні засоби представлення інформації у ПТЮТ відносяться переважно до *загальноживаної лексики*, оскільки тексти преси розраховані на широке коло читачів, а тому мають бути пристосованими до перцептивних здібностей якомога більшої кількості потенційних адресатів. Основний лексичний пласт, представлений *колоквіалізмами*, складають вирази повсякденного мовлення, а також слова, запозиченні із різних видів професійної діяльності. Їхня головна функція складається в тому, щоб надати змісту інформації більш доступний характер через властиві їм компоненти експресивного, емоційного та оцінного значення: ... *As his last act in a Maryland courtroom, John Allen Muhammad chose silence. The man convicted twice of terrorizing the Washington area with a powerful rifle and an impressionable accomplice betrayed no emotion yesterday as relatives of the people he killed spoke of their loss. ...J. Wyndal Gordon, one of Muhammad's stand-by lawyers, maintained that Muhammad – who doggedly defended himself during the month-long trial – is an innocent man who was not allowed to tell his side of the story...* [17]. У наведеному уривку розповідається про рішення суду ув'язнити на шість пожиттєвих термінів відомого маніяка-убивцю Джона Махамада, який тероризував жорстокими убивствами Вашингтон та його околиці. Для того, щоб передати атмосферу відношення злочинця до оточуючих та відчуття родичів загиблих, автор використовує низку колоквіалізмів (*a powerful rifle; doggedly defended himself*). Останні надають змісту статті більш доступний характер та через компоненти експресивного, емоційного та оцінного значень сприяють реалізації пропагандистського впливу на аудиторію щодо справедливості правосуддя.

Для підсилення іронічно-експресивного, емоційного та оцінного забарвлення інформації в аналітичній статті з юридичної тематики (АСЮТ) використовуються *запозичення*. Їхнє функціональне значення неоднозначне і залежить як від контекстуальної

зумовленості інформації, так і від наявності оцінних пресупозицій. Наприклад: *John Allen Muhammad was convicted of six of the Washington-area sniper killings Tuesday after the prosecution's star witness, Muhammad's young protégé, portrayed him as the mastermind of an audacious terror scheme in which phase two would have been bombings against children* [17]. Автор статті використовує запозичення (*protégé*) з метою іронічно підкреслити зміну поведінки співучасника злочинів відносно його “наставника” – скандально-відомого снайпера-маніяка, який розстрілював невинних людей у пригороді Вашингтону. Злякавшись розправи, учень убивці виступив у судді, намагаючись виправдати себе за допомогою свідчень проти свого співучасника.

Інтерв'ю з юридичної тематики (ІЮТ) притаманна емоційність розмовного жанру, яка на лексичному рівні реалізується за допомогою емоційно-забарвленої лексики. Специфіку цієї лексики створює панування негативних або фамільярно-знижених лексичних пластів [2, с. 228]. Характерним для ІЮТ є вживання *вульгаризмів*, які виконують образну функцію і допомагають читачеві відновити атмосферу життя та дійсності злочинця. Наприклад: ... *I cut the dude's ear off because he was fucking over Bobby. And Bobby was a youngster and really didn't know what the hell he was doing, and he was a kid and he never had no man show him nothing, see, so I was telling the boy, I said, uh, uh, the guy says “You got my money?”, I said “go over there and get your money or leave him alone”* [19]. Так, використання вульгаризмів респондентом породжує певні асоціації, які допомагають інтерпретувати викладене (*cut the dude's ear off; fucking; hell*). Переосмислення значення лайливих слів спонукає читача до сприйняття та відновлення атмосфери відносин у родині злочинця, до висновків щодо соціальних причин виникнення злочинності у суспільстві.

Вживання *запозичень* у текстах ІЮТ може вказувати на бажання мовця до певної вишуканості або мовленнєвої манірності у межах його соціального та інтелектуального розвитку: ... *Come on district attorney! See you're full of brainwarsh. That's the district attorney. I'm nobody's fucking leader and I'm nobody's follower. I got a parole officer. I got a sleeping bag and a guitar and I'm standing at old blind man's ranch and that's about the extent of it. All this occult and that hocus pocus stuff that you guys are playing, I don't nothing about all that* [15]. У наведеному прикладі респондент (Чарлі Мейсон – злочинець, який сидить у тюрмі вже 37 років) намагається показати інтерв'юєру через використання запозичення (*hocus pocus stuff*), що його соціальний статус є не нижчим за соціальний статус інтерв'юєра, і він знається на хитрощах поліцейських.

Мова репортажу з юридичної тематики (РІЮТ) істотно відрізняється від мови інших жанрів ПІЮТ. Необхідність описувати дрібниці зумовлює використання маловживаних слів і мовних конструкцій. Репортаж потребує багатого синонімічного ряду, особливо для

опису дрібних деталей та фактів. Лексичну основу репортажу цього жанру складає загальноновживаний пласт *нейтральної лексики*, що називає загальновідомі предмети, явища, події та дії, пов'язані із фактом порушення закону. Наприклад: *The surge in killings started just after midnight July 1 and has barely let up. A former church usher was gunned down in a courtyard where flowers bloomed. A 24-year-old woman who lost a close friend to gun violence two years ago was herself shot by a neighbor. Two boyhood friends, who were shot at the same time, died days apart...* [18]. У поданому уривку переважає нейтральна лексика (*killings; midnight July 1; a former church usher; was gunned courtyard; a 24-year-old woman; gun violence; was herself shot; two boyhood friends; died days apart*), яка функціонально пов'язана із комунікативною задачею опису, а саме, викладенням фактів та подій, пов'язаних із серією вбивств у Вашингтоні (липень 2006 року) та представлення жертв у хронологічному порядку від дати першого убивства (1 липня).

Нейтральні лексичні одиниці виконують домінуючу роль у текстах РЮТ, не утворюючи при цьому специфічних ознак. Останні виникають при взаємодії нейтральної лексики з іншими стилістично-маркованими пластами. Для юридичного репортажу характерна взаємодія нейтральної лексики з *розмовною*, яка застосовується не тільки в мові героїв, а й у авторському тексті. До складу розмовної лексики входять слова, що, перебуваючи у рамках літературної мови, надають висловлюванню розмовного характеру. Головною функцією розмовної лексики є надання додаткового емоційного та експресивного забарвлення інформації. Наприклад: *A 43-year-old Northwest Washington man was charged this week with a rape committed in Silver Spring 13 years ago, Montgomery County police said yesterday. Detectives from the cold case squad used DNA samples to identify Thomas Aquilla Hall as the man who raped a Silver Spring woman Nov. 27, 1993, police said... "It's a good catch", said Lt. Eric Burnett, a police spokesman. "It's very important for us to get people who committed these violent crimes off the street"* [13]. Так, працівник поліції використовує висловлювання *"It's a good catch"* з метою передати свої радісні відчуття щодо факту арешту злочинця Томаса Хола, який зґвалтував жінку у листопаді 1993 року. Це висловлювання є типовим для розмовно-діалогічного мовлення, але у репортажному описі воно несе емоційно-експресивне навантаження, яке допомагає передати відчуття людини, що нарешті змогла розкрити злочин, що до 2006 року вважався нерозкритим.

Поряд із загальноновживаними словами, що становлять у ПТЮТ лексичну основу, займають *терміни*. Широке вживання термінів та їхнє семантичне забарвлення і однозначність додає текстам хроніки з юридичної тематики (ХЮТ) точності, ясності у виразі думки та певний стилістичний колорит – витриманість і лаконізм термінованого

мовлення. Наприклад: *FAIRFAX BLVD., 9700 block, May 25. Fairfax City police, with the cooperation of the FBI, arrested a second man in connection with a robbery at a motel on May 11. A 19-year-old Fairfax City man was charged with robbery. An 18-year-old Fairfax City man was arrested May 14 and charged with robbery and use of a firearm in the commission of a felony.* Значна кількість термінів у поданому прикладі накладає характерний відбиток на стиль інформації. При подачі матеріалу застосовується принцип диференційованого відбору термінів, типових лише для хроніки. Ці терміни одночасно є загальнозрозумілими для всіх і не потребують додаткового роз'яснення. Так, у приведеній вище інформації, слова і вирази науково-юридичного стилю мови (*Fairfax City police, the FBI, arrested, a robbery was charged with robbery, charged with robbery and use of a firearm in the commission of a felony*), як правило, не викликають труднощів при розумінні, вони наближаються до загальнолітературної лексики.

Термінологічна лексика, яка відіграє дефінітивну та номінативну роль, є одним із важливих лексичних пластів у РІОТ. Наприклад: ... *The D.C. police department's internal affairs investigators have found that 119 cases last year were not properly classified as robberies or other crimes, Chief Charles H. Ramsey said yesterday. Authorities are reviewing cases that were classified in police reports as involving "injured persons" to determine whether they should have been treated as crimes. Speaking on Washington Post Radio, Ramsey said that investigators were almost done, having gone through 1,200 reports. They pulled 300 that looked suspicious, he said. Of those, 119 were officially reclassified as crimes – 65 as felonies and 54 as misdemeanors.* В аналізованому юридичному репортажі, присвяченому проблемам класифікації злочинів, терміни (назви працівників поліції, злочинів, специфічних паперів, які оформлюються у ході розслідування) використовуються у прямому значенні та називають поняття, які є загальновідомими і не потребують додаткових пояснень. Одночасно ця спеціальна лексика виконує певні стилістичні функції, а саме, створює ефект достовірності інформації.

Для підкреслення характерних особливостей описуваного злочину та людей, пов'язаних із цим злочином, а також для створення оцінно-характеризуючого забарвлення описуваної події у АСІОТ, використовуються *терміни*, що дають загальну уяву про професійну галузь, в якій було скоєно злочин. Наприклад: ... *Four men were charged yesterday with operating a corrupt \$4.6 million enterprise to harvest human tissue from funeral homes and sell it for use in transplants and research. The men — a former dentist, two of his workers and an embalmer — pleaded not guilty at their arraignment in State Supreme Court in Brooklyn. Justice John P. Walsh set bail of \$1.5 million for the former dentist, Michael Mastromarino of Fort Lee, N.J., described by prosecutors as the ringleader, and lesser bail*

amounts for the other men: Joseph Nicelli, an embalmer from Staten Island, and Lee Cruceta and Christopher Aldorasi, Dr. Mastromarino's assistants.... Так, у прикладі, що аналізується, використовується низка медичних термінів (*human tissue; transplants and research; a dentist; an embalmer; assistants*), які розкривають специфіку скоєних злочинів, а саме незаконний продаж людських органів колишніми медичними працівниками.

Типовими для ІЮТ експресивними лексичними засобами є терміни з відповідної теми або предмету інтерв'ю юридичного жанру. Вони створюють загальну уяву та конкретизують певні факти та події, про які йдеться в інтерв'ю. Наприклад: **Sterling, VA:** *Do you know if an autopsy will be done on Key Lay? Carrie Johnson: Hi Sterling. A forensic pathologist in Colorado already performed a preliminary autopsy on Ken Lay's body. Yesterday, the pathologist, Robert Kurtzman, went before the TV cameras to say that Lay died of natural causes and that he had coronary disease. The doctor said Lay's heart showed evidence of a prior cardiac event. In Colorado, in such cases, authorities automatically do a toxicology screen, the results of which will be available in a few weeks, a sheriff's deputy in Pitkin County told me yesterday.* У наведеному уривку використання низки медичних термінів (*an autopsy, a forensic pathologist, a preliminary autopsy, the pathologist, died of natural causes, coronary disease, a toxicology screen*) сприяє успішній реалізації інформативно-комунікативного наміру інтерв'юера (довести до читача, що Кі Лей помер природною смертю), оскільки вони знімають необхідність перифрастичного тлумачення юридичних і медичних реалій та явищ, спрощують комунікацію за рахунок прямої, експліцитної номінації фактів та феноменів. Терміни створюють загальну уяву про стан розслідування раптової смерті Кі Лея (відомого фінансового шахрая) та конкретизують факти і події, які пов'язані із розтином тіла покійного.

Інколи спостерігається вживання спеціальної лексики, а саме *акронімів*, використання яких обмежено певною сферою спілкування колективу. Акроніми слугують також мовним засобом економії та надають інформації певного документального колориту. Наприклад: ... *The truth, as established by the D.C. inspector general's investigation, released on Friday, is that the response of FEMS to Mr. Rosenbaum, a New York Times reporter who was robbed and beaten, was marked by failures to follow established protocols at just about every turn* [14]. Вживання у цьому прикладі акроніма *FEMS* (*the Fire and Emergency Services Department*) зумовлено комунікативно-прагматичною метою репортажу, а саме суворе і документальне повідомлення фактів та подій, пов'язаних із смертю відомого журналіста New York Times – Розенбаума. Саме організація *FEMS* обвинувачується у несвоєчасній медичній допомозі жертві та невірному оформленню документів, що, на

думку головного інспектора, призвело до затримки розслідування злочину.

З метою економії мовних засобів у АСЮТ використовуються *акроніми*, що складаються з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення (ініціальний тип). Наприклад: ... *The former Navy SEAL'S face remained blank as the jury announced its verdict last evening in Montgomery County Circuit Court, where the trial had been moved because of heavy publicity.* Використання у цьому прикладі акроніма *SEAL'S* зумовлено специфічністю комунікативно-прагматичної установки статті, а саме загострення уваги адресата на специфічну фізичну та психологічну підготовку злочинця (військово-морські сили США), який разом зі своєю жінкою Ерікою Зіфріт здійснював убивства заради розваг.

Використання *акронімів мішаного типу* пояснюється, з одного боку, головною функцією скорочень у тексті – економія мовних засобів (скорочення назв установ, проти яких було відкрито кримінальні справи), а з іншого – комунікативно-стильовим параметром вживання акронімів – надання газетній інформації виміру важливості, оскільки в мовній свідомості читача (залежно від його віку й життєвого досвіду) акроніми співвідносяться із певними суспільно важливими подіями та установами. Наприклад: ... *As the war against corporate crime grinds on, prosecutors are gunning for more business entities — not just executives and accountants — and igniting outrage among defense attorneys. In the six months since the Justice Department issued stronger guidelines for corporate prosecutions, prosecutors have brought cases against PNC Financial Services, health care giant HCA among others.* Так, початок кримінальних розслідувань у цих суспільно важливих установах (*PNC Financial Services, health care giant HCA*) означає для людей, пов'язаних із бізнесом, не тільки особисті фінансові втрати, але й фінансову кризу у цих галузях.

Отже, завдяки акронімам у публіцистичному тексті аналітичної статті з юридичної тематики реалізуються параметри інформативної насиченості, конденсованості, економії мовних засобів (оскільки ініціально позначається те чи інше словосполучення), стандартизації мови статей.

У результаті обмеженої тематики та специфіки інформації хроніки при подачі матеріалу використовуються *газетні штампи*, типові для ХЮТ. Наприклад: *COOL OAK LANE, 10 p.m. May 29. A man conversed with a 26-year-old woman as she walked her dog. He then grabbed her from behind and fondled her. The woman screamed, and he walked away. No injuries were reported. Police found a 30-year-old Centreville area man nearby and charged him with abduction with intent to defile.* У наведеному прикладі газетні штампи представлені традиційними словосполученнями, які у контексті хроніки слугують засобом привернення уваги до інформації, що подається у повідомленні. Вони також виступають засобом мовної економії і допомагають стисло передати головну ідею події, а саме, про напад на

літню жінку, при якому ніхто не постраждав (*No injuries were reported*), та кінцевий результат події (*Police found a 30-year-old Centreville area man nearby charged him with abduction with intent to defile*) – арешт злочинця.

Офіційність тону ХЮТ створюється також за допомогою слів офіційного стилю - канцеляризмами. Наприклад: *CLARKE ST., 1100 block, 2:17 a.m. May 24. Police, responding to a report of an assault, found a man with several stab wounds to his upper body. William Green, 34, of Reston, was pronounced dead a short time later at Inova Fairfax Hospital. A 24-year-old man of no fixed address was arrested.* Так, приклад показує, що канцеляризми слугують засобом підсилення експресивності подачі офіційної інформації у тексті хроніки з метою привернути увагу до факту нападу на людину (*responding to a report of an assault*), яка пізніше померла у лікарні (*was pronounced dead*), та до характеристик злочинця (*A 24-year-old man of no fixed address*).

Для підкреслення достовірності та точності назв, максимальної об'єктивності і надійності повідомлення у ХЮТ використовуються *екзотизми*. Наприклад: *(08-12) 04:51 PDT LOS ANGELES (AP) --A Roman Catholic priest visiting from a Mexican diocese was arrested on suspicion of molesting a 15-year-old girl during a confessional at a home, authorities said.* Екзотизми використовується не для відтворення місцевого колориту та стилізації, а пов'язані із загальною тенденцією до точності найменувань, максимальної об'єктивності та достовірності повідомлення, а саме зазначення сану священника із Мексиканської єпархії (*a Mexican diocese*), який обвинувачується у розбещенні неповнолітньої.

Таким чином, у стилі ХЮТ органічно поєднуються різні лексичні пласти і групи, проте відсутні лексичні суб'єктивно-оцінні елементи мови. Закономірність відбору лексики у таких текстах визначається необхідністю точно, стисло та офіційно повідомити про факт злочину.

Часто з метою привнесення у певні усталені стереотипи нових емоційно-експресивних образних елементів вживаються *неологізми*. Наприклад: *The Rev. Anthony Evans, president of the D.C. Black Church Initiative, unloaded both barrels at Kenneth Wainstein, U.S. attorney for the District of Columbia, in a May 19 letter addressed to Wainstein... Evans, who is associate pastor of Mount Zion Baptist Church at 14th and Gallatin streets NW, wrote Wainstein of his dismay that, in the face of an "alarming rate of Black-on-Black crime (especially males)" in the District, "you have demonstrated that you devalue the deaths of those individuals by the scant amount of resources that you have devoted to solving those cases".* Неологізм *Black-on-Black crime* у РЮТ слугує експресивним засобом передачі проблеми, пов'язаної із братською ворожнечею між чорношкірим населенням округу

Колумбія. Пастор Аванс намагається привернути до цього питання увагу спільноти та безпосередньо головного адвоката округу Кенета Венштейна, що гальмує рішення судових процесів, на яких розглядаються справи убивств чорношкірих.

Неологізми також використовуються у АСЮТ з метою привернення уваги читача. Наприклад: ... *Scott Peterson was convicted Friday of murdering his pregnant wife and dumping her body in San Francisco Bay in what prosecutors in the made-for-cable-TV case portrayed as a cold-blooded attempt to escape marriage and fatherhood for the bachelor life.* Неологізм *the made-for-cable-TV case* використовується з метою пояснення рівня важливості кримінальної справи, яка описується, а саме вбивство вагітної жінки чоловіком заради вільного холостяцького життя. Лише найбільш скандальні та жахливі злочини (такі, як описуване убивство) транслиуються по телебаченню.

Використання *неологізмів* допомагає відобразити певне відношення мовців до фактів об'єктивної реальності або розкрити додаткові риси характеру та дій респондента. Це надає текстам ПЮТ динамічний характер, підвищує їхню емоційну та експресивну забарвленість. Наприклад: *GRACE: When you walked into the New Hampshire police station, and said I'm the subway vigilante ... GOETZ: Well, I didn't say that.* В аналізованому прикладі інтерв'юер називає респондента *the subway vigilante* (страж підземки), використовуючи словосполучення у прямому значенні, співвідносячи назву людини з подією та місцем скоєного злочину (підземка).

Для надання контекстної додаткової соціокультурної та емоційно-експресивної інформації в ПЮТ використовуються *топоніми*. Наприклад: ... *"Then this officer sitting in the glass booth asks me if I want to waive extradition", Fishburne says. That would mean not fighting the warrant from Atlanta demanding that he face charges there. "I'm asking this woman, this guard next to me, what I should do, because I don't know. She tells me that if Atlanta has the charges, Atlanta needs to see you to know you're not the right guy".* Топонім *Atlanta* акумулює певну соціально-психологічну інформацію важливу для респондента – містера Фішберна (людина, яку осудили помилково за убивство, яке він не скоїв), а саме назва міста Атланта поряд із власним топонімічним значенням, реалізує “відтопонімічне” значення – “юридична сила”, яка вирішує долю людей.

Для створення певного спеціалізованого експресивно-оцінного забарвлення використовуються *субстантивовані звороти*, серед яких особливе місце займають перифрастичні вирази – прізвиська людей, що вчинили злочин. Наприклад: ... *Erika Sifrit, a diminutive, small-town honor student, was the guiding force in a sadistic game that ended with the killings of a Virginia couple in Ocean City on Memorial Day weekend 2002, a prosecutor said yesterday in closing arguments. Calling Sifrit "little Miss Scrapbook" because she liked to*

record her experiences in photographs and with souvenirs, Worcester County State's Attorney Joel J. Todd told jurors that Sifrit lured Martha M. Crutchley, 51, and Joshua E. Ford, 32, to a luxury penthouse overlooking the ocean... [16]. У наведеному прикладі АСЮТ, Еріку Зіфрід (убивцю, яка разом зі своїм чоловіком скоїла низку жорстоких злочинів заради розваг) прокурор називає "little Miss Scrapbook" з метою передати та описати її нездорове "хобі", а саме любов до знімків убитих жертв та колекціонування сувенірів з місця злочину. З метою економії мовних засобів в інтерв'ю вживаються *аббревіатури-антропоніми*, які слугують загостренню уваги адресата, спрямовують його мовну свідомість у певну комунікативно-стильову сферу, зокрема обговорення конкретного злочину або людини. Наприклад: *Houston, TX: Does the death of KL mean the civil suit has to start from ground zero: i.e. prior criminal conviction cannot be used as a foundation? Carrie Johnson: Yes, that's exactly what it means, as far as I understand.* Так, інтерв'юер використовує аббревіатуру-антропонім *KL* (*Key Lay*) з метою мовної економії, тому що справа пов'язана із загадковою смертю відомого фінансового шахрая Кі Лея довго обговорювалась на сторінках преси і аббревіатура-антропонім *KL* стала метафоричною власною назвою усіх судових слухань, пов'язаних із цим розслідуванням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр "Академія", 2004. — 344 с.
2. *Брандес М. П.* Стилистика текста. Теоритический курс / М. П. Брандес. — М. : Прогрес. — Традиция; ИНФРА, 2004. — 416 с.
3. *Гусар М. В.* Лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень (на матеріалі сучасної британської періодики): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / М. В. Гусар. — К., 2004. — 230 с.
4. *Карпенко В. О.* Основи професійної комунікації / В. О. Карпенко. — К. : Нора-прінт, 2002. — 348 с.
5. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
6. *Ломов Б. Ф.* Вербальное кодирование в познавательных процессах / Б. Ф. Ломов, А. В. Беляева, В. Н. Носуленко. — М. : Наука, 1986. — 128 с.
7. *Подольн М. П.* Публіцистика як система жанрів / М. П. Подольн — К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут журналістики, Центр вільної преси, 1998. — 42 с.

8. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. — К. : Фитоцентр, 2000. — 244 с.
9. *Стилистика английского языка* / [отв. ред. А.Н. Мороховский]. — К. : Вища школа, 1984. — 247 с.
10. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років ХХ століття : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / О. Л. Шаповал. — Дніпропетровськ, 2003. — 187 с.
11. *Языковая номинация: Общие вопросы* / [отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. — М. : Наука, 1977. — 359 с.
12. Oakley V. T. Conceptual Blending, Narrative Discourse and Rhetoric / V. T. Oakley // *Cognitive Linguistics*. — 1998. — Vol. 9. — № 4. — P. 321–360.
13. *A 43-year-old Northwest Washington man was charged* [Електронний ресурс] // *Washington Post*. — 2009. — Режим доступу : http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/13/AR2006071301745_pf.html.
14. *A New York Times reporter was robbed and beaten* [Електронний ресурс] // *Washington Post*. — 2009. — Режим доступу : <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/06/18/AR2006061800739pf.html>.
15. *Come on district attorney!* [Електронний ресурс] // *Washington Post*. — 2006. — Режим доступу : http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/05/30/AR2006053000858_pf.html.
16. *Little Miss Scrapbook* [Електронний ресурс] // *Washington Post*. — 2009. — Режим доступу : <http://www.washingtonpos.../wp-dyn?pagename=article&node=&contented=A37430-2003Jun9¬Found=true15/08/03>.
17. *Muhammad Sentenced to 6 Life Terms* [Електронний ресурс] // *Washington Post*. — 2009. — № 2. — Режим доступу : <http://washingtonpost/access/1046411311.html?dids=1046411311:1046411311&FMT=FT&FMTS=ABS:FT&fmac=9740781ce289555efa4afa59b31f8297&date=Jun+2%2C+2009&author=Ernesto+Londono+and+Eric+Rich+Washington+Post+Staff+Writers&desc=Muhammad+Sentenced+to+6+Lif+Terms&pf=1>.
18. *The surge in killings started...* // *Washington Post*. — 2009. — Режим доступу : http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/08/09/AR2006080901486_pf.html.
19. *“You got my money?”* [Електронний ресурс] // *MSNBC*. — 2010. — Режим доступу : <http://www.msnbc.msn.com/id/9698604/page/5/>.

Надійшла до редакції 22.08.12

© 2012 Є. С. Сисоєва
(м. Донецьк)

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОЦІННОГО ЗНАЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

СИСОЄВА Є. С. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОЦІННОГО ЗНАЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

Стаття присвячена аналізу тлумачення англійських антропонімічних одиниць з оцінним значенням загальнолінгвістичними та антропонімічними словниками, при цьому основна увага приділяється наявності соціокультурного компонента в семантиці антропонімів. У вступних зауваженнях обґрунтовується вибір словників, відомості з яких стали основою для цього дослідження, а також описується модель аналізу дефініцій досліджуваних оцінних антропонімів з погляду на семантичну та предметну частини словникового опису антропонімів.

СЫСОЕВА Е. С. ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ОЦЕНОЧНОГО ЗНАЧЕНИЯ АНГЛИЙСКИХ АНТРОПОНИМОВ

Статья посвящена анализу толкования английских антропонимических единиц с оценочным значением общелингвистическими и антропонимическими словарями, при этом особое внимание уделяется наличию социокультурного компонента в семантике антропонимов. Во вступительных замечаниях обосновывается выбор словарей, сведения из которых стали основой для настоящего исследования, а также описывается модель анализа дефиниций исследуемых оценочных антропонимов с точки зрения семантической и предметной частей словарного описания антропонимов.

SYSOIEVA YE. S. PECULIARITIES OF THE LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION OF EVALUATIVE MEANING OF ENGLISH ANTHROPONYMS

The article deals with the analysis of the ways the universal and specialized anthroponymic dictionaries interpret evaluative meaning of English anthroponyms, the presence of the sociocultural meaning component in semantics of anthroponyms being closely scrutinized. Introductory notes contain the reasoning for the choice of the dictionaries, the information from which underpins the present investigation.

The article casts light on the model analysis of defining the evaluative anthroponyms under discussion from the point of view of the semantic and subject parts of dictionary interpretation.

Ключові слова: оцінний антропонім, соціокультурний компонент, словниковий опис антропонімів.

1. Вступні зауваження

Відомо, що ідея компонентної організації значення базується на уявленні про те, що значення слова – це упорядкована структура великої кількості елементарних одиниць. У лінгвістичній літературі описано багато способів виділення сем [1; 2; 3; 4], однак усі вони зводяться до дефініційної методики, сутність якої полягає в тому, що диференційна ознака значення слова встановлюється на основі дефініцій або тлумачень слова, що містяться в лінгвістичних словниках.

Оскільки лексична система мови пронизана гіпо-гіперонімічними відносинами, послідовний, іноді багаторівневий аналіз словникових дефініцій (трансформацій пояснення) дає змогу виявити систему основних лексико-семантичних категорій, субкатегорій, їхню ієрархію та близькість [6].

Таким чином, дослідження словникових дефініцій є евристично ефективним не тільки тому, що на основі подібності опорних слів дефініцій отримуємо операціональний метод встановлення узуальних (а не okazіональних) лексико-семантичних категорій, але також і тому, що воно дає основу для компонентного аналізу, тобто встановлення семного

складу лексичних значень. Тому, досліджуючи проблему значення англійських антропонімів, вважаємо за доцільне встановити, яким чином розкривається та описується семантика слів цього типу в лексикографічних джерелах.

До вивчення питання лексикографічної обробки англійських антропонімів було залучено авторитетні англійські та американські антропонімічні словники The Wordsworth Dictionary of First Names, укладач Т. Фрідман [10], Dictionary of First Names за редакцією П. Хенкса та Ф. Ходжес [11], Butler's Lives of the Saints, укладачі А. Батлер, Д. Атвватер [8], що переважно мають етимологічний характер, а також тлумачні англійські та американські словники Collins English Dictionary and Thesaurus [9], Macmillan English Dictionary [12], Oxford English Dictionary (twenty volumes) за редакцією Дж. Сімпсона [13] та Webster's Third International Dictionary of the English Language [14]. Вибір саме цих словників зумовлений багатою лексикографічною традицією ономастичних словників та авторитетністю загальнолінгвістичних лексикографічних видань.

2. Структура словникової статті антропонімів

Спираючись на підхід до аналізу лексикографічної репрезентації мовних одиниць О. І. Киселевського [5], у структурі словникової статті антропонімів розмежуємо семантичну та предметну частини. За О. І. Киселевським, семантичний опис, на відміну від предметного, містить елементи, які вказують лише на лінгвальні ознаки. У нашому випадку це вказівка на те, що антропонім є іменником, функціонує у формі гіпокористика, характеризується певними фонографічними нормами. Предметна частина містить розгорнуті емпіричні описи, які надають докладну характеристику осіб реальної дійсності та біблійних персонажів [5, с. 16]. Саме ця частина словникової статті вміщує опис усіх деталей екстралінгвістичної сфери та може містити вказівку на наявність оцінного компонента значення антропоніма. Наприклад, у словникових статтях антропонімів *Anna* і *Charles* словника Webster's Third International Dictionary of the English Language [14] у семантичній частині опису зазначається, що *Anna* – це іменник, жіноче ім'я, має гіпокористичну форму *Annie*. *Charles* – це іменник, чоловіче ім'я з гіпокористичними варіантами *Charley*, *Charlie*. Предметна частина словникової статті містить інформацію про відомих носіїв імен у різні періоди розвитку англійської антропонімічної системи.

В антропонімічних словниках наявні відомості переважно історико-етимологічного характеру, наприклад: Ann is from the Hebrew "Hannah", 'grace' and is the name Anne, traditionally given to the mother of our Lady, whose Feast (Anna) is kept on July, 26 [8, с. 7]. Структуру наведеної словникової статті формують два елементи: ім'я та етимологічна довідка. Словникова стаття містить лише предметну частину опису антропоніма, надаючи інформацію про святих, що носили це ім'я, та дати їх вшанування. Оцінний компонент значення імені може визначатись ставленням мовців до релігії, яку ім'я репрезентує (у словниковій статті це зазначення святого-носія імені).

Більш детальну, багатоаспектну та релевантну для цього дослідження інформацію надає Oxford Dictionary of First Names за редакцією П. Хенкса та Ф. Ходжес [11]. Наприклад: Ann: English, French and German (via Old French, Latin and Greek) of the Hebrew female name Hanna ‘He (God) has favoured me (i.e. with a child)’. This is the name borne in the Bible by the mother of Samuel, and according to non-biblical tradition also by the mother of the Virgin Mary. It is the widespread folk cult of the latter that has led to the great popularity of the name of various forms throughout Europe. The simplified form *Ann* was in the 19th century very much more common, but the form with final *-e* **has grown in popularity during the 20th century**, partly perhaps due to the **enormous popularity of L. M. Montgomery’s story *Anne of Green Gables* (1908)**, and partly due to the Princess Anne [11, с. 21]. Структурно ця словникова стаття містить чотири частини: ім’я; маркери, що вказують на походження імені; етимологічну довідку; зазначення популярності імені. Крім етимологічного фону імен, словник також надає інформацію щодо національної належності, популярності, розповсюдженості онімів та чинників, які на це впливають. Укладачі словника простежують зміну статусу певних особових імен у процесі розвитку англійської національної антропонімічної системи, встановлюють кореляції між лексичним фоном антропонімів у сучасному антропоніміконі та їхньою літературною, міфологічною, біблійною, історичною алюзивністю, дають коментарі щодо морфологічних змін антропонімів та мотивів сучасного надання імені. Структура наведеної словникової статті характеризується наявністю і семантичної, і предметної частини опису. Слід зазначити, що можливе використання графічних лексикографічних прийомів у семантичній (курсив: *Ann*, final *-e*) та предметній (жирний курсив: **has grown in popularity during the 20th century, enormous popularity of L. M. Montgomery’s story *Anne of Green Gables***) частинах словникового опису. Оцінний компонент актуалізує вказівка на популярність / непопулярність імені в певний період.

Аналіз лексикографічної репрезентації популярних чоловічих імен *Harry, John, Tom* у словнику Oxford English Dictionary (twenty volumes) за редакцією Дж. Сімпсона [13] свідчить про те, що словник подає ці особові імена в одному ряду із загальними іменами як такі, що мають цілком визначений зв’язок із поняттям. Наприклад:

Harry: A familiar equivalent of the Christian name “Henry”; used also in transferred applications and as part of many appellatives ‘звичний еквівалент християнського імені “Генрі”, також використовується в переносному значенні як частина багатьох апеллативів’.

1) The proper name ‘власне ім’я’. 2) As a generic name for: a) a country fellow; b) a young Englishman of a low class type [13, с. 105, т. V].

John: 1). A masculine Christian name, that of John the Baptist and John the Evangelist; hence from early M.E. one of the commonest in England. 2) Also used as a representative proper

name for a footman, butler, waiter, messenger, or the like and in other ways [13, с. 592, т. V].

Tom: A familiar shortening of the Christian name “Thomas”; often a generic name for any male representative of the common people. Tom, Dick and Henry, any men taken at random from the common run [13, с. 118, т. XI].

Аналіз лексикографічного опису вищенаведених антропонімів свідчить про те, що досліджувані антропонімічні одиниці набули додаткового пейоративного компонента значення “людина простого походження”, “представник низького соціального прошарку” (*Harry, John, Tom*). Це підтверджується такими словами у словникових дефініціях, як “*the common people*”, “*one of the commonest in England*” та ін. Структурно вищенаведені словникові статті містять три частини: ім’я; етимологічну довідку; додатковий пейоративний компонент значення. Такий лексикографічний опис містить семантичну (Tom: A familiar shortening of the Christian name “Thomas”) та предметну частину (often a generic name for any male representative of the common people). Інформація про ім’я в семантичній частині вводиться після двокрапки та передує фактам предметної частини, які подаються після крапки з комою.

Аналіз функціонування антропонімів *Harry, John, Tom* у деяких художніх контекстах підтверджує наявність пейоративного компонента значення у їхній семантиці:

(1) “*he rode from public house to public house, and shouted his sorrows into the mug of Tom, Dick and Harry*” [16]. – ‘... він їздив від трактиру до трактиру та виливав душу першому-ліпшому’.

(2) “*Some John was around asking for you...*” [15]. – ‘Тут тобою цікавився один тип...’.

(3) “*In this idiotic world of the theatre, either you are Tamburlaine shaking the earth or you are poor Tom Fool sinking into obscurity and oblivion*” [16]. – ‘У нашому ідіотському театральному світі ви або Тамерлан, що бентежить людство, або нікому не відомий блазень’. У вищенаведених прикладах підкреслені частини словникових дефініцій, що є маркерами оцінки антропонімічних одиниць.

Отже, словникова стаття, крім інформації етимологічного характеру, може містити відомості про наявність додаткових компонентів значення імені, що дає змогу маркувати антропонім як позитивно- чи негативно-оцінний.

Таким чином, аналіз лексикографічного опису антропонімічної лексики свідчить про важливість інтерпретації соціокультурного компонента значення для визначення оцінної маркованості антропонімів. Соціокультурний компонент значення антропонімів міститься у предметній частині словникового опису та може графічно маркуватись жирним курсивом або пунктуаційно – крапкою з комою. Зазвичай семантична частина словникового опису передує предметній.

3. Критерії добору оцінної лексики з англійських антропонімічних словників

Мовний матеріал дослідження дібрано з англійських антропонімічних словників “Oxford Dictionary of First Names” П. Хенкса та Ф. Ходжес [11], “Wordsworth Dictionary of First Names” [10], укладач Т. Фрідман і Словника англійських імен та прізвищ за редакцією А. І. Рибакіна [7]. Вибір саме цих джерел зумовлено тим, що словникові статті, які вони містять, надають більш детальний та багатоаспектний опис лінгвальних та екстралінгвальних відомостей про ім’я. Корпус матеріалу дослідження формувався з урахуванням соціокультурного компонента значення антропонімів, що міститься у предметній частині лексикографічного опису, оскільки, як зазначалося вище, саме предметна частина може вміщувати вказівку на наявність додаткових позитивно- чи негативно-оцінних компонентів значення. Корпус дослідження сформовано згідно з такими критеріями добору антропонімічних одиниць (див. табл. 1):

Таблиця 1. *Критерії добору мовного матеріалу*

№	Критерії	Лексикографічні прийоми
1.	Словникові позначки, що вказують на популярність / непопулярність імені	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bears perennial popularity after...</i>, • <i>the name has enjoyed steady popularity since the appearance of the novel...</i>, • <i>name popularized by the central character in the novel...</i>, • <i>completely out of fashion after X starred in the film...</i>
2.	Маркери словникової статті, що вказують на походження антропонімічних одиниць	<i>Germanic, Greek, French, Norman, Celtic, from Old English</i>
3.	Словникові вказівки на етимологію апелювативної основи імені	лексеми з певною оцінною характеристикою у внутрішній формі антропонімів
4.	Словникові позначки, що вказують на “географію” популярності імені	<ul style="list-style-type: none"> • <i>preferred by relatives proudly conscious of their Welsh roots...</i>, • <i>name chosen as a token of Scottish national identity...</i>, • <i>a typical Irish name...</i>, • <i>name chosen by parents conscious of their ancestral heritage in the continent of Africa...</i>
5.	Словникові вказівки на тотожність антропонімічних одиниць з іменами відомих носіїв, літературних персонажів, що викликають у свідомості англійців позитивні чи негативні асоціації	графічні чи пунктуаційні прийоми

Слід зауважити, що головним критерієм відбору матеріалу є наявність оцінного компонента в конотативному полі особового імені. Нижченаведені критерії та

лексикографічні прийоми актуалізують наявність позитивної чи негативної оцінки в значенні антропонімів.

1. Словникові позначки, що вказують на популярність – непопулярність імені.

Цей критерій реалізує аксіологічну опозицію “популярне – непопулярне” ім’я, яку можна трансформувати в “+” (популярні) / “-” (непопулярні) оцінку. Лексичні одиниці, дібрані згідно з цим критерієм, марковані в словниках антропонімічних одиниць низкою позначок: *bears perennial popularity after ...* ‘багато років зберігає популярність з появою ...’, *the name has enjoyed steady popularity since the appearance of the novel ...* ‘ім’я користується популярністю з моменту появи роману ...’, *name popularized by the central character in the novel ...* ‘ім’я, чия популярність пов’язана з ім’ям центрального персонажа в романі’, *completely out of fashion after X starred in the film ...* ‘повністю вийшло з моди після появи X у фільмі ...’. Наприклад: *Scarlett, Rhett, Ashley have enjoyed steady popularity since the appearance of the novel “Gone with the Wind” by M. Mitchell* [11].

2. Маркери словникової статті, що вказують на походження антропонімічних одиниць.

У такому випадку актуалізується аксіологічна модель “своє – чуже”, тобто опозиція імен споконвічно англійських та імен німецького, французького, норманського, старосврейського походження. Лексикографічними критеріями визначення походження антропонімічної лексики є словникові позначки *of Germanic, Greek, French, Norman* ‘німецького, грецького, французького, норманського походження’; *Celtic, from Old English* ‘зі староанглійської’. В умовах зростаючої глобалізації ім’я – часто єдине, що вказує на національну приналежність і реалізацію національної самосвідомості. Отже, буде логічним маркувати антропоніми давньоанглійського походження оцінкою “+”, імена, чие походження пов’язане з історією та культурою інших країн, – знаком “-”. Наприклад: *Maurice originates as a French name derived from the Roman Mauritiu* [10]; *Emma is derived from the Germanic word ermen meaning whole or universal* [11]; *Oswald found chiefly in Northern England and Scotland, is of Anglo-Saxon origin, and derives from the Old English* [7].

3. Словникові вказівки на етимологію апелятивної основи імені.

Етимологія загальної основи імені не є основним мотивом надання імені, оскільки вимагає достатнього обсягу культурно-історичних знань. Однак, маючи етимологічну довідку, можна отримати уявлення про семантику загальних основ, афіксів імені, що співвідноситься у свідомості носіїв мови з позитивною або негативною оцінкою. Наприклад: *Loyal* англ. *loyal* ‘вірний, відданий’; *Felicity* англ. *felicity* ‘щастя, блаженство, благословення’; *Dotty* англ. *dotty* ‘чудакуватий, дивний, безглуздий’ [7].

4. Словникові позначки щодо “географії” популярності імені.

Належність антропоніма до ірландського, шотландського, валлійського національного іменника впливає на формування негативної оцінки у свідомості англійця, що пов'язано з міжнаціональною неприязню. Тут основними класифікаторами є позначки словникової статті *preferred by relatives proudly conscious of their Welsh roots...* ‘переважно використовується батьками, які пишаються своїм валлійським корінням’, *name chosen as a token of Scottish national identity...* ‘ім'я, що обране як символ національної самосвідомості’, *a typical Irish name...* ‘типово ірландське ім'я’. Той факт, що ім'я чи дериват власного імені більш популярний в США або вживається переважно там, не зробить його популярним та широко вживаним в англійській антропонімічній системі. Наприклад: *Riodan*: is composed of the Gaelic prefix “O”, male descendant of, and “Rioghbhardan” [10]; *Gwendolyn*: a Welsh female first name, derived from Gwendolen [11]; *Africa*: preferred by relatives proudly conscious of their African roots [10].

5. Словникові вказівки на тотожність антропонімічних одиниць з іменами відомих носіїв, літературних персонажів, що викликають у свідомості англійців позитивні або негативні асоціації. Наприклад: *Richard* – Richard the Lionheart; *Ebenezer* – Ebenezer Scrooge; *Dwight* – Dwight D. Eisenhower [10–11].

Аналіз матеріалу свідчить про часову неоднорідність виникнення оцінки в семантиці антропонімічних одиниць. Враховуючи період виникнення в семантиці імені оцінного компонента, можемо виділити в корпусі мовного матеріалу дві шари оцінної антропонімічної лексики: історико-оцінні антропоніми і сучасні оцінні антропоніми (див. табл. 2).

Таблиця 2. *Історичні шари англійських оцінних антропонімів (кількісна характеристика)*

Історичні шари	Період	К-ть	%	Приклади
Історико-оцінні антропоніми	XI–XVIII ст.	587	17,9	<i>William (m), Richard (m), Ralph (m), Alfred (m), Edward (m), Hilda (f), Mildred (f)</i>
Сучасні оцінні антропоніми	XIX–XXI ст.	2688	82,1	<i>Mae (f), Madonna (f), Andy (f), Elvis (m), Martina (f), Rocky (m), Jordan (m), Anna (f)</i>
Разом		3275	100	

З таблиці 2 видно, що найбільшим за обсягом є шар сучасної оцінної антропонімічної лексики. Цей факт можна пояснити тим, що значення одиниць, які набули оцінної характеристики порівняно недавно, більш зрозумілі для сучасних носіїв англійської мови, а тому їх простіше асоціювати з позитивною або негативною оцінкою.

Аналіз корпусу мовного матеріалу здійснювався в декілька етапів. На першому етапі визначався семантичний потенціал антропонімічної одиниці: описувався конотативний зміст, розглядалися етимологічний та культурно-історичний компоненти значення. На другому етапі аналізу визначався актуалізатор, тип та характер оцінки у значенні оцінних антропонімів, місце оцінних антропонімів у процесі надання іменем, структурно-словотвірні та функціонально-стилістичні характеристики оцінних антропонімів.

4. Висновки

Оцінний антропонім – це ім'я людини (особове ім'я, прізвище та прізвисько), лексичне тло якого містить оцінний компонент, який актуалізується в процесі надання імені на підставі таких ознак: рідне – іншомовне, активне – пасивне, знайоме – незнайоме, співзвучне з позитивно-оцінними – негативно-оцінними одиницями вокабуляру, тотожне іменам гідних – негідних відомих носіїв. Семантичну структуру оцінних антропонімів слід розглядати, урахувавши особливості функціонування антропонімів у мові та мовленні. На рівні мови антропоніми не мають сталих понять, крім належності до пропріальної лексики. У мовленні структура денотативного значення антропонімічної одиниці може зазнавати семантичних модифікацій, коли будь-яка ознака оніма відчувається мовцем як суб'єктивне відображення навколишньої дійсності. Результатом цього є поява позитивного або негативного оцінного значення в семантичній структурі антропонімічної одиниці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аскольдов С. А.* Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. — М. : Academia, 1997. — С. 267–279.
2. *Беліцька Є. М.* Конотонімізація онімів як лексико-семантичний процес : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15 / Є. М. Беліцька. — Донецьк, 2000. — 185 с.
3. *Болотов В. И.* К вопросу о значении имен собственных / И. В. Болотов // Восточно-славянская ономастика. — М. : Наука, 1972. — С. 336–346.
4. *Буштян Л. М.* Общеязыковая коннотация собственных имен в художественном произведении / Л. М. Буштян // Русский язык. — К., 1982. — Вып. 4. — С. 51–74.
5. *Киселевский А. И.* Языки и метаязыки энциклопедий и толковых словарей / А. И. Киселевский. — Минск : Изд-во Белорусского университета им. Ленина, 1977. — 176 с.
6. *Шеремет Л. Г.* Значение и стилистический потенциал английских имен собственных (именования людей) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Л. Г. Шеремет. — Л., 1984. — 198 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

7. *Рыбакин А. И.* Словарь английских личных имен / А. И. Рыбакин. — М. : Русский язык, 1989. — 221 с.
8. *Butler A.* Butler's Lives of the Saints / A. Butler, H. J. Thurston, D. Attwater. — Christian Classics, 1954. — 1954 p.
9. Collins English Dictionary and Thesaurus. — HarperCollins, 2011. — 990 p.
10. *Freedman T.* The Wordsworth Dictionary of First Names / T. Freedman, I. Maclead. — Herefordshire : Wordsworth Editions LTD, 1997. — 254 p.
11. *Hanks P.* A Dictionary of First Names / P. Hanks, F. Hodges. — Oxford, N.Y. : Oxford University Press, 1996. — 444 p.
12. *Macmillan English Dictionary.* — London : Macmillan Publishers Limited, 2002. — 1675 p.
13. *Simpson J.* Oxford English Dictionary. Second edition. Twenty volumes / J. Simpson, F. Weiner. — Clarendon Press, 1989. — 21789 p.
14. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged. — Chicago : A Merriam-Webster, 1993. — 3136 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. *Grisham J.* The King of Torts / J. Grisham. — L. : Arrow Books, 2003. — 490 p.
16. *Steinbeck J.* Of Mice and Men / J. Steinbeck. — Covici Friede, 1937. — 107 p.

Надійшла до редакції 27.09.12

© 2012 К. Ю. Скіданова
(м. Кіровоград)

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЕТНОНОМІНАЦІЇ США

СКІДАНОВА К. Ю. ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЕТНОНОМІНАЦІЇ США

У статті представлений фрагмент комплексного дослідження структурно-мотиваційних характеристик американських етнофобізмів. Зокрема, автор зосереджує увагу на узагальненні теоретичного матеріалу з питань дослідження номінації, а також виборі методики аналізу структурних і мотиваційних характеристик пейоративних етнономінацій американців. Принципами ономасіологічного вивчення дериваційної структури та мотиваційних ознак дерогативних номінацій етнічно-расових спільнот Сполучених Штатів є довільність мовного знака, синтактикоподібність, асоціативність, детермінованість вибору мотиваційної ознаки лінгвістичними, культурними та когнітивними чинниками.

СКІДАНОВА Е. Ю. ОНОМАСІОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ПЕЙОРАТИВНОЙ ЭТНОНОМИНАЦИИ США

В статье представлен фрагмент комплексного исследования структурно-мотивационных характеристик американских этнофобизмов. В частности, автор концентрирует внимание на обобщении теоретического материала по вопросам исследования номинации, а также выборе методики анализа структурных и мотивационных характеристик пейоративных этнономинаций американцев. Принципами ономасиологического изучения деривационной структуры и мотивационных признаков дерогативных номинаций этно-расовых общностей Соединенных Штатов являются произвольность языкового знака, ассоциативность, детерминированность выбора мотивационного признака лингвистическими, культурными и когнитивными факторами.

SKIDANOVA K. Yu. ONOMASIOLOGICAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE AMERICAN PEJORATIVE ETHNIC NOMINATION

The article explores the methodological principles of the structural and motivational analysis of the American ethnophobisms. In particular, the author focuses her attention on the generalization of the theoretical issues of the verbal nomination study, as well as the choice of the methods, aimed at investigating the structural and motivational characteristics of the American pejorative ethnic labeling.

The principles of the onomasiological study of the derivational and motivational features of the ethnic slurs in the USA are the randomness of a linguistic sign, the association, the motivational feature determined by linguistic, cultural and cognitive factors. A special attention is drawn to the definitions of the basic onomasiological terms, such as nomination, secondary nomination, lexical motivation, inner form of the word, onomasiological structure and onomasiological feature.

The onomasiological analysis of the derivational and motivational features of the American ethnophobisms aims at analyzing the characteristic traits of the ethnic slurs in the USA, that is a process of the reality facts transformation (ethnic stereotypes) into the units of a linguistic structural system (American ethnophobisms).

The onomasiological analysis of the USA ethnic slurs makes it possible to deduce the derivational models and the choice of the motivational features, identify the source of nomination, means of its correlation with the surrounding world, possibility to use the primary meaning of an ethnophobism, main association between an ethnic slur and a certain ethnic group in the USA.

Ключові слова: пейоративна етнономінація, ономасіологічне дослідження, структурно-мотиваційні характеристики.

Дослідження лексичної номінації вже протягом багатьох років залишається актуальною проблемою сучасного мовознавства. Проте, незважаючи на досить ґрунтовний рівень дослідницьких праць у цій царині, багато ще залишається нез'ясованим, окремі їхні результати часто між собою не узгоджені, визначені не досить чітко [13, с. 147].

Звідси метою цієї статті є узагальнення теоретичного та методологічного доробку з питань ономасіологічного вивчення номінації, а також обґрунтування вибору методики

структурно-мотиваційного дослідження американських етнофобізмів.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань: 1) узагальнення теоретичної бази з питань ономасіологічного дослідження номінації; 2) встановлення робочих визначень основних понять теорії номінації, а саме номінація, вторинна номінація, лексична вмотивованість, внутрішня форма слова; 3) визначення основних принципів структурно-мотиваційного дослідження американських етнофобізмів.

Вивченням питання іменування фрагментів навколишньої дійсності як за допомогою слів, так і за допомогою цілих висловлювань з середини XIX століття займається ономасіологія (В. М. Телія, Г. А. Уфімцева, О. С. Кубрякова, Е. С. Азнаурова, Н. Д. Арутюнова, Л. С. Ковтун, Г. В. Колшанський, Б. О. Серебренников, В. Г. Гак, В. Матеус). Маючи завданням дослідження одиниць мови, а саме знаків різних структур і системної складності – від слів до речень – з позиції виконання ними номінативної функції, ономасіологічне вчення передбачає розгляд номінації у відношеннях до реальності [7, с. 345–346]. Проте номінація досліджується не лише як процес утворення мовних одиниць, що називають певні феномени, але і як результат складного процесу «опредмечування людиною об'єктивної дійсності» [17, с. 8], за допомогою вербалізації «зразків думки» (patterns of thoughts) [20, с. 3] у значущій мовній одиниці.

При розгляді мови як «інструмента організації, породження та передачі інформації» [21, с. 3], виникає питання про характер зазначених ментальних та мовних дій відносно називання об'єктів, явищ та дій, що, у свою чергу, вимагає розширення сфери лінгвістичного аналізу.

Ономасіологічний підхід до вивчення номінації передбачає дослідження мовних одиниць з позиції «переведення позамовного змісту у конкретну мовну форму» [2, с. 108]. Проте не менш важливим аспектом дослідження номінації з позицій ономасіологічного підходу є не стільки пошук форм об'єктивації знання чи смислу, скільки вивчення принципів і способів побудови цих мовних форм – знаків. Звідси можна встановити, що номінація в ономасіологічному висвітленні розуміється як процес перетворення фактів дійсності у доробок структурної системи мови, тобто мовні значення. Ці мовні значення відображають у свідомості носіїв мови їхній соціальний досвід. Більше того, номінація також є результатом процесу найменування, тобто являє собою певний знак для позначення того або того фрагменту дійсності, що сприймається.

Отже, об'єктом вивчення ономасіології є способи, форми та принципи вербалізації лексичної номінації, а основними завданнями вивчення лексичної номінації у рамках ономасіології – вивчення лексико-граматичних способів вербалізації лексичної номінації.

Для встановлення робочого визначення основних понять теорії номінації (номінація, вторинна номінація, лексична вмотивованість, внутрішня форма слова) спираємося на вчення О. О. Потебні про внутрішню форму слова (далі – ВФС), а також на теоретичні положення й конкретні методики дослідження лексичних номінацій, розроблені у працях Б. О. Серебренникова, В. Г. Гака, В. К. Павела, О. І. Блинової, Т. Р. Кияка, В. Г. Вариної, О. А. Земської, О. П. Єрмакової, О. І. Моїсеєва, О. С. Кубрякової, О. О. Тараненка, Г. А. Уфимцевої, В. М. Телії та ін.

Термін «номінація» має багатоаспектну природу. Так, О. С. Кубрякова визначає номінацію як процес «називання предметів і ситуацій за допомогою мовних засобів, закріплених за певним референтом того чи іншого спеціального знака» [8, с. 6].

Другим значенням терміна О.О. Тараненко вважає результат процесу називання, тобто саму назву, третім – використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів [14, с. 385]. Дослідник виділяє такі номінативні мовні засоби, як-от: а) слово або його окреме лексичне значення (у полісемічному слові) – основна комунікативна одиниця; б) стійкі лексикалізовані та фразеологізовані сполучення слів і синтаксичних конструкцій, еквівалентні слову; в) синтаксичні словосполучення, які позначають предмет, процес, ознаку разом з їхньою конкретизацією; г) речення та більші одиниці тексту [14, с. 385].

Окресливши найбільш поширені у мовознавстві погляди на поняття номінації, у роботі розуміємо його як процес називання (іменування), так і його результат (найменування). Процес номінації розглядаємо широко – як такий, що здійснюється на різних рівнях мислення, і включає етапи:

- 1) формування поняття інваріантного образу предмета, що номінується (довербальний рівень);
- 2) створення найменування як індивідуальний акт (мовлення);
- 3) створення номінації в системі мови (мова);
- 4) реалізація мовних номінацій у конкретних мовленнєвих актах (мовлення).

Зміст термінів «первинна» і «вторинна» номінація у різних наукових роботах не збігається. Г. А. Уфимцева під первинною номінацією розуміє мовне позначення за допомогою слів чи словосполучень, а під вторинною – за допомогою речень [17, с. 7]. Розподіл слів і словосполучень до первинної, а речень – до вторинної номінації спирається на теорію позначення Е. Бенвеніста, який під умовами позначення розумів наявність засобів мовного вираження тієї чи іншої семіологічної значущості, факт входження цього знака в ту чи іншу систему та певного осмислення знака в ній [1, с. 113].

У межах дослідження підтримуємо більш поширене лексичне наповнення цих термінів. Зокрема, у працях О. С. Кубрякової [8, с. 7], В. М. Телії [15, с. 129],

О. О. Тараненка [14, с. 386] та інших учених під первинною номінацією розуміється початкове мовне позначення об'єктів, під вторинною – використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання.

У гносеологічному аспекті пряма (первинна) номінація є завжди процесом перетворення фактів дійсності в знаки й надбання людей шляхом транспозиції фактів дійсності у факти системи, у значення і категорії, які відображають суспільний досвід її носіїв [18, с. 8].

Усі новоутворення в мові на сучасному етапі з'являються за рахунок вторинної номінації, під якою розуміють використання фонетичної оболонки первісної мовної одиниці для нового позначуваного, тобто появу нового значення у цій мовній одиниці.

Вторинна лексична номінація, за словами В. М. Телії, – це використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування. Вторинна номінація може мати і мовний, і мовленнєвий характер. У першому випадку результати вторинної номінації з'являються як прийняті мовою й конвенціонально закріплені значення словесних знаків, у другому – як okazionale вживання лексичних значень у невластивій для них номінативній функції. При цьому в самих процесах вторинної номінації – мовній або мовленнєвій – немає істотної різниці, проте у мові закріплюються переважно такі вторинні найменування, які являють собою найбільш закономірні для системи цієї мови способи іменування й заповнюють відсутні в ній номінативні засоби [15, с. 129]. Усі вторинні найменування формуються на базі того значення слова, ім'я якого використовують у новій для нього функції найменування.

Мотивів вибору вже готового найменування для вираження «невластивого» для нього позначуваного є декілька. Найменування кожного нового явища чи предмета може призвести до надмірної кількості лексичних одиниць у мові. Тому функцію «економності» мови виконує саме вторинна номінація. Крім цього, збагачення знання про світ зручно й природно фіксувати за допомогою вже відомих образів, закріплених у лексичних значеннях.

Експериментальні дослідження психологічних засад номінації показують, що інтенція найменування є тим головним моментом, завдяки якому людська свідомість під час сприйняття нового явища знаходить для нього місце в системі досвіду номінатора, розміщує його серед знайомих переживань [16, с. 231–233]. Це місце обумовлюється, по-перше, тим, з якими іншими явищами воно об'єднується, по-друге – тим, яким явищам протиставляється. Звідси, психічним корелятом майбутньої номінативної одиниці стає певний комплекс асоціацій. Серед усіх асоціацій, що виникають у суб'єкта, він, здійснюючи акт номінації, обирає набір найважливіших з позицій свого завдання, які,

викристалізовуючись, осмислюються як певні ознаки позначуваного, релевантні для створення номінативних одиниць. Вибір цих ознак не можна назвати абсолютно довільним, бо він опосередкований загальною установкою номінатора.

Установка – це явище індивідуальної психіки, але вона в силу соціальної природи людини лежить в основі створення стереотипів, тобто на вибір елементів структури, з якої утворюються номінативні одиниці, впливають готові мовні зразки.

Сформована в процесі індивідуальної мовленнєвої діяльності номінативна одиниця не стає, природно, відразу фактом парадигматики, а проходить стадію стандартизації в синтагматиці й потенційно може замінюватися іншою номінативною одиницею, що має іншу внутрішню форму. Проте цей процес не може тривати безкінечно, бо суспільство зацікавлене в сталості мовних одиниць (з метою забезпечення взаєморозуміння між членами мовного колективу).

Важливим етапом акту номінації є закріплення за створеною номінативною одиницею значення, тобто здатності співвідноситися з існуючим у свідомості людини відображенням певної реалії, що в свою чергу завершує процес формування поняття.

Лексичну вмотивованість, ще один термін теорії номінації, розглядаємо в дослідженні як ономасіологічне явище, тобто як результат процесу створення вмотивованої форми найменування на основі мотиваційної ознаки.

При дослідженні вмотивованості номінативних одиниць на прикладі позначення етнічно-расових груп у роботі розрізняються так звана «зовнішня» експліцитна вмотивованість і вмотивованість «внутрішня», змістовна (за термінологією Т. Р. Кияка) [5]. «Зовнішня» вмотивованість виявляється в обумовленості номінативних одиниць зовнішніми лінгвальними або екстралінгвальними чинниками (відносна й абсолютна вмотивованість), тоді як «внутрішня» вмотивованість проявляється за відповідністю ВФС значенню.

Подібні погляди на цю проблему поширені і в закордонному мовознавстві. Так, англійський лінгвіст Н. Ф. Барлі виділяв зовнішні і внутрішні мотивації у процесі називання (the internal and external motivation (formulation) in the giving of a name) [19, с. 9]. Слідом за ним, під зовнішньою мотивацією розуміємо ті зовнішні фактори (екстралінгвістичні функції референта), які є стимулом до пейоративного називання етнічно-расової спільноти (фізичні, інтелектуальні, характерологічні, поведінкові особливості індивіда та ін.). Наприклад, аббревіатура *DFN*, тобто *dumb fucking nigger*, досл. вульг. ‘дурний чортів негр’, уживається на адресу афроамериканців; етнофобізм *dumb wet*, досл. ‘дурний мокрий’, застосовується для позначення нелегальних іммігрантів, які прибули до США водним шляхом та працюють на низькокваліфікованих роботах; лексична одиниця *buddy blaster*, досл. ‘стрілець по друзякам’, вживається на позначення

американських солдатів, які заслужили славу таких, що не розпізнають на полі бою «своїх» та «чужих»; номінація *can-kicker*, тобто ‘той, хто б’є ногою по бляшанці’, використовується для називання пуерториканців, які мають звичку грати у футбол та бейсбол роздавленими бляшанками; американський етнофобізм (далі – АЕ) *chewie*, досл. ‘чавкало’, уживається на позначення азіатів, які, на думку, поширену серед американців, занадто широко відкривають рота під час споживання їжі; пейоративна етнономінація *crumpet-eater*, досл. ‘їдець здобних булочок’, використовується для називання британців. АЕ, утворені методами внутрішньої мотивації, є реакцією на офіційний антропонім людини, вони за своєю природою позбавлені внутрішньої форми, як-от: *cube* досл. ‘куб’ < *Cubans* ‘кубинці’, *dexican* < *Dutch* + *Mexican*, тобто нащадки голландців та мексиканців, *indian* – англійський етнонім *Indian* перекладається українською як і «індієць», так і «індіанець», проте його вживання для позначення корінного населення Північної Америки є образливим та неполіткоректним, оскільки зазначена лексична одиниця виникла в результаті історичної помилки європейців; *newyoriccan* < *New York* + *Puerto Rican*, тобто пуерториканці, які проживають у Нью-Йорку та ін.

У сучасному мовознавстві спостерігається кілька різних підходів до тлумачення ВФС. Номінативний підхід наголошує на тому, що основу ВФС становить назва певної ознаки денотата, покладена в основу його номінації. Уже відома в мові назва однієї ознаки використовується для позначення предмета загалом, хоча він становить сукупність різних ознак. Мотиваційний підхід трактує ВФС передусім як зв’язну ланку між новим словом і словом, від якого воно було утворене. Когнітивний підхід підкреслює встановлений свідомістю номінатора зв’язок між двома різними поняттями. У процесі пізнання нове поняття формується на основі давнішого, уже відомого; ВФС фіксує цей зв’язок, зберігаючи денотативну семантику. Звідси зароджується розуміння мовного знака як інтерпретації відповідної реалії. Образний підхід убачає у ВФС образно-мотивований зв’язок між денотацією і конотацією, який дозволяє створювати різноманітні експресивно-стилістичні ефекти.

Кожен із названих чотирьох підходів відбиває різні етапи одного когнітивно-номінативного процесу. Оскільки, щоб дати ім’я новій реалії, треба відібрати якусь одну з її ознак, що вже має в мові свою назву, тобто номінативну ознаку, і використати цю назву як твірне слово для деривації. Ця номінативна ознака пов’язує похідне слово з твірним словом і між ними виникають відносини семантичної і структурної (або словотвірної) мотивації. Відносини семантичної мотивації між двома словами в мові вказують і на когнітивний зв’язок між двома відповідними поняттями в мисленні, так що за ВФС можна визначити, на основі якого давнішого поняття виникає нове. Когнітивний зв’язок між двома поняттями – зв’язок асоціативний, і відбувається він шляхом метонімії чи метафори. У випадку

метафори реалізується образний потенціал ВФС, і вона тим самим збагачує експресивні можливості мови. В єдності цих чотирьох підходів і полягає суть ВФС.

На думку В. М. Манакіна, внутрішня форма, «будучи зосередженням етимологічної пам'яті слова, хранителем первинного концептуального уявлення про предмет, служить і показником подальшого семантичного розвитку слова, прокладає шляхи майбутніх можливих смислових асоціацій, які фіксують різні значення» [10, с. 246–247].

ВФС визначається як засіб мотивування слова, що пояснює зв'язок його звучання і значення, це «форма значення», втілена в номінації (зовнішня форма). Внутрішню форму складають ознака номінації, за якою названий предмет (мотиваційна ознака), а також характер відношень цієї ознаки з іншими елементами лексичного значення. Таке розуміння внутрішньої форми потребує при її визначенні в кожному конкретному випадку брати до уваги не тільки формальний зв'язок слова з іншими елементами словника, але і його лексичне значення.

Дослідження структурно-мотиваційного механізму масиву сучасних американських пейоративних етнономіацій ґрунтується на низці засадничих принципів. Першим із них є принцип довільності мовного знака, постульований Ф. де Сосюром, згідно з яким зв'язок між позначуваним (певною етнічно-расовою спільнотою США) та знаком (АЕ) є випадковим і конвенційним.

Другим принципом аналізу є детермінованість вибору мотиваційної ознаки пейоративного етнонайменування тієї або тієї етнічно-расової спільноти Сполучених Штатів різноманітними чинниками, як-от:

1) лінгвістичними, які визначають стандартні структури та номінативні техніки формування знака;

2) культурними, які передбачають врахування культурної специфіки американців, фіксованої в системі їхніх культурних установок, цінностей, норм тощо;

3) когнітивними, які обумовлюють відображення в американському варіанті англійської мови результатів когнітивної обробки знань про позначувану етнічно-расову спільноту США за умови залучення прототипів, стереотипів і категорій свідомості.

Третім принципом є поєднання при творенні сучасних АЕ двох найважливіших номінаційних принципів: синтактикоподібності, що передбачає творення мовних одиниць на підставі вільних синтаксичних генотипів, та асоціативного, який зумовлює творення номінативної структури, зважаючи на складний механізм асоціювання, що не завжди є синтактикоподібним.

Сучасні ономасіологічні дослідження дозволяють говорити про можливість безпосереднього зіставлення структури, в якій ономасіологічну ознаку приписують ономасіологічній структурі через зв'язок ономасіологічного предиката з пропозиційною

структурою мотиваційного судження та її розгляду як особливого зразка репрезентації знань [4, с. 209–210]. Діапазон ономасіологічної структури репрезентує дериват як результат певного номінативного процесу, тобто мотивує вибір певної етнономінації, устанавлюючи її зв'язок з комплексом уявлень про денотат (етнічно-расову спільноту США), лексичним значенням, граматичним статусом, мотивованістю, функціональною природою [12, с. 26].

Слідом за О. О. Селівановою, розглядаємо ономасіологічну структуру як «показник результату номінативної діяльності, результату вербалізації понять на підставі уявлень про їхнє поєднання у свідомості мовців» [12, с. 24]. Вона (структура) є лінгвістичною сутністю і, маючи пояснювальну природу, потребує реконструкції певних ментальних операцій (асоціювання) [4, с. 210].

У сучасній лінгвістичній науці співіснують декілька поглядів на зміст ономасіологічної ознаки та порядок її виділення. Дослідниця Л. К. Жаналіна вважає, наприклад, що ономасіологічна ознака може відображати як істотні, так і неістотні властивості об'єкта. Перші обираються під впливом позамовних чинників, другі відображають тиск мовної системи [3, с. 36]. Б. О. Серебренников, як і решта представників традиційної ономасіології, відстоює тезу про випадковий вибір ономасіологічної ознаки. Досліджуючи слово з погляду лінгвістичної техніки, лінгвіст підкреслює, що «вибір ознаки найменування не залежить від будь-яких зовнішніх умов і є результатом асоціацій. Випадковість вибору ознаки продиктована універсальним законом номінації – адекватним відображенням у сигніфікаті тих чи тих об'єктивних якостей і властивостей предметів (денотатів)» [13, с. 115].

У свою чергу, О. Ф. Лосев стверджує, що «ім'я – вмістилище різних фізіологічних, психологічних, феноменологічних, логічних, діалектичних, онтологічних сфер» [9, с. 33], тому можна говорити, що вибір мотиваційної ознаки детермінований антропоцентрично і когнітивно (особливостями ментальності, психіки), лінгвістично (законами мовної системи), екстралінгвістично (культурою, міфологією), архетипічно, комунікативно [11, с. 70]. З усього зазначеного вище можна зробити висновок, що вибір ономасіологічної ознаки номінатором робиться не випадково, проте абсолютно відкидати ймовірний елемент випадковості видається недоцільним, зокрема в АЕ асоціативного типу.

Експлікація редукованої ономасіологічної ознаки в мотиваційній пропозиції відбувається на основі не лише словотворчих та семантичних властивостей мови, а й екстралінгвістичної інформації про певну етнічно-расову спільноту США, її типологічні ознаки, ідентичність, етнокультурні стереотипи, національний характер тощо.

Імплікація ономасіологічної ознаки не порушує трьох принципів номінативної діяльності, які визначені в традиційному мовознавстві: 1) релевантності; 2) ясності,

прозорості, зрозумілості; 3) економності, раціональності. Номінативний процес кожної мови, й американський варіант англійської мови не є винятком, враховує її потенційні можливості конденсування інформації з опорою на лінгвістичні знання, уявлення про світ понять та речей, референтні зв'язки між ними, асоціативну базу носіїв мови [4, с. 211].

Отже, головними принципами ономазіологічного аналізу пейоративних етнономіацій американців є гомоморфічний менталізм як основа дослідження англійської мови на підставі мисленнєвих структур та операцій; психонетичність як додатковий чинник ономазіологічного механізму, що враховує зв'язки мислення з іншими психічними функціями; аксіологічність, спрямована на пояснення репрезентації оцінних характеристик мовного коду; прагматизм як урахування діяльнісно-комунікативних потреб людини в процесі номінації та етноцентризм, який забезпечує проекцію номінаційних процесів на національну картину світу, етнічну культуру, міфи, традиції, звичаї тощо [6, с. 217].

Таким чином, ономазіологічний підхід до вивчення структурних та мотиваційних особливостей АЕ передбачає аналіз характерних рис американської пейоративної етнономіації, а саме процесу перетворення фактів дійсності (етнічних стереотипів) в одиниці структурної системи мови (АЕ). Звідси ономазіологічний аналіз пейоративної етнономіації має на меті вивчення способів, принципів та форм вербалізації лексичної номінації, тобто її структурно-мотиваційних характеристик.

Отже, з погляду ономазіології та теорії номінації дослідження словотвірних моделей АЕ дозволяє простежити вибір певних мотиваційних ознак, визначити джерело номінації, спосіб її співвідношення з навколишнім світом, можливості використання вихідного значення, основної асоціації між етнічною номінацією та певною етнічно-расовою спільнотою США.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Э. Бенвенист. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.
2. *Даниленко В. П.* Ономазиологическое направление в истории грамматики / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. — 1988. — № 3. — С. 108–131.
3. *Жаналина Л. К.* Номинация и словообразовательные отношения : спец-курс / Л. К. Жаналина. — Алма-Аты : Изд-во Алма-Атинского ун-та, 1993. — 179 с.
4. *Калько В. В.* Мотиватор-квалітатив в ономазіологічній структурі найменувань лікарських рослин / В. В. Калько // Мовознавчий вісник. — 2009. — Вип. 9. — С. 208–215.
5. *Кияк Т. Р.* Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. — Львів : Вища школа, 1988. — 160 с.

6. *Кочерга Г.* Пропозиційно-диктумна мотивація: рівень партонімів (на матеріалі відіменникових дієслів) / Г. Кочерга // *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького (Мовознавство)*. — 2009. — Вип. 9. — С. 215–223.
7. *Кубрякова Е. С.* Ономазіологія / Е. С. Кубрякова // *Лингвистический энциклопедический словарь*. — [2-е изд., доп.]. — М. : Большая российская энциклопедия, 2002. — С. 345–346.
8. *Кубрякова Е. С.* Что такое словообразование? / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1965. — 77 с.
9. *Лосев А. Ф.* Философия имени / А. Ф. Лосев. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1990. — 480 с.
10. *Манакин В. Н.* Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. — К. : Знання, 2004. — 326 с.
11. *Селиванова Е. А.* Когнитивная ономазіологія : [монографія] / Е. А. Селиванова. — К. : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. — 248 с.
12. *Селіванова О. О.* Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О. О. Селіванова. — Черкаси : ЦНТІ, 1996. — 297 с.
13. *Серебренников Б. А.* Номинация и проблема выбора / Б. А. Серебренников // *Языковая номинация (Общие вопросы)*. — М. : Наука, 1977. — С. 147–187.
14. *Тараненко О. О.* Номінація / О. О. Тараненко // *Українська мова. Енциклопедія*. — К. : Укр. енцикл., 2002. — С. 385–387.
15. *Телия В. Н.* Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // *Языковая номинация. Виды наименований*. — М. : Наука, 1977. — С. 129–221.
16. *Узнадзе Д. Н.* Психологическое исследование / Д. Н. Узнадзе. — М., 1966. — С. 231–233.
17. *Уфимцева Н. В.* Лексическая номинация (первичная нейтральная) / Н. В. Уфимцева. — [2-е изд.]. — М. : ЛИБРОКОМ, 2010. — 88 с.
18. *Языковая номинация (Виды наименований)* / [А. А. Уфимцева, Е. С. Азнаурова, В. Н. Телия и др.]. — М. : Наука, 1977. — 359 с.
19. *Barley N. F.* Perspectives of Anglo-Saxon Names / N. F. Barley // *Semiotica*. — 1974. — Vol. II. — P. 1–31.
20. *Evans V.* Cognitive Linguistics Introduction / V. Evans, M. Green. — Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd., 2006. — 864 p.
21. *Geeraerts D.* Introducing Cognitive Linguistics / D. Geeraerts, H. Cuycens // *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / [ed. by D. Geeraerts, H. Cuycens]. — Oxford ; New York : Oxford University Press, 2007. — 1364 p.

Надійшла до редакції 04.09.12

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2012 Ш. Р. Басыров
(г. Донецк)

НЕМЕЦКИЕ РЕФЛЕКСИВНЫЕ ГЛАГОЛЫ И ИХ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В ИРАНСКИХ ЯЗЫКАХ

БАСИРОВ Ш. Р. НІМЕЦЬКІ РЕФЛЕКСИВНІ ДІЄСЛОВА ТА ЇХ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАЛЛЕЛІ В ІРАНСЬКИХ МОВАХ

Статтю присвячено вивченню дієслів, що утворюються шляхом приєднання до мотивуючої основи лише рефлексивного показника або рефлексивного маркера у поєднанні з іншими засобами мови. Встановлюються структурні та семантичні відповідники німецьким рефлексивним дієсловам в іранських мовах.

БАСЫРОВ Ш. Р. НЕМЕЦКИЕ РЕФЛЕКСИВНЫЕ ГЛАГОЛЫ И ИХ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В ИРАНСКИХ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена изучению глаголов, которые образуются путем присоединения к мотивирующей основе одного лишь рефлексивного показателя либо рефлексивного маркера в сочетании с другими средствами языка. Устанавливаются в иранских языках структурные и семантические соответствия немецким рефлексивным глаголам.

BASYROV SH. R. GERMAN REFLEXIVE VERBS AND THEIR STRUCTURAL AND SEMANTIC EQUIVALENTS IN THE IRANIAN LANGUAGES

The article is devoted to the analysis of the structural types of the Iranian languages (Afghan, Kurdish, Ossetian, Persian, Tadjik, Yazgulyam) which correspond to the German reflexive verbs of two formal types: 1) Reflexive verbs, formed only by sich; 2) Reflexive verbs, formed by sich and word-building affixes (prefixes, suffixes).

According to the typology of the reflexive verbs and reflexive constructions, developed within diathesis theory, there are two basic types of reflexives in the German language: 1) subject reflexive verbs with subject correspondence, i.e. the subject of the reflexive construction is similar to the subject of the correspondent non-reflexive construction; 2) object reflexive verbs with the preserved name-object of the initial non-reflexive verb (non-reflexive verb), the direct object turning into the subject of the reflexive construction.

According to the sense aspect syntactic classes of the reflexive verbs with initial non-reflexive verbs are divided into several sense groups. The group of the subject reflexive verbs includes self-reflexive verbs, possessive-reflexive verbs, self-causative reflexive verbs and reciprocal reflexive verbs and object reflexive verbs include decausative reflexive verbs.

German subject and object reflexive verbs correspond to analytical constructions in the Iranian languages.

German reflexive verbs, formed by sich and a word-building affix (prefixes, suffixes) (known as verbs with the reflexive complex), are divided into three types: verbs with reflexive complex which have positive, negative and neutral result for the subject of the action.

German verbs with the reflexive complex, which have one lexeme, correspond commonly to the descriptive (analytical) construction, more rarely to the complicated (compound) verbs (Ossetic language).

Ключевые слова: рефлексивный глагол, структурно-семантические параллели.

1. Вводные замечания. Рефлексивные глаголы (далее РГ) представляют собой один из интересных и сложных разрядов глагольной лексики в большинстве языков мира [5; 6]. В немецком языке соединение рефлексивного местоимения *sich* с глаголом порождает появление в языке разнообразных по семантическим и синтаксическим свойствам групп глаголов и конструкций.

2. Краткая историческая и грамматическая справка по иранским языкам. Иранские языки – это группа языков, относящихся к индоиранской ветви

индоевропейской семьи языков. Иранские языки распадаются на две основные группы: *западную* и *восточную*, с членением каждой из них на *северную* и *южную* подгруппы. К северным западно-иранским языкам относятся курдский, белуджский, тальшский, гилянский, мазандеранский и др.; к южным западно-иранским – персидский, таджикский, дари, хазара, кумзари и др. К северным восточно-иранским языкам относятся осетинский, ягнобский, а к южным восточно-иранским – афганский (пашто/пушту), памирские языки (язгулямский, ваханский, ишкашимский и др.). Типологически иранские языки неоднородны [10, с. 200; 11, с. 537–541].

В настоящей статье предпринимается попытка выявить в иранских языках (афганском, курдском, осетинском, персидском, таджикском, язгулямском) структурные типы, соответствующие в немецком языке рефлексивам двух формальных типов: 1) РГ, образованным с помощью только *sich*; 2) РГ, образованным при участии *sich* и словообразовательных аффиксов (префиксов, суффиксов).

3. Субъектные и объектные РГ. Опираясь на типологию РГ и рефлексивных конструкций (РК), разработанную в рамках теории диатез [6, с. 251; 5, с. 23], в немецком языке выделяются два основных класса рефлексивов:

1) *субъектные РГ*, у которых сохраняется подлежащее соответствие, т. е. подлежащее РК идентично подлежащему соотносительной нерефлексивной конструкции (НК), ср.:

(1) нем. а. *Die Mutter wäscht die Hände* ‘Мать моет руки’ → *Die Mutter wäscht sich* ‘Мать моется’; осет. а. *æз дасын цæскомы* ‘Я брею лицо’ → б. *æз махи дасын* ‘Я бреюсь’;

2) *объектные РГ*, у которых сохраняется имя-объект исходного нерефлексивного глагола (НГ), превращаясь, однако, из прямого дополнения в подлежащее РК, ср.:

(2) нем. а. *Er hat die Tür geöffnet* ‘Он открыл дверь’ → б. *Die Tür hat sich geöffnet* ‘Дверь открылась’; осет. а. *æз бакæнын дуар* ‘Я открываю дверь’ → б. *дуар байгом уын* ‘Дверь открывается’.

4. Смысловые группы субъектных РГ. По признаку смыслового соотношения РГ с исходным НГ перечисленные выше синтаксические классы были разбиты на несколько смысловых групп [5, с. 24, 38]. Внутри субъектных РГ выделяются следующие семантические группы:

4.1. *Собственно-возвратные РГ* обозначают действие, обращенное на самого производителя, ср.:

(3) нем. *sich vergiften* ‘отравляться’ (← *vergiften* ‘отравлять’); перс. *masmum šodan*

(букв. 'отравлением становиться') (← *mastum kardan* 'отравлять' (букв. 'отравление делать (кому-либо)'); осет. *марг баназын (бахарын)* 'отравиться' (букв. 'принять отраву') (← *марг бадарын* букв. 'отравы дать'); афган. *дзан пә збһро важәл* 'отравиться' (букв. 'себя отравой убить') (← *пә збһро важәл* (букв. 'отравой убить');

(4) нем. *sich täuschen* 'обманываться' (← *täuschen* 'обманывать'); перс. *xod rā ferib dādan* 'обманываться' (букв. 'себе обман делать') (← *ferib dādan* 'обманывать' (букв. 'обман производить'), аналогично: осет. *фæгрæдийын* (← *фæсайын*); афган. *дзан гулавәл* 'обманываться' (букв. 'себя обманывать') (← *гулавәл* 'обманывать');

(5) нем. *sich einwickeln* 'укутываться' (← *einwickeln* 'укутывать'); перс. *pičāndan* 'укутывать' → *xod rā pičāndan* 'укутываться' (букв. 'себя самого укутывать') (-ān- каузативный инфикс; *xod-* определительно-возвратное местоимение; *rā* – послелог, который оформляет прямое дополнение при переходном глаголе), аналогично: осет. *хи нордын* букв. 'укутывать себя' (← *нордын* 'укутывать'); курд. *вәдәтьч'ин* 'укутываться' (← *вәдәтьч'андьн* 'укутывать'); афган. *дзан печәл* 'укутываться' (букв. 'себя укутывать') (← *печәл* 'укутывать'); тадж. *худро печондан* 'кутаться' (букв. 'себя кутать') (← *печондан* 'завертывать', обертывать');

(6) нем. *sich bedecken* 'укрыватьсь', 'покрываться' (← *bedecken* 'укрывать', 'накрывать', 'покрывать'); перс. *pišāndan* 'укрыть' → *xod rā pišāndan* 'укрыться' (букв. 'себя укрыть'), аналогично: осет. *хи æмбæрзын* букв. 'себя укрывать', т.е. 'укрыватьсь' (← *æмбæрзын* 'укрывать'); курд. *хвә нхамтън* 'покрываться / закрываться' (например, одеялом) (букв. 'себя покрывать') (← *нхамтън* 'покрывать / закрывать (например, одеялом)');

5.2. *Посессивно-рефлексивные* РГ выражают те же действия, что и исходные НГ, но направленные на определенные объекты, принадлежащие производителю. Данный тип РГ включает в свою семантику значение объекта действия. Например:

(7) нем. *sich kämmen* 'причесываться' (← *das Haar kämmen* 'причесывать волосы'), аналогично: осет. *ныффасын* 'причесаться' (← *фасын* 'причесывать', 'приглаживать') (преверб *ны-* употребляется для выражения особой напряженности, интенсивности действия) [1, с. 596]; курд. *п'ур'е хвә шә кьрын* (букв. 'волосы себе расчесывать'), т. е. 'расчесываться' (← *п'о'р шә кьрын* (букв. 'волосы расческой делать'), т. е. 'расчесывать волосы (кому-л.)'); тадж. *шона задан (кардан)* 'причесывать/расчесывать' (букв. 'гребнем делать (бить)') – *мои худро шона кардан* 'причесываться' (букв. 'свои волосы причесывать'); перс. *šāne kardan (zadan)* 'причесывать' (букв. 'гребнем делать (бить)') → *sar-e xod rā šāne kardan* 'причесываться' (букв. 'себя гребнем делать / бить');

(8) нем. *sich rasieren* ‘бриться’ (← *den Bart rasieren* ‘брить бороду’); перс. *riš-e rā tarāšidan* ‘брить’ (букв. ‘бороду брить’) → *riš-e hod rā tarāšidan* ‘бриться’ (букв. ‘бороду себе брить’); осет. *хи дасын* букв. ‘брить себя’ (← *дасын* ‘брить’); афган. *гъра храйэл* букв. ‘бороду брить’ (← *храйэл* ‘брить’);

(9) нем. *sich bloßlegen* ‘обнажаться’ (← *den Körper bloßlegen* ‘обнажать тело’); перс. *oryān kardan / loxt kardan* (букв. ‘обнаженным делать’) → *oryān šodan / loxt šodan* (букв. ‘обнаженным становиться’); осет. *хи гом канын* букв. ‘делать себя голым’ (← *гом канын* букв. ‘делать голым’).

В афганском языке сходная смысловая пара возникает путем присоединения к именам прилагательным *луц / лагэр* ‘обнаженный’ вспомогательных глаголов с усечением их начальных согласных звуков: (*к*)*авэл* ‘делать’ и (*к*)*едэл* ‘становиться’ типа *луцавэл / лагэравэл* ‘обнажать’ → *луцедэл / лагэредэл* ‘обнажаться’. Сходным образом данный смысл выражается и в таджикском языке: *луч* ‘нагой’, ‘обнаженный’ – *луч кардан* (*намудан*) ‘обнажать’ (букв. ‘обнаженным делать’) – *луч шудан* (*гардидан*) ‘обнажаться’ (букв. ‘обнаженным становиться’).

Посессивно-рефлексивную трактовку в немецком языке допускает и глагол *waschen* ‘мыть’:

(10) нем. *waschen* ‘мыть что-л.’ (например, лицо, руки) → *sich waschen* ‘мыться’; ср. в язгулянском языке, где глагол употребляется с возвратно-определятельным местоимением *хи* ‘себе’: *хи ri-at na-znada* ‘ты не мылась’ (← *z(ə)naubj* ‘мыть’).

В немецком языке встречаются посессивно-рефлексивные РГ с неопределенным включенным объектом:

(11) нем. *sich beschmutzen* ‘испачкаться’, т. е. ‘испачкать одежду, руки, пальцы и т. п.’ (← *das Kleid, die Hände / Finger beschmutzen* ‘пачкать платье, руки / пальцы рук’); перс. *kasif kardan* ‘испачкать’ (букв. ‘грязным делать’) → *kasif šostan* ‘испачкаться’ (букв. ‘грязным становиться’).

В осетинском языке в аналогичном значении употребляются либо составной глагол *ысчъизи уын*, состоящий из вспомогательного глагола *уын* (*уэвын*) ‘быть’ и именной части *чъизи* ‘грязный’ с превербом *ыс-*, либо сочетание глагола *самэнтын* ‘испачкать’ с возвратным местоимением *хээг* (в именительном падеже), *хи(ц)* (в косвенных падежах) ‘себя’. В курдском языке аналогичное возвратное значение выражается конструкцией, состоящей из возвратного местоимения *хвэ* ‘себя’ и переходного глагола (*лэвьт’андьн* ‘испачкать’): *хвэ лэвьт’андьн* ‘испачкаться’. В афганском и таджикском языках сходные значения передаются производными отыменными формами глаголов: афган. *какэравэл*

‘испачкать’ (← *какэр* ‘грязный’, ‘запачканный’) → *какэредэ* ‘испачкаться’; тадж. *лой / дог кардан* (*намудан*) ‘грязнить’ (букв. ‘грязь / пятно делать’); *ифлос кардан* ‘грязнить’ (букв. ‘грязным делать’) ← *лой* ‘грязь’, *дог* ‘пятно’; *ифлос* ‘грязный’ → *лой / дог шудан* ‘загрязняться’ (букв. ‘грязью / пятном становиться’), *ифлос шудан* (*гардидан*) ‘загрязняться’ (букв. ‘грязным становиться’), ср. аналитический способ передачи аналогичного значения в язгулямском: *jaznr kən* ‘испачкать’ (букв. ‘запачканным сделать’) – *jaznr mil* ‘испачкаться’ (букв. ‘испачканным сделаться (стать)’).

5.3. *Автокаузативные* РГ обозначают перемещение субъекта в пространстве, в то время как их НГ описывают ситуацию перемещения (или каузацию движения) предмета или части тела. Например:

(12) нем. *sich erheben* ‘подниматься’ (← *erheben* ‘поднимать’), аналогично: осет. *сысты* ‘подняться’ (← *сисын* ‘поднять’) (прибавление суффикса *-т-* сопровождается чередованием гласных *и – ы*); в афганском и таджикском языках аналогичная смысловая оппозиция выражается глагольно-наречными сочетаниями, состоящими из двух компонентов: в афганском – из наречия *пурта* ‘наверх’ (тадж. *боло* ‘верх’) и соответствующего глагола – в афган. *кавал* ‘делать’ и *кедал* ‘становиться’ (в тадж. *бардоштан* ‘поднимать’ – *баромадан* ‘подниматься’): афган. *пурта кавал* ‘поднимать’ – *пурта кедал* ‘подниматься’; тадж. *боло бардоштан* (*касоро / чисоро*) ‘поднимать наверх (кого/что-л.)’ – *боло баромадан* ‘подниматься’; ср. в язгулямском: *nəsəndānbj / əndəhanbj* ‘поднять’, ‘заставить поднять’ – *nəsinbj / əndahbj* ‘вставать’, ‘подниматься’; перс. *boland kardan* букв. ‘поднятие делать’ → *boland šostan* букв. ‘поднятие становиться’;

(13) нем. *sich drehen* ‘повернуться’ (← *drehen* ‘повернуть’), в осетинском языке различие между исходным и производным глаголами выражается фонетически, т. е. чередованием гласных: осет. *аздæхын* ‘повернуться’ (← *аздахан* ‘повернуть’), аналогично и в персидском языке, в котором каузативный инфикс *-ān* заменяется суффиксом *-i-*: перс. *ričāndan* ‘повернуть’ → *ričidan* ‘повернуться’; в пушту подобные смыслы передают переходный глагол с суффиксом *-ав-* и непереходный с суффиксом *-ед-*: *гэрзавал* ‘поворачивать’ – *гэрзадал* ‘поворачиваться’; ср. с язгулямским инфинитивом *gərđinbj* ‘повернуться’, близкородственным к пушту;

(14) нем. *beugen* ‘наклонять’ → *sich beugen* ‘наклоняться’; перс. *xam kardan* ‘наклонять’ (букв. ‘наклон делать’) → *xam šodan* ‘наклоняться’ (букв. ‘наклоном (с)делаться’); курд. *xwə təwandên* букв. ‘себя наклонять’, т. е. ‘наклоняться’ (← *тэу/андьн* ‘наклонять’); в пушту им соответствуют следующая пара переходного и непереходного глаголов: *ирэбавал* ‘наклонять’ – *ирэбед* ‘наклоняться’;

(15) нем. *sich bewegen* ‘двигаться’, ‘шевелиться’ (← *bewegen* ‘двигать’, ‘шевелить’); перс. *harakat dādan* ‘двигать’ (букв. ‘движение производить’) → *harakat kardan* ‘двигаться’ (букв. ‘движение делать’); курд. *львѣн / льпѣтѣн* ‘двигаться’, ‘шевелиться’ (← *львандѣн / льпѣтандѣн* ‘двигать’, ‘шевелить’), ср. в афганском следующие параллельные глаголы: *хвадзавэл* ‘перемещать’ / *хоравэл* ‘шевелить’ – *хвадзедэл* ‘перемещаться’ / *хорлэзл* ‘шевелиться’.

5.4. *Реципрокное* (взаимное) значение реализуют в осетинском языке обычно составные глаголы, состоящие из вспомогательного глагола *квенын* ‘делать’ и причастия прошедшего времени с суффиксом *-m(ae)* или имени существительного, либо сочетания инфинитива глагола и взаимного местоимения *караѣдзи* ‘друг друга’. В курдском языке для выражения взаимного значения широко используется взаимное местоимение *һав* ‘друг друга’, ‘друг другу’, ‘взаимно’, а в пушту – *сарб/сѣрб/сѣрэ* ‘друг другу’, ‘друг с другом’, ‘вместе’, ‘между собой’. Кроме того, взаимность действия, приближение одного предмета к другому могут выражать также сложные префиксы *lev-* (*ләв-*), *rev-* (*н'әв-*) (в сорани *ркк-*), *tev-* (*т'әв*), у которых второй элемент *-ev* восходит к взаимно-возвратному местоимению *һав* [8, с. 177; 9, с. 43]. Данные сложные префиксы в сочетании с глаголами передают взаимность действия, соединение или сближение двух либо нескольких предметов:

(16) курд. *ләвхѣстѣн* ‘бить друг друга’, *н'әвк'әтѣн* ‘мириться’, ‘примириться’, ‘договариваться’, *рхкewtін* ‘соответствовать друг другу’, *т'әвбун* ‘смешаться’ и др. В язгулямском языке реципрокное значение реализуется путем сочетания глагола с взаимно-возвратным местоимением *ven-a-vun* ‘друг друга’ или посредством сочетания имени существительного и вспомогательного глагола *кәнбј / кунбј* ‘делать’, ‘сделать’. Например:

(17) язгул. *nf-an ven-a-vun- ama at* ‘они договорились друг с другом’; *tamux ma ven-a-vun ольәә тәс/б* ‘влюбились вы друг в друга’; *na ven-a-vun- әф уи* ‘вы любите друг друга’; *masliбt кән-* ‘совещаться’, ‘советоваться’ (букв. ‘совет/совещание делать’).

По своему объему и лексическому значению реципрокные РГ в немецком языке достаточно многочисленны и разнообразны. Среди них выделяются, в частности, глаголы, обозначающие:

5.4.1. Речевое общение, часто спор, дискуссию, ссору людей друг с другом и т. п. Например:

(18) нем. *schelten / angeifern* ‘ругать кого-л.’ → *sich schelten / angeifern* ‘ругаться друг с другом’; в осетинском языке сходное значение передается описательно через сочетание имени и вспомогательного глагола: *хыл кәнын* (букв. ‘делать ссору’); ср. сходное значение у курдского глагола со сложным префиксом *ркк-* со значением

взаимонаправленности действия: *ррка* ‘вступать в пререкания’, ‘ссориться’. В курдском языке (курманджи) значение ‘ссориться’ выражает взаимная конструкция *ч'ери һэв кьрьн* (← *ч'ер кьрьн* ‘ругать’); в таджикском языке аналогичное значение передает глагольно-именная конструкция: *маимаша кардан* ‘ссориться’ (букв. ‘ссору делать’) (← *маимаша* ‘ссора’), аналогично: перс. *da'va kardan* (букв. ‘ссору делать’) (← *da'vā* ‘ссора’);

(19) нем. *etw. besprechen / beraten* ‘обсуждать что-л.’ → *sich besprechen / beraten* ‘обсуждать что-л. друг с другом’, ‘совещаться’, ср. с осетинским составным глаголом: *уынаффзе кгенын* букв. ‘делать совещание’, аналогично в персидском языке: *bahs kardan* ‘ссориться’ (букв. ‘ссору делать’) (← *bahs* ‘ссора’);

(20) нем. *einigen* ‘примирить’ → *sich einigen* ‘примириться’; осет. *бафидауын кгенын* букв. ‘делать примирившимися’ → *бафидауын уын* букв. ‘быть примирившимися’; курд. *п'эвк'этын* ‘мириться’, ‘примиряться’, ‘договариваться’, ср. в персидском языке сложный глагол (глагольно-именное сочетание): *āšti dādan* ‘примирить’ (букв. ‘давать мир’) → *ašti kordan* ‘примириться’ (букв. ‘мир сделать’).

5.4.2. Различные формы эмоционального взаимоотношения людей. Например:

(21) нем. *umarmen* ‘обнимать кого-л.’ → *sich umarmen* ‘обнимать друг друга’, аналогично: осет. *хъæбыс кæнын* ‘обнимать’ → *хъæбыстге кгенын* ‘обниматься’; язгул. *kanur n(ə)uas* ‘обнимать’ (букв. ‘объятия держать / схватить’) – *kanorgirбу кæп* ‘обниматься’ (букв. ‘объятия сделать’); тадж. *багал кардан касеро* ‘обнимать’ (букв. ‘объятия делать для кого-л.’) ← *багал* ‘объятия’ → *баган ба багал гирифтан* ‘обниматься’ (букв. ‘объятия в объятия брать’); перс. *dar āyuš gereftan* ‘обнять’ (букв. ‘в объятия схватывать’) → *hamdigar rā dar āyuš gereftan* ‘обняться’ (букв. ‘друг друга в объятия схватывать’);

(22) нем. *küssen* ‘целовать’ → *sich küssen* ‘целоваться’; осет. *пъа кæнын* букв. ‘делать поцелуй’ → *кæрæдзийæн пъатæ кæнын* букв. ‘делать друг другу поцелуй’, ср. соответствующий в курдском языке сложный глагол *һэв пач' кьрьн* ‘целоваться’ (← *пач' кьрь* ‘целовать’), образованный сочетанием имени (*пач'* ‘поцелуй’), взаимного местоимения (*һэв* ‘друг друга’) и вспомогательного глагола (*кьрьн* ‘делать’), аналогично в пушту: *йбэ бэл та мбча варкавал* ‘целоваться’ (букв. ‘один другого целовать’) (← *мбча варкавал* ‘целовать’). Ср. в персидском языке сложный глагол в аналогичном значении, образовавшийся путем сочетания взаимного местоимения *hamdigar* ‘друг друга’, послелого *rā* и смыслового глагола *busidan* ‘целовать’: перс. *busidan* ‘целовать’ → *hamdigar rā busidan* ‘целоваться’ (букв. ‘друг друга целовать’).

5.4.3. Чувственное восприятие друг друга, ср.:

(23) нем. *j-n angucken / anschauen / ansehen* ‘смотреть на кого-л.’ → *sich angucken /*

anschauen / ansehen ‘смотреть друг на друга’, аналогічно: осет. *касын* ‘смотреть’ → *караэдзимæ бакасын* букв. ‘смотреть друг на друга’; перс. *negristan* ‘смотреть на кого-л.’ → *be ham negaristan* ‘переглядываться’ (букв. ‘на друг друга смотреть’).

5.4.4. Взаимное и/или совместное перемещение нескольких лиц относительно друг друга, ср.:

(24) нем. *j-n treffen / begegnen* ‘встречать кого-л.’ → *sich treffen / begegnen* ‘встречаться друг с другом’, аналогічно: осет. *амбаглын* ‘встретить’ → *караэдзийыл амбаэлын* букв. ‘встретить друг друга’; курд. (сорани) *рккгеуистин* ‘встречаться’ (← ?); афган. *да ... сарб мулакат кавал* ‘встречаться’ (букв. ‘с... (кем-л.) вместе встречать’) (← ?); ср. в таджикском: *вохпрдан* ‘встречать’ → *бо хам вохордан* ‘встречаться друг с другом’ (букв. ‘вместе с (кем-л.) встречаться’); перс. *barxord kardan* букв. ‘встречу делать (с кем-л.)’ → *barxord kardan* букв. ‘встречу делать с кем-л.’

5.4.5. Физическое воздействие друг на друга, ср.:

(25) нем. *beißen* ‘кусать’ → *sich beißen* ‘кусать друг друга’, курд. *гэвзанд / гэстын* ‘кусать’ → *хэв гэвзандьн/гэстын* ‘кусать друг друга’;

(26) нем. *stoßen* ‘толкать’ → *sich stoßen* ‘толкать друг друга’; курд. *хэв да’ф дайън* ‘толкать друг друга’ (букв. ‘друг другу толчок давать’) (← *да’ф* ‘толчок’; *да’ф дайън / да’ф дан* (букв. ‘толчок давать’), т.е. ‘толкать’); перс. *hol dādan* ‘толкать (букв. ‘толчок давать / нанести’) → *yekdigar-rā hol dādan* ‘толкать друг друга’ (букв. ‘друг другу толчок давать’).

6. Смысловые группы объектных РГ. Объектные РГ распадаются на ряд смысловых групп [5, с. 133]. Ниже рассматриваются наиболее распространенные в типологическом отношении декаузативные РГ.

6.1. *Декаузативные* РГ характеризуются утратой в своей семантической структуре каузативного смысла, содержащегося в семантике исходных (каузативных) НГ. Например:

(27) нем. *etw. ändern / verändern* ‘менять’ → *sich ändern / verändern* ‘меняться’, в осетинском языке один глагол передает два значения (каузативное и декаузативное): *ивын* ‘менять’, ‘меняться’; ср. с отыменными соотносительными глаголами в пушту: *бадаледал* ‘меняться’ ← *бадбл* ‘замена’, ‘подмена’ → *бадалавал* ‘менять’; ср. со сложными глаголами в таджикском и персидском языках: *бадал кардан* ‘менять’ (букв. ‘мену делать’), *тагыр кардан* ‘изменять’ ← *бадал* ‘мена’, ‘замена’, ‘перемена’; *тагыр* ‘изменение’ → *бадач шудан (гардидан)* ‘(из)меняться’ (букв. ‘становиться/ превращаться в мену’), *тагыр шудан (гардидан)* ‘изменяться’; перс. *tauuir dādan* ‘изменять’ (букв. ‘изменение совершать’, ‘изменение давать’) → *tauuir kardan* ‘изменяться’ (букв. ‘изменение становится / сделать’);

(28) нем. *etw. klären / aufklären* ‘выяснять’ → *sich klären / aufklären* ‘выясняться’; в осетинском и курдском языках аналогичные значения выражаются аналитическими конструкциями: осет. *ирд кæнын* ‘выяснять’, ‘выясняться’ (букв. ‘делать / стать ясным’); курд. *залал бун* букв. ‘ясным становится’, т.е. ‘выясняться / проясняться’ (← *зэлбл* ‘ясный’); сходный смысл выражают в афганском языке отыменный глагол, а в персидском глагольно-именное словосочетание: афган. *царгбндавал* ‘выяснять’ ← *царгбнд* ‘ясный’, ‘явный’ → *царганделэл* ‘выясняться’; тадж. *аён будан* ‘быть явным, очевидным’, *зохир кардан (намудан)* ‘обнаруживать/выявлять’ ← *аён* ‘ясный’, *зохи* ‘явный’ → *аён/зохир шудан (гардидан)* ‘становиться ясным’, ‘обнаруживаться’; перс. *rowšan kardan* ‘выяснять’ (букв. ‘ясно делать’) → *rowšan šostan* ‘выясняться’ (букв. ‘ясно становится’).

7. Немецкие глаголы с рефлексивным комплексом и их соответствия в иранских языках. В немецком языке отмечены РГ, образованные путем одновременного присоединения к исходной основе на одном деривационном шаге двух / трех словообразовательных элементов, а именно: рефлексивного показателя (РП) *sich*, префикса и/или суффикса. Такие РГ именуется далее глаголами с рефлексивным комплексом (ГРК), где рефлексивный комплекс – сложный словообразовательный формант, включающий РП и аффикс(ы) [4]. Например:

(29) нем. *schlafen* ‘спать’ → *sich ausschlafen* ‘выспаться’;

(30) нем. *der Zweig* ‘ветвь’ → *sich verzweigen / abzweigen* ‘разветвляться’; ‘ответвляться’.

В немецком и во многих других индоевропейских языках численно преобладают отглагольные ГРК, которые обладают общим признаком «качество результата, которого добивается субъект в процессе выполнения им действия, обозначенного мотивирующим глаголом».

С учетом этого обстоятельства среди отглагольных ГРК выделяются три типа: 1) ГРК с *положительным* результатом для субъекта действия (положительные ГРК); 2) ГРК с *отрицательным* результатом для субъекта действия (отрицательные ГРК); 3) ГРК с *нейтральным* результатом для субъекта действия (нейтральные ГРК).

7.1. В качестве *положительного результата* для субъекта ГРК в работе принимается некоторое желаемое или полезное состояние, которое возникает вследствие выполнения субъектом действия, обозначенного мотивирующим глаголом. Данное состояние является обычно следствием целенаправленного действия со стороны субъекта, стремящегося удовлетворить некоторые свои потребности, преодолеть определенные трудности, извлечь пользу для себя, добиться чего-либо и т.п. В немецком языке для выражения положительного результата обычно используется РК, состоящий из префикса

aus- и РП, присоединяемый к беспрефиксальному глаголу.

В осетинском языке таким однолексемным образованиям (ГРК) немецкого соответствуют глаголы с видовым превербом *фае-*, сообщающим глаголу значение многократности или длительности в настоящем, прошедшем и будущем временах [2, с. 576] (см. ниже (39)) либо аналитические конструкции, состоящие из наречия *фаг* ‘досыта’, ‘вдоволь’ и глагола с превербом *ба-*. В курдском и афганском языках немецким ГРК соответствуют аналитические конструкции, ср. пример выше (29) и его аналог в курдском: *хэw* ‘сон’ → *хэw p'a чуйън* ‘спать’ → *хэw а хwэ стэндън* ‘выспаться’ (букв. ‘сон себе брать / получать’), т.е. ‘выспаться’; афган. *ха хоб* букв. ‘долго (‘очень много’, ‘хорошо’) спать’ (← *хоб* ‘спать’).

Отметим, что в афганском для передачи сативного способа действия часто используются сочетания наречий *дер* ‘много’, ‘долго’; *хэ* ‘приятно’, ‘хорошо’; *пэ хпэла хвбха* ‘вдоволь’ (букв. ‘в свое удовольствие’) и инфинитива глагола. Приведем некоторые примеры:

(31) афган. *дер дзгастэл* разг. ‘набегаться’ (букв. ‘много бегать’) (← *дзгастэл* ‘бегать’);

(32) афган. *дйра хавахуръ* ‘нагуляться’ (букв. ‘много гулять’) (← *хавахуръ* ‘гулять’);

(33) афган. *дер жарэл* ‘наплакаться’ (букв. ‘много плакать’) (← *жарэл* ‘плакать’);

(34) афган. *дер арведэл* ‘наслушаться’ (букв. ‘много слушать’) (← *арведэл* ‘слушать’);

(35) афган. *хэ катэл* ‘насмотреться’ (букв. ‘долго смотреть’) (← *катэл* ‘смотреть’);

(36) афган. *дерлвастэл* ‘начитаться’ (букв. ‘много читать’) (← *лвастэл* ‘читать’).

В таджикском и персидском языках положительный результат выражается путем сочетания прилагательного в значении ‘сытый’ и инфинитива глагола:

(37) тадж. *сер шудан/гардидан* ‘становиться сытым’; перс. *sir* ‘сытый’ → *sir šostan* ‘наестся’ (букв. ‘сытым стать’);

(38) тадж. *аз тамошо сер шудан* ‘насмотреться’ (букв. ‘от зрелища сытым становиться’); перс. *didan* ‘видеть’ → *az didan-e ċizi sir šostan* ‘насмотреться’ (букв. ‘от смотрения чего-л. сытым становиться’).

Добавим, что в некоторых случаях для выражения положительного результата в немецком языке используются трехчленные рефлексивные конструкции, состоящие из РП, наречия *satt* ‘досыта’ и инфинитива либо из предложной группы *bis zur Genüge* ‘до предела’ и инфинитива: ср.:

(39) нем. *lachen* ‘смеяться’ → *sich auslachen* ‘насмеяться’; осет. *худын* ‘смеяться’ → *фаэхудын* ‘насмеяться’;

(40) нем. *sich satt essen* ‘наедаться’; осет. *хæрын* ‘есть’ → *фаг бахæрын* ‘наестся’

(букв. 'вдоволь есть'); афган. *дзан шэ маравэл* 'досыта наедаться', ср. со сложно-именным глаголом в язгулямском: *sir mil / vaj* 'насытиться' (букв. 'сытым становиться / быть').

7.2. В качестве *отрицательного результата* рассматривается некоторое нежелательное состояние, возникающее вследствие выполнения субъектом действия, обозначенного мотивирующим глаголом. Данное состояние часто является следствием чрезмерно интенсивного либо длительного осуществления субъектом действия, обозначенного мотивирующей глагольной основой. Наиболее типичными негативными последствиями этих действий являются усталость, болезнь, травма, ошибка, опоздание. В немецком языке для выражения отрицательного результата в сфере ГРК активно используются префиксы *ab-*, *ver-*, *über-*, *zer-*.

Данный тип результата актуализируется в осетинском, афганском, персидском и таджикском языках описательно через аналитические конструкции или сложные глаголы, ср.:

(41) нем. *arbeiten* 'работать' → *sich überarbeiten* 'переработать'; осет. *бакусын* 'работать' → *уæлдай бакусын* 'переработать' (букв. 'лишнее работать'); перс. *kār kardan* 'работать' (букв. 'работа делать') → *ziyādi kār kardan* 'переработать' (букв. 'много работы сделать');

(42) нем. *sich überlaufen* 'набегаться', т.е. 'бегая, уставать' (← *laufen* 'бегать'); афган. *дер дзгастал* разг. 'набегаться' (букв. 'много бегать') (← *дзгастал* 'бегать'); перс. *dauidan* 'бегать' → *ziyād dauidan* разг. 'набегаться' (букв. 'много бегать');

(43) афган. *дә лубо на стэрай* разг. 'наиграться' (букв. 'до усталости играть') (← *лоби* 'играть').

Добавим, что в немецком языке данный тип негативного результата реализуется чаще посредством ГРК с префиксом *ver-*, ср.:

(44) нем. *hören* 'слышать' → *sich verhören* 'ослышаться'; осет. *хъусгæгъæ раст нæ бамбарын* 'ослышаться' (букв. 'слушая, правильно не понять') (← *хъусын* 'слышать'); афган. *доруст (хә) на авредэл* 'ослышаться' (← *авредэл* 'слышать'); перс. *šenidan* 'слышать' → *avazi šenidan* 'ослышаться' (букв. 'ошибочно услышать');

(45) нем. *sprechen* 'говорить' → *sich versprechen* 'оговориться'; осет. *фæрæдийын ныхасæй* 'оговориться' (букв. 'ошибиться, говоря') (← *ныхас кæнын* 'говорить'); афган. *хата (лафзъ галатъ) кедэл* 'оговориться' (букв. 'с ошибкой / оговоркой делаться', т.е. 'оговориться'); тадж. *хато гуфтан* букв. 'неправильно / ошибочно говорить', т.е. 'оговориться' (← *гуфтан* 'говорить'); перс. *goftan* 'говорить' → *xatā goftan* 'оговориться' (букв. 'ошибку говорить');

(46) афган. [*хпэла*] *пха хвайавэл* букв. [свою] 'ногу заставить скользить', т.е.

‘оступиться’ (← *хвайавэл* ‘заставить скользить’), ср. в русском языке: *ступать* → *оступиться*.

7.3. *Нейтральные* ГРК обозначают действия с неочевидным или *нейтральным результатом* для субъекта действия. Данные ГРК описывают различные фазы (способы) протекания глагольного действия (начало, развитие, интенсивность, завершенность с различными оттенками). В осетинском языке здесь часто употребляются аналитические конструкции. Например:

(47) а. *Er hat sich ins Buch eingelesen* ‘Он вчитался в книгу’ = б. *Er hat sich in das Lesen des Buches vertieft* ‘Он углубился в чтение книги’.

Ср. (47) с аналитическими конструкциями в осетинском и афганском языках:

(48) осет. *кзесын* ‘читать’ → *леембынгег бакагсын* ‘вчитаться’ (букв. ‘внимательно читать’); афган. *нэ дер джбт ау нам [сарб] лвастэл* (← *лвастэл* ‘читать’); перс. *xāndan* ‘читать’ → *dar xāndan dayū šostan* ‘вчитаться’ (букв. ‘при чтении внимательным становиться’);

(49) нем. *tief* ‘глубокий’ → *sich vertiefen* ‘углубляться’; курд. *к ‘ур* ‘глубокий’ → *к ‘ур бун* ‘углубляться’ (букв. ‘глубоким становиться’), аналогично: перс. *gowd* ‘глубокий’ → *gowd šostan* ‘углубляться’ (букв. ‘глубоким становиться’);

(50) нем. *lieben* ‘любить’ → *sich verlieben* ‘влюбиться’; перс. *еşу* ‘любовь’ → *āşеу... šostan* ‘влюбиться’ (букв. ‘влюбленным... становиться’).

В курдском языке аналогичное значение отмечено у сложного отыменного глагола *дъл к’этьн*, образованного путем сочетания вспомогательного глагола *к’этьн* ‘падать’, ‘вступать’ с именем существительным *дъл* ‘сердце’. Добавим, что данное значение имеет в курдском языке также синонимичный сложный отадективный глагол *бэнгъ бун* (букв. ‘влюбленным становиться’) (← *бэнгъ* ‘влюбленный’).

В пушту состояние *влюбляться* передается производным глаголом (*майанедэл*), образованным путем соединения прилагательного *майбн* ‘влюбленный’ и вспомогательного глагола (*к)едэл* ‘становиться’, ‘делаться’, сходным образом выражается это значение и в таджикском: *мухаббат доштан* ‘любить’ (букв. ‘любовь иметь’) → *гирифтори мухаббат шудан* ‘влюбляться’ (букв. ‘пленный любовью становиться’).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Абаев В. И.* Грамматический очерк осетинского языка / В. И. Абаев // Осетинско-русский словарь. Около 27000 слов. — Орджоникидзе : Северо-осетинское книжное изд-во, 1962. — С. 494–662.

2. *Абаев В. И.* Грамматический очерк осетинского языка / В. И. Абаев // Русско-осетинский словарь. 25000 слов. — М. : Гос. изд-во иностр. и национ. словарей, 1950. — С. 549–624.
3. *Бакаев Ч. Х.* Язык курдов СССР. Сравнительная характеристика говоров / Ч. Х. Бакаев. — М. : Наука, 1973. — 350 с.
4. *Басиров Ш. Р.* Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : [монографія] / Ш. Р. Басиров. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — Т. 1. Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 333 с.
5. *Генюшене Э. Ш.* Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов (учебное пособие на русском языке) / Э. Ш. Генюшене. — Вильнюс : Вильнюсский гос. ун-т им. В. Капсукаса, 1983. — 168 с.
6. *Генюшене Э. Ш.* Типология рефлексивных конструкций / Э. Ш. Генюшене, В. П. Недялков // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. — СПб : Наука, 1991. — С. 241–311.
7. *Грюнберг А. Л.* Очерк грамматики афганского языка (пашто) / А. Л. Грюнберг. — Л. : Наука, 1987. — 235 с.
8. *Курдоев К. К.* Курдский язык / К. К. Курдоев. — М. : Изд-во Восточной литературы, 1961. — 78 с.
9. *Курдоев К. К.* Грамматика курдского языка (курманджи). Фонетика. Морфология / К. К. Курдоев. — М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1957. — 343 с.
10. *Лингвистический энциклопедический словарь.* — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
11. *Мошкало В. В.* Персидский язык / В. В. Мошкало // Языки мира: Иранские языки. Юго-западные иранские языки. — М. : Индрик, 1997. — С. 71–96.
12. *Основы иранского языкознания.* Новоиранские языки: восточная группа. — М. : Наука, 1987. — 718 с.
13. *Основы иранского языкознания.* Новоиранские языки: западная группа, прикаспийские языки. — М. : Наука, 1982. — 568 с.
14. *Пейсигов Л. С.* Лексикология современного персидского языка / Л. С. Пейсигов. — М. : Изд-во Московского университета, 1975. — 203 с.
15. *Рубинчик Ю. А.* Грамматика современного персидского языка / Ю. А. Рубинчик. — М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. — 600 с.
16. *Рубинчик Ю. А.* Лексикография персидского языка / Ю. А. Рубинчик. — М. : Наука. Гл. ред. восточной литературы, 1991. — 224 с.

17. *Рубинчик Ю. А.* Современный персидский язык / Ю. А. Рубинчик. — М. : Изд-во восточной литературы, 1960. — 139 с.

18. *Эдельман Д. И.* Иранские и славянские языки: Исторические отношения / Д. И. Эдельман. — М. : Вост. лит., 2002. — 230 с.

19. *Эдельман Д. И.* О тенденциях типологического изменения (индоиранские языки) / Д. И. Эдельман // Лингвистическая типология. — М. : Наука, 1985. — С. 42–49.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

20. *Восканян Г. А.* Русско-персидский словарь / Г. А. Восканян. — М. : Русский язык, 1987. — 832 с.

21. *Персидско-русский словарь*: [в 2-х т.; свыше 60 000 слов] / [под ред. Ю. А. Рубинчика]. — 3-е изд., стереотип. — М. : Рус. яз., 1985. — Т. 1. — 800 с.; Т. 2 — 864 с.

22. *Таджикско-русский словарь* / [под ред. М. В. Рахими и Л. В. Успенской]. — М. : Госуд. изд-во иностран. и национ. словарей, 1954. — 789 с.

Надійшла до редакції 20.09.12

СУЧАСНА КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ ДИСКУРС-ТЕКСТУ

КРОТЕНКО Л. Б. СУЧАСНА КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ ДИСКУРС-ТЕКСТУ

Стаття присвячена питанню комунікації у просторі сучасного тексту. Процес комунікації адресата та адресанта у дискурсі пропонується сприймати як процес спілкування, який складається із системи взаємодії двох основних учасників та певних особливостей, зумовлених сучасним інформаційним простором. Авторка статті окреслює основні наукові розвідки в галузі дослідження тексту у даному напрямі, вже відомі комунікативні моделі та пропонує свою власну комунікативну модель творення дискурс-тексту.

КРОТЕНКО Л. Б. СОВРЕМЕННАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ МОДЕЛЬ ДИСКУРС-ТЕКСТА

Статья посвящена вопросу коммуникации в пространстве современного текста. Процесс коммуникации адресата и адресанта в дискурсе предлагается воспринимать как процесс общения, состоящий из системы взаимодействия двух основных участников и определенных особенностей, обусловленных современным информационным пространством. Автор статьи анализирует основные научные исследования в области текста в данном направлении, уже известные коммуникативные модели и предлагает свою собственную коммуникативную модель создания дискурс-текста.

KROTENKO L. B. MODERN COMMUNICATIVE MODEL OF DISCOURSE-TEXT

The article suggests an approach to the issue of communication in the space of modern text. The process of communication of sender and addressee in the discourse is perceived as a process of communication which consists of a system of cooperation between the two main participants and certain features due to modern information space. The article outlines the basic scientific exploration in this area (already known communicative models) and suggests the author's own communication model.

Ключові слова: текст, дискурс, комунікативна модель, спілкування, адресат, адресант.

Комунікація для людини – це, в першу чергу, спілкування, обмін інформацією, яка дає можливість мисленню створювати власний світ після її обробки, підтримувати ментальну життєдіяльність. Спілкування між людьми проходить під час покупки молока в гастрономі, наукових семінарів, уроків у школі, читання рекламних оголошень, обміну новинами із сусідами, ведення власного блогу, голосування за улюблену пісню відправленням смс-повідомлення. Спілкування, перш за все, – це реакція на інформацію, яку отримуєш, відповідь у формі адекватній відповідачу та отримувачу, продовження створеної ситуації в традиційній або нетрадиційній манері, перехід на наступний рівень творення вже власного дискурсу та продовження “історії спілкування” адресанта.

Дискурсом можна вважати текстову реалізацію “живої” мови, що діє у різноманітних сферах людського існування; спосіб мовного відображення дійсності за допомогою кодів, знаків; комунікативний простір, що являє собою накопичувальний потік інформації та сильний енергетично-збагачений спосіб ментального конструювання реальності. Дискурс – текстова форма високого рівня комунікативної важливості. Дискурс – формуюча матерія, що відображає та формує свідомість.

Текст (основне поле діяльності дискурсу [11]) – мовне та графічне відображення свідомості.

Одночасно із цим твердженням можна навести думку Тойна А. ван Дейка, що “дискурс – комунікативна подія, що відбувається між мовцем та слухачем (спостерігачем) в процесі комунікативної дії у певному часовому, просторовому та ін. контексті. Така комунікативна дія може бути мовною, письмовою, мати вербальні та невербальні складники” [12, с. 3–4].

О. Русакова визначає дискурс як складноструктуровану комунікативно-знакову систему, що має шість основних планів: *інтенціональний* (владні інтенції, стратегії, задуми), *актуальний* (втілення владних інтенцій в реальній діяльності, що має знаково-символічний характер), *віртуальний* (розпізнавання і розуміння смислів, цінностей, ідентичностей), *контекстуальний* (розширення смислового поля на основі соціокультурних, історичних та інших контекстів), *психологічний* (емоційний, енергетичний заряд, що міститься в дискурсі і надає йому сугестивну силу) і “*осадовий*” (збереження всіх перерахованих вище планів в суспільній свідомості та досвіді, в тому середовищі, що конструюється і матеріалізується суспільством, форми якого є відображенням культури) [12, с. 5].

Дискурс розглядається як важливий і невід’ємний агент комунікації, який виступає носієм і ретранслятором смислів, цінностей, ідей, образів, думок, інтерпретацій та інших ментальних і віртуальних утворень [12, с. 7].

Сучасне життя кидає виклики старим і звертається до нових дискурсів. Питання „хто ми?” сьогодні є чи не найголовнішим, центральним у дискурсивному просторі світової громадської думки [12, с. 7].

Незалежно від віку, статі, освіти, професії, соціального положення, територіальної та національної приналежності та багатьох інших даних, які характеризують людську особистість, ми постійно шукаємо, передаємо та зберігаємо інформацію, тобто активно займаємося комунікативною діяльністю [8, с. 4]. Як зазначає В. І. Карасик, спілкування людей являє собою багатофункціональну взаємодію, що включає інформаційний обмін, встановлення та підтримання контакту, регулювання особистісних відносин [4, с. 4].

З. Я. Тураєва вказує на те, що текст не тільки відображує дійсність, а й повідомляє про неї. Семантика тексту включає номінативний та комунікативний компоненти. У тексті перетинаються комунікативна, когнітивна (пізнавальна) та емотивна функції [14]. Л. М. Кольцова та О. А. Луніна зазначають, що текст – явище мовного характеру, зважаючи, у першу чергу, на його комунікативні можливості [7].

Науковці досліджують питання поєднання комунікації та тексту, положення особистості в даній області (О. Л. Каменська, В. І. Карасик) та підкреслюють важливість наукових розвідок

у галузі вивчення комунікативних функцій мови у формі дискурсу [3, 4, 5, 6].

Завданням статті є побудова комунікативної моделі дискурсу відповідно до сучасного напрямку спілкування, яке є відправною точкою у нашому дослідженні.

Текст є комунікаційним каналом [13] і, приєднавши до себе таке важливе поняття як дискурс, перетворюється на характеристику сучасної людини-мовця.

Як зазначає А. В. Соколов, комунікаційний канал – це реальна або уявна лінія зв'язку (контакту), по якій повідомлення рухаються від комуніканта до реципієнта. Наявність зв'язку – необхідна умова всякої комунікаційної діяльності, у якій би формі вона не здійснювалася (наслідування, керування, діалог). Комунікаційний канал надає комуніканту й реципієнтові засобу для створення й сприйняття повідомлення, тобто знаки, мови, коди, матеріальні носії повідомлень, технічні пристрої [13].

Комунікаційний знак є соціально визнана єдність значення й ім'я, тобто змісту й вираження. Умова соціального визнання, або конвенціональності, забезпечує зрозумілість знакових імен для реципієнтів. У соціальній смисловій комунікації використовують комунікаційні знаки, створювані спеціально для зберігання й поширення змісту. Знаки-образи поділяються на симптоми (знаки-індекси) – спостережувані явища, що свідчать про наявність інших, безпосередньо не спостережуваних явищ (дим – ознака вогню, підвищена температура – ознака хвороби, народні прикмети й т.д.) і моделі – матеріальні предмети або тексти (записи), що відтворюють зовнішній вигляд або внутрішній пристрій об'єкта з метою його пізнання [13].

Мовні знаки так само як і зовнішній світ, постійно співвідносяться із Людиною за допомогою об'єктів довколишнього світу, образів даних об'єктів та вербальних одиниць, що описують їх. Важливо, коли у процесі інтерпретації застосовуються як вербальні, так і невербальні знаки для лінгвістичного читання, оскільки інтерпретація – це робота мислення, яка полягає у розшифровці змісту. Таким чином, для того, щоб зрозуміти, треба користуватися різними знаковими системами. Як зазначають вчені-лінгвісти, будь-яка думка є знаком, зміст якого можна розшифрувати за допомогою інших думок-знаків [9].

А. В. Соколов стверджує, що кожний знак – це згорнутий текст, прихований у його значенні, а кожний текст – елемент дискурсу, що постійно ведеться в суспільстві й між суспільствами, включаючи минулі покоління. Вимальовується семіотичний континуум – послідовність знаків, символів, текстів, документних потоків, дискурсів. А. В. Соколов пропонує критерій розмежування понять “текст” і “знак”. Знак – кодове вираження, що має тільки поверхневий зміст (значення). Наприклад, таким знаком є узятє поза контекстом слово з його словниковим тлумаченням. Текст є окремий знак або (як правило) упорядкована безліч знаків, об'єднаних єдністю задуму комуніканту й у силу

цього має глибинний зміст. Саме відсутність глибинного змісту відрізняє текст і знак [13].

Розпізнання текстових “знаків” означає розпізнання складових текстового коду, який є сукупністю таких знаків і який вміщує “приховані” властивості мовних рівнів тексту.

Не можна оминати й питання проблеми змісту взагалі. Як підкреслює А. В. Соколов, проблема змісту – бурхливий епіцентр багатомовних суперечок ідеалістів і матеріалістів, оскільки “зміст” – псевдонім філософської категорії “ідеальне”. У доцільній, а не хаотичній соціальній комунікації комуніканти й реципієнти усвідомлено переслідують три мети:

- 1) пізнавальну – поширення (комуніканти) або придбання (реципієнти) нових знань або вмінь;
- 2) спонукальну – стимулювання інших людей до яких-небудь дій або одержання потрібних стимулів;
- 3) експресивну – вираження або знаходження певних переживань, емоцій.

Втілені змісти потрібно вміти витягти, розкодувати і осмислити, що, очевидно, складніше читання тексту рідною мовою. Однак і в останньому випадку адекватне розуміння є проблематичним. Проблему розуміння збільшує ще й той факт, що воно завжди супроводжується “приписуванням змісту” з боку реципієнта. Виходить ситуація “суперрозуміння”, що О. О. Потєбня описав так: “Той, хто слухає може набагато краще мовця розуміти те, що приховано за словом (...)”[13].

Як зазначає О. Г. Баталов, орієнтація на розуміння тексту адресатом слугує як зворотній зв’язок для його творця. Підпорядкований задуму автора, текст являє собою структуру або ієрархію комунікативних програм. Набір системно організованих фокусів у структурі тексту (опорних елементів, вербальних “ключів” або сигналів інтерсуб’єктної адресованості) репрезентує прагматичну установку автора та пов’язаний з нею визначений інваріант змісту та сприяє моделюванню на когнітивному рівні речень, інференцій, інтерпретативних стратегій та схем відносно сприйнятого тексту, здійснюючи корекцію інтерпретації текстового цілого його реципієнтом. При сприйманні тексту і його вербальних “ключів” реципієнт виконує рух по мережі різноманітних з’єднаних ментальних просторів. При концептуальній інтеграції під час сприйняття тексту генеруються інференції, які не властиві початковим просторам, а також викликаються оцінки та емоції, пов’язані із загальною аксіологічною стратегією або когерентністю в тексті [1].

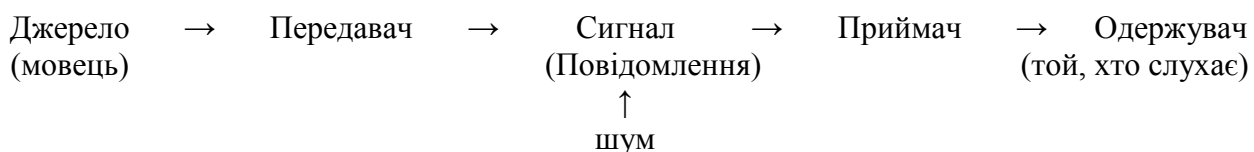
Комунікативна функція в тексті – інтерпретаційна. Важливо не тільки знати мову, а й розуміти її, важливо не тільки вміти читати, але й вміти прочитати. Бо, як вказує В. А. Кухаренко, існування людства неможливе поза комунікативною діяльністю.

Незалежно від віку, статі, освіти, професії, соціального положення, територіальної та національної приналежності та багатьох інших даних, які характеризують людську особистість, ми постійно шукаємо, передаємо та зберігаємо інформацію, тобто активно займаємося комунікативною діяльністю [8, с. 4].

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами спільної діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини. З визначення спілкування випливає, що це складний процес, в який входять три складові: комунікативна сторона спілкування (обмін інформацією між людьми); інтерактивна сторона (організація взаємодії між індивідами); перцептивна сторона (процес сприйняття одне одного партнерами по спілкуванню і встановлення взаєморозуміння) [2].

За М. А. Андросовою, будь-яке дослідження мови і спілкування спирається на ту чи іншу модель комунікації. Виділяють три базових моделі:

1. *Інформаційно-кодова модель комунікації*. В її основі лежить кібернетична схема К. Шеннона і У. Вівера:



Ця загальна математична модель комунікації була спроектована на мовне спілкування. Мета комунікації – загальна думка, повідомлення (shared message). Той, хто говорить і той, хто слухає володіють деяким кодованим пристроєм, що перетворює інформацію.

2. *Інференційна модель комунікації* (Г. П. Грайс) побудована на ідеї виводимості знань. Той, хто говорить, бажає висловити свої наміри тому, хто слухає, щоб він зміг розпізнати ці наміри (спираючись не тільки на код, а й на правила поведінки – Принципи Кооперації) і діяти відповідно до них (реагувати на них). Комунікація можлива при наявності будь-якого способу розпізнати інтенції. Код трактується як набір конвенцій, загальних для мовця і слухача, які виводять повідомлення зі знання конвенцій, сигналу і контексту. Ця модель більш адекватна: одне і те ж висловлювання може мати різні інтенції (іллокутивні цілі).

3. *Інтераційна модель комунікації*. Її головний принцип – взаємодія, що знаходиться в соціально-культурних умовах ситуації. Суть комунікації полягає в демонстрації смислів (не завжди свідомо і навмисно). Людина завжди якось веде себе (тобто будь-яка поведінка комунікативно-важлива) – це поведінка передає смисли. Мова,

мовчання, міміка, жести – все має ситуативні смисли. Не мовний код, а комунікативно-обумовлена соціальна практика пояснює природу трансформації смислів у спілкуванні. Частина комунікативної роботи завжди спрямована на досягнення і підтримку інтерсуб'єктивності (переживання спільності інтересів) в кожному новому акті спілкування. Центр уваги в цій моделі зміщується на слухача – він повинен інтерпретувати висловлювання, налаштовуватися на хвилю іншого.

4. *Модель комунікативного акту Романа Якобсона.* Р. О. Якобсон пропонує розрізняти шість компонентів в комунікативному акті:

а) адресант (addresser) надсилає повідомлення адресату (addressee). Щоб повідомлення могло виконувати свої функції, необхідні:

б) контекст (context), про який йде мова (в іншій, не цілком однозначній термінології, референт); контекст повинен сприйматися адресатом, і або бути вербальним, або допускати вербалізацію;

в) код (code), повністю або хоча б частково загальний для адресанта і адресата (або, іншими словами, для того хто кодує і декодує);

д) і, нарешті, контакт (contact) – фізичний канал і психологічний зв'язок між адресантом та адресатом, що зумовлюють можливість встановити і підтримувати комунікацію [10, с. 19–20].

В результаті аналізу вищезазначених моделей комунікації було створено власну комунікативну модель дискурсу із певним базовим семантико-когнітивним значенням та наступними підвалинами:

I. Адресант (той, хто говорить)



Повідомлення = інтенція + код + соціально-культурні умови ситуації

II. Адресат (той, хто слухає та сприймає)

III. Сам акт спілкування, комунікативна ситуація, дискурсивний випадок (текст) = інтерсуб'єктивність (переживання спільності інтересів, психологічний зв'язок між адресатом та адресантом) + ментальний контекст (інформаційний простір учасників комунікативної ситуації).

Із вищезазначеного впливають наступні семіотичні коди, семантико-когнітивне значення яких буде зумовлювати подальше дослідження:

1. Код діалогу = антропоцентрична парадигма + комунікативна направленість дискурсу;

2. Код будування взаємин, що дуже схоже, наприклад, на закоханість – із Людиною (реципієнтом) спочатку хочуть заговорити (Текст привертає увагу Людини), починають розмовляти (читання Тексту), потім двох учасників спілкування починає об'єднувати певний інформативний простір (Текст), далі за допомогою реалізації категорії зв'язності відбувається досягнення перлокутивного ефекту, розуміння, або Читач перестає сприймати поданий до уваги дискурс і шукає для сприйняття вже інші тексти.

Схематичне зображення інтерпретації комунікативної моделі подане у схемі 1. Схема змальовує етапи комунікативної моделі творення дискурсу на основі кодів антропоцентричної направленості: коду діалогу та коду будування взаємин, що починається із говоріння автором (передачі інформації, введення кодових засобів (знаків)), як наслідок – пробудження сприйняття реципієнтом. Далі йде розпізнавання слів та смислів в ситуативному смисловому полі – початок сприйняття, і в результаті відбувається реакція, яка полягає у декодуванні – зародження реального зв'язку між автором та отримувачем інформації. Такий процес за етапами формування подібний виникненню емоційного зв'язку, майже закоханості, між адресатом та адресантом – між Читачем та Текстом, Автором та Читачем.



Схема 1. Комунікативна модель дискурс-тексту

Схема 2 покликана змалювати текстуалізацію навколишнього простору та показати взаємодію між Текстом, Автором та Читачем.

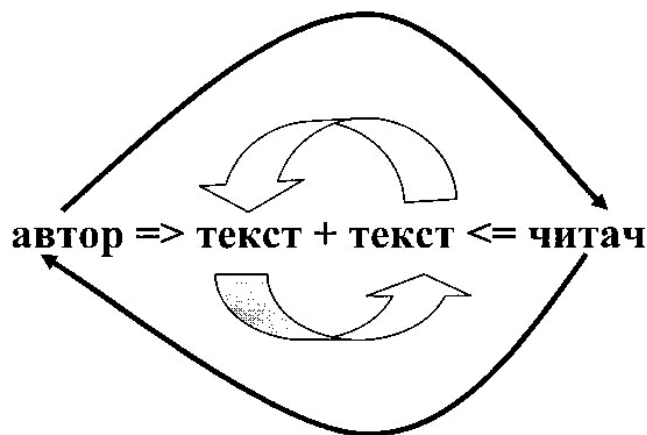


Схема 2. *Модель взаємодії Тексту, Автора та Читача*

Подана до уваги комунікативна модель відношень між автором дискурсу та отримувачем інформації відповідає сучасному насиченому інформаційному просторові із підвищеною емоційністю, бажанням Людини заявити про себе та не загубити власне Я.

Текст-дискурс – настільки сильна матерія, що здатна створити свої взаємовідношення між адресатом та адресантом, міцний зв'язок, який зумовлює появу певних емоцій, почуттів і в чомусь нагадує своєрідну закоханість між реципієнтом та текстом-дискурсом, а, отже, між реципієнтом та автором.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Баталов О. Г.* Когнитивно-функціональний аспект окказионального словообразования в художественном тексте [Электронный ресурс] : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / О. Г. Баталов . — М. : РГБ, 2005. — Режим доступа : www.lib.ua-ru.net/diss/cont/91981.html.
2. *Володина Л. В.* Деловое общение и основы теории коммуникации : [учеб.-метод. пособ.] / Л. В. Володина, О. К. Карпухина. — СПб., 2002. — 56 с.
3. *Каменская О. Л.* Текст и коммуникация : [учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / О. Л. Каменская. — М. : Высш. шк., 1990. — 152 с.
4. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М. : Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. — 495 с.
5. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.

6. *Карасик В. И.* О категориях лингвокультурологии / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности: [сб. науч. тр.]. — Волгоград : Перемена, 2001. — С. 3–16.

7. *Кольцова Л. М.* Художественный текст в современной лингвистической парадигме : [учеб.-метод. пособ. для вузов] [Электронный ресурс] / Л. М. Кольцова, О. А. Лунина. — Воронеж, 2007. — 51 с. — Режим доступа : window.edu.ru/window_catalog/pdf.

8. *Кухаренко В. А.* Интерпретация текста : [учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2130 „Иностр. яз.”] / В. А. Кухаренко. — [2-е изд., перераб.]. — М. : Просвещение, 1988. — 192 с.

9. *Лучинская Е.* Постмодернистский дискурс как объект семиотического анализа / Е. Лучинская // Культура. — 2002. — № 2 (80). — Режим доступа : roman.by/r-4006.html.

10. *Методические указания к лекционным и семинарским занятиям по дискурсу для студентов специальности «Теоретическая и прикладная лингвистика»* / [сост. М. А. Андросова]. — Ульяновск : УлГТУ, 2008. — 77 с.

11. *Назарук Ю. А.* Категория связности в аспекте внутритекстовой повторной номинации / Ю. А. Назарук // Вестник Самарского государственного университета. — Самарский государственный университет. — 2006. — № 10–2. — С. 197–203.

12. *Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ* (Серия „Дискурсология”). — Екатеринбург : Издательский Дом „Дискурс-Пи”, 2006. — 177 с.

13. *Соколов А. В.* Общая теория социальной коммуникации : [учеб. пособ.] [Электронный ресурс] / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с. — Режим доступа : lib.socio.msu.ru/.../library.

14. *Тураева З. Я.* Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) : [учеб. Пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2103 „Иностр. яз.”] / З. Я. Тураева. — М. : Просвещение, 1986. — 127 с.

Надійшла до редакції 12.09.12

© 2012 О. С. Найдюнова
(м. Донецьк)

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЗМІСТОВОГО ВУЗЛУ «ПОМІЧНИКИ БОГА» ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ РЕЛІГІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

**НАЙДЮНОВА О. С. ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЗМІСТОВОГО ВУЗЛУ «ПОМІЧНИКИ БОГА»
ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ РЕЛІГІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

У статті досліджено структурні та семантичні характеристики лексем, що вербалізують змістовий вузол «Помічники Бога» концепту РЕЛІГІЯ, зроблено узагальнення щодо особливостей етимології та розвитку семантики аналізованих лексем. Визначено основні семантичні кластери змістового вузлу та їхні концептуальні ознаки, з'ясовано спільні та відмінні риси об'єктивації змістового вузлу в порівнюваних мовах.

**НАЙДЕНОВА Е. С. ОБЪЕКТИВАЦИЯ СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО УЗЛА «ПОМОЩНИКИ БОГА»
ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА РЕЛИГИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ**

В статье представлены результаты анализа структурных и семантических характеристик лексем, вербализующих содержательный узел «Помощники Бога» концепта РЕЛИГИЯ, сделаны обобщения относительно особенностей этимологии и развития семантики анализируемых лексем. Определены основные семантические кластеры содержательного узла и их концептуальные признаки, выявлены общие и отличительные черты объективации содержательного узла в исследуемых языках.

**NAIDYONOVA O. S. THE CONCEPTUAL UNIT 'CHRISTIAN BELIEFS AND DOCTRINES'
OF THE CONCEPT 'RELIGION': PECULIARITIES OF VERBALIZATION IN ENGLISH AND
UKRAINIAN**

The paper focuses on lexico-semantic and structural peculiarities of the lexical means representing the linguistic cultural concept RELIGION, namely its unit "God's assistants" in English and Ukrainian. In the course of the research the following clusters reflecting the content of the conceptual unit have been singled out: "prophets, apostles, saints", "angels", "Mary". The basic etymological characteristics of the lexemes under study have been described and the main cognitive features of the conceptual unit have been pointed out. The convergent and divergent features of verbalization of the conceptual unit "God's assistants" have been determined, the ways of borrowing, usage notes in the dictionary entries being among the most specific.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, концептуальна сфера, змістовий вузол, семантичний кластер, концептуальна ознака.

1. Вступні зауваження

Дослідження здійснено в руслі лінгвокультурної концептології – комплексної наукової дисципліни, в рамках якої стає можливим розкриття зв'язків між мовними явищами та людиною як суб'єктом пізнання і культурної діяльності, моделювання змісту концепту та визначення його місця в національній концептосфері [1; 2; 4; 8, 10–13]. В останні роки увагу дослідників все більше привертає вивчення особливостей об'єктивації концептів духовної культури, зокрема тих, що пов'язані з релігією (Бі Цзинь, І. В. Бугаєва, Л. А. Гореликов, О. М. Камчатнов, Н. Б. Мечковська, М. В. Слаутіна, та ін.). Об'єктом лінгвістичних досліджень стають як особливості формування та функціонування церковно-обрядової лексики взагалі (С. В. Бібла, Є. А. Войцева, В. І. Карасик, В. К. Сапіга), так і окремі релігійні концепти як *БОГОРОДИЦЯ*, *СВЯТИЙ*, *АНГЕЛ* [3; 5; 9; 10]. Під час аналізу останніх вивчаються лексичні одиниці на позначення людей або надприродних істот, які виконують волю Бога, діють від імені Бога, служать нібито

посередниками між Ним та людством. Втім, огляд літератури за проблематикою дослідження свідчить про недостатність комплексного вивчення лексики на позначення «помічників Бога» в структурі лінгвокультурного концепту РЕЛІГІЯ у зіставному аспекті, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті полягає у вивченні особливостей структури, семантики та етимології лексичних одиниць (далі ЛО), які вербалізують змістовий вузол «Помічники Бога» лінгвокультурного концепту РЕЛІГІЯ в англійській та українській мовах. Це дозволить виявити спільні та національно-специфічні ознаки концепту в картинах світу порівнюваних мовних спільнот.

Матеріал дослідження складають 171 лексична одиниця, дібрана методом суцільної вибірки з тлумачних словників англійської та української мови [14, 16], з них 104 ЛО англійської мови та 67 ЛО української мови. Наприклад, англ. *Seraph*^{1,2} ‘серафим’, *cherub*^{+l,+b,+c,2} ‘херувим’, *Maid*² ‘діва Марія’; укр. *Богородиця*, *херувим*¹, *апостол*¹.

2. Основні результати дослідження

2.1. Концептуальна сфера ДУХОВНИЙ СВІТ, яка є однією із складових поняттєвого шару ЛКК РЕЛІГІЯ, відзначається найвищим рівнем абстракції у порівнянні з концептуальними сферами ЛЮДИНА та МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ [7]. В обох порівнюваних мовах концептуальна сфера ДУХОВНИЙ СВІТ реалізована шістьма змістовими вузлами: «**Верховна істота**»; «**Християнські переконання, віровчення**»; «**Помічники Бога**»; «**Противники Бога**»; «**Християнські догмати**» «**Місце мешкання**». Змістовий вузол «**Помічники Бога**», в свою чергу, вербалізований лексемами на позначення надприродних істот або людей, які формують певну небесну ієрархію та постають об'єктом поклоніння в християнстві. Зазначений вузол об'єктивований трьома семантичними кластерами: «*Пророки, апостоли, святі*», «*Ангели*», «*Матір Божя*».

2.1. Семантичний кластер «*Пророки, апостоли, святі*» є найбільш номінативно щільним в обох мовах (англ. 62 ЛО: 68 ЛСВ; укр. 37 ЛО: 41 ЛСВ). Можливо цей, факт пояснюється тим, що розповсюдження християнської релігії відбувалося саме завдяки найбільш завзятим прихильникам віри, які шанувалися народом, а згодом були канонізовані. «Церковна канонізація, акт, звернений до земної Церкви, керується релігійно-педагогічними, іноді національно-політичними мотивами» [5].

Спільними для порівнюваних мов є семантичні характеристики ЛО, які вербалізують кластер «*Пророки, апостоли, святі*», а саме в обох мовах можна виокремити угруповання лексем на позначення: 1) пророків – людей, спроможних чути голос Бога,

говорити з ним та переказувати його слова іншим, 2) апостолів – учнів, послідовників Ісуса Христа, які оголошують Євангеліє, 3) мучеників, 4) святих – у християнстві (за виключенням деяких протестантських конфесій) благочестиві і добродішні люди, канонізовані церквою, які після смерті перебувають на небі та моляться перед Богом за все людство. Найдавніший сонм святих у християнстві – мученики, страдники, які здійснили мученицький подвиг в єдності з Церквою, цілком віддавшись в руки усерятівного промислу Божого. Порівн., 1) англ. *prophet, prophesy*; укр. *пророк, пророкувати*, 2) англ. *apostle, disciple*; укр. *апостол¹, апостольський*, 3) англ. *saint, patron, martyr*; укр. *угодник, мученик², страдник²*. Висока номінативна щільність кластеру в обох мовах досягається за рахунок розвинутих дериваційних рядів і значної кількості афіксальних похідних від основ *prophet, martyr, apostle* в англійській мові та *пророк, страдник, мученик, страстотерпець* – в українській.

На відміну від української, в англійській мові кластер **«Пророки, апостоли, святи»** вербалізований також власними іменами на позначення святих (14 ЛО). Серед них: *George* ‘св. Георгій’, *Rock apostle – St. Peter* ‘апостол скелі – Св. Петро’). Міжмовні відмінності спостерігаються в особливостях розвитку семантики. Так, переважна кількість лексем англійської мови (32 ЛО), що реалізують кластер **«Пророки, апостоли, святи»**, характеризується полісемантичністю, наявні 13 моносемантів здебільшого спостерігаються серед власних імен. В українській мові домінують моносеманти (22 ЛО), похідні розвиваються від релігійних значень ЛО *пророк* та її дериватів, в решті полісемантів релігійне значення не є первинним.

Стосовно особливостей представлення лексем кластеру в словнику, слід зауважити, що в англійській мові лише лексеми *martyr* і *matron^{1b}* мають позначки *eccl.*, в той час як в українській шість лексем позначені як релігійні. Наприклад, *пророчий² рел.*, *угодник² церк.* Специфічність лексем кластеру в порівнюваних мовах спостерігаються на рівні етимології лексем: на відміну від англійської мови, де більшість лексем є запозиченнями з інших мов, в українській мові 95% лексем прийшли з праслов’янської або старослов’янської мов, дві ЛО або 5% (*апостол, апостольський*) запозичені через старослов’янську з грецької. В той час як для лексем англійської мови головним джерелом запозичень (27 ЛО: *apostolate*) слугувала грецька мова, 15 лексем були запозичені з латинської через французьку (*patron*), 17 ЛО безпосередньо з латині (*disciple*).

Спільною для обох мов є частиномовна характеристика кластеру з домінуванням похідних іменників (англ. 43 ЛО: 70%, укр. 20 ЛО: 54%). Цікаво, що саме найбільша кількість словотворчих афіксів зафіксована у лексем, які об’єктивують кластер **«Пророки,**

апостоли, святі». Серед найбільш продуктивних в обох мовах – суфікси із значенням колективності, абстрактності, узагальненої ознаки, діяча, загального значення опредмеченої дії. Порівн. англ. *-dom, -ship, -hood, -ation, -ist, -er, -ism, -ness*; укр. *-ництв-о, -ств-о, -ник, -ниц-я, -ність, -енн-я, -уванн-я*. Наприклад, англ. *sainthood, martyrdom, discipleship, patronizer*; укр. *пропрокування, угодниця, мучеництво*. В обох мовах ЛО на позначення святих мають деривати на позначення особи жіночої статі. Порівн. англ. *saintless, patroness*; укр. *свята, угодниця*. Кількісно меншою в обох мовах є група прикметників, утворених суфіксальним способом за допомогою продуктивних суфіксів, серед яких *-al, -ic, -like* в англійській мові та *-цьк, -ник, -ничий, -ний* – в українській. Наприклад, англ. *apostolic, saintlike; matronal*, укр. *угодницький, страсотерпний*. Ще однією спільною характеристикою лексем кластеру є наявність дієслів і прислівників, утворених за допомогою продуктивних суфіксів *-ize, -ly* в англійській мові та *-ува, -е* – в українській. Наприклад, англ. *patronize, prophetically*; укр. *присвячуватися, пророче*.

2.2. Наступним за кількістю лексем, що його репрезентують, постає семантичний кластер «*Ангели*». Семантика лексем, що його об'єктивують (англ. 29 ЛО: 32 ЛСВ; укр. 20 ЛО: 20 ЛСВ), пов'язана з найменуванням безтілесних, духовних істот, створених Богом, як посередників між Ним та людьми. Лексеми англ. *angel* і укр. *ангел* запозичені з грецької, де з'явилися як переклад єврейського слова із значенням «вісник». Згідно з текстами Святого Письма ангели часто виконували цю функцію, вони можуть з'являтися у вигляді людей з крилами та ореолом світла навколо голови або у вигляді стихій, як то полум'я або вітру. Основою для створення церковного вчення про ангелів слугувала книга Діонісія Ареопагіта (V в.) «Про небесну ієрархію». В ній описані дев'ять ангельських чинів, які розподілені на три тріади, кожна з яких характеризується певними рисами.

Аналіз особливостей лексем, які вербалізують семантичний кластер «*Ангели*», дозволяє зробити висновок, що вони здебільшого співпадають в порівнюваних мовах. Так, обох мовах лексеми зазначеного кластеру характеризуються полісемантичністю та з трьох груп ангелів вербалізовані ангели першої та третьої тріади: серафими, херувими, архангели, ангели. Порівн. англ. *seraphic*^{1,2,3}; *seraph*^{1,2}; укр. *серафим, серафимський*. Серафими – шестикрилі ангели найвищого ступеню в ієрархії чинів, вони служать Богу та піклуються про його престол. Серафими виражають свою любов до Бога постійним співом хвалебних псалмів. Це ангели любові, світла та вогню, так звані «Вогненні», вони палають любов'ю до Бога та спонукають до неї інших. В англійську мову лексема *seraph* прийшла з єврейської мови, де мала значення «той, що палає, вогненний», «змій, що літає», в українську ЛО *серафим* потрапила із слов'янської через посередництво грецької.

Херувими – ще один ангельський чин першої тріади, вербалізований в порівнюваних мовах. Порівн. англ. *cherub*², *cherubic*; укр. *херувим*, *херувимчик*. Херувими – ангели з чотирма (іноді шістьома) крилами, чотирма обличчями, та багатьма очами, їхнє ім'я має значення виявлення премудрості, освічення. Цей хор ангелів має силу знати та споглядати за Господом і спроможність розуміти та передавати іншим божественне знання. Запозичення лексем на позначення херувимів в порівнювані мови відбувалося так само, як і ЛО англ. *seraphim*; укр. *серафим*. Стосовно форми множини ЛО *серафим*, *херувим* в українській мові, слід зауважити, що запозичена форма слова «*крувим*» або «*херувим*» в єврейському вже була у множині, проте в українській закріпилася як форма однини.

Два типи ангелів третьої тріади, вербалізовані в порівнюваних мовах, – архангели та ангели. Порівн. англ. *archangel*, *angel*; укр. *архангел*, *ангел*. Зазначені лексеми були запозичені в порівнювані мови з грецької, де мали значення «ангелоначальники», «старші ангели». Термін «Архангели» з'являється ще в грекомовній іудейській літературі дохристиянського періоду і зустрічається в старо- та новозавітних текстах. Згідно з релігійною традицією, існує сім архангелів на чолі з Михаїлом-архистратигом (від грецької «верховний воєначальник») – командувач численним воїнством ангелів та людей у вселенській битві з силами зла. Зброєю Михаїла слугує полум'яний меч.

З точки зору частиномовних характеристик, спільним є домінування іменників в обох мовах. На відміну від української в англійській більша кількість похідних прикметників та наявні два прислівника. Дослідження структурних особливостей лексем кластеру «**Ангел**» свідчить, що вони співпадають, а саме в обох мовах однакова кількість непохідних та похідних іменників (п'ять та сім відповідно у кожній з порівнюваних мов). Похідні іменники англійської мови утворені переважно суфіксальним засобом, за допомогою суфіксів *-er*, *-ness*, *-ship*, *-hood*, *-ology*, та ін., а також демінутиву *-et*. Наприклад, *archangelship*, *angelet*, *watcher*. Також зафіксовано випадок регресивної або зворотної деривації – англ. *seraph* від *seraphim*. В українській мові всі похідні іменники сформовані за допомогою суфіксів-демінутивів *-очок*, *-к-о*, *-очк-о*, *-чик*, що підкреслює позитивну оцінку до образу ангелу, надає лексемам пестливої забарвленості, наприклад: *ангелятко*, *ангелочок*. Цікаво, що в результаті метафоричного переносу англ. *angelet*, *cherub*, укр. *херувимчик*, *ангел* та їхні деривати набувають значення «красива, невинна дитина». Як в англійській, так і в українській мовах прикметники утворилися від твірних основ іменників за допомогою продуктивних суфіксів (англ. *-al*, *-ic*, *-ical*; укр. *-ськ*, *-н*). Найбільш плідною мотивуючою основою для формування дериватів в обох мовах слугувала лексема *ангел* (англ. *angel*).

2.3. Семантичний кластер «*Матір Божя*» є найменш щільно вербалізованим в обох мовах. Серед 13 лексем, що вербалізують семантичний кластер «*Матір Божя*» в англійській мові, шість ЛО є полісемантами. На відміну від англійської мови, в українській – дев'ять з десяти лексем кластеру – моносеманти. Аналіз особливостей семантики лексем цього кластеру є невідривним від розглядання їх етимологічних особливостей. Отже, на відміну від української мови, де більшість ЛО мають слов'янське коріння, в англійській мові десять лексем були запозичені з латинської мови, лексеми *Maid, Madonna* мають відповідно германське та італійське походження. Лексема грецької мови *qeotoũkos*, визначена грецькими апостолами на позначення Матері Божої, слугувала джерелом походження для англійської ЛО *Theotokos* та української – *Богородиця* – що є дослівним перекладом з грецької. На принципову важливість для християн сакрального грецького іменування було звернено особливу увагу ще у V столітті на III Вселенському соборі, коли під час боротьби з ересю Несторія був оголошений догмат про Пресвяту Богородицю, всупереч спробам називати діву Марію Христородицею, що вказувало б лише на її земну, плотську природу. Втім, якщо в українській мові ЛО *Богородиця* є широковживаним, в сучасній англійській мові вживаними є чотири ЛО, що походять з латині, дві з цих одиниць *virgin* та *madonna*. Зазначені лексеми характеризуються похідними значеннями *virgin*⁴ та *madonna*^{2b}, пов'язаними з зображенням діви Марії в образотворчому мистецтві. Відповідна до вищезгаданої ЛО *madonna*, лексема української мови *мадонна* теж вживається на позначення матері Божої. Проте ЛО *мадонна*, запозичена з італійської мови, позначає Богоматір у католиків та характеризується тотожністю розвитку значення у порівнянні з англійською мовою, оскільки похідне значення лексеми *мадонна* пов'язане з зображенням Богородиці та, відповідно, вербалізує змістовий вузол «*Мистецтво*». Згідно з даними тлумачного словника ЛО *діва* не має значень, пов'язаних з кластером «*Матір Божя*», але виступає складником ЛО *Діва Марія* та *Пресвята Діва*, які називають ім'я та підкреслюють святість сутності. В українській мові ЛО *діва* «дівчина» виступає компонентом словосполучень на позначення мати Христа, як то *Діва Марія, Пресвята Діва*.

Аналіз структурних особливостей лексем кластеру свідчить, що в англійській мові він вербалізований переважно непохідними іменниками та словосполученнями з компонентом *virgin* у якості іменника (*the blessed, holy Virgin*) та прикметника (*the Virgin Mother, the Virgin Mary*). Особливою характеристикою вербалізації цього вузлу в українській мові є наявність субстантивованих прикметників (*Пресвята, Пречиста*), а також словосполучень *Пресвята Діва* (*Мати Божя, Божя / Господня / Пречиста Мати*),

де прикметники теж відіграють вагому роль у якості означення (*Цариця небесна*). З точки зору структури прикметників, вони сформовані суфіксальним засобом за допомогою префіксу збільшення *пре-* (*пречистий, пресвятий*). Також в обох мовах зафіксовано випадок конверсії – субстантивація прикметників англ. *virgin*, укр. *пречистий, пресвятий*.

Стосовно лексикографічних позначок ЛО, які об'єктивують кластер «*Матір Божя*», то в англійській мові це вказівки на застарілість, маловживаність, архаїчність лексем (*Madonna, Theotokos, Maid*), в українській мові позначки вказують на деномінацію (*Мадонна у катол.*), сферу використання та актуальність (*пречиста церк., заст.*).

2. Висновки

Семантичні характеристики лексем, які вербалізують змістовий вузол «*Помічники Бога*», дають змогу виокремити в обох мовах три основних семантичних кластери: «*Пророки, апостоли, святі*», «*Ангели*», «*Матір Божя*». Вивчення розвитку семантики ЛО свідчить про процеси меліорації значення. Як правило ЛСВ, похідні від значення «помічники Бога», позначають людину з позитивними рисами характеру, зовнішності та гарною поведінкою. В результаті аналізу словникових дефініцій ЛО, що об'єктивують досліджуваний змістовий вузол, можна зробити висновок про спільність його концептуальних ознак в порівнюваних мовах (див. табл. 1).

Таблиця 1. *Концептуальні ознаки змістового вузлу «Помічники Бога» в англійській та українській мовах*

Семантичний кластер Концептуальні ознаки	<i>Пророки, апостоли, святі</i>		<i>Ангели</i>		<i>Матір Божя</i>	
	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.
Служать Богу	+	+	+	+	+	+
Посередники між Богом та людьми	+	+	+	+	+	+
Заступники	+	+	+	+	+	+
Благочестиві	+	+	+	+	+	+
Мають ореол	+	+	–	–	+	+
Мають стать	+	+	–	–	+	+
Об'єднані у сонми	+	+	+	+	–	–
Канонізовані	+	+	–	–	–	–
Учні, мученики	+	+	–	–	–	–
Являються у різному вигляді	–	–	+	+	–	–
Озброєні	–	–	+	+	–	–
Крилаті	–	–	+	+	–	–
Вогненні	–	–	+	+	–	–

З точки зору частиномовних характеристик, спільним для семантичних кластерів

«Пророки, апостоли, святі», «Ангели» в обох мовах є домінування похідних іменників та прикметників суфіксального способу творення. Серед найбільш продуктивних суфіксів: *-ship, -hood, -er, -ness; -al, -ic, -ical* – в англійській мові, *-ств-о, -ник, -ниц-я; -ськ, -н* – в українській. Для кластеру «*Матір Божя*» характерна наявність словосполучень. На відміну від української, в англійській мові більший відсоток прислівників, в той час як в українській мові зафіксовано більша кількість демінутивів та субстантивованих прикметників. Вища номінативна щільність вузлу в англійській мові пояснюється активними дериваційними процесами, вищим ступенем полісемантичності у порівнянні з українською мовою та вербалізацією певних кластерів власними іменами.

Специфічні риси вербалізації вузлу «*Помічники Бога*» спостерігаються на рівні етимології: в англійській мові основними джерелами запозичень виступають грецька, латинська та давньоєврейська мови [16–17], в українській – праслов'янська, старослов'янська та грецька [15]. Міжмовні відмінності виявляються також під час аналізу лексикографічних особливостей досліджуваних лексем. Взагалі, кількість лексем змістового вузлу «*Помічники Бога*», у лексикографічному тлумаченні яких зафіксовано словникові позначки, є незначною. Між тим якщо в українській мові позначки вказують на сферу використання та деномінацію, в англійській – на актуальність вживання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы / С. Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 2007. — Т. 66. — № 2. — С. 13–22.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы: [монографія] / В. В. Воробьев. — М.: Изд-во РУДН, 1997. — 331 с.
3. Демидова Г. И. Богородичный концепт в «Повести о граде Курске» XVII в. / Г. И. Демидова // Этнолингвокультурология: проблемы и решения. — СПб.: САГА, Наука, 2004. — С. 16–24.
4. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. — 1994. — № 4. — С. 17–32.
5. Донская Т. К. Концепт СВЯТОЙ русском национальном сознании / Т. К. Донская // Этнолингвокультурология: проблемы и решения. — СПб.: САГА, Наука, 2004. — С. 25–30.
6. Карасик В. И. Религиозный дискурс / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. — Вологодград, 1999. — С. 5–19.

7. *Найдьонова О. С.* Семантика та етимологія прототипічної складової лінгвокультурного концепту *РЕЛІГІЯ* в англійській та українській мовах / О. С. Найдьонова // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання* : [наук. журнал]. — Донецьк : ДонНУ, 2009. — Т. 9. — № 3 (18). — С. 88–102.

8. *Приходько А. М.* Языковое картирование / А. М. Приходько // *Нова філологія*. — 2005. — № 2. — С. 94–104.

9. *Савельєва Л. В.* Богородичный концепт в русском мировидении / Л. В. Савельєва // *Етнолінгвокультурологія: проблеми и решения*. — СПб. : САГА, Наука, 2004. — С. 10–16.

10. *Черкасова И. П.* Лингвокультурный концепт «ангел» в пространстве художественного мышления : [монографія] / И. П. Черкасова. — Армавир : Редакционно-издательский центр АГПУ, 2005. — 256 с.

11. *Language and Conceptualisation* / [Ed. by Jan Nuyts]. — Cambridge : Cambridge University Press, 1999. — VIII, 281 p.

12. *Lund N.* Language and Thought / N. Lund. — London; New York : Routledge, 2000. — XI, 142 p.

13. *Wierzbicka A.* Lexicography and Conceptual Analysis / A. Wierzbicka. — London : Karoma Publishers, Inc., 1985. — 368 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

14. *Великий тлумачний словник української мови* / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ярпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.

15. *Етимологічний словник української мови* / [у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук та ін.]. — К. : Наукова думка, 1983–1989.

16. *The Shorter Oxford English Dictionary* / [2 volumes / W. Little, H. W. Fowler, J. Coulson]. — Oxford : Clarendon Press Oxford, 1983.

17. *Skeat W. W.* Concise Dictionary of English Etymology / W. W. Skeat. — Wordsworth Edition Ltd, 1998. — 656 с.

Надійшла до редакції 09.08.12

© 2012 О. Л. Путіліна
(м. Донецьк)

КАТЕГОРІЯ ВІДМІНКА У СВІТЛІ ТРАДИЦІЙНОЇ, УНІВЕРСАЛЬНОЇ, ГЕНЕРАТИВНОЇ ТА ВІДМІНКОВОЇ ГРАМАТИК (ВІД 70-Х РОКІВ ХХ СТ.)

ПУТІЛІНА О. Л. КАТЕГОРІЯ ВІДМІНКА У СВІТЛІ ТРАДИЦІЙНОЇ, УНІВЕРСАЛЬНОЇ, ГЕНЕРАТИВНОЇ ТА ВІДМІНКОВОЇ ГРАМАТИК (ВІД 70-Х РОКІВ ХХ СТ.)

Стаття присвячена визначенню статусу категорії відмінка в межах магістральних напрямів світової лінгвістики ХХ століття, а саме: традиційної (утрадиційненої) й універсальної граматики, а також відмінкової граматики як новосформованого окремого напрямку лінгвістичних досліджень. Охарактеризована суперечлива ситуація щодо визначення приналежності відмінка до певного рівня мови і наявності / відсутності формальних маркерів відмінкових форм. Проаналізовані основні підходи до визначення методу дослідження цієї категорії з урахуванням їхніх переваг і недоліків.

ПУТИЛИНА О. Л. КАТЕГОРИЯ ПАДЕЖА В СВЕТЕ ТРАДИЦИОННОЙ, УНИВЕРСАЛЬНОЙ, ГЕНЕРАТИВНОЙ И ПАДЕЖНОЙ ГРАММАТИК (С 70-Х ГОДОВ ХХ ВЕКА)

В статье определяется статус категории падежа в рамках магистральных направлений мировой лингвистики ХХ века, а именно: традиционной (ставшей традиционной) и универсальной грамматик, а также падежной грамматики как отдельного нового направления лингвистических исследований. Была охарактеризована противоречивая ситуация, сложившаяся в отношении принадлежности падежа тому или иному уровню языка и наличия / отсутствия формальных показателей падежных форм. Проанализированы основные подходы к установлению метода изучения этой категории с учетом их преимуществ и недостатков.

PUTILINA O. L. THE CATEGORY OF CASE IN THE LIGHT OF TRADITIONAL, UNIVERSAL, GENERATIVE AND CASE GRAMMARS (SINCE THE 70^S OF XXTH C.)

The article is devoted to the problems of the case grammar in the light of a general linguistic paradigm, aimed at establishing the sources of the case grammar and tracing the reasons, preconditions, and specific nature of its development and organization as an independent linguistic tendency. In this paper the category of case is defined as the basic category in the concept of case grammar. The research studies the process of developing conceptual principles of the theory of deep cases in American and Ukrainian linguistics as concepts from universal grammar to theories of structuralism, functionalism, so-called traditional linguistics and partly generativistics. In the above-mentioned tendencies, except traditional aspect, the case has been qualified as a deep universal category which can be represented in all languages of the world irrespective of their genetic belonging to a language group or territorial diffusion. Fillmore's theory helped create a new look at the system of cases, their formal / informal manifestations, semantic meanings and structural characteristics on the structural level of the sentence. The investigation of the depth and the surface of the case category, principles and regularities of its surface realization have made it possible to identify peculiarities of the reflection of the semantic meaning by means of any languages, in particular Ukrainian and English. The main principal part in the case theory belongs to grammatical categories of the verb and the noun as the invariant means of the case presentation because the surface form of the case is a morphological form of the noun. The principles of correlation of word-forming, morphological, morphosyntactic and purely syntactic markers of conveying case semantics have been analyzed taking into account a specific character of traditional, universal, generative and case grammars and their methods since 70^s of the XXth century. The effectiveness and the scientific adequacy of a general synthesized linguistic method to analyze the category of case have been proved.

Ключові слова: афікс, валентність, відмінковий фільтр, категорія відмінка, предикат, тета-роль, тип речення, універсальний синтезований метод.

Проблема співвідношення / взаємодії компонентів глибинної структури речення із відповідним набором формально-поверхневих відмінків, а також виявлення домінуючих тенденцій реалізації елементів глибинної структури на поверхневому рівні речення в сучасних українській та англійській мовах, що виступає об'єктом дослідження відмінкової граматики як окремого лінгвістичного напрямку дослідження, останнім часом

набуває особливої актуальності. Але всупереч видиму сучасність і самостійність відмінкова граматики має власну історію і причини свого постання, а центрова категорія – категорія відмінка – досі залишається не проаналізованою в усіх можливих виявах у різних мовах світу, зокрема в українській та англійській, які становлять безпосередній інтерес для нашого дослідження. Удавана простота вивчення категорії відмінка як словозмінної категорії, що презентує себе через систему афіксів, протягом тривалого часу вводила в оману багатьох дослідників своєю «звичністю», «елементарністю» і прив'язкою тільки до слов'янських мов як мов флективного типу, а власне-природа й особливості семантико-синтаксичної побудови конструкцій, в які включені відмінкові форми в тій чи іншій мові, фактично, неможливість їхньої побудови поза відмінками довгий час залишалися за межами сфери зацікавлень науковців, що зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження. Тому **метою** цієї статті є огляд тих тенденцій у світовій лінгвістиці, що впливали на відмінкову граматику під час і після її самооформлення, а безпосереднє **завдання** полягає у з'ясуванні статусу відмінка – основного **об'єкта** нашої розвідки, його природи, семантики й закономірностей реалізації, насамперед, у різноструктурних мовах, не поєданих генетичною приналежністю до однієї мовної групи чи спільним ареалом функціонування.

Зрозуміло, що теорія глибинних відмінків Ч. Філлмора не застосовувалася до діахронічних досліджень, але дехто з лінгвістів (А. Мартіне та ін.), наголошуючи на спорідненості глибинних відмінків і функцій, пропонує застосовувати її і в діяхронії. А. Мартіне вважає, що існує універсальна мовна тенденція збігу енергетичних витрат (coût) та інформації, що виявляється, наприклад, у репрезентації суб'єкта як постійної приналежності висловлення, форми “поза синтаксисом”. Спільним з теорією Ч. Філлмора він вважає той факт, що мови можуть розрізнятися за наявністю або відсутністю функції суб'єкта, оскільки суб'єкти висловлення в тій самій мові можуть виражати різні відношення, тому не слід перетворювати категорію суб'єкта на обов'язкову основу будь-якої мовної структури [22, с. 22–24] (пор. із концепцією Н. Хомського, де схема “суб'єкт – предикат” розглядається як універсальна основа синтаксичної побудови; ці концепції не протиставлені, а лише доповнюють одна одну, тому що в теорії Н. Хомського відображено найглибший рівень, а в концепції А. Мартіне й Ч. Філлмора – ближчий до поверхневої реалізації рівень [9, с. 106]). Можливо, таку роль відіграє й об'єкт, специфіка вияву якого на формально-граматичному рівні речення певної мови, а також питання щодо його наявності в структурі речення будь-якої мови світу й репрезентації тим чи іншим відмінком на глибинному рівні (його універсальність) досі не з'ясовані.

Один з варіантів часткового розв'язання цієї проблеми було запропоновано генеративістами. Йдеться передусім про Теорію відмінка (Case Theory), обґрунтовану

Н. Хомським у “Лекціях про керування та зв’язування”, яка стосується абстрактного (структурного) й морфологічного відмінкового керування [15]. Її виникнення (після Теорії керування та зв’язування й Теорії принципів і параметрів) було зумовлене двома чинниками: теоретичним та емпіричним, оскільки ця теорія стала новим кроком до вирішення проблеми засвоєння мови (зокрема дитиною), а з емпіричного погляду, поява численних досліджень граматики різних мов вимагала модифікації теорії, до цього часу прив’язаної переважно до англійського синтаксису.

Згідно з Теорією відмінка, в реченні будь-якої мови обов’язковою є певна іменна група (NP), що постає репрезентантом глибинного відмінкового значення на формальному рівні (принцип Відмінкового фільтра (Case Filter)) [13, с. 109; 14, с. 126]. Це означало, що NP є неприйнятною, якщо NP не має відмінка: будь-яка іменна група має перебувати у відмінковій позиції (на глибинному й поверхневому рівнях), навіть якщо в певній мові (напр., англійській) клас іменників не має формально репрезентованої афіксами парадигми морфологічної категорії відмінка [19, с. 44; 20, с. 331; 21, с. 279; 23, с. 55].

Якщо говорити про мови з розгалуженою парадигмою відмінкових (у традиційному розумінні) форм, зокрема про українську, то простежується тенденція до послідовного розмежування іменних груп з морфологічними називним (НВ) і знахідним (Зн.в.) відмінками (натомість, наприклад, в англійській відповідні семантичні ролі, наявні на глибинному рівні, виражаються іншими граматичними засобами, що відображають специфіку цієї мови). При цьому Зн.в. (ACC) (відмінок прямого додатка на рівні членів речення й типова реалізація семантичного об’єкта) керований / передбачуваний перехідним дієсловом, а НВ (NOM) співвідноситься не з типом дієслова, а з наявністю особової дієслівної форми (finite verb) в реченні, з його фінітністю, внаслідок чого такі типи, як інфінітивні, безособові й інші різновиди односкладних речень, залишаються поза увагою, тому що дієслово-предикат не поєднується з іменною групою, реалізованою НВ, що є порушенням Відмінкового фільтра [1, с. 45].

Іншими позиціями для відмінкового керування є позиція комплемента іменника (найчастіше – родовий відмінок як аналог Зн.в.), позиція комплемента з прийменником тощо. Остання теза зумовлена тим, що відмінок, за Теорією відмінка Н. Хомського, залежить від особливостей сполучуваності прийменників. Такі висновки робить і Ч. Філлмор, який наполягає на необхідності вибору прийменника, що впливатиме на трансформаційні властивості дієслова, для кожного відмінкового елемента [10, с. 412].

Загалом Теорія відмінка відіграє важливу роль і в Теорії керування та зв’язування, і в Теорії мінімалізму (“Мінімалістська програма лінгвістичної теорії” Н. Хомського, 1993). Завдяки цій теорії маємо можливість пояснити відсутність розгалуженої системи поверхневих (морфологічних) відмінків в українській та англійській мовах, оскільки в

їхній глибинній структурі наявні універсальні відмінки. На думку Дж. Бейліна, майже цілковита відсутність морфологічних відмінків – це лише випадкове поверхнєве явище, за яким приховано абстрактні властивості, притаманні усім мовам [1, с. 45].

На облігаторну природу глибинних відмінків для будь-якої мови світу вказують і Ч. Філлмор, і Н. Хомський, що є свідченням безумовної взаємопов'язаності відмінкової та генеративної граматики. Обидва дослідники підкреслюють необхідність відмінка для кожної іменної групи, стверджуючи, що така вимога є мовною універсалією, яка пояснює не менш важливі синтаксичні явища (зокрема в українській та англійській мовах): переміщення прямого додатка в позицію поверхнєвого підмета (у НВ) в утворенні пасивного стану, за якого поверхнєва форма прямого додатка (Зн.в.) неможлива.

Внаслідок того, що НВ і Зн.в. належать до поверхнєвої структури, відношення між складниками глибинного рівня, у тому числі й глибинними відмінками, потребують уточнення. Ч. Філлмор, Н. Хомський, Дж. Бейлін говорять про те, що на рівні глибинної структури наявний зв'язок між категоріями, а саме: семантичні відношення (або тематичні відношення чи тета-ролі, за Н. Хомським) між дієсловом й іменами – глибинними відмінками.

На відміну від теорії Ч. Філлмора, Н. Хомський вкладає дещо інше значення в ці відношення, зводячи їх до відношень між дієсловом та його актантами (аргументами), а саму теорію як Тета-теорію (Theta-Theory, Θ -Theory) до теорії валентностей (до якої свого часу С. Д. Кацнельсон зараховував і відмінкову граматику Ч. Філлмора [6, с. 111]). За цією теорією, глибинна структура розуміється не стільки як відношення між дієсловами й іменами як виразниками певного відмінка, скільки як рівень, на якому подано валентну структуру дієслова й інших предикатів. Кожна іменна група, що є Агентом дієслова, завжди знаходиться в одній і тій самій позиції зовнішнього аргумента (external argument), а додатки різних видів, що є Темою дієслова, – в позиції внутрішнього аргумента (internal argument) (всередині дієслівної групи). Тому перехідне дієслово містить у своїй актантній структурі два аргументи – внутрішній і зовнішній – у різних позиціях, яким властиве постійне місце в глибинній структурі, що віддзеркалює валентність: у реченнях (1) *Солдати вбили Івана* 'The soldiers killed Ivan' (активний стан) і (2) *Іван був убитий солдатами* 'Ivan was killed by the soldiers' (пасивний стан) іменна група *Іван* є Пацієнсом і займає ту саму позицію в глибинній структурі цих речень, а додаток, щоб не порушити Відмінковий фільтр (Case filter) (один із принципів Розширеної Стандартної синтаксичної теорії – Теорії керування та зв'язування, за яким будь-яка іменна група в реченні перебуває на позиції певного відмінка, навіть якщо в мові морфологічної категорії відмінка не існує, – універсальний відмінок наявний у глибинній синтаксичній структурі речення [8, с. 64]), переміщується в позицію поверхнєвого підмета [1, с. 47; 16, с. 191; 17, с. 618].

Відмінкова граMATика передбачає інше трактування глибинної структури речення, де визначальними є не валентні характеристики дієслова-предиката, а семантичні ролі, або відмінки, що не завжди безпосередньо залежать від валентності присудка на поверхневому рівні, передусім у тих випадках, коли певне глибинне відмінкове значення виражене іменною групою, а спеціалізованим синтаксичним комплексом або підрядною частиною [25; 26].

На матеріалі російської мови Л. Беббі довів, що стандартна Відмінкова теорія (в генеративній граматиці) потребує доопрацювання, тому що неспроможна пояснити всіх фактів таких мов, як слов'янські, з розвинутою системою морфологічних відмінків, і спробував удосконалити її. Якщо стандартна Відмінкова теорія пропонувала поділ відмінків на дві групи: структурні (structural) й інгерентні (inherent), де до структурних належали номінатив (НВ) та акузатив (Зн.в.), що визначалися на рівні поверхневої структури, або s-структури (surface structure), а всі інші, інгерентні, – на рівні d-структури (deep structure) [5, с. 143], то Л. Беббі визнає існування семантичного відмінка (Semantic case), що, на відміну від синтаксичного (Syntactic case), не визначається ні вибором певної лексеми, ні тією синтаксичною конструкцією, до якої він входить. Тому цей тип відмінка безпосередньо впливає на семантичну інтерпретацію речення, може мати обставинне значення або приписуватися іменному аргументу дієслова замість типового для нього відмінка, наприклад, родовий партитивний замість Зн.в. або НВ, коли треба підкреслити ідею кількості: (3) *У лісі грибів буває!* [2, с. 44–45]. Остання заувага видається надзвичайно важливою, оскільки дозволяє в межах системи глибинних відмінків пояснити ті явища, які не передбачені теорією Ч.Філмора, зокрема в українській мові.

На протипагу Н. Хомському, Л. Беббі виділяє з-поміж синтаксичних відмінків лексичний (Lexical), передбачуваний лексичною одиницею: *спекулювати* (чим?) *мовним питанням* (орудний відмінок), і конфігураційний (Configurational) (найчастіше бувають НВ, Зн.в. і родовий), визначуваний синтаксичним контекстом (конфігурацією): *чекати* (чого?) *повернення* (родовий відмінок). Причому ці відмінки, внаслідок своєї передбачуваності, не впливають на семантичну інтерпретацію речення, а конфігураційний відмінок загалом співвідноситься зі структурним відмінком, виділюваним Н. Хомським, інгерентний відмінок у стандартній Відмінковій теорії – як із лексичним, так і з семантичним, за теорією Л. Беббі [12, с. 119–121]. Такий підхід не передбачає чіткого і послідовного розмежування типів відмінків.

На протипагу генеративній граматиці, традиційна граMATика підходить до тлумачення відмінка як семантичного відношення між іменником і рештою речення [18, с. 4] і своє основне завдання вбачає у встановленні та дослідженні конкретних значень певної морфологічної відмінкової форми. Так, О. М. Пешковський визнавав, що

визначити кількість значень однієї і тієї самої форми, розподіливши їх на відтінки й самостійні значення, є важливим і проблематичним завданням сучасної лінгвістики [7].

Якщо в загальнолінгвістичному вченні про дієслово питання про загальні значення граматичних форм було розглянуто лише частково, то питання про значення морфологічних відмінків так само потребує ґрунтовного дослідження. Причиною цього, на думку Р. Якобсона, можливо, є те, що у мовах романо-германського Заходу флективне відмінювання не досить поширене [11, с. 98]. Він зауважує, що “західні лінгвісти при фіксації різноманітних вживань певного відмінка в античних і чужих для них мовах з розвинутою системою відмінювання навряд чи могли залучати для контролю свою власну мовну свідомість” [11, с. 98]. Тому питання про природу такої нібито непотрібної категорії, на переконання О. Єсперсена, Д. Кессіді, як відмінок, у переважній більшості випадків підмінювалося механічним перерахуванням та описом його поодиноких значень. Так, один з підходів до вивчення відмінкових систем полягає в тому, щоб обмежитися морфологічним описом іменників, не накладаючи ніяких обмежень на те, як для відмінкових морфем встановлюються їхні значення або функції. Цей підхід відрізняється від дослідження відмінкових систем, за яких робилися спроби знайти єдине значення для кожного відмінка. Прикладом останнього може бути так званий локалістський погляд на відмінки в індоєвропейських мовах, що йде, вочевидь, від візантійського граматиста Максима Плануда (Maxime Planude), згідно з яким датив є “відмінком спокою”, акузатив – “відмінком руху-наближення”, а генітив – “відмінком руху-віддалення” [4, с. 186]. Однак і сучасні спроби встановити єдині всезагальні значення відмінків позначувані тією самою невизначеністю й відсутністю чіткості розмежування формально-граматичного і семантичного рівнів [10, с. 383].

Дослідженню відмінка як універсального компонента в межах відмінкової граматики передували інші напрями його аналізу, що передбачили вивчення різних відмінкових вживань та розгляд відмінків певної мови як елементів єдиної системи, з одного боку, а з іншого – до їхнього історичного дослідження з різними варіантами тлумачення їхньої сутності. Окремі лінгвісти намагалися з’ясувати первинні значення відмінків якої-небудь однієї мови або всієї мовної сім’ї, інші цікавилися історією розвитку відмінкових афіксів з морфем інших типів (синтаксичних службових слів, певних словотвірних морфем). Були також спроби охарактеризувати відмінкову систему одного типу за допомогою вивчення історії відмінкової системи іншого типу [Там само, с. 388].

У західноєвропейській та американській лінгвістиці на зміну традиційному трактуванню відмінка прийшло структуралістське бачення цієї категорії як універсальної. Так, М. Дойчбайн (доповідь про значення відмінків в індогерманських мовах на міжнародному конгресі лінгвістів у Римі (1933)) за вихідний момент взяв застигле основне

значення без намагання осмислити факти мовного досвіду. Загальне ж значення кожного відмінка, на його думку, зумовлено всією відмінковою системою певної мови й може бути встановлене тільки в результаті дослідження структури цієї системи, а остаточні висновки – тільки в порівняльній типології окремих мовних структур [11, с. 100]. Ще однією причиною цього є те, що відмінок як мовна форма загалом позначає не окремі речі, а єдину річ: він є носієм єдиного абстрактного поняття, з якого можна вивести його конкретні вживання [4, с. 84; 24, с. 161].

Оскільки глибинні відмінки виступають універсальними поняттями, що виражають різні типи суджень, які людина спроможна робити про навколишній світ [10, с. 405], то з'ясування їхньої сутності як компонентів глибинного рівня речення є надзвичайно важливим. Г. Гійом говорить про універсальні структури мови як віддзеркалення історії людського мислення, що ніби зашифрована в цих структурах, які треба розшифрувати, оскільки вони є тим “єдиним документом, який ми маємо для вивчення потенційної історії людського мислення” [3, с. 140].

Отже, поштовхом до активного дослідження категорії відмінка слід вважати постання домінувальної ролі семантики в граматиці, а також розвиток синтаксичної типології мов – визнання центральної ролі синтаксису й універсального характеру синтаксичних принципів побудов граматичних структур. Характерним для сучасної лінгвістики є встановлення сутності категорії відмінка на основі досліджень, виконуваних у чотирьох магістральних напрямках, а саме: відмінковій, універсальній, генеративній і традиційній граматиках, необхідною умовою успішності чого є відмова від єдиного абсолютизованого методу. Відмінкова граматика розглядає відмінок як глибинне семантико-синтаксичне відношення, властиве граматиці будь-якої мови. Натомість традиційна граматика підходить до визначення відмінка через поняття граматичної категорії з урахуванням специфіки щодо певної мови, надаючи відмінку статус словозмінної парадигматичної граматичної категорії, що об'єднує форми слова в межах однієї і тієї самої лексеми. Такий підхід визначає кореляції, тому що повністю заперечує універсальний характер відмінка. Генеративна граматика, заявлена Теорією відмінка (або стандартною Відмінковою теорією), Теорією мінімалізму й Тета-теорією Н. Хомського, а також розширеною Відмінковою теорією Л. Беббі, передбачає подібне до відмінкової граматики Ч. Філлмора розуміння відмінка, але залишає поза увагою статус глибинного відмінка в односкладних реченнях різного типу й подекуди зводить його до валентної позиції при дієслові-предикаті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бейлин Дж.* Краткая история генеративной грамматики / Дж. Бейлин // Современная американская лингвистика : Фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 13–57.
2. *Бэбби Л.* О нестандартных стратегиях приписывания падежа / Л. Бэбби // Вопросы языкознания. — 1994. — № 2. — С. 43–74.
3. *Гийом Г.* Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом ; пер. с фр. // Сборник неизданных текстов, подготовленный под руководством и с предисловием Рока Валена / Общ. ред., послесл. и коммент. Л. М. Скрелиной. — [2-е изд., испр.]. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 224 с.
4. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен. — М. : Изд-во иностр. лит., 1958. — 404 с.
5. *Исакадзе Н. В.* Генеративная грамматика и русистика : проблемы падежа и вида / Н. В. Исакадзе, И. М. Кобозева // Современная американская лингвистика : Фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 142–167.
6. *Кацнельсон С. Д.* Заметки о падежной теории Ч. Филлмора / С. Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. — 1988. — № 1. — С. 110–117.
7. *Пешковский А. М.* Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — [7-е изд.]. — М. : Учпедгиз, 1956. — 511 с.
8. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
9. *Степанов Ю. С.* Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов . — М. : Едиториал УРСС, 2005. — 312 с.
10. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. 10. — С. 369–495.
11. *Якобсон Р.* К общему учению о падеже / Р. Якобсон // Лингвистика XX века : система и структура языка : Хрестоматия. — М. : Изд-во РУДН, 2004. — Ч. II — С. 97–111.
12. *Babby L. H.* Case. Prequalifiers and Discontinous Agreement in Russia / L. Babby // Natural Language and Linguistic Theory. — 1987. — V. 5. — № 1. — P. 91–139.
13. *Cienki A.* Spatial Cognition and the Semantics of Prepositions in English, Polish and Russian / A. Cienki. — München : Sagner, 1989. — 273 p.

14. *Cienki A.* 19th and 20th Century Theories of Case: A Comparison of Localist and Cognitive Approaches / A. Cienki // *Historiographia Linguistica*. — 1995. — Vol. 22. — P. 123–162.
15. *Chomsky N.* Lectures on Government and Binding / N. Chomsky. — Dordrecht : Foris, 1981. — 179 p.
16. *Fauconnier G.* Polarity and the Scale Principle / G. Fauconnier // *Proceedings of the Chicago Linguistic Society*. — Chicago : University of Chicago Press, 1975. — Vol. 11. — P. 188–199.
17. *Franks S.* Parametric Properties of Numeral Phrases in Slavic / S. Franks // *Natural Language and Linguistic Theory*. — 1994. — Vol. 12. — № 4. — P. 599–677.
18. *Fillmore Ch.* The case for case / Ch. Fillmore // *Universals in Linguistic Theory* / Ed. by E. Bach and R. T. Harms. — New York : Holt et al. — Reinhart, 1968. — P. 1–88.
19. *Heim I.* The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases / I. Heim. — Amherst : University of Massachusetts, 1982. — 127 p.
20. *Janda L. A.* The Mapping of Elements of Cognitive Space into Grammatical relations: An Example from Russian Verbal Prefixation / L. A. Janda // *Rudzka-Ostyn B. (ed.). Topics in Cognitive Linguistics*. — Amsterdam : Benjamins, 1988. — P. 327–343.
21. *Kamp H.* A Theory of Truth and Semantic Representation / H. Kamp. — Groenendijk T., Janssen T., Stokhof M. (eds). // *Formal methods in the Study of Language*. — Amsterdam : Mathematical Center, 1981. — P. 227–321.
22. *Martinet A.* Cas ou fonctions? A propos de l'article "The Case for Case" de Ch. J. Fillmore / A. Martinet // *La linguistique*. — 1972. — 8 (1). — P. 5–24.
23. *Mithun M.* Disagreement : The Case of Pronominal Affixes and Nouns / M. Mithun // *Proceedings of the Georgetown University Round Table Conference on Language and Linguistics*. — Washington, D.C., 1986. — P. 50–66.
24. *Sag J.* Syntactic Theory : A Formal Introduction / J. Sag, T. Wason. — Stanford : CSLI, 2000. — 211 p.
25. *Talmy L.* Figure and Ground in Complex Sentences / L. Talmy. — Greenberg et al. (eds). // *Universals of Human Language*. — Stanford : Stanford University Press, 1978. — Vol. 4. — P. 625–649.
26. *Talmy L.* Force Dynamics in Language and Cognition / L. Talmy // *Cognitive Science*. — 1988. — Vol. 12. — P. 49–100.

Надійшла до редакції 31.08.12

© 2012 Д. О. Сокіл
(м. Донецьк)

ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗМІНИ ОЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

СОКІЛ Д. О. ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗМІНИ ОЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено зіставному вивченню дієслів на позначення зміни означеної кількості (ДЗОК) у німецькій та українській мовах. Дані дієслова репрезентують точну кількісну ознаку, яка виражена у семантичній структурі ДЗОК. У статті розглянуто семантичні групи ДЗОК, категоріальні типи мотивуючих основ ДЗОК, виявлено спільні та відмінні риси у семантиці та словотвірній структурі ДЗОК німецької та української мов.

СОКОЛ Д. А. ГЛАГОЛЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ ИЗМЕНЕНИЯ ОПРЕДЕЛЁННОГО КОЛИЧЕСТВА В НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена сопоставительному изучению глаголов со значением изменения определённого количества в немецком и украинском языках. Данные глаголы представляют точный количественный признак, выраженный в их семантической структуре. В статье рассматриваются семантические группы, категориальные типы мотивирующих основ данных глаголов, выявляются общие и различительные черты в семантике и словообразовательной структуре глаголов со значением изменения определённого количества в немецком и украинском языках.

SOKIL D. O. VERBS DENOTING CHANGE OF DEFINITE QUANTITY IN GERMAN AND UKRAINIAN

The article in question is devoted to the comparative analysis of German and Ukrainian verbs with the meaning of change of defined quantity (VCDQ). These verbs present defined quantitative indication, which is expressed in semantic structure of VCDQ. The article deals with the description of semantic groups of VCDQ, categorial type of motivating stem of VCDQ, common and distinctive features in semantics and word building structure of German and Ukrainian VCDQ.

The material for the given article includes the German and Ukrainian verbs with the meaning of change of quantity, received with the help of continuous sampling from the glossaries of literary and colloquial language of German and Ukrainian. The total number of VCDQ is 45 verbs in German and 22 verbs in Ukrainian.

The semantic analysis of the given verbs has been carried out with the help of dictionary definition of VCDQ and motivating relations between motivating stem and derivative stem; it also shows that there are 5 semantic groups of VCDQ in German and Ukrainian: 1) S (subject) enlarges O (object) accordingly to the motivating stem; 2) S enlarges accordingly to the motivating stem and others.

The productivity of semantic groups in question is generally low, but different in German and Ukrainian.

The article in question deals with the analysis of categorial type of motivating stem of VCDQ in the languages compared (adjectives, verbs, substantives, numerals etc.)

Verbal and adjective VCDQ have been registered only in the German language. In the Ukrainian language the majority of VCDQ are derivate from numerals.

Ключові слова: кількість, квантитативність, дієслова на позначення зміни означеної кількості (ДЗОК), семантична структура, засіб словотвору, мотивуюча основа, формула тлумачення.

1. Вступ. Категорія кількості відображає одну з найбільш загальних властивостей буття. Вона є необхідним елементом пізнання дійсності, а число та величина, в яких конкретизується кількісна визначеність навколишнього світу є невід'ємними складниками його практичного освоєння. Крім числа та величини, категорія кількості знаходить своє вираження також в об'ємі, ступені та інтенсивності розвитку тих або інших сторін об'єкта, у темпах перебігу процесів, у просторово-часових властивостях явищ та ін. [6, с. 1]. "Будь яка з форм руху матерії завжди може бути проаналізована та описана з позиції кількості.

Предмет, не відображений у кількісному аспекті, не може вважатися конкретно пізнаним” [16, с. 5–6].

У статті категорія кількості розглядається як “... те у речах та явищах, що підлягає вимірюванню та лічбі. Це одна з основних логічних категорій, що виявляє ту сторону дійсності, яка визначає предмет з боку його вимірюваності” [6, с. 420]. Наявність значення кількості та мовних засобів її реалізації дозволяють розглядати цю категорію як функціонально-семантичну категорію, що відображає в мові ті кількісні відношення, які існують у реальному світі [7, с. 18].

Категорія кількості та засоби її вираження репрезентовані на різних мовних рівнях: лексичному, фразеологічному, словотвірному, синтаксичному. Ця категорія досліджувалась на матеріалі різних мов: англійської, української та російської мов (С. О. Швачко); англійської, німецької, французької, іспанської, української та російської мов (В. В. Акуленко і С. О. Швачко); російської мови (Л. А. Біловольська); на матеріалі німецької мови (М. Г. Сенів).

Актуальність даної роботи зумовлена вивченням дієслів на позначення кількості у різноструктурних мовах, що до сьогодні не були предметом спеціального дослідження категорії квантитативності.

У пропонованій статті розглядаються лише дієслова на позначення зміни означеної кількості (далі ДЗОК) у німецькій та українській мовах. Дані дієслова репрезентують точну кількісну ознаку, яка виражена у семантичній структурі ДЗОК, пор.: (1) нім. *verdoppeln* <auf die doppelte Anzahl, Menge, Größe o. Ä. bringen> ‘подвоювати’ (← *doppeln* ‘подвоювати’); *verachtfachen* <(durch Multiplikation) achtmal so groß machen> ‘збільшувати у вісім разів’ (← *achtfach* ‘восьмикратний, восьмиразовий’); (2) укр. *потроювати* <збільшувати втриє> (← *три*), *роздвоювати* <ділити на дві частини, роз’єднувати надвоє> (← *два*), *почетверяти* <збільшувати в чотири рази> (← *чотири*).

Отже, об’єктом дослідження є дієслова на позначення кількості, а предметом – дієслова на позначення зміни означеної кількості у німецькій та українській мовах.

Метою роботи є виявлення спільних і відмінних рис у ДЗОК у німецькій та українській мовах. Дана мета передбачує вирішення наступних завдань:

- 1) визначити корпус ДЗОК у німецькій та українській мовах;
- 2) описати семантику ДЗОК у зіставлених мовах;
- 3) встановити категоріальний тип мотивуючої основи (МО) ДЗОК;
- 4) виявити спільні та відмінні риси у семантиці ДЗОК порівнюваних мов.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка ДЗОК із тлумачних словників німецької та української літературної та розмовної мов. Загальна кількість дієслів на

позначення зміни означеної кількості складає в німецькій мові 45 одиниць, а в українській мові – 22 одиниці.

2. Семантичні групи ДЗОК

Спираючись на словникове тлумачення ДЗОК та мотиваційні відношення між МО та похідною основою, у роботі проведено семантичну класифікацію досліджуваних дієслів. Виділення семантичних груп ДЗОК здійснювалося на підставі близькості словникових тлумачень похідних дієслів та мотиваційних зв'язків між твірними та похідними основами. Для кожної семантичної групи ДЗОК сформульовано формулу тлумачення (ФТ), яка спирається на лексикографічне тлумачення твірної основи і похідного ДЗОК, але не тотожна йому [2, с. 69]. ФТ відрізняється від словникового опису ДЗОК тим, що вона абстрагується від індивідуальних особливостей ДЗОК і відбиває характер дії деривата узагальнено. Словникові тлумачення аналізованих дієслів зводяться до кількох узагальнених типів, що являють собою стандартизоване вираження і називають певну позамовну ситуацію [3, с. 130–131]. Таким чином, у сфері ДЗОК було виділено 5 семантичних груп. Розглянемо кожну з них.

2.1. Дієслова з ФТ «S (суб'єкт) збільшує O (об'єкт) на стільки, на скільки вказує МО». Дана семантична група охоплює у зіставлюваних мовах найбільшу кількість похідних дієслів, хоча в німецькій мові продуктивність цих дієслів майже в три рази вища ніж в українській мові (нім. – 17 од., укр. – 6 од.). Дієслова з даною семантикою позначають каузацію збільшення об'єкта у стільки разів, у скільки це позначено твірною основою. Набір категорійних типів МО у німецьких та українських ДЗОК мовах суттєво відрізняється. У німецькій мові він є ширшим, ніж в українській мові та охоплює такі частини мови:

1) прикметники (10 од.): (3) нім. *zehnfach* 'десятикратний' → *verzehnfachen* <(durch Multiplikation) zehnmal so groß machen> 'подесятеряти';

2) дієслова (5 од.) (див. (1));

3) іменники (2 од.): (4) нім. *die Quinte* 'квінта' → *quintuplieren* <fünfmal so groß machen> 'збільшувати у п'ять разів'.

На відміну від німецької, в українській мові в якості МО виступають лише числівники: (5) укр. *два* → *подвоювати* <збільшувати вдвічі>, *десять* → *подесятеряти* <збільшувати вдесятеро>.

Більшість досліджуваних дієслів в німецькій мові утворено способом префіксації (див. (1)), а в українській мові – префіксально-суфіксальним способом (див. (2)). Відчислівникові ДЗОК утворюються в українській мові одночасним приєднанням до

твірної основи префікса і суфікса (див. (5)).

Невелику групу у словниковому складі української мови становлять дієслова, мотивовані числівниками та утворені за допомогою суфікса (-j-), -u-: (6) укр. *двоє* → *двоїти* <ділити надвоє, роздвоювати>, *трое* → *троїти* <збільшувати втриє, потроювати>. Похідні суфіксальні дієслова зберігають прозорі співвідношення з твірними основами, їх словотвірне значення можна сформулювати як «S збільшує / зменшує O у стільки разів, на скільки вказує мотивуючий числівник».

В утворенні німецьких суфіксальних ДЗОК беруть участь семантично нейтральні суфікси -en (див. (3)) та -ieren (див. (4)) [19, с. 230]. Додамо, що за словотвірним значенням дані ДЗОК є фактивними, тобто об'єкт отримує якість, що виражена МО [13, с. 142].

Шість ДЗОК досліджуваної семантики утворено в німецькій мові шляхом приєднання до прикметникової та дієслівної МО префікса *ver-* (див. (1), (3)).

2.2. Дієслова з ФТ «S збільшується на стільки, на скільки вказує МО». До даної семантичної групи належать ДЗОК зі складеним словотвірним формантом у німецькій мові (*ver-* + *sich*), а в українській мові ДЗОК із (*з/по-* + *-ся*) (нім. – 6 од., укр. – 5 од.), пор.: (7) нім. *sich verdoppeln* <doppelt so groß werden> 'подвоюватися, збільшуватися вдвічі' (← *doppelt* 'подвійний'), *sich verdreifachen* <dreimal so groß werden> 'потроюватися' (← *dreifach* 'потрійний'); (8) укр. *подвоюватися* <збільшуватися вдвічі> (← два), *здвоюватися* <робитися подвійним> (← два), *почетверяться* <збільшуватися, зростати вчетверо> (← чотири).

Слід зазначити, що наведені ДЗОК могли утворитися іншим способом, тобто лише за допомогою рефлексивного афікса (нім. – *sich*, укр. – *-ся*), пор.: укр. *подвоювати* → *подвоюватися*, аналогічно: нім. *verdoppeln* → *sich verdoppeln* [5, с. 13].

Подібну каузативну опозицію дієслів В.П. Недялков позначає як направлену або дериваційну опозицію, де один із членів опозиції формально утворений від іншого, що виявляється у нього в наявності додаткової дериваційної морфемі [14, с. 20]. Формально позначеним за допомогою антикаузативної морфемі (нім. – *sich*, укр. – *-ся*) є некаузативний за значенням член опозиції. Таким чином, для ДЗОК даної семантичної групи напрямок смислової та формальної деривації є протилежним і деривати мають декаузативне значення [14, с. 40].

ДЗОК німецької мови мають в якості МО прикметники (див. (7)), а в українській мові ДЗОК мотивуються числівниками (див. (8)).

2.3. Дієслова з ФТ «S ділить O на стільки, на скільки вказує МО». До досліджуваної семантичної групи у німецькій мові належать 7 дієслів, в українській мові – 5 дієслів, пор.: (9) укр. *половинити* <ділити надвоє, навпіл; зменшувати на половину>

(← *половина*); (10) нім. *halbieren* <in zwei Hälften, zwei gleiche Teile teilen> ‘ділити навпіл, роздвоювати’ (← *halb* ‘половинний’).

В якості МО в аналізованих ДЗОК української мови виступають іменники (див. (9), (14)) та числівники (див. (13)), а в німецькій мові – також прикметники і словосполучення числівника з іменником: (11) нім. *hälften* <*halbieren*> ‘ділити навпіл, роздвоювати’ (← *die Hälfte* ‘половина’); (12) нім. *zweiteilen* <in zwei Teile teilen> ‘ділити на дві частини’ (← *zwei Teile* ‘дві частини’), *dreiteilen* <in drei Teile teilen> ‘ділити на три частини’ (← *drei Teile* ‘три частини’).

Дієслова аналізованої семантики утворюються в німецькій мові за допомогою суфіксів *-(e)n* (див. (11)), *-ieren* (див. (10)), а також шляхом основоскладання (див. (12)).

На відміну від німецької мови, в українській дієслова даної семантичної групи окрім суфіксації (див. (9)) утворюються комбінованим способом, тобто за допомогою префіксів *роз-*, *пере-* зі значенням розчленування якогось об’єкта, та суфіксів *-u-*/*-(j)-* та суфікса *-юва*: (13) укр. *роздвоювати* <ділити на дві частини, роз’єднувати надвоє> (← *два*), (14) *переполовинити* <ділити надвоє, навпіл> (← *половина*) [10, с. 265].

Дієслова з суфіксом *-u-* / *(j)u* мотивуються іменниковими основами та виражають дію, результат якої названий твірною основою [10, с. 179-180] (див. (14)).

Українське дієслово *переполовинити* характеризується наявністю неединичної мотивації, тобто воно могло утворитися від МО за допомогою префікса *пере-* [16, с. 43].

2.4. Дієслова з ФТ «S ділиться на стільки, на скільки вказує МО». Ця семантична група представлена одним відприкметниковим дієсловом у німецькій мові та трьома відчислівниковими дієсловами в українській мові, пор.: (15) нім. *sich halbieren* <*sich um die Hälfte verringern*> ‘зменшуватися у два рази’ (← *halb* ‘половинний’); (16) укр. *роздвоюватися* <ділитися на дві частини, роз’єднуватися надвоє> (← *два*), *троїтися* <ділитися на три, виявлятися в трьох частинах > (← *три*), *двоїтися* <ділитися надвоє> (← *два*).

З точки зору формального словотвору деякі наведені дієслова можуть розглядатися як похідні, утворені від дієслів із семантикою “S ділить O на стільки, на скільки вказує МО”, до яких на останньому дериваційному кроці додається у німецькій мові рефлексивний афікс *sich*, а в українській мові постфікс *-ся* (нім. *halbieren* → *sich halbieren*, укр. *троїти* → *троїтися*).

2.5. Дієслова з ФТ «S ділить O на дві частини способом, позначеним МО». Дієслова з даною семантикою відзначені лише у німецькій мові та нараховують 12 одиниць, наприклад: (17) нім. *durchbeißen* <in zwei Teile zerbeißen, durch Beißen trennen>

‘прокусувати, прогризати’ (← *beißen* ‘кусати’), *entzweibrechen* <in zwei Stücke brechen> ‘розламувати, розбивати на (дві) частини’ (← *brechen* ‘розбивати’).

В якості МО виступають дієслова зі значенням деструкції (див. (17)), до яких додаються префікси *durch-* та *entzwei-* зі значенням розділення, зруйнування чогось [13, с. 110, 130].

У словниковому тлумаченні ДЗОК досліджуваної семантики з’являється сема з числовим значенням «два» (див. (17)).

Додамо, що префікси *durch-* і *entzwei-* виявляють семантичну близькість до префікса *zer-*, який окрім розділення, руйнування, роздроблення позначає також підсилення при основах дієслів на позначення розділення, руйнування, роздроблення [13, с. 469–470], пор.: (18) нім. *zerbrechen* <entzweibrechen> ‘переломити, розірвати’ (← *brechen* ‘ламати, розбивати’), *zerbeißen* <beißend zerkleinern> ‘розгризати’ (← *beißen* ‘кусати’).

2.6. Залишкова група ДЗОК. Залишкова група охоплює ДЗОК, що не ввійшли до жодної з описаних вище семантичних груп (нім. – 2 од., укр. – 3 од.). Дані дієслова в німецькій та українській мовах мотивуються числівниками та іменниками і виявляють у словниковому тлумаченні сему кількості, пор.: (19) нім. *verzehnten* <bis ins 19. Jahrhundert die Verpflichtung, jährlich ein Zehntel des landwirtschaftlichen Ertrages an den Grundherrn abzuliefern> ‘платити десятину’ (← *Zehntel* ‘десята частина’), *zehnten* <1. Den Zehnten von etw. entrichten; 2. bis ins 19. Jahrhundert die Verpflichtung, jährlich ein Zehntel des landwirtschaftlichen Ertrages an den Grundherrn abzuliefern> ‘страчувати кожного десятого; платити десятину’ (← *Zehntel* ‘десята частина’), (20) укр. *четвертувати* ‘страчувати четвертуванням’ (← *четвертий*), *четвертуватися* ‘запрягати дві пари волів у важкий віз’ (← *четверо*), *троїтися* ‘виявлятися в трьох частинах’ (← *троє*).

3. Висновки

3.1. Семантичний аналіз дієслів зі значенням зміни означеної кількості дозволив встановити п’ять семантичних груп (див. табл. 1).

3.2. Семантичні групи ДЗОК можуть бути об’єднані у два класи: ДЗОК зі значенням каузативної (неавтономної) та некаузативної (автономної) зміни кількості (див. у табл. 1).

3.2.1. Каузативні ДЗОК позначають спричинену зміну означеної кількості у об’єкта та охоплюють три семантичні групи:

- а) S збільшує O на стільки, на скільки вказує МО (див. п. п. 2.1);
- б) S ділить O на стільки, на скільки вказує МО (див. п. п. 2.3);
- в) S ділить O на дві частини способом, позначеним дієслівною МО (див. п. п. 2.5).

3.2.2. До некаузативних ДЗОК, що позначають неспричинену зміну означеної кількості, належать деривати двох семантичних груп із ФТ:

- а) S збільшується на стільки, на скільки вказує МО (див. п. п. 2.2);
 б) S ділиться на стільки, на скільки вказує МО (див. п. п. 2.4).

Продуктивність виявлених семантичних груп ДЗОК у німецькій та українській мовах у цілому низька, хоча її ступінь у кожній мові різний (див. табл. 1).

Таблиця 1. Семантичні групи ДЗОК у німецькій та українській мовах

№	Семантичні групи ДЗОК	Кількість	
		нім.	укр.
1.	S збільшує O на стільки, на скільки вказує МО	17	6
2.	S збільшується на стільки, на скільки вказує МО	6	5
3.	S ділить O на стільки, на скільки вказує МО	7	5
4.	S ділиться на стільки, на скільки вказує МО	1	3
5.	S ділить O на дві частини способом, позначеним МО	12	–
6.	Залишкова група	2	3
Усього:		45	22

3.3. Загальна кількість ДЗОК німецької мови вдвічі перевищує кількість ДЗОК української мови (45 : 22). Даний факт пояснюється трьома чинниками:

- 1) Лише у німецькій мові виявлена семантична група з ФТ «S ділить O на дві частини способом, зазначеним МО» (див. п. п. 2.5);

Таблиця 2. Категорійні типи МО ДЗОК у німецькій та українській мовах

№	Тип МО	Нім.		Укр.	
		кіл-сть	приклад	кіл-сть	приклад
1.	Прикметники	19	<i>halbieren ← halb</i>	–	
2.	Дієслова	17	<i>verdoppeln ← doppeln</i>	–	–
3.	Іменники	5	<i>doppeln ← das Doppel</i>	2	<i>половинити ← половина</i>
4.	Числівник + іменник	3	<i>zweiteilen ← zwei Teile</i>	–	–
5.	Числівники	1	<i>zehnten ← zehn</i>	20	<i>потроювати ← три</i>
Усього		45		22	

- 2) ДЗОК німецької мови відрізняються більш широким набором категорійних типів МО (див. табл. 2):

Лише у німецькій мові зафіксовано відприкметникові (див. (3)), та віддієслівні (див. (1)) ДЗОК, а також похідні, мотивовані словосполученнями «числівник + іменник» (див. (12)).

- В українській мові переважну кількість МО складають числівники (20 од.) (див. (2))

та ін.), два дієслова утворено від іменникових основ (див. (9), (14)).

3) ДЗОК німецької мови відрізняються більш широким набором способів словотворення. Лише на матеріалі німецької мови було виявлено префіксальні дієслова (16 од.), та дієслова, утворені шляхом основоскладання (3 од.).

У обох зіставлюваних мовах було виявлено наступні способи словотворення: суфіксальний (нім. – 14 од., укр. – 5 од.), префіксально-суфіксальний (нім. – 6 од., укр. – 7 од.), утворення ДЗОК за допомогою рефлексивного афікса *sich* у німецькій мові, та постфікса *-ся* в українській (нім. – 7 од., укр. – 10 од.).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акуленко В. В. Категория количества в современных европейских языках / В. В. Акуленко, С. А. Швачко. — К.: Наукова думка, 1990. — 281 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика / Ю. Д. Апресян. — М.: Наука, 1974. — 366 с.
3. Басиров Ш. Р. Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах / Ш. Р. Басиров. — Донецьк: ДонНУ, 2004. — Т. 1. Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження. — 333 с.
4. Беловольская Л. А. Категория недискретного количества и её грамматический статус / Л. А. Беловольская. — Таганрог: ТРТУ, 1999. — 177 с.
5. Генюшене Э. Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов / Э. Генюшене. — Вильнюс: Министерство высшего и среднего специального образования Литовской ССР, 1983. — 168 с.
6. Киклевич А. Притяжение языка / А. Киклевич. — Olsztyn, 2009. — Т. 3. Грамматические категории. Синтаксис. — 460 с.
7. Лашкевич А. И. Именные словосочетания со значением метафорического количества / А. И. Лашкевич. — Минск: Вышэйшая школа, 1985. — 142 с.
8. Лукінова Т. Б. Генезис і еволюція квантитативних імен у слов'янських мовах (порівняльно-історичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Т. Б. Лукінова. — К., 2001. — 35 с.
9. Сенів М. Г. Глаголы количественной семантики в немецком языке / М. Г. Сенів // *Studia Germanica et Romanica: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.* — Донецьк: ДонНУ, 2012. — Т. 9. — № 1 (25). — С. 41–49.
10. *Словотвір сучасної української літературної мови* / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. — К.: Наукова думка, 1979. — 406 с.
11. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. — К.: Наукова думка, 2003. — 283 с.

12. *Спиркин А. Г.* Количество / А. Г. Спиркин // БСЭ. — 3-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1978. — Т. 12. — 624 с.
13. *Степанова М. Д.* Теоретические основы словообразования в немецком языке / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. — М. : Высшая школа, 1984. — 264 с.
14. *Типология каузативных конструкций* / [отв. ред. А. А. Холодович]. — Л. : Наука, 1969. — 311 с.
15. *Улуханов И. С.* Словообразовательная семантика в русском языке / И. С. Улуханов. — М. : Наука, 1977. — 256 с.
16. *Швачко С. А.* Языковые средства выражения количества в украинском, английском, русском языках / С. А. Швачко. — К. : Вища школа, 1981. — 143 с.
17. *Fleischer W.* Wortbildung der deutsche Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995. — 381 S.
18. *Kühnhold I.* Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Das Verb / I. Kühnhold, H. Wellmann — Düsseldorf : Schwann, 1973. — 373 S.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

19. *Словарь словообразовательных элементов немецкого языка* / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др.; под рук. М. Д. Степановой. — М. : Рус. яз., 1979. — 536 с.
20. *Ставицька Л. О.* Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми / Л. О. Ставицька. — К. : Критика, 2008. — 453 с.
21. *Ставицька Л. О.* Український жаргон / Л. О. Ставицька. — К. : Критика, 2005. — 494 с.
22. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* : [250 000 слів і словосполучень] / [авт., кер. преку та голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Перун, 2005. — 1728 с.
23. *Deutsches Universalwörterbuch.* — 5. Auflage. — Mannheim : Dudenverlag, 2003. — 1892 S.
24. *Der große Wörterbuch der deutschen Sprache:* In 10 B. — Mannheim : Dudenverlag, 2002.
25. *Küpper H.* Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / H. Küpper. — Stuttgart : Klett Verlag, 1993. — 959 S.

Надійшла до редакції 04.07.12

© 2012 О. В. Трофімова
(м. Донецьк)

ГРАМАТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

ТРОФИМОВА О. В. ГРАМАТИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглядаються особливості граматичної варіативності фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій у зіставному аспекті на матеріалі різноструктурних англійської та української мов. Уточнюється поняття фразеологічного варіанту. Розмежовуються явища фразеологічної варіативності та синонімії. Описуються основні типи граматичних варіантів фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій: фонетичний, орфографічний, словотворчий, морфологічний, видовий, часовий. У результаті дослідження виявлені універсальні та відмінні ознаки граматичної варіативності досліджуваних одиниць.

ТРОФИМОВА Е. В. ГРАММАТИЧЕСКАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ НЕГАТИВНЫЕ ЭМОЦИИ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье в сопоставительном аспекте на материале разносистемных английского и украинского языков рассматриваются особенности грамматической вариативности фразеологических единиц, обозначающих негативные эмоции. Уточняется понятие фразеологического варианта. Разграничиваются явления фразеологической вариативности и синонимии. Описываются основные типы грамматических вариантов фразеологических единиц, обозначающих негативные эмоции: фонетический, орфографический, словообразовательный, морфологический, видовой, временной. В результате исследования выявлены общие и отличительные черты грамматической вариативности исследуемых единиц.

TROFIMOVA O. V. GRAMMATICAL VARIETY OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING NEGATIVE EMOTIONS IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The paper focuses on the peculiarities of the grammatical variety of the phraseological units denoting negative emotions in the English and Ukrainian languages. The term "phraseological variant" is specified as a lexico-grammatical variant with the identical meaning and semantic unity. The difference is made between phraseological variants and synonyms, based on the criteria of the lexical changes, stylistic difference, identity of the phraseological meaning and etymological image. Phraseological variety discloses the main characteristics of phraseological units: their semantic integrity and discreteness of structure. Grammatical phraseological variants are understood as units which differ from one another by some elements in their formal structure. The main types of grammatical variants are distinguished: phonetic, orthographic, word-building, morphological, aspect, tense. As a result of the research common and different features of the grammatical variety of the phraseological units under study have been revealed which illustrate peculiarities of two different language systems.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічний варіант, компонент, граматична варіативність

1. Вступні зауваження

Однією з найгостріших проблем фразеології є проблема фразеологічної стійкості (усталеності). Вважаючи стійкість специфічною рисою фразеології мови, фахівці відмічають її відносний характер. Порушення стабільності фразеологічних одиниць (далі ФО) проявляється у явищі варіативності – однієї з типових ознак фразеології. Як істотна особливість фразеології поняття варіативності потребує уточнення. Необхідно також надати визначення фразеологічного інваріанту та варіанту, а також з'ясувати критерії їх розмежування. Доцільним також є виявлення типів варіативності, актуальних для ФО, що позначають негативні емоції, та проведення зіставного аналізу у цьому аспекті ФО

англійської та української мов. Вищезазначене зумовлює **актуальність** цього дослідження. **Мета** статті – проаналізувати особливості граматичної варіативності ФО на позначення негативних емоцій в англійській та українській мовах. **Матеріал** дослідження склали 363 ФО в англійській мові та 1144 ФО в українській мові на позначення негативних емоцій, які характеризуються варіативністю компонентного складу, наприклад, англ. *freeze smb's (the) blood* ‘примусити здригнутися’; укр. *доводити / довести до крайнощів (до крайності)* кого ‘викликати в кого-небудь стан надзвичайного збудження, фізичного чи душевного напруження’.

2. Основні результати дослідження

2.1. У сфері фразеології помітна взаємодія двох тенденцій: по-перше, тенденція до стабільності складників та граматичних зв'язків між ними, а по-друге, тенденція до оновлення компонентного складу та урізноманітнення морфологічного оформлення та синтаксичної організації [3, с. 122; 4, с. 81; 10, с. 10; 13, с. 120]. Друга тенденція відображається в активному процесі виникнення фразеологічних варіантів. Фразеологічна варіативність постає предметом досліджень багатьох вчених [2; 3; 5; 7–10; 11; 15–19 та ін.]. Незважаючи на активний інтерес до окресленої теми, у спеціальній літературі порізному вирішується проблема визначення варіанту ФО.

Згідно визначенню М. М. Шанського, варіанти ФО – це її лексико-граматичні різновиди, тотожні у своєму значенні і за ступенем семантичної злитості [16, с. 50]. Л. Г. Скрипник розуміє фразеологічні варіанти як утверджені традицією різновиди фразеологічних одиниць, що співіснують у мовній системі й мають те саме значення (для образних — внутрішній образ), але різняться між собою одним чи кількома (іноді всіма) компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури [13, с. 122]. Тобто план вираження (мовна оболонка) фразеологізму може зазнавати різних змін, однак загальне значення його не змінюється. О. В. Кунін визначає фразеологічні варіанти як різновиди ФО, тотожні за якістю та кількістю значень, стилістичною та синтаксичною функціям, та такі, що мають спільний лексичний інваріант, але частково різний лексичний склад або різні словоформи або порядок слів [6, с. 62]. Залежності між різними компонентами ФО виступають важливою характеристикою їхнього лексичного складу. Важливо, що незважаючи на тип залежності, зберігається інваріантність значення ФО; такі залежності є специфічними для фразеологічних одиниць та відображають єдність константності та мінливості, властиві будь-якому явищу [6].

2.2. Явище фразеологічної варіативності традиційно розглядається мовознавцями у зв'язку з синонімією. Однак точні мовні критерії, за допомогою яких можна було б

безпомилково розрізняти синоніми та варіанти, ще не виявлені. Складність їх розмежування пояснюється тим, що у склад ФО зазвичай входить багато компонентів, і усі вони (а також їх співвідношення) допускають варіації. У той час як формальне варіювання ФО не викликає принципових суперечностей, лексична заміна компонентів ФО спричиняє різні точки зору. Розбіжності у поглядах викликані тенденцією трактування можливості лексичних замін як репрезентації явища синонімії або варіативності. Перший підхід ґрунтується на тому, що заміна компоненту ФО змінює характер образності одиниці, її оцінку і стилістичну забарвленість, а отже, приводить до витворення нового, синонімічного вислову [14; 16]. На думку інших вчених [10; 12], такий підхід дуже звужує межі варіативності ФО й надмірно розширює поняття фразеологічного синоніма. Лексична варіація компонентів ФО не завжди змінює образ, характер фразеологізму, оскільки змінними компонентами часто виступають синонімічні одиниці або слова однієї тематичної групи. На думку В. М. Мокієнка, не слід кожен лексичну заміну вважати витворенням синонімічного фразеологізму [10]. Словесна форма може варіюватися до безкінечності, стійкість же полягає в образі, вираженому фразеологізмом. Свідченням варіативності ФО є єдність внутрішнього мотивування фразеологізму, його образу, що скріплює лексичний склад сполуки та його граматичну структуру. Ю. С. Степанов виокремлює ФО-синоніми за денотатом (вони називають одне явище різними способами), а ФО-варіанти – за сигніфікатом (вони називають різні відтінки одного поняття різними способами) [14, с. 59].

Дискусійним також залишається питання про роль стилістичної забарвленості у розмежуванні фразеологічних варіантів та синонімів. Деякі мовознавці відстоюють погляд, що якщо взаємозамінні слова у складі ФО не мають стилістичної рівноцінності, то такі ФО слід кваліфікувати як фразеологічні синоніми [3]. У лексикографічній практиці це питання вирішується по-іншому: семантично рівноцінні ФО, що різняться один від одного стилістичною характеристикою компонентів, опрацьовуються як варіанти [13, с. 125]. При цьому основною формою таких варіантів стає одиниця із стилістично нейтральним компонентом. Таким чином, услід за М. Ф. Алефіренком, фразеологічними варіантами слушно вважати такі відозміни ФО, які характеризуються відносною тотожністю фразеологічного значення і етимологічного образу, але відрізняються окремими компонентами плану вираження [1, с. 69–70]. Як зазначає О. І. Молотков, кількість форм вживання кожного фразеологізму визначається кількісним набором лексичних, граматичних і видових варіантів і кількістю факультативних компонентів [11, с. 150]. Явище варіантності характеризується тим, що у той час як загальна семантика

фразеологізму залишається незмінною, зовнішня форма ФО може зазнати значних змін.

2.3. Традиційно розрізняються лексичні та формальні (або граматичні) варіанти. До граматичних варіантів ФО належать такі, що відрізняються одне від одного окремими елементами у формальній структурі. Формальна варіативність компонентів ФО зумовлена генетичною спільністю слова й компонента [9, с. 30], а отже, підпорядковується загальним закономірностям словозміни й словотворення, фонетичних змін, синтаксичного варіювання.

2.4. Як свідчить матеріал дослідження, граматична варіативність ФО в англійській мові віддзеркалює явище паралелізму на різних мовних рівнях: орфографічному, словотворчому, морфологічному.

Розмежування різновидів окремих ФО відбувається завдяки орфографічному оформленню складників: *as savage as a meat ax(e)* ‘розлючений’, *to eat humble pie (humble-pie)* ‘зазнавати приниження’, *to take the mick(e)y out of smb* розм. ‘глузувати з когось, неповажно ставитися до когось’.

Різниця між варіантами також полягає у відсутності або наявності словотворчих афіксів: *to damp (dampen) smb's spirits* ‘засмутити, стримати веселощі’.

Морфологічні варіанти ФО допускають різноманітні зміни в межах форм компонентів. Наприклад, розмежування різновидів окремих ФО відбувається завдяки змінам однини і множини іменників: *one's eyes are bigger than one's belly (one's eye is bigger than one's belly; the eye is bigger than the belly)* ‘завидючі очі’, *to live on your nerves / nerve ends* ‘бути дуже стривоженим або збудженим’, *to be in deep water(s)* ‘бути в горі, у стані тривоги, неспокою; бути в скрутному, небезпечному становищі’, *to stick pins (a pin) into smb* ‘дратувати, сердити, гнівити когось, докучати комусь’.

Окремі варіанти постають унаслідок взаємозаміни морфологічного характеру: *I, he etc. should see one farther (further) first* ‘хай він (вона і т.д.) забирається до всіх чортів, під три чорти’.

Специфічною рисою англійської мови є взаємозамінність означеного артиклю та займенників *one's* та *smb's*: *to give one a funny feeling in one's (the) stomach* ‘нервувати, непокоїти когось; бути не до душі комусь’, *a lump in one's (the) throat* ‘клубок у горлі’. У деяких випадках змінюється неозначений займенник у присвійній формі *smb's* на конструкцію «іменник + of + somebody»: *to break smb's heart (the heart of smb)* ‘розбити чийсь серце, дуже засмутити когось, завдати жалю комусь’, *to hurt smb's feelings (the feelings of smb)* ‘образити чийсь почуття, зачепити чийсь почуття (або гордість)’, *to spit in smb's eye (in the eye of smb)* ‘плювати на когось, зневажливо ставитися до когось’.

Окрім того, граматична варіація реалізується різновидами а) сполучників: *not to*

know if (whether) one is coming or going ‘розгубитися’, *to hate (one, something) as (like) a cat hates water* ‘відчувати відразу, огиду (до когось, чогось); ненавидіти (когось, щось)’, б) прийменників: *a burr under (in) your saddle* амер., розм. ‘причина постійної муки або нудьги, більмо на оці’, *to put the frighteners in (on)* жарг. ‘залякувати’, *to look shy at (on) smb* заст. ‘ставитися з недовір’ям, підозрою’.

В окремих випадках паралельно можуть вживатися різні часові форми дієслів: *well, I’m (I’ll be) damned!* груб. ‘чорт забирай!’ (вигук подиву, досади і т.ін.).

Певним ФО властива варіація порядку слів у межах фразових дієслів: *to put smb’s pecker up (put up smb’s pecker)* розм. ‘сердити, дратувати когось’.

Спостерігається змішаний тип варіювання, що поєднує різні види варіативності. Наприклад, у складі ФО *to drive smb to extremity (an extremity, extremities)* ‘доводити до крайності, до відчаю, змушувати когось вдаватися до крайніх заходів’ варіантами виступають множина та однина іменника *extremity*, а також вживання нульового або неозначеного артиклів у однині іменника: *to rub salt in(to) smb’s (the) wound(s)* ‘досаждати комусь’. У даному випадку граматична варіація реалізується змінами прийменника *in – into*, означеного артикля *the* та неозначеного займенника у присвійній формі *somebody’s*, однини та множини іменника *wound – wounds*.

2.5. Розглянемо особливості явища граматичної варіативності в українській мові. Як свідчить аналіз емпіричного матеріалу, в українській мові граматичні варіанти ФО виникають різними шляхами, які відображають зміни на фонетичному, орфографічному, словотворчому, морфологічному, видовому, часовому рівнях.

Фонетичні варіації пов’язані з паралельним вживанням наголосу на різних складах слова: *не мати спо́кою (спокóю)* ‘постійно перебувати в стані тривоги, психологічного напруження’.

Виявлені ФО, які характеризуються замінами в орфографічному оформленні: *не взяв ворог (враг)* кого ‘уживається для вираження захоплення, здивування з якого-небудь приводу або незадоволення кимсь, чимсь’.

В основі варіації окремих ФО – словотворчі зміни, наприклад, а) вживання зменшених суфіксів: *ковтати слину (слинку)* ‘заздрити кому-небудь з якогось приводу’, *пальчики / пальці облизувати / облизати* ‘заздрити кому-небудь’, б) використання різних словотворчих афіксів: *незагоєна (незагойна) рана* ‘те, що, не зникаючи, турбує людину, змушує постійно переживати’, *серце розривається (надривається)* у кого, чие, від чого, з чого ‘хто-небудь переймається якимсь почуттям (кохання, жалю, одчаю і т.ін.)’.

У деяких фразеологізмах виступають як рівноправні компоненти – іменники, що

мають форму однини або множини: *де взявся на нашу голову (на наші голови)* лайл. ‘уживається для вираження сильного незадоволення, досади з приводу небажаної появи кого-небудь’, *кидає / кинуло в сльози (в сльозу)* кого ‘у кого-небудь виступають сльози на очах’. Компоненти українських ФО можуть варіюватися в роді: *різницький (різницька) собака* ‘уживається як лайка’.

У деяких ФО співіснують паралельні відмінкові форми: *очі туманяться слізьми (сльозами)* чиї ‘хто-небудь готовий заплакати, починає плакати’, *мати зуб (зуба)* на кого ‘сердитися, гніватися на кого-небудь’, *каменем лягти на серце (на серці)* ‘негативно вплинути на когось, тяжко приголомшити, пригнітити когось; закарбуватися’, *роззявляти / роззявити рот (рота)* фам., грубо ‘слухати дуже уважно, захоплено, здивовано; заслуховуватся’, *вивело очі на лоб (на лоба)* кому ‘хто-небудь відчув великий переляк, біль і т. ін.’.

Варіанти ФО можуть відрізнятися повною та короткою формами прикметника, наприклад, *чорт радий (рад)* кому, чому ‘хто-небудь неприємний, небажаний комусь; що-небудь неприємне, небажане комусь’.

Для українських ФО типовим явищем виступає варіація дієслів доконаного і недоконаного видів: *обливатися / облитися холодним потом* ‘дуже хвилюватися, переживати (від почуття страху, очікування чогось небезпечного, неприємного і т. ін.)’, *обмирати / обмерти зі страху* ‘дуже лякатися, боятися’, *опустити / опускати вуха* ‘впасти у відчай, засмутитися’. Спостереження за фактичним матеріалом дозволяє констатувати, що значна кількісна перевага ФО – граматичних варіантів в українській мові над такими ФО англійської мови забезпечується саме цим типом граматичної варіативності.

Ті самі ФО постають як різноприйменникові конструкції: *туман в (на) очах* у кого ‘хто-небудь погано відчуває себе (перев. від втоми, хвороби, хвилювання і т.ін.)’, *киплять сльози в (на) очах* кого, чиїх ‘хто-небудь готовий заплакати, близький до плачу’. Взаємозамінними можуть виступати частки або сполучники, які мають подібне значення: *хай (нехай) йому (їй) абищо* лайл. ‘уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось’, *метати громи і (та) блискавки* на кого – що, проти кого – чого ‘гнівно, роздратовано говорити про кого-, що-небудь, лаяти когось’.

У межах варіантів ФО можуть співіснувати різні часові форми, наприклад, *волос в’яне (зав’яв)* у кого і без додатка ‘кому-небудь стає страшно, моторошно від чогось’, *очі бігають / забігали* чиї, у кого ‘хто-небудь виявляє неспокій, схвильованість, роздратування і т. ін.’.

Зафіксовано ФО змішаного характеру, у яких поєднуються граматичні варіації різних типів. Наприклад: *смоктати коло (біля) серця (під серцем, за серце)* ‘щось турбує, непокоїть кого-небудь, викликає відчуття чогось неприємного’ – варіативність

прийменнику поєднується з відмінковими змінами.

2.6. Як засвідчив аналіз матеріалу дослідження, варіативність може бути не тільки якісною, яка полягає у заміні одного компонента іншим, але й кількісною. Останній різновид деякі дослідники виділяють в окремий тип – «конструктивну варіативність», «кількісну варіативність», «квантитативне варіювання», що полягає в збільшенні чи зменшенні кількості компонентів ФО зі збереженням її семантики. Він пов'язаний з редукцією або нарощенням образу, який лежить в основі ФО. У спеціальній літературі висловлюються різні точки зору щодо природи такої варіативності, яка, як результат, відноситься до лексичного або граматичного типів варіативності [15]. Услід за Л. Г. Скрипник, вважаємо існування скорочених (або еліпсованих, редукованих) різновидів ФО проявом граматичної варіативності [13, с. 139]. Явище редукції на матеріалі фразеології мови полягає у видаленні деяких слів-компонентів ФО, внаслідок чого ФО стає компактнішою та лаконічнішою. Факультативні компоненти позначаються у лексикографічних джерелах у квадратних або круглих дужках. Наприклад:

англ. *to rub someone (up) the wrong way* ‘дратувати когось, відкрито говорити неприємні речі комусь, гладити когось проти шерсті’, *to throw smb off (his) balance* ‘вивести з себе когось, вибити з колії кого’, *hide one's (diminished) head* ‘приховувати свою неславу, ганьбу, своє приниження; ховатися від сорому’. У наведених прикладах необов'язкові компоненти *up*, *his* і *quite* позначені у дужках;

укр. *навертаються / на вернулися сльози [на очі]* ‘хтось готовий заплакати’, *[і] духу боятися* перев. чийось ‘відчувати великий страх перед ким-небудь’, *запропасти [свою] душу* ‘мучитися докорами сумління з приводу свого негідного вчинку’.

3. Висновки

Одна з типових ознак багатьох ФО англійської та української мов – можливість заміни компонентів без порушення тотожності фразеологічної одиниці. Формальне варіювання компонентів ФО зазвичай не порушує цілісність одиниці, не змінює суттєво її семантику. Тотожність ФО вкупі з її варіантністю забезпечується стабільністю цілісного фразеологічного значення.

Зіставний аналіз особливостей граматичної варіативності ФО в англійській та українській мовах дозволяє виявити типи замін у структурі ФО, які є універсальними та специфічними (зумовленими особливостями граматичного складу мов) для мов набору. До подібних формальних трансформацій компонентів ФО належать: заміни часових форм, орфографічних варіантів слів, однина та множина іменників, заміна сполучників або часток, прийменників, варіації морфологічного характеру. Специфічними для англійської

мови є такі заміни у формальній структурі ФО: порядок компонентів фразових дієслів, взаємозамінність артиклів або артиклю та займенників *one's, smb's*. Встановлено, що особливістю української мови є наявність таких граматичних заміні: відмінкові форми іменників, дієслова доконаного і недоконаного виду, повна та коротка форми прикметників, фонетична варіація.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алефиренко Н. Ф.* Фразеология и паремиология : [уч. пособие] / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. — М. : Флинта : Наука, 2009. — 344 с.
2. *Бабкин А. М.* Русская фразеология, ее развитие и источники / А. М. Бабкин. — Л. : Наука, 1970. — 262 с.
3. *Баран А. Я.* Фразеологія: знакові величини / [А. Я. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря]. — Вінниця : Нова Книга, 2008. — 256 с.
4. *Волкова Н. Н.* Русская эмотивная фразеология в языке и тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. Н. Волкова. — Воронеж, 2005. — 221 с.
5. *Диброва Е. И.* Синкретизм фразеологического знака (разграничение фразеологической синонимии и вариативности) / Е. И. Диброва // Фразеологическая номинация : Особенности семантики фразеологизмов : [межвуз. сб. научных трудов]. — Ростов-на-Дону : Ростовский-на-Дону гос. педаг. ин-т, 1989. — С. 19–27.
6. *Кунин А. В.* Английская фразеология (теоретический курс) / А. В. Кунин. — М. : Высшая школа, 1970. — 344 с.
7. *Кунин А. В.* Замена компонентов фразеологизмов как стилистический прием / А. В. Кунин // Иностранные языки в школе. — 1977. — № 2. — С. 3–12.
8. *Кунин А. В.* Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. — М. : Высш. шк., 1996. — 381 с.
9. *Мокиенко В. М.* Образы русской речи: Историко-этимологические и этнолингвистические очерки фразеологии / В. М. Мокиенко. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. — 280 с.
10. *Мокиенко В. М.* Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. — М. : Высш. шк., 1989. — 287 с.
11. *Молотков А. И.* Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. — Л. : Наука, 1977. — 283 с.
12. *Ройзензон Л. И.* Лекции по общей и русской фразеологии / Л. И. Ройзензон. — Самарканд : Самарканд. гос. ун-т им. А. Навои, 1973. — 223 с.

13. *Скрипник Л. Г.* Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. — К. : Наук. думка, 1973. — 280 с.
14. *Степанов Ю. С.* Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. — М., 1975. — 271 с.
15. *Ужченко В. Д.* Фразеологія сучасної української мови : [навч. посібник] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. — К. : Знання, 2007. — 494 с.
16. *Шанский Н. М.* Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. — М. : Высш. школа, 1985. — 160 с.
17. *Benson M.* Lexicographic Description of English / M. Benson, E. Benson, R. F. Ilson. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 1986.
18. *Benson M.* Collocations and Idioms / M. Benson // Dictionaries, Lexicography and Language Learning / Ilson R. (ed.). — Oxford, 1985. — P. 61–68.
19. *Langlotz A.* Idiomatic Creativity: A Cognitive-Linguistic Model of Idiom-Representation and Idiom-Variation in English (Human Cognitive Processing) / A. Langlotz. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 2006. — 325 p.

Надійшла до редакції 04.09.12

ПЕРЕКЛАД

© 2012 Н. В. Дьомова
(м. Львів)

ВІДТВОРЕННЯ АЛІТЕРАЦІЇ ШЕКСПІРОВОЇ ДРАМИ «THE TRAGEDY OF KING RICHARD II» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВАЛЕНТИНА СТРУТИНСЬКОГО

ДЬОМОВА Н. В. ВІДТВОРЕННЯ АЛІТЕРАЦІЇ ШЕКСПІРОВОЇ ДРАМИ «THE TRAGEDY OF KING RICHARD II» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВАЛЕНТИНА СТРУТИНСЬКОГО

У статті розглянено основні підходи до відтворення алітерації при англо-українському перекладі, досліджено функції алітерації в англомовному тексті, запропоновано класифікацію типів алітерації у Шекспіровій хроніці «The Tragedy of King Richard II». Проаналізовано особливості відтворення алітерації драми «The Tragedy of King Richard II» в українському перекладі В. Г. Струтинського. Запропоновано загальні рекомендаційні принципи відтворення алітерації цієї хроніки при англо-українському художньому перекладі.

ДЬОМОВА Н. В. ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ АЛЛИТЕРАЦИИ ДРАМЫ «THE TRAGEDY OF KING RICHARD II» У. ШЕКСПИРА В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ ВАЛЕНТИНА СТРУТИНСКОГО

В статье рассматриваются основные подходы к воспроизведению аллитерации при англо-украинском переводе, изучаются функции аллитерации в англоязычном тексте, предлагается классификация типов аллитерации в хронике «The Tragedy of King Richard II» У. Шекспира. Проанализированы особенности воспроизведения аллитерации драмы «The Tragedy of King Richard II» в украинском переводе В. Г. Струтинского. Сформулированы общие рекомендационные принципы воспроизведения аллитерации этой драмы при англо-украинском художественном переводе.

DIOMOVA N. V. RENDERING ALLITERATION OF W. SHAKESPEARE'S DRAMA THE TRAGEDY OF KING RICHARD II IN THE UKRAINIAN TRANSLATION BY VALENTYN STRUTYNS'KYI

This article discusses the main approaches to the reproduction of alliteration in the English-Ukrainian translation process. The functions of alliteration in the Anglophone text are highlighted, and the classification of types of alliteration in the Shakespeare's chronicle The Tragedy of King Richard II is suggested. The peculiarities of rendering alliteration of the drama The Tragedy of King Richard II in the Ukrainian translation by V. H. Strutyns'kyi have been analysed. The general recommendations and principles on the reproduction of this drama's alliteration in English-Ukrainian literary translation have been elaborated.

Ключові слова: алітерація, фонічні засоби, семантична / естетична функція.

В українському літературознавстві алітерація (штабрайм, від нім. «Stabreim») розглядається як фоностилістичне явище: «Алітерація – це стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку» [8, с. 26]. Про таку «допоміжну» фоностилістичну функцію алітерації в українській літературі говорить також І. В. Качуровський: «Прикладів невпорядкованого штабрайму в українських авторів знайдемо чимало – при чому штабрайм тут не заступає кінцевої рими, а лише допомагає їй у звуковому оздобленні вірша, підвищуючи коефіцієнт фонічної організованості» [5, с. 128]. Втім, підкреслюючи особливу роль алітерації в середньовічній поезії германських народів, науковець уточнює: «Штабрайм – це співзвуччя не закінчень слів (після останнього наголосу – як рима, асонанс та консонанс), а переднаголошених – інакше, опорних – приголосних... А що мовам цих [германських – Н. Д.] народів була

притаманна наголошеність першого складу в корені слова, а двокорінних слів та слів із префіксами було не так багато, то поставало ілюзорне враження співзвучності початків слів» [там само, с. 126]. Подібно тлумачать алітерацію і англомовні літературознавці, відзначаючи її особливу значущість для германського вірша: «Алітерація (також відома як «початкова рима») – повтор однакових звуків – зазвичай, початкових приголосних у словах чи наголошених складах – в близькорозміщених словах, в будь-якій послідовності... Зараз є факультативним та побічним декоративним елементом поезії чи прози, але раніше алітерація була обов'язковою рисою поезії германськими мовами – *пер. Н. Д.*» [14, с. 6]. Алітерація була найяскравішою ознакою германського тонічного вірша, що з IX ст. вже існував у Британії у готовому образі та зник наприкінці XI ст., після норманського завоювання [2, с. 33–34]. Щоправда, перехід до силабо-тоніки в Англії характеризується досить сильним та тривалим впливом тоніки, що підтверджується, зокрема, спробами реставрації алітераційного вірша у XIV ст. Лише в останній чверті XIV ст. Дж. Чосер закріпив в англійській поезії суворий силабо-тонічний ритм ямба, а також запровадив в англійський вірш новий розмір – п'ятистопний ямб із так само чітким силабо-тонічним ритмом [там само, с. 145; 149–150]. Як зазначає Д. Мінкова, «з виключно мовного погляду, алітераційна модель версифікації завжди потенційно наявна в англійській мові, оскільки їй [англійській мові – *Н. Д.*] притаманний рівноударний ритм, коли ударні склади відокремлені один від одного в мові рівними проміжками часу – *пер. Н. Д.*» [16, с. 19]. А отже, не дивно, що такі англійські поети і письменники як Чосер, Спенсер, Лілі, Сідней, Шекспір, (а згодом Теннісон, Бронте, Кіплінг, Стівенсон) постійно вдавалися до звукових повторень, адже це важливий стилістичний засіб посилення інтонаційно-сислової структури вірша та збільшення емоційно-експресивного виразу мови загалом [6, с. 134].

Про те, що питання про використання алітерації в поезії В. Шекспіра ще не висвітлено належним чином у шекспірознавстві, Б. М. Князевський писав ще півстоліття тому, у 1967 році [6, с. 133], і до цього часу ситуація не змінилася. Недостатньо дослідженою ця проблема залишається і досі. У цій статті ми спробуємо проаналізувати український переклад Шекспірівської хроніки «The Tragedy of King Richard II» саме з погляду відтворення алітерації, а також сформулювати основні принципи відтворення функцій алітерації цієї драми при англо-українському перекладі.

Хроніка «The Tragedy of King Richard II» датується кінцем XVI ст. Перший і, водночас, єдиний український переклад цієї драми належить Валентину Григоровичу Струтинському (1924 – 2008). Майстер літературного поетичного та прозового перекладу,

він перекладав переважно із польської, чеської та словацької літератур. В його перекладах вийшли твори Ю. Словацького, М. Конопницької, А. Міцкевича, Ц. Норвіда, Ю. Тувіма, Я. Неруди, В. Шульца, В. Незвала, К. Чапека, Я. Купали, В. Дубовки, А. Лахуті, М. Рахімі, А. Шукухі, М. Фархата, А. Ісаакяна, С. Вургуна, Я. Райніса, М. Гафурі, Е. Ожешко, Ю. Крашевського, С. Жеромського, М. Майєрової, І. Марека та ін. [1, с. 2].

Шекспірівська драма «The Tragedy of King Richard II» – єдиний відомий нам переклад Валентина Струтинського, виконаний із англійської мови. Втім, варто зазначити, що це – не перший Шекспірівський твір, із яким працював перекладач: у 1958 році в Києві опублікували комедію «Дванадцята ніч, або як вам подобається» в перекладі Максима Рильського за редакцією саме Валентина Струтинського [12]. Переклад хроніки «The Tragedy of King Richard II» вийшов значно пізніше. Вперше його опублікували в третьому томі видання «Вільям Шекспір. Твори в шести томах» [13] (1985 р., видавництво «Дніпро», післямова Д. С. Наливайка) [10, с. 539]. Цей переклад Валентина Струтинського довший за оригінал на 102 рядки, що не могло не позначитися негативно на лаконічності висловлювань персонажів, напруженості дії та ритміці. Певні огріхи спричинені недостатною уважністю перекладача та редакторів, наприклад, рядки 31-32 сцени 1, III-ої дії, в українському перекладі приписані Болінгброку, хоча насправді належать Буші; у перших рядках сцени 2, III-ої дії, частина Річардової репліки («від радості я плачу») чомусь з'являється і в попередніх словах Омерля. Найвні також помилки у тлумаченні оригінального тексту, наприклад, у рядку 55 сцени 2, I-ої дії:

<p>DUCHESS. Farewell, old Gaunt: thy sometimes brother's wife <u>With her companion, Grief, must end her life.</u></p>	<p>Герцогиня Прощай же! Братова – до цього йде – <u>На себе в тузі руки накладе.</u></p>
<p>GAUNT. Sister, farewell; I must to Coventry. As much good stay with thee as go with me! [19, с. 440]</p>	<p>Гант Прощай-бо, сестро! Маю й справді їхати. Тобі й собі бажаю я добра! [18, с. 90]</p>

Наступна відповідь Ганта, а також його здивування при звістці про смерть Герцогині ближче до кінця драми ясно показують, що Герцогиня говорить не про самогубство, а про те, що доживатиме віку в смутку.

Важливою особливістю драми «The Tragedy of King Richard II» є повна відсутність прозових вставок. Така виключно віршова форма драми додатково підкреслюється численними та виразними фонічними засобами, серед яких – і багатство алітерації. Зупинимося тепер докладніше на питанні відтворення алітерації.

В перекладознавстві відтворення алітерації традиційно розглядається не як окрема проблема, а як один із елементів вищого рівня. У М. К. Зерова таким рівнем є звукопис [3]. Так само до звукопису («sound instrumenting») відносить алітерацію В. А. Кухаренко [7]. Про художню функцію повторів на фонемному рівні говорить Ю. М. Лотман [9]. До «фонематичного перекладу» відносить спроби відтворити не лише зміст, а і звучання оригіналу А. Лефевр [15, с. 87]. Для О. Я. Івасюк таким вищим рівнем є ритмомелодика, при чому домінантність елемента (а отже, необхідність його відтворити, оскільки всі аспекти твору передати неможливо) визначається його частотністю: «...під ритмомелодійною домінантою маємо на увазі актуалізацію ритмомелодійних елементів вірша, встановлених шляхом його семантико-стилістичного аналізу, котрі виступають в контексті конкретного твору на перший план внаслідок високої частотності або ж певних закономірностей повтору і підлягають обов'язковому відтворенню при перекладі» [4, с. 17]. Втім, такий підхід видається нам не зовсім виправданим, оскільки не передбачає відтворення тих елементів, котрі автор застосовує не регулярно, хоча саме поодиноке вживання може створити ефект непередбачуваності, раптовості, а також високий художній ефект. Не на користь вибору домінанти за частотністю свідчить також тенденція до порушення встановленої впорядкованої структури, яку описав Ю. М. Лотман: «...на місці, де очікується поява даного елемента, він відсутній. Так створюється ефект руйнування, імітується видима неорганізованість, простота, природність тексту – *пер. Н. Д.*» [9, с. 71].

Доцільнішим видається підхід Т. Є. Некряч та Ю. П. Чалої, які радять зосередитися на відтворенні семантичної функції алітерації: «...при перекладі поезії, як і при перекладі художньої прози, що закономірно організована у звуковому відношенні, завдання полягає не в передачі звукових повторів і звукопису як такого, а у передачі зв'язків між звуковим оформленням тексту та його значенням» [11, с. 124].

Вважаємо, що семантична функція алітерації включає в себе ті чотири функції алітерації, які Б. М. Князевський виділив у статті «Структурні і функціональні форми алітерації у творах Шекспіра»: синонімічну, антонімічну, синтетичну (для підкреслення слів із тісно спорідненим значенням) та порівняльну [6, с. 138]. Окремо зауважимо, варто також розрізняти естетичну функцію, коли алітерація не встановлює додаткових смислових зв'язків між словами, а використовується з метою звукопису, увиразнення тексту. Оскільки Б. М. Князевський під алітерацією розуміє будь-які співзвуччя приголосних і голосних в будь-яких частинах слів (в тому числі, прикінцеві – після наголосу), що суперечить нашим робочим тлумаченням цього терміна, наведеним на

початку статті, його класифікацію видів алітерації у В. Шекспіра ми розглядати не будемо. Натомість, запропонуємо власну спробу класифікації типів алітерації у Шекспіровій хроніці «The Tragedy of King Richard II».

Оскільки робити якісь висновки на основі лише одного перекладу досить складно, а інших українських перекладів хроніки «The Tragedy of King Richard II» немає, в процесі аналізу звернемося також до російського та польського перекладу цієї ж драми.

Польських перекладів драми «The Tragedy of King Richard II» («Król Ryszard II») існує чимало: вже в 1895 році хроніка виходить в першому томі з повного дванадцятитомного зібрання творів Шекспіра в перекладі Леона Ульріха; у 1956 році – в перекладі Владислава Тарнавського; у 1981 році – в перекладі Станіслава Козьмяна; у 1984 році – в перекладі Мацея Сломчинського; у 1988 році – в перекладі Кристини Бервінської; кілька років тому, в 2009 році – в новому перекладі Пьотра Камінського.

Російська перекладна література також багата на переклади цієї хроніки. Передсмертний монолог короля Річарда II в російському перекладі Д. Є. Міна вийшов друком у 1864 році («Русский вестник», т. 50, № 4), на кілька десятиліть пізніше за повний прозовий переклад Н. Х. Кетчера (1841 р.). Повний віршовий переклад твору російською мовою вперше надрукували у 1865 році (журнал «Современник») в перекладі А. С. Соколовського. Того ж таки 1865 року вийшов переклад В. Д. Костомарова, згодом – переклад Д. Л. Міхаловського (1887 р.). Існує також прозовий переклад П. А. Каншина (у 1893 році став частиною третього тому із повного зібрання творів В. Шекспіра, що розповсюджувався як безплатний додаток до журналу «Живописное обозрение», видання С. Добродєєва), а також віршові переклади Н. А. Холодковського (1902 р.), А. І. Курошевої (1937 р.) та М. А. Донського (перше видання – 1958 року, останнє перевидання – 2007 року).

З огляду на тривалу популярність російського перекладу М. А. Донського, а також на певну часову близькість цього перекладу до українського, саме до перекладу Міхаїла Донського [10] ми зверталися, щоби краще зрозуміти, які типові труднощі стояли перед українським перекладачем. З подібних міркувань у цій статті розглядаємо переклад, виконаний Владиславом Тарнавським.

У драмі «The Tragedy of King Richard II» ми виділили два основні типи алітерації:

1) Опорні приголосні повторюються в різних частинах мови (наприклад, у рядках 178-185 сцени 2, III-ої дії):

<p>CARLISLE. My lord, wise men ne'er sit and wail their woes, But presently prevent the ways to wail. To fear the foe, since fear oppresseth strength, Gives, in your weakness, strength unto your foe, And so your follies fight against yourself. Fear and be slain; no worse can come to fight; And fight and die is death destroying death; <u>Where</u> fearing dying pays death servile breath. [19, с. 454]</p>	<p>Єпископ Мудрець оплакуватиме біду не буде: Найперш запобігатиме сльозам. Страх перед ворогом в вас нищить сили, Тоді як ворогу їх додає. Безумство ваше проти вас воює! Ганебно в битві впасти страхонудом. Смерть блідне, як сміливець перед нею. Зі страху хто вмира, той раб душою. [18, с. 125]</p>
--	---

Алітерація тут виконує переважно естетичну функцію, увиразнює та додатково виділяє сполучення слів, у яких зустрічається, а також надає їм певної афористичності. На перший погляд, український переклад значно бідніший на алітерацію, ніж оригінал. І справді, в оригіналі алітерація зустрічається у 36-и словах, при чому в 22-ох із них алітерація на приголосні «w», «p», «f» та «d» поширена, часто – додатково підкреслена логічним та ритмічним наголосом, а також повтором початків слів (коли в першому маємо алітерацію, а в наступному – ненаголошений повтор попередньо алітерованої частини: «**p**resently **p**revent» і «**d**eath **d**estroying»). В решті 14-и словах алітерація «s», «k» та «w» («weakness», «worth» та «where») дещо менш відчутна – через те, що переривається поширенішими алітерованими словосполученнями і рідше підкреслена логічним наголосом. Всього в оригінальному монолозі 65 слів, а отже стилістично маркована алітерацією лексика складає близько 55,4% від загального тексту.

Звісно, українські слова переважно значно довші за англійські, при чому загальна кількість складів у рядку має бути однаковою – 10. Хоча, як бачимо, із восьми рядків, в українському перекладі 10-складових лише два, решта перетворено на одинадцятискладові. І все ж, на 65 слів оригіналу в перекладі маємо лише 43 слова. При таких умовах відтворити кількісні показники рівня алітерації у фрагменті неможливо, а отже особливу увагу варто звертати на наголошеність / ненаголошеність алітерованих словосполучень у рядку, відстань між алітерованими словами тощо.

В українському перекладі слів із алітерацією всього 25, що становить близько 58% від усього монологу. Показник досить високий – вищий від оригінального, але, якщо алітерація на «б», «с», «в» та «п» досить поширена, хоч і охоплює часто прийменники та займенники, не підкреслені жодним логічним наголосом, то алітерація на «н» («ганебно/нею») охоплює лише два слова. Відповідно, стилістичний ефект від алітерації в українському варіанті значно слабший, порівняно з оригіналом. Задля компенсації

частіше, ніж в оригіналі (чотири рази), зустрічається ненаголошений повтор попередньої алітерованої частини («біду/буде» – тут маємо повтор трьох звуків у злегка видозміненій комбінації; «ворогу/воює», «страх/страхопудом», «смерть/сміливець»). Додаткову виразність забезпечує і асонанс на «е» та «у», а також повтор приголосного «п» у ненаголошених складах.

Розгляньмо тепер, як це завдання вирішили польський та російський перекладачі:

<p>Biskup Carlisle`u O panie, mądrzy nigdy nie siadają I nad nieszczęściem swoim leż nie ronią, Lecz myślą, jak usunąć powód biadań. Wroga się bać, gdy strach zabija siłę, To siłę dawać mu przez własną <i>slabość</i>; I tak twój nierozsądek przeciw tobie Staje do walki. <i>Śmierć nabawia trwogi?</i> A cóż gorszego może <i>spotkać</i> w boju? <u>Kto</u> ginie walcząc, ten śmierć śmiercią zmógł, <u>Kto</u> z trwogi, <i>splaca niewolniczy</i> dług. [20, с. 100]</p>	<p>Карлейль Мудрец над <u>г</u>рянувшей бедой не плачет, Но <u>п</u>реграждает путь для новых бед. Страх только ослабляет вашу мощь, А ваша слабость – это мощь врага. Вам малодушье лишь ущерб приносит; Трус обречен, у смелых есть надежда; Отважный, если он и мертвым пал, То славной смертью смерть саму попрал. [17, с. 218]</p>
---	---

Почнемо з того, що фонетично польська мова характеризується великою кількістю шиплячих, а також свистячих звуків, що автоматично створює ефект ненавмисної алітерації та консонанса цих приголосних. У поєднанні з чіткою алітерацією на «n», «t» і особливо – на «s», ненаголошеним повтором попередньої алітерованої частини «nie» у словах «nieszczęściem» та «nierozsądek», а також зважаючи на той факт, що через додаткові два рядки слів у перекладі рівно стільки, скільки в оригіналі – 65, може скластися враження, що з погляду відтворення алітерації польський переклад цього уривка найкращий із трьох розглянутих. Однак, власне через те, що вже згаданий консонанс на шиплячі та свистячі характерний для польської мови взагалі, цільова аудиторія не сприйматиме його як фоностилістичний прийом, а стилістичний ефект від алітерації на «s» через ту ж таки поширеність свистячих значно зменшується. Отже, хоча і маємо чітку алітерацію у 26-и словах, загальний ефект її досить низький.

Ще одним засобом, який Владислав Тарнавський використав для відтворення алітерації в цьому монологі, є слабка дієслівна рима у перших двох рядках. В оригіналі на початку маємо афоризм, додатково підкреслений майстерною прикінцевою алітерованою співзвучністю «**wail their woes / ways to wail**», що уподібнює початок монологу до римованого двовірша, яким В. Шекспір часто виділяє заключні куплети та гру слів. Вибір перекладача цілком доречний – саме рима характерна у В. Шекспіра для додаткового виділення афористичності вислову, підкреслюючи його чіткість та смислову єдність. Але – і

це важливо – в польському перекладі рядки не два, а три, і саме в третьому рядку висловлено висновок-пораду, що несе афоризм. В цьому випадку логічніше було би поєднати римою два останні рядки, інакше рима втрачає свою функцію підкреслення смислової єдності в афоризмі, а натомість тільки створює смислово-інтонаційний розрив між першими двома рядками та завершальним третім. Чіткість та загальна напруженість монологу в польському перекладі взагалі сильно послаблена – власне, через наявність двох додаткових рядків, а також енжамбемана у шостому рядку. Анафора у двох останніх рядках у поєднанні з риторичними запитаннями створює враження надмірної риторичності і навіть певного пафосу.

У російському перекладі кількість рядків збережено, загальна кількість слів становить 46, з них у 26-и словах спостерігаємо алітерацію на «н», «б», «п», «в», «м», «д», що становить показник присутності алітерації в тексті на рівні 56,5% – вище, ніж в оригіналі. Насправді ж, стилістичний ефект від такої алітерації дуже низький, оскільки алітерація часто охоплює лише два-три слова («бедой/бед/ослабляет», «мощь/мощь», «малодушьє/надежда», «вашу/ваша/вам»), службові частини мови, що не мають жодного логічного наголосу, а також розташовані досить далеко одне від одного («над/не/но/новых/приносит», де «приносит» відділене від найближчої алітерації на «н» двома рядками; «плачет/путь» та «пал/попрал» розділені аж п'ятьма рядками). По суті, чи не єдина стилістично вагома алітерація присутня лише в останньому рядку, де перекладач додав два слова, яких не було в оригіналі: «славной» та «саму», цим створивши навмисно алітероване словосполучення із чотирьох послідовних слів.

Варто зазначити, що у В. Шекспіра алітерація очевидно навмисна, поєднує цілі словосполучення та підкреслює особливо важливі в рядку слова, забезпечує прекрасний звукопис. У перекладах же алітерація – переважно ненавмисний засіб, що охоплює лише два-три випадкові слова (часто – службові частини мови), а отже не виконує такої ж естетичну функцію. Якщо перекладач прагне створити подібний до оригінального естетичний ефект, варто звернути увагу на милозвучність рядків, а також виділяти (за змоги) важливі у рядку слова за допомогою не лише алітерації, оскільки це в умовах віршового перекладу вимога майже неможлива, а й будь-яких інших фонічних засобів: внутрішньої рими, паронимазії, ономастопеї і таке інше. Вдалим рішенням відтворення естетичної функції алітерації в цьому монолозі нам здається використання співзвучних повторів (алітерація+консонанс «біду/буде», алітерація+асонанс «страху/вмира/раб», або початки слів «страх/страхопудом»), як у перекладі Валентина Струтинського, та створення навмисне алітерованих словосполучень, як у останньому рядку в перекладі Михайла Донського.

Окремим підтипом виділяємо алітерацію в парі прикметник+іменник:

KING RICHARD. Would they make peace? Terrible hell make war Upon their spotted souls for this offence! [19, с. 454]	Річард Вони у мирі з ним? Тож хай за це Повстане пекло проти нищих душ! [18, с. 124]
---	--

Рядки 133-134, сцена 2, III-ої дії

BOLINGBROKE. Go to the rude ribs of that ancient castle [19, с. 455]	Болінгброк До ребер підійдіть старого замку [18, с. 127]
---	--

Рядок 32, сцена 3, III-ої дії

У випадку прикметник+іменник словосполучення, хоч би яке незвичне, сприймається як зрозуміла у поєднанні та нерозривна пара. Оскільки така алітерація має зустрічатися не будь-де у рядку/монологі, а у визначеному словосполученні, у перекладі такі алітеровані пари відтворити важко. Як бачимо у наведених прикладах, а також у поданих нижче польському та російському варіантах ця смислова функція алітерації не відтворена зовсім. Можливий варіант компенсації включає відтворення принаймні естетичної функції алітерації (створення алітерації за вже розглянутим типом, коли опорні приголосні повторюються в різних частинах мови) – як в українському перекладі, або ж – як у польському варіанті – створення алітерації із семантичною функцією для іншої пари слів. Владислав Тарнавський за допомогою алітерації (а також консонанса на «к») тут протиставив два ключові для рядка слова.

Król Ryszard Więc uczynili <u>pokój</u> ? Niechże <u>piekło</u> Odpłaci wojną ich splamionym duszom! [20, с. 97]	Король Ричард Они с ним заключили мир? Так пусть За то их душам ад войну объявит! [17, с. 217]
---	---

Менш ефективний варіант компенсації лише естетичної функції представлений у російському відповідникові першого прикладу: наявний асонанс на «и» та «у» забезпечує лише загальну милозвучність рядків, а стилістичний ефект його досить малий. Більшого стилістичного ефекту Міхаїл Донський досяг у прикладі нижче, відтінивши поєднання із алітерації на «д» і «р» та консонансу на «н» (по суті, повтор тих самих звуків у видозміненій комбінації) за допомогою поєднання повторів на «ст». Знову цікаве рішення компенсації смислової функції пропонує для цього рядка Владислав Тарнавський, додавши ще один прикметник: хоча нерозривної пари таким чином встановити не вдасться, увага читача концентрується на потрібному словосполученні.

Bolingbroke Podejdźcie ku <u>omszałym, twardym</u> żebrom Tego starego zamku [20, с. 104]	Болингброк Ступайте к <u>остову</u> <u>твердыни древней</u> [17, с. 221]
--	--

Загалом, із проаналізованих варіантів лише в польського перекладача рішення хоча би частково компенсують втрату смислової функції.

2) Опорні приголосні повторюються в однакових частинах мови:

YORK. But when he frown'd , it was against the French , And not against his friends ; his noble hand [19, с. 446]	Йорк Коли і супився, то на французів , А не на друзів ; що рука його [18, с. 106]
---	--

Рядки 179-180 сцени 1, II-ої дії

KING RICHARD. O villains, vipers , damn'd without redemption! [19, с. 454]	Річард Ох і негідники ж, ну й кляті гади ! [18, с. 124]
---	---

Рядок 129 сцени 2, III-ої дії

В таких випадках алітерація часто виконує роль смислової асоціації, при чому пов'язувані слова стають або синонімічними («villains, vipers»), або ж антонімами – у випадку протиставлення (French[=*foes*]/friends). У першому прикладі Валентин Струтинський досягнув подібного ефекту за допомогою внутрішньої рими, в другому – зберіг алітерацію в синонімах. Обидва варіанти дозволили успішно відтворити семантичну функцію алітерації в оригіналі. Втім, частіше, як і в алітерованих парах прикметник+іменник, такі особливості не відтворено зовсім. Наприклад, рядок 111 сцени 3, III-ої дії (NORTHUMBERLAND. Comprising all that may be **sworn** or **said** [19, с. 456] / Нортемберленд І всім, чим присягався, що сказав [18, с. 129]); рядок 68 сцени 4, III-ої дії (GARDENER. **Depress'd** he is already, and **depos'd** [19, с. 458] / Садівник Його принижено, то й можуть скинуть [18, с. 134]); або в цих польських та російських варіантах перекладу:

York Lecz gdy on marszczył brew, to na Francuzów, Nie na swych bliskich. Jego dłoń szlachetna [20, с. 60]	Йорк Обрушивал свой гнев он на французов, Не на своих друзей; он тратил то, [17, с. 194]
--	---

Варіантом компенсації для синонімічної пари може бути додатковий синонім, як у наступному польському прикладі. Повторення приголосного «н» в російському прикладі нижче має лише естетичний ефект і належно компенсувати семантичну функцію не може.

Król Ryszard Na, łotry, <u>zmije</u> , <u>potępieńcy</u> , których [20, с. 97]	Король Ричард О, <u>негодяи</u> ! Г <u>нусные</u> ехид <u>ны</u> ! [17, с. 216]
--	---

На основі проведеного аналізу спробуємо сформулювати певні принципи відтворення алітерації хроніки «The Tragedy of King Richard II» при перекладі з англійської на українську:

1) алітерацію, яка не виконує семантичної функції, вважаємо такою, що часто залежить від унікальної (для конкретної мови) звукової організації тексту і не завжди є

«навмисною», а отже не обов'язково мусить бути відтворена. За можливості доречно створювати поширену алітерацію на основі інших/нових словосполучення, а також використовувати співзвучні повтори. Естетичну функцію в українському перекладі також можна передати такими фонічними засобами як асонанс, консонанс, внутрішня рима та параномазія, що – так само, як алітерація для англomовного вірша – характерні для україномовних рядків.

2) обов'язковою для відтворення вважаємо алітерацію, що встановлює додаткові смислові зв'язки (має семантичну функцію). Згідно з нашим поділом, це переважно алітерація за типом прикметник+іменник, а також така, що зустрічається в парі слів, представлених однаковими частинами мови;

3) оскільки відтворити подібні алітеровані пари у віршових рядках часто надзвичайно складно з огляду на лексичні та ритмічні обмеження, пропонуємо компенсувати втрату за допомогою інших елементів фоностилістичного рівня – за умови збереження семантичної функції. В англо-українському перекладі такими елементами можуть бути параномазія, або внутрішня рима. Можливий варіант компенсації, за якого алітерація із семантичною функцією створюється на основі іншого/нового словосполучення;

4) за неможливості попереднього варіанту перекладач має застосувати компенсацію на лексичному або синтаксичному рівнях, щоби хоча би частково відтворити протиставлення чи синонімію. Алітерацію в синонімічній парі можна частково компенсувати, додавши ще один синонім;

5) якщо семантичну функцію алітерації відтворити неможливо (або для підсилення ефекту), можна спробувати стилістично виділити потрібне словосполучення за допомогою різноманітних фонічних засобів: тієї ж таки алітерації за першим типом (де опорні приголосні повторюються в різних частинах мови та не утворюють семантично пов'язаних едностей), консонансу, асонансу, рими, параномазії, співзвучних повторів і т. д.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Валентин Струтинський* / [Національна спілка письменників України, Київська організація НСПУ] // Літературна Україна. — 2008. — № 38. — С. 2.
2. *Гаспаров М. Л.* Очерк истории европейского стиха / М. Л. Гаспаров. — М. : Фортуна Лимитед, 2003. — 272 с.

3. *Зеров М. К.* У справі віршованого перекладу / М. К. Зеров // Українське письменство ; упоряд. М. Сулима ; післям. М. Москаленка. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — С. 609–624.

4. *Івасюк О. Я.* Відтворення ритмомелодійних особливостей оригіналу як засіб репрезентації його змісту (на матеріалі перекладів сучасної англomовної поезії українською мовою) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.19 / О. Я. Івасюк. — Чернівці, 1993. — 241 с.

5. *Качуровський І. В.* Фоніка / І. В. Качуровський. — Мюнхен : Український Вільний Університет. — 1984. — Серія : Підручники, Ч. 7. — 208 с.

6. *Князевський Б. М.* Структурні і функціональні форми алітерації у творах Шекспіра / Б. М. Князевський // Іноземна філологія. — 1967. — Вип. 11. — С. 133–140.

7. *Кухаренко В. А.* Практикум зі стилістики англійської мови : [підручник] / В. А. Кухаренко. — Вінниця : Нова книга, 2000. — 160 с.

8. *Літературознавчий словник-довідник* / [за ред. Р. Т. Гром`яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 752 с. (Nota bene).

9. *Лотман Ю. М.* О поэтах и поэзии / Ю. М. Лотман. — С.-Петербург : Искусство-СПБ. — 1996. — 848 с.

10. *Наливайко Д. С.* Річард II / Д. Наливайко // Шекспір В. Твори в шести томах. — К. : Дніпро, 1985. — Т. 3. — С. 533–539.

11. *Некряч Т. Є.* Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів : [навч. посіб.] / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. — 200 с.

12. *Шекспір В.* Дванадцята ніч, або як вам подобається : [комедія на 5 дій] / В. Шекспір ; перекл. з англ. Максима Рильського ; ред. В. Г. Струтинський. — К. : Держвидав, 1958. — С. 82–161.

13. *Шекспір В.* Твори в шести томах : [в 6 т.] / Король Джон; Річард II; Генріх IV. Частина перша; Генріх IV. Частина друга; Генріх V; Віндзорські жартівниці. Перекл. з англ. / В. Шекспір ; післямови та примітки Д. Наливайка ; [ред. : П. А. Загребельний, Д. В. Затонський, В. В. Коптілов, Д. В. Павличко, В. М. Русанівський]. — К. : Дніпро, 1985. — Т. 3. — 547 с.

14. *Baldick Ch.* The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms / Ch. Baldick. — New York : Oxford University Press, 2004. — 280 p.

15. *Lefevere A.* Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame / A. Lefevere. — London and New York : Routledge, 1992. — 208 p.

16. *Minkova D.* Alliteration and sound change in early English / D. Minkova. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 420 p.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. *Шекспир В.* Ричард II / В. Шекспир ; перевод Мих. Донского // Шекспир В. Исторические драмы ; пер. с англ. — Л. : Лениздат, 1990. — С. 165–264.

18. *Шекспир В.* Річард II / В. Шекспір ; переклад В. Струтинського // Шекспір В. Твори в шести томах. — К. : Дніпро, 1985. — Т. 3. — С. 82–161.

19. *Shakespeare W.* The Tragedy of King Richard II / W. Shakespeare ; edited by William George Clark and William Aldis Wright // The Unabridged William Shakespeare (Courage Unabridged Classics). — Philadelphia ; London : Running Press, 1997. — P. 437–469.

20. *Szekspir W.* Król Ryszard Drugi / W. Szekspir ; przełożył Władysław Tarnawski. — Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1956. — 175 s.

Надійшла до редакції 03.07.12

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© 2012 N. A. Dzhava
(Riwne)

AKTIONSFORMEN IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

ДЖАВА Н. А. ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАНЯТТІ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У даній статті розглянуто роль діяльнісного підходу в навчанні іноземних мов, проаналізовано різні погляди на актуальність даної проблеми, запропоновано активні форми проведення занять з іноземної мови. Навчання визначається як система різноманітних видів діяльності, у результаті якої засвоюється новий зміст.

ДЖАВА Н. А. ФОРМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА ЗАНЯТИИ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В данной статье рассматривается роль деятельностного подхода в процессе обучения иностранных языков, анализируются различные взгляды на актуальность данной проблемы, предлагаются активные формы проведения занятий по иностранному языку. Обучение выступает как система различных видов деятельности, в результате которой усваивается новое содержание.

DZHAVA N. A. FORMS OF ACTION IN A FOREIGN LANGUAGE TEACHING

In this article the role of the activity approach in studying foreign languages has been examined, different views on the topicality of this problem have been analyzed and active forms of conducting lessons in foreign languages based on the activity approach have been suggested.

The character of pupils' activity is the main element that results in success or failure. The activity itself is considered as the activity for solving problematic tasks. Learning is defined as the system of various kinds of activity that results in assimilating a new content. The guidance on the active, creative learning requires a living connection between flexible human capabilities and requirements and needs of the world that is constantly changing. Learning a foreign language must be achieved not through memorization of vocabulary and grammatical phenomena, but with the creative interaction of the subjects of the learning process. Educational and training activities during a lesson of a foreign language can be activated by the influence of various factors, including: special organization of the learning environment, setting and problem solving, independent work, cooperation (collaboration and communication), group work, role play, project work and discussion. For teaching communication in a foreign language the linguistic interaction of its participants – teachers and students – must be provided. The teacher should not only be an organizer but also a direct participant of language interaction with pupils. For realization of the interaction with the pupils the teacher has to perform the following professional functions: a consultant, a coordinator, an initiator, a leader and an equal participant of communication. What happens at various stages of the lesson; what is the structure of teacher's and pupil's actions; what are the forms and methods of work organization; what are the methods of presenting the results – these are the main issues, which this article is devoted to.

Schlüsselwörter: Lernprozess, Aktionsformen, Kommunikation, Ziel der Bildung.

Seit mehreren Jahren gibt es in der Ukraine eine intensive Diskussion einzelner methodischen Verfahren und Handlungsmuster, aber bisher wenige Versuche der Gesamtdarstellung einer Methodik des handlungsorientierten Fremdsprachenunterrichts. Meine heutigen Studenten sind künftige Deutschlehrer. Sie kommen meistens aus kleineren Familien, wachsen in einer multikulturellen und multimedialen Welt auf, in der sich die Werte und die Normen gewandelt haben. Das macht sie individualistischer, schneller gelangweilt aber zugleich selbstbewusster und anspruchsvoller. Die Studenten wollen nicht mehr passive Empfänger von Instruktionen und Unterweisungen sein. Sie erwarten einen lebendigen Unterricht, in dem sie sinnvolle Verbindungen zu ihrem zukünftigen Berufsleben finden. Es ist klar, dass der herkömmliche, stark lehrer- und lehrbuchgesteuerte, Wissen vermittelnde Unterricht nach dem

Motto: «Wenn alles schweigt und einer spricht, so etwas nennt man Unterricht» entspricht nicht mehr den heutigen Denk- und Verhaltensweisen und den Anforderungen und Zielsetzungen in einem zeitgemäßen berufsbezogenen Fremdsprachenunterricht. Das Ziel der beruflichen Bildung ist heute unumstritten die berufliche Handlungsfähigkeit. Dazu gehören die Kenntnisse der Fremdsprache und das Entwickeln der beruflichen Kompetenz. Deshalb beschäftige ich mich in meinem Artikel mit dem Erlernen der aktuellen Methoden der qualitativen handlungsorientierten Unterrichtsgestaltung [6]. Damit die Schulen mit diesen Fragen Schritt halten können, müssen die Lehrenden, d.h. meine Studenten als künftige Deutschlehrer, entsprechend ausgebildet werden, um ihre Zukunftsqualifikationen zur beruflichen Handlungsfähigkeit im Unterricht vermitteln zu können und die Persönlichkeit des Lernenden zu fördern. Das gehört zu den meist besprochenen Fragen von Seminaren in DaF-Methodik. Ich bin bereit, meine Erfahrung mit den Kollegen auszutauschen und über die Vermittlung handlungsorientierter Methoden (Projektarbeit, Rollenspiel, Diskussion) zu informieren. Der vorliegende Artikel befasst sich mit dem Zusammenspiel verschiedener *Aktionsformen im Fremdsprachenunterricht*, wie dem fragend-entwickelnden Unterricht, dem Lehrervortrag, der Einzel- und Kleingruppenarbeit. Jede dieser Aktionsformen, ihre Berechtigung hat und in gelungener Ausprägung kann gewinnbringend eingesetzt werden. Die einzelnen Aktionsformen werden anhand konkreter Beispiele vorgestellt, ansatzweise diskutiert und anschließend an konkreten Situationen im Zusammenspiel vorgestellt. Ziel eines derartigen Artikels kann es nicht sein, eine vollständige, allgemeingültige Abhandlung über die Methodenwahl im Fremdsprachenunterricht zu geben. Ich möchte vielmehr eine Basis für den Austausch von Ideen und Erfahrungen im Rahmen der Fachschaften schaffen.

Im Hinblick auf die Darstellung der Aktionsformen stehen in dem Artikel Handlungsmuster im Mittelpunkt, die geeignet erscheinen, die Schüler zu befähigen, komplexe Lebenssituationen zu bewältigen und von daher in der didaktisch-methodischen Literatur als attraktiv für den Fremdsprachenunterricht angesehen werden. Handlungsformen sind die kleinsten Interaktionseinheiten im Lehr- und Lernprozess. Sie beziehen sich auf Unterrichtssituationen, die sich absichtsvoll oder unbeabsichtigt einstellen und von den Beteiligten bewältigt werden müssen. Handlungsmuster sind historisch gewachsene, von den Handelnden mehr oder weniger verinnerlichte Formen der Auseinandersetzung mit den Inhalten und Lernaufgaben des Unterrichts [10].

Gespräche sind eine der ältesten Kommunikationsformen, in der Menschen sich etwas mitgeteilt, Meinungen gebildet und sich etwas beigebracht haben. Sprechen und Verstehen sind unverzichtbare Bestandteile fast aller Handlungssituationen. Das Gespräch ist auch in einem

Fremdsprachenunterricht ein notwendiges Handlungsmuster, das der Lehrer beherrschen muss, um die Persönlichkeit des Schülers entwickeln und seine Kommunikationsfähigkeit fördern zu können. Das Gespräch ist ein Grundelement aller Lehr- und Lernverfahren, und die verbale Verständigung der Lernenden bleibt für die Durchführung dieser Methoden eine Grundvoraussetzung.

Um im Gespräch selbständiges Denken und Lernen von Schülern anregen und unterstützen zu können, muss der Lehrer Methodenkompetenz hinsichtlich unterschiedlicher Gesprächs- und Vortragsformen besitzen. Unterrichtsgespräche dienen dem Austausch von Gedanken und Meinungen im Medium der Sprache. Sie haben i. d. R.

- einen festgelegten Anfang;
- ein sichtbares Ende und
- eine innere Zielgerichtetheit [7].

Unterrichtsgespräche sind durch ihre dialogische Struktur gekennzeichnet. Die dialogische Struktur des Gesprächs bedingt die Fähigkeit der Gesprächsteilnehmer, auf die Argumente anderer eingehen, zuhören, schweigen und abwarten zu können. Zuhören bildet die Grundvoraussetzung jedes kommunikativen Prozesses. Aktives Zuhören ermöglicht es, in der konkreten Gesprächssituation den Argumenten des Redenden zu folgen, den Sinn seiner Argumente zu verstehen, sie mit der eigenen Position zu vergleichen und individuell und situationsgemessen reagieren zu können.

Unterrichtsgespräche haben, wie menschliche Kommunikation generell, einen Inhalts- und einen Beziehungsaspekt. Auf der Beziehungsebene des Gesprächs wird – gewollt oder nicht gewollt – die Gesprächsatmosphäre reguliert, wobei ein positives Gesprächsklima Grundbedingung für erfolgreich verlaufende Erkenntnisprozesse im Dialog ist.

Es ist schwierig, Gesprächs- und Vortragsformen zu unterscheiden, weil die Struktur des Gesprächsverlaufs variieren kann. Nach der Ausprägungsart der Lehrerlenkung können als Gesprächsformen unterschieden werden:

Im Lehrgespräch bestimmt der Lehrer den Verlauf des Gesprächs. In der Regel steht die Wechselrede zwischen Lehrer und jeweils einem Schüler in Form von Frage und Antwort im Zentrum dieser Gesprächsform, die Interaktion zwischen den Schülern stellt die Ausnahme dar.

Im sogenannten gelenkten Unterrichtsgespräch sollen Schüler in relativer Selbständigkeit im erörternden Gespräch zur möglichst selbständigen Erarbeitung eines Unterrichtsinhalts angeleitet werden. Der Lehrer greift immer dann in das Gespräch ein, wenn die Schüler eine bestimmte Denkleistung nicht selbständig erbringen. Der Lehrer gibt den Inhalt und das Ziel des Gesprächs vor, zwingt aber die Schüler durch regelmäßige Zwischen- und Rückfragen (Verständnis-, Wiederholungs-, Beispiel-, Prüfungsfragen) zum aufmerksamen Nachvollziehen

des Gedankengangs. Lehrer bestimmt Lernziel und Lernweg [2].

Beim Schülergespräch führen die Schüler in relativer Selbständigkeit sachbezogene Gespräche. Der Lehrer greift nur dann ein, wenn die sachliche Richtigkeit oder der Gesprächsfluss dieses erfordern. Dieses setzt bei den Schülern eine ausreichende Sachkenntnis und notwendige Fähigkeiten der Gesprächsführung voraus, die vorher eingeübt werden müssen. Der Lehrer nimmt sich zurück und lässt den Schülern freien Raum, ihre eigenen Erfahrungen, Bedürfnisse und Fantasien zu veröffentlichen und zu reflektieren.

Beim Partnergespräch findet kurzfristig zwischen zwei Gesprächspartnern ein Gedanken- und Meinungs austausch zu einem vorgegebenen Thema statt.

Beim Kleingruppengespräch bilden ca. drei bis sechs Schüler für eine kurze Zeit einen Gesprächskreis, führen selbständig ein Gespräch zur Lösung einer unterrichtlichen Aufgabe bzw. Problemstellung durch oder eignen sich vorwiegend Kenntnisse über persönliche Erfahrungen, Bewertungen und Einstellungen an.

Streitgespräch und Debatte können zwar ohne direkte Lehrerlenkung stattfinden, wenn z.B. die Gesprächsleitung von einem Schüler übernommen wird. Im Streitgespräch müssen die Schüler in einer simulierten Konkurrenzsituation übernommene Rollen, Positionen oder Thesen durch Argumentieren vertreten. In Form einer Pro- und Contra-Diskussion stoßen zwei unterschiedliche Standpunkte aufeinander, und es geht darum, die Zuhörerschaft von der eigenen Position zu überzeugen. Die Debatte ist eine Variante des Streitgesprächs und in ihrer Vorgabe noch stärker verregelt. Ziel der Debatte ist es, den Antrag anzunehmen, abzulehnen oder zu modifizieren. Der Antragsteller erhält eine begrenzte Zeit zur Begründung des Antrags, ein oder mehrere Opponenten können Gegenpositionen vortragen, der Vorsitzende eröffnet anschließend eine allgemeine Debatte und lässt schließlich über den Antrag abstimmen. Stark geregelte Gespräche zur Erörterung umstrittener konsensbedürftiger Fragen und Probleme dienen auch der Einübung der Argumentationsfähigkeit und der demokratischen Formen der Konfliktlösung.

Für die Durchführung einer Diskussion soll ein typischer Phasenverlauf vorgeschlagen werden:

1. Phase *Vorstellung und Begrüßung*
2. Phase *Einleitung zur Diskussion*
 - Problemdefinition
 - Zielstellung
3. Phase *Vertrauensbasis herstellen*
4. Phase *Diskussionsverfahren*
 - Bekanntgabe durch den Diskussionsleiter

Erarbeitung durch die Teilnehmer

5. Phase *Diskussion*

Koordinierung der Wortmeldungen

Unterschiedliches Fachwissen ausgleichen

Fachwissen an Teilnehmer weitergeben

Achten auf die Redezeit

Motivierung durch Verbalisieren von erreichten Teilzielen

Wesentliches schriftlich festhalten

Angebot von Lösungsmöglichkeiten

6. Phase *Zusammenfassung*

Resümee der erarbeiteten Schwerpunkte

Hervorheben der Gemeinsamkeiten

Gegenüberstellung von „Pro“ und „Contra“

Zu realisierende Lösungsmöglichkeiten zusammenfassen

7. Phase *Abschluss*

Beschlussfassung

Dank an die Teilnehmer für die Mitarbeit

Anerkennung für die erbrachten Leistungen

8. Phase *Protokollerstellung* [7, S. 133].

Nach dem Inhaltsaspekt bzw. thematischen Schwerpunkt können folgende Gesprächsarten unterschieden werden: das interpretierende Unterrichtsgespräch, das meinungsbildende und das Metagespräch.

Für eine *erfolgreiche Gesprächsführung* können die folgenden Lehrtätigkeiten unterschieden werden: Steuerungs- und Anregungsmittel im Unterrichtsgespräch ist der Impuls:

– Durch *die Lehrerfrage* werden bei einer Wissenslücke das Erfassen bestimmter Merkmale eines Erkenntnisobjektes und das Schließen dieser Lücke angeregt.

– Beim *Denkanstoß* regt der Lehrer mit nicht in Frageform formulierten Aussagen zum Mit- und Nachdenken an.

– *Nonverbale Impulse* fördern die Kommunikation mit Hilfe von Mimik, Gestik, Kopf- und Körperbewegungen, Blickkontakt oder beispielsweise Schweigen.

– *Schweigen* schafft Besinnungs- und Verarbeitungszeit und ermöglicht die Beobachtung der Gesprächsteilnehmer.

– *Sachimpulse* sind Denkanstöße, die von unterschiedlichen Unterrichtsmethoden ausgehen können.

– *Direkte Impulse* lenken die Denkleistung stärker, während indirekte Impulse zu größerer

Eigenaktivität anregen. Impulse sind Denk- und Handlungsanstöße und können gegeben werden:

durch gezielte Aufforderungen („*Beschreibe ...* / „*Demonstriere ...* / „*Zeige... / „Vermute... / „Ergänze... / „Begründe... / „Beobachte... / „Ordne ein... / „Fasse zusammen... / „Veranschauliche... / „Berechne... / „Zeichne... / Skizziere... / „Denke nach...)*

durch Zweifel des Lehrers („*bist du sicher?*“ / „*Wirklich?*“ (Anstoß auch dann, wenn die Antwort richtig war.)

durch Einwände des Lehrers/ der Lehrerin („*genauer!*“ / „*das versteh ich nicht!*“)

durch Hinweise („*achte auf die Einhaltung der Reihenfolge / den richtigen Gebrauch der Fachsprache / den roten Faden / auf die Mehrdeutigkeit deiner Ausführung / ...*).

durch stumme Impulse (*das Unterrichtsgeschehen wird weitergebracht ohne etwas zu sagen / durch Experimente / durch eine Modelldemonstration / durch ein Gegenbeispiel / durch den Tafelanschrieb / ...*) [12].

Hinsichtlich der *Lehrtätigkeiten* bei der Gesprächsführung können unterschieden werden:

– Beim *Informieren* wird den Schülern etwas mitgeteilt, was sie vorher nicht gewusst haben.

– *Fundieren lassen* im Unterrichtsgespräch bedeutet, für ein Basiswissen zu sorgen, welches die Grundlage für weiterführende anspruchsvollere Denkleistungen ist.

– *Verstärkungen* erhöhen die Wahrscheinlichkeit des Auftretens eines bestimmten Verhaltens und stabilisieren sie.

– *Ermutigen* macht Mut zur Beteiligung am Gespräch und zu bestimmten Aussagen.

– Durch *Aufgreifen und Weiterführen* von Schülergedanken kann dem Gespräch eine neue Richtung verliehen werden.

– Mit dem *Problematisieren* wird eine Wissenslücke aufgegriffen, deutlich gemacht und nach Möglichkeiten gesucht, diese zu schließen.

– *Nachhaken* regt dazu an, eine oberflächliche oder unpräzise erste Antwort noch einmal zu überdenken und zu präzisieren.

– *Akzentuieren* beinhaltet, dass bestimmte Gesprächsbeiträge, die für den Fortgang des Gesprächs von besonderer Bedeutung sind, hervorgehoben werden.

– *Erklären bzw. Begründen lassen* fördert, dass Ursachen, Motive, Bedingungen, Beziehungen zwischen Elementen erkannt, begründet und mit Fakten belegt werden.

– Beim *Folgern lassen* sind die Bedingungen einer Erscheinung bekannt, wird eine Folgerung als Schluss abgeleitet und werden Bedingungen und Folgerungen durch Gesetze, Regeln, Normen u.a.m. logisch verbunden.

– Beim *Bewerten lassen* werden über eine Entscheidung Werturteile geäußert.

– *Zusammenfassen lassen* dient der Sicherung eines Zwischen- oder Abschlussergebnisses eines Gesprächs.

– Mit *Moderieren* sind alle Lehrtätigkeiten gemeint, die auf den Ablauf und Fortgang des Unterrichtsgesprächs gerichtet sind. Unterrichtsgespräche müssen mit einem *Türöffner* problembezogen in Gang gebracht, zielorientiert in Gang gehalten, strukturiert und zur Ergebnissicherung zusammengefasst werden [3].

Das Vortragen bleibt unverzichtbarer Bestandteil des heutigen Unterrichts. Für den Unterricht können folgende Vortragsformen unterschieden werden:

Um zu erreichen, dass Schüler einen Sach-, Sinn- oder Problemzusammenhang erfassen, ist der *Lehrervortrag* immer noch eine wirksame Darbietungsmethode. Er schafft aber nur – in der Darbietung eines Unterrichtsinhalts – die Voraussetzungen, damit die Schüler möglicherweise Wissen aufnehmen, behalten und verstehen. Bedingung ist das aktive Zuhören, indem beispielsweise bisheriges Wissen aktiviert, Fragen im Geiste gestellt oder Gegenargumente erwogen werden. Ein Lehrervortrag sollte einfach zu verstehen, übersichtlich gegliedert, nicht zu weitschweifig, aber auch nicht zu knapp sein und ein sinnvolles Maß an zusätzlicher Stimulanz beinhalten. Die Aktionsform Lehrervortrag ist eine Methode der Informationsvermittlung, in der der Lehrer einer Lerngruppe einen fachlichen oder methodischen Zusammenhang in einem Vortrag mündlich darlegt. Der Vortrag ist präzise geplant, gut strukturiert und evtl. durch Visualisierungen unterstützt. Die Schüler hören aufmerksam zu, machen sich Notizen oder bearbeiten einen gestellten Arbeitsauftrag und haben, sofern dies im Vorfeld vereinbart worden ist, die Möglichkeit, Rückfragen zu stellen. Ziel dieser Aktionsform ist es, einer Lerngruppe auf altersgemäße Art und Weise Informationen gebündelt und zusammenhängend weiterzugeben, die sie von sich aus nicht wissen kann. Obwohl der Lehrervortrag eher den Ruf einer Methode aus vergangenen Zeiten genießt, ist er – gezielt und wohl vorbereitet eingesetzt – ein wichtiger Bestandteil des Unterrichts, der zum Erfolg gerade auch der „offenen“ Unterrichtsformen wesentlich beiträgt. In folgenden Situationen kann ein Lehrervortrag angebracht sein:

– Inhaltliche Einführung in einen Text, ein Thema, einen Film, eine Lektion oder eine Unterrichtsreihe,

– Exemplarische Vorführung der Aktionsformen Schülerreferat bzw. Präsentation, z.B. zu Beginn einer Reihe von Schülerreferaten,

– Erklärung einer methodischen Großform, z.B. Lernzirkel, Freiarbeit, Wochenplan oder Gruppenpuzzle,

– Zusammenfassung von Arbeitsergebnissen aus einer früheren Unterrichtsphase, z.B. im Verlauf eines Projektes,

– Weitergabe organisatorischer Informationen für eine Exkursion, einen Museumsbesuch oder eine Schulfahrt [4].

Ein *Schüleraufsatz/Referat* übt Schüler u.a. in das Vortragen eines Unterrichtsinhaltes ein. Das sind: Berichte aus Kleingruppenarbeit, Kurzvorträge, die das Unterrichtsgeschehen tragen (z.B. Experimentalreferat), Vortrag der Hausaufgabenlösung oder der Lösung einer Übungsaufgabe, Vorträge zur Ergänzung eines Stoffgebietes usw.

Gutes *Geschichtenerzählen* nimmt auch heute immer noch die Zuhörer gefangen. Erzählungen aktivieren stärker als ein Vortrag affektive und werthafte Elemente in einer Darstellung. Erzählen erfordert den Einsatz der ganzen Person. Es darf jedoch nicht zur Indoktrination missbraucht werden und erfordert in der Reflexionsphase, dass kritische Distanz zum Erzählten gewonnen wird. Ein wesentlicher Bestandteil der Kommunikation im Unterricht sind Fragen. Dies gilt insbesondere für den fragend-entwickelnden Unterricht. Die Lehrkraft gibt durch ihre Fragen Lernhilfen, damit die Schüler Probleme erkennen und durchdringen und den Stoff besser verstehen. Die Schüler nehmen durch ihre Fragen die Beratung der Lehrer in Anspruch.

Unterrichtsgespräche beinhalten einen „utopischen Überschuss“, indem sie auf eine vernünftige, diskursive Verständigung zwischen Schülern sowie Lehrern und Schülern zielen, bei allem angestrebten Konsens die Meinung des einzelnen gelten lassen und auf eine möglichst herrschaftsfreie, symmetrische Kommunikation im Klassenzimmer abzielen.

Die Lehr-Lernformen können zu „Familien“ zusammengefasst werden, wie:

- *Vortragsformen*: Lehrervortrag, OHP-Arbeit, Schülerreferat, Geschichtenerzählen.
- *Gesprächsformen*: gelenktes Gespräch, Lehrgespräch, Brainstorming, Blitzlicht, Schülerdiskussion, Debatte, Interview, Unterhaltung, Prüfungsgespräch, mündliche und schriftliche Befragung, Chatten im Internet
- *mediengestützte Vertrags- und Gesprächsformen*: Schreibgespräch,
- OHP-Vortrag, Tafelarbeit, Textarbeit, Textübersetzung
- *Simulationsspiele*: Rollenspiel, Planspiel, Simulation, Fallstudie, Zukunftswerkstatt
- *szenische Arbeitsformen*: Stegreifspiel, Pantomime, Standbild-Bauen, Texttheater, Soziodrama, Theaterspiel, Revue, Kabarett.
- *Lernspiele*
- *künstlerische Arbeitsformen*: ein Bild zeichnen, ein Plakat/eine Collage herstellen, ein Musikstück einstudieren/aufführen/komponieren
- *Meditationsformen*: Stille- und Konzentrationsübungen, Fantasiereisen
- *Dokumentations- und Rechercheformen*: Bibliothekarbeit, Lexikonarbeit, Internetrecherche
- *Kontroll- und Prüfformen*: Diktatschreiben, Test, Klausur, mündliche Prüfung [9].

Die Lehr-Lernformen fallen nicht vom Himmel. Sie sind in den vergangenen Jahrhunderten und Jahrtausenden im menschlichen Zivilisationsprozess erfunden, weiterentwickelt und überformt worden. Es gibt dabei viele außerschulische Einflüsse, z.B. durch neue Formate des Fernsehens, durch Arbeitsformen, die auf Kirchentagen erprobt wurden, durch die „Kampagnendidaktik“, die Umweltschutzverbände, Parteien und Gewerkschaften pflegen. Weitere Handlungsmuster sind:

- Umgang mit Arbeitsblättern;
- Experimentieren;
- Arbeiten mit Computerprogrammen;
- Erkundung (Erkundungsgänge, Unterrichtsgang, Exkursion, Betriebserkundung, Wandertag, Studienfahrt usw. [11]).

Schließlich sei noch angemerkt: Es gibt viele Möglichkeiten, einen handlungsorientierten Fremdsprachenunterricht zu gestalten. Viele der Methoden sind auch nicht neu, nur haben wir sie oft nicht als zu realisierende Möglichkeiten für unseren eigenen Fremdsprachenunterricht gesehen. Hier sollen keine normativen Vorschriften oder Rezepturen für den Einsatz dieser Methoden gegeben werden. Grundsätzlich gilt folgendes:

Die bestimmenden Aspekte der Unterrichtsmethode, wie z.B. Sozialformen, Unterrichtsformen, Unterrichtsmittel sind keine starren Merkmale, die für den gesamten Unterrichtsverlauf gelten, sondern müssen für jede Unterrichtsphase neu entschieden werden.

Wir sollten keine Methode einsetzen, deren Sinn und Funktion wir nicht einsehen, die wir noch nicht genügend beherrschen oder die unserer Persönlichkeit nicht entspricht.

Jede Methode langweilt und demotiviert, wenn sie zu oft oder falsch angewendet wird.

Es geht immer darum, den Unterricht so zu organisieren, dass die Lernenden ein hohes Maß an Kreativität und Selbstbeteiligung erreichen.

Folgende Fragen sollte man sich stellen, bevor man sich für eine bestimmte Methode entscheidet: passt die Methode zu den Lernenden: ihren fremdsprachlichen Voraussetzungen, ihrem Lernverhalten; zu dem Inhalt: dem zu vermittelnden, zu erlernenden Stoff; zu dem Ziel; zu der uns zur Verfügung stehenden Zeit; zu mir, dem Lehrenden?

Kurz gesagt, geht es bei der Auswahl der Methode darum, "Lernarrangements zu schaffen, durch die den Lernenden das Lernen ermöglicht und erleichtert wird" [1].

LITERATURVERZEICHNIS

1. *Apelt W.* Motivation und Fremdsprachenunterricht / W. Apelt. — Leipzig : VEB Verlag Enzyklopedie, 1981. — 237 p.

2. *Desselmann G.* Didaktik des Fremdsprachenunterrichts / G. Desselmann, H. Hellmich. — Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1981. — 182 S.
3. *Düwell M.* Bioethik: Methoden, Theorien und Bereiche / M. Düwell. — Stuttgart : Metzler, 2008. — 276 S.
4. *Ehlers Swantje.* Lesen als Verstehen. Zum verstehen fremdsprachlicher literarischer Texte und zur ihrer Didaktik: Fernstudieneinheit 2 / S. Ehlers. — Berlin ; Muenchen ; Wien : Langenscheidt, 1992. — 112 S.
5. *Gardner Howard.* Abschied vom IQ – die Rahmen-Theorie der vielfachen Intelligenzen, Klett-Cotta. [Електронний ресурс] / Gardner Howard. — 2005. — Режим доступу : <http://www.begabung.ch/html/intelligenzen.html>
6. *Glaboniat M.* Profile Deutsch / M.Glaboniat, M. Müller., H. Schmitz u.a. — Berlin, Langenscheidt Verlag, 2003. — 168 S.
7. *Kaiser F.-J.* Methodik des Ökonomie-Unterrichts. Grundlagen eines handlungsorientierten Lernkonzeptes mit Beispielen / F.-J. Kaiser, H. Kaminski. — [3 Auflage]. — Bad Heilbrunn/Obb. : Julius Klinkhardt, 1999. — 384 S.
8. *Moosmüller A.* Interkulturelle Kompetenz und interkulturelle Kenntnisse. Überlegungen zu Ziel und Inhalt im auslandsvorbereitenden Training / A. Moosmüller // Klaus Roth (Ed.) : Mit der Differenz leben. — Münster, New York : Waxman 1996. — S. 271–290.
9. *Neuner G.* Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung. Fernstudieneinheit / G. Neuner, H. Hunfeld — Berlin, München, Leipzig, Wien, Zürich, New York : Langenscheidt, 1993. — 184 S.
10. *Thomas A.* Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns / A. Thomas // Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung. — Göttingen : Hogrefe, 1993. — S. 377–424.
11. *Winkel R.* Die 17 Unterrichtsmethoden / R. Winkel // H. Gudjons u.a. (Hrsg.): Unterrichtsmethoden, Grundlegung und Beispiele. — Braunschweig, 1982.
12. *Wintersteiner Werner* Literarische Neuerscheinungen / Werner Wintersteiner (Hrsg.). — Innsbruck u.a.: StudienVerlag, 2003. — 128 S. (Informationen zur Deutschdidaktik. Zeitschrift für den Deutschunterricht in Wissenschaft und Schule. Heft 1-2003)

Надійшла до редакції 15.08.12

ПОРТРЕТ УЧЕНОГО



Із сумом повідомляємо, що після важкої, тривалої хвороби 6 вересня 2012 р. о 15.15 на 75-му році життя перестало битися серце Віктора Васильовича Левицького, багаторічного завідувача кафедри німецької мови (нині кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства) Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Висловлюємо глибоку скорботу з приводу смерті Віктора Васильовича Левицького, видатного українського вченого-лінгвіста, відомого в усьому світі своїми дослідженнями в області германістики, типології, порівняльно-історичного і загального мовознавства. Віктор Васильович був чудовим педагогом, який виховав цілу плеяду вчених – докторів та кандидатів наук, за його книгами навчаються студенти-германісти усєї України.

Редколегія

ПАМ'ЯТІ В. В. ЛЕВИЦЬКОГО

Левицький Віктор Васильович (2.04.1938 р., м. Ленінакан, Вірменія – 6.09.2012, м. Чернівці), д. філол. н., проф., завідувач кафедри німецької мови, перейменованої згодом на кафедру германського, загального і порівняльного мовознавства ЧНУ (1974–2012), колишній декан ф-ту іноземних мов (1982–1993), був, є та залишиться гордістю не лише Чернівецького національного університету, а й усєї наукової України, яку він гідно презентував на українській та міжнародній арені.

В. В. Левицький як почесний професор ЧНУ, відзначений подякою Президента України «за вагомий внесок у розбудову української держави» (2009), мав й інші численні нагороди: грамоти та пам'ятні відзнаки („Відмінник освіти УРСР”; „Знак пошани” тощо), медалі: „За трудову доблесть”; срібні медалі "The 20th Century Award for Achievement" – International Biographical Centre, Cambridge, England (1995) та "International Man of the Year 1997" – International Biographical Centre, Cambridge, England, проте головною нагородою для нього постали вдячні результати його праці.

Обдарований випускник кафедри німецької мови Чернівецького державного університету (1956–1960) В.В. Левицький захистив у травні 1966 р. блискучу кандидатську роботу «Історико-семасіологічне дослідження деяких груп прикметників у німецькій мові (у порівнянні з англійською)» за керівництва видатної радянської германістки, д. філол. н., проф. О. І. Москальської при кафедрі історії та граматики німецької мови 1-го Московського інституту іноземних мов. Самобутнє докторське дослідження «Проблеми експериментальної семасіології», максимально спрямоване на

досягнення об'єктивних результатів для складних семасіологічних фактів, він захистив у Київському університеті (1975 р.) у незвично молодому для тогочасної мовознавчої науки 37-річному віці.

Віктор Васильович був гарним викладачем, вдумливим, креативним – скількох студентів (у т.ч. і автора статті) він зацікавив наукою своїми оригінальними проблемними запитаннями. Відзначаючись гарним почуттям гумору, непоступливою чесністю, чутливою людяністю, прагненням до максимальної об'єктивності, а звідти справедливості, Віктор Васильович запровадив чітку систему критеріїв оцінювання праці студентів і викладачів, яких він неухильно дотримувався. Надзвичайно рівний у відношеннях із підлеглими, принциповий у стосунках із керівництвом він до останніх днів свого життя відстоював своїх працівників, аспірантів і докторантів.

Попри те, що робота на посадах викладача (доцента: 1970–1977 та професора: 1977–2012), завідувача кафедри (1974–2012) та декана факультету іноземних мов (1982–1993), з якою він фахово, без зайвих «шумових ефектів» справлявся, вимагали великих затрат часу й енергії, – все ж основні зусилля Віктор Васильович спрямував у сферу наукових досліджень, які дістали визнання не лише в Україні, а й у цілому світі. Він жив наукою, стверджують всі його рідні і близькі (і, в першу чергу, його найближчі – дружина Ліліана Вікторівна та дочка Елла). Коло його наукових інтересів було дуже широким: мовознавство, квантитативна, контрактивна / конфронтативна лінгвістика; психолінгвістика, індоєвропейістика; германістика, історія мови, лексикологія, лексична семантика (лексичне значення, синонімія, полісемія, парадигматичні відношення та синтагматичні зв'язки в лексиці); звуковий символізм; етимологія; методи дослідження лексики (психолінгвістичні, квантитативні, порівняльно-історичні). Застосовуючи нетрадиційні новаторські підходи до розв'язання й тлумачення багатьох проблем мовознавства, навчаючи квантитативним і експериментальним методам через численні посібники своїх аспірантів та студентів, В. В. Левицький розпочав у 1970-х рр. формування власної наукової школи. За роки праці він підготував гарних спеціалістів із теоретичної фонетики (Л. А. Комарницька, В. І. Кушнерик, Н. Л. Львова), теоретичної граматики: морфології (В. Ю. Іванюк, Н. М. Чернишенко) та синтаксису (М. Л. Борковська-Іваницька, Ю. Бойко-Мельник), словотвору (Ю. Й. Мацкуляк), історії мови (М. І. Попова, Н. Соловійова), лексикології (Л. В. Бистрова; В. М. Баскевич, В. В. Дребет, Б. І. Гінка, С. О. Кантемір, М. Д. Капатрук, С. В. Кійко-Сполницька, Ю. Є. Кійко, О. Д. Огуй та ін.), квантитативної стилістики (Л. В. Гіков) та ін.

Завдяки його наполегливій праці Чернівецька квантитативна школа успішно

утвердилася в 1990-х рр., свідченням чого є не лише учні, що захистилися, а й захисти «третього покоління» – захисти уже в учнів учнів Метра. Для цього він з 1996 року організував всеукраїнський збірник статей переважно квантитативного характеру "Германська філологія" та – з 2007 р. – став співзасновником і заступником голови спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 та 10.02.04. Як редактор, Віктор Васильович сумлінно вичитав близько півсотні випусків "Германської філології", а, крім того, з 2005 р. він став видавцем ще чотирьох міжнародних збірників, широко цитованих у науковому світі. На кафедрі за керівництва Віктора Васильовича підготовлено сотні відгуків провідної організації для дисертантів із усієї України. Загалом під його керівництвом написано та захищено для вишів України (ВНЗ Києва, Вінниці, Хмельницького, Івано-Франківська, Тернополя, Одеси та ін.) у спеціалізованих радах Мінська, Києва, Одеси, Львова, Донецька і, з 2007 р., і Чернівців 42 кандидатські та дві докторські дисертації зі спеціальності "Германські мови" і "Загальне мовознавство", що засвідчило формування потужної наукової школи в Чернівцях. На черзі ще добрий десяток його докторантів і аспірантів із написаними дисертаціями.

Віктор Васильович підтримував гарні зв'язки з Донецькою типологічною школою і особисто з її керівником – д.філол.н., проф., академіком АН ВШ В. Д. Каліущенком, якого він високо цінував і з яким спільно видав міжнародну збірку з типологічної лінгвістики, широко цитовану за кордоном. В. В. Левицький керував дисертаційною роботою Н. М. Чернишенко (ДонНУ), прогнозував докторський потенціал у Ш. Р. Басирова, роботи якого він із зацікавленням читав. Він написав велику кількість відзивів провідної організації та відзивів на автореферати дисертацій донецьким ученим. У Донецькій раді захищалися роботи його аспіранток М. Р. Ковтанюк та Н. Л. Львової, а він опонував роботам донецьких дослідників (у т.ч. і Л. М. Ягуповій, шанованій ним дослідниці, яка згодом багаторазово виступить як опонент історикомовним дисертаціям у чернівецькій раді). Віктор Васильович особисто охоче публікував свої статті в «*Studia Germanica et Romanica*», знаному фаховому журналі, куди згодом направляли свої роботи численні чернівчани, у т.ч. його учні (С. С. Баланюк, О. С. Лех, О. Д. Огуй та ін.). Натомість донецькі колеги друкувалися в чернівецькій «Германській філології», посилюючи дружні зв'язки між нашими містами.

Віктор Васильович формував свою школу і особистим прикладом, і лекціями, і консультаціями, і науковими працями. Загалом перу дослідника, якого вже немає з нами, належать 263 публікації. Це – численні книги, у тому числі повторні, розширені і перероблені видання (всього – 36), різнотипні статті (всього 157), матеріали конференцій (центральної та міжнародних: 33; регіональних: 10), інші публікації (методичні

посібники, депоновані рукописи, реферати: 28).

Крім книг, особливо презентативними видаються статті, які сам дослідник (у спілкуванні з одним із авторів статті) розділив на 4 категорії: (а) статті першої категорії – 56 публікацій у зарубіжних, центральних академічних та республіканських журналах, типу «*Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*», «*Journal of Quantitative Linguistics*», «*Deutsch als Fremdsprache*», «*Indogermanische Forschungen*», що засвідчує надзвичайний авторитет В.В. Левицького у щонайвищих наукових колах; (б) статті другої категорії (всього 29) – публікації в авторитетних академічних чи міжнародних видавництвах України, Росії, Молдови, Польщі, ФРН, Данії, Голландії та ін., у т.ч.: «Наука» (АН ССРСР. Росія), «Наукова Думка» (АН Україна) та «Вища школа», «Штіїнца» (АН Молдови), видавництва МДУ, ЛДУ (Росія), Akademie-Verlag (DDR), de Gruyter-Verlag (авторитетне міжнародне видавництво), RAM-Verlag (Deutschland), видавництво Краківського університету (бо Краків із його давніми лінгвістичними традиціями фактично є лінгвістичною столицею Польщі); (в) статті третьої категорії (44) – вишівські журнали, періодичні (з нумерацією) вісники, учені записки, міжвузівські збірники (Донецьк, Львів, Москва, Тарту, Харків, Чернівці), а також збірники, що вийшли в закордонних вишах (Слупськ, Клагенфурт та ін.); (г) статті четвертої категорії (28) – вишівські збірники без нумерації тощо.

В основі статей та книг дослідника лежать наступні КОНЦЕПЦІЇ, що ґрунтуються на застосуванні психолінгвістичних і статистичних методик, застосованих для вивчення функціонування мовної системи. Для теоретичної фонетики В.В. Левицький розглянув та описав символічні властивості голосних та приголосних у німецькій, українській та румунській мовах; встановив джерела та причини виникнення звукового символізму та пояснив принципову можливість співіснування мовного знаку та фонетичного символізму. Як етимолог, він виділив ще не досліджені явища та запропонував теоретичні новинки: особливості розвитку індоєвропейських сонантів, аномальний аблаут, семантичний синкретизм тощо, який він використав для пояснення більше 100 етимологічних відхилень, що не піддавалися реконструкції, у «Етимологічному словнику германських мов» (у 5 томах).

В. В. Левицький застосовував психолінгвістичні методики і для визначення об'єктивних меж між головним та другорядними значеннями слова, і для встановлення особливостей впливу екстралінгвістичних критеріїв на семантичну структуру слова. Він аргументовано довів, що на позицію смислового центру в семантичній структурі слова впливають вид занять (професія) та стать мовців. Дослідник напрацював критерії, за

допомогою яких можна розрізнити синонімічні ряди, лексико-семантичні та тематичні групи, семантичні поля, а також запропонував формалізовану процедуру для інвентаризації лексико-семантичної групи. За допомогою статистичних критеріїв В. В. Левицький дослідив дві складні системи лексичних відношень: синтагматику (методика «хі-квадрат») та парадигматику («кореляційний аналіз»). Він довів, що сполучуваність двох слів у тексті зумовлюється позамовними та внутрішньомовними факторами та запровадив для пояснення сполучуваності терміни «денотативна сумісність» та «лексична сумісність», ступінь яких, як і величини синтагматичного зв'язку, визначаються статистично. За допомогою спеціальних методів встановлюються статус та характер частотності сумісної появи слів у тексті. Подібне дослідження валентнісних та сполучувальних характеристик слова має значні перспективи для подальших досліджень комбінаторних властивостей лексичних одиниць.

Віктор Васильович, за образним визначенням його російського колеги Й. А. Стерніна, був не «вагончиком», а «локомотивом у науці», який намагався витягнути нові покоління молодих науковців на незвідані для них висоти. Тому для молодих дослідників учений підготував «Экспериментальные методы в семасиологии» (Воронеж, 1989), «Статистическое изучение лексической семантики» (К., 1989), численні видання «Квантитативні методи» (Чернівці, 2004) тощо. Свої думки він виклав у відомих монографіях: «Этимологические и семасиологические исследования в области германских языков» (Чернівці, 1997); «Германские языки и древние германцы» (Чернівці, 2004). Особливо широко цитованою є «Семасіологія» (два видання у Вінниці: 2006; 2012). Визначним довідником для германістів, що зробив би честь цілому дослідницькому інституту, став «Этимологический словарь германских языков» (2008).

Для студентства та аспірантства В. В. Левицький залишив численні посібники та підручники, найвідомішими з яких є «Введение в германскую филологию. Сборник задач» (К., 1983), «Практикум», «Основи германістики», «Історія німецької мови», «Лексикологія німецької мови» тощо.

Науковий світ України та Європи глибоко сумує з приводу цієї великої втрати не лише для української германістики, а й світової лінгвістики. На адреси родини та факультету відправлено сотні телеграм – як із Австрії (Клагенфурт, Грац), Німеччини (Бонн, Бохум, Гьотінген та ін.), Польщі (Краків, Слупськ), Росії (Москва та ін.) та з України – Києва, Донецька, Запоріжжя, Кам'янця-Подільського, Кіровограда, Кременця, Львова, Одеси, Харкова, Черкас та ін. На похорон прибули сотні колег та учнів не лише з Чернівців, а й із сусідніх Івано-Франківська, Тернополя, Хмельницького та інших місць.

Хай пам'ять про дорогого Віктора Васильовича Левицького – Науковця, Педагога, Людини, Громадянина – вічно живе серед наступних поколінь!

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Професор Левицький Віктор Васильович. Біографічний та бібліографічний нарис. Наукове видання. — Чернівці : Золоті литаври, 2012. — 88 с.

О. Д. Огуй

СПИСОК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ПРОФ. В. В. ЛЕВИЦЬКОГО ДЛЯ НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ ДОСЛІДНИКІВ¹

Система обозначений понятий "широкий – узкий" в немецком языке // Ученые записки 1. Московского гос. пед. ин-та иностр. языков им. Мориса Тореза. — М., 1964. — Т. 31. — С. 191–219. (5 посилань²)

Синонимы в языке и речи // Иностранные языки в школе. — М. : Просвещение, 1969. — № 1. — С. 16–20. (3)

Экспериментальные данные к проблеме смысловой структуры слова // Семантическая структура слова. — М. : Наука, 1971. — С. 151–168.

Abstract: Experimental data concerning the problem of the semantic structure of the word // Language and Language Behavior Abstracts. — 1972. — Vol. 3. — P. 634. (7)

Вивчення смислової структури слова за допомогою асоціативної методики // Мовознавство. — 1972. — № 3. — С. 22–31. (3)

Семантика и фонетика : [пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований]. — Черновцы, 1973. — 103 с. (24)

Фонетическое сходство семантически связанных слов // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. — Berlin, 1973. — Bd. 26. — Hft. 6. — S. 501–601 (соавтор Л.В. Быстрова).

Abstract: Phonetic resemblance of semantically related words // LLBA. — 1975. — #2. — P. 362 (соавтор L. Bystrova). (2)

Experimentelle Daten zum Problem der Bedeutungsstruktur des Wortes // Probleme der Psycholinguistik. — Berlin : Akademie-Verlag, 1975. — S. 171–190. (3)

Semantic word-structure and extralinguistic factors // Soviet studies in language and language behaviour. — Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1976. — P. 125–136. (2)

Введение в германскую филологию : [сб. задач., учеб. пособ. с грифом Минвуза УССР]. — К. : Вища школа, 1983. — 97 с. (3)

Экспериментальные методы в семасиологии. — Воронеж : ВГУ, 1989. — 192 с. (соавтор И. А. Стернин). (5)

Статистическое изучение лексической семантики : [учеб. пособ. с грифом Минвуза УССР]. — К. : УМКВО, 1989. — 156 с. (6)

Zu den Begriffen "Semantische Valenz" und "lexikalische Kombinierbarkeit" // Deutsch als Fremdsprache. — 1991. — № 4. — S. 206–210. (+соавтор V. Baskevic). (2)

Сравнительно-этимологический словарь германских языков. — Черновцы, 1994. — 313 с. (2)

Quantitative Analysis of Verb Polysemy in Modern German // Journal of quantitative Linguistics. — 1996. — Vol. 3. — Nr.2. — P. 132–135 (соавтор Ю. Є. Кійко, С. В. Сполницька). (2)

Этимологические и семасиологические исследования в области германских языков. — Чернівці : Рута, 1997. — 276 с. (3)

¹ Список основных книг, укладених самим Віктором Васильовичем, виділено ним підкресленням. Цей список доповнено на розсуд авторів іншими книгами та ключовими статтями, достатньо широко цитованими в науковій літературі.

² Автор статті враховує лише відомі монографічні посилання на праці В. В. Левицкого, а також посилання GOOGLE.SCHOLAR, яких є понад 250.

Use of tenses of verbs and adverbs in the English Language // Journal of Quantitative Linguistics 4. — 1997. — P. 132–135 (соавтор Т. Romanova).

Семасиология и этимология // Revistu de Lingvistica si stiinta literara. — 1997. — Vol. 3. — P. 125–127.

Звуковой символизм. Основные итоги. — Черновцы, 1998. — 130 с.

Zur deutschen Etymologie // Indogermanische Forschungen. — Berlin, New York : Walter de Grayter, 1998. — Bd. 103. — S. 210–226.

Abstract: On German Etymology // LLBA. — 1999. — Vol. 33. — № 1–3, ind. LL05936.

Some Quantitative Characteristics of Polysemy of the Verbs, Nouns and Adjectives in the German Language // Journal of Quantitative Linguistics. — 1999. — Vol. 6. — № 2. — P. 172–187 (соавтор С. В. Кійко, В. В. Дребет).

Основи мовознавства : [навч. посібник]. — Чернівці : Рута, 2000. — 144 с. (соавтор Р. В. Іваницький, М. Л. Іваницька) (2)

Этимологический словарь германских языков : [в 5 т.]. — Черновцы : Рута, 2000. — Т. 1. — 262 с.; Т. 2. — 260 с.; Т. 3. — 236 с.; 2001. — Т. 4. — 180 с.; 2003. — Т. 5. — 170 с. (8)

Sentence Length and Sentence Structure as Statistical Characteristics of Style in Prose // Quantitative Linguistics. — Trier : Wissenschaftlicher Verlag, 2001. — Vol. 60. Text as a Linguistic Paradigm: Levels, Constituents, Constructs. — P. 177–186 (соавтор О. Pavlychko, Т. Semenyuk) (2)

Семантический синкретизм в германском и индоевропейском // Вопросы языкознания. — М., 2001. — № 4. — С. 94–106.

Основы сравнительной фонетики германских языков. — Черновцы : Рута, 2003. — 125 с.

Практикум до курсу «Вступ до германського мовознавства». — Вінниця : Нова книга, 2003. — 192 с. (соавтор С. В. Кійко) (5)

Германские языки и древние германцы. — Черновцы : Рута, 2004. — 208 с.

Квантитативные методы в лингвистике. — Черновцы : Рута, 2004. — 189 с. (5)

Основи германістики. — Вінниця : Нова книга, 2006. — 528 с.

Семасиология. — Вінниця : Нова книга, 2006. — 508 с.; 2012. — 680 с. (125)

История немецкого языка. — Вінниця : Нова книга, 2008. — 300 с.

Этимологический словарь. — Вінниця : Нова книга, 2008. — 900 с.

Звуковой символизм. Мифы и реальность. — Черновцы, 2009. — 264 с.

Лексикология немецкого языка. — Черновцы : Книги-XXI, 2010. — 376 с.

ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ І ПРАЦІ ЛЕВИЦЬКОГО ВІКТОРА ВАСИЛЬОВИЧА

Five Thousand Personalities of the World. Edition Five. — The American Biographical Institute. Inc. Raleigh, North Carolina, USA, 1999. — P. 169.

Капатрук М., Кантемір С. Левицький Віктор Васильович. До 65-річчя з дня народження // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці : Рута, 2003. Вип. 165–166: Германська філологія. — С. 3–25

Огуй О. Д. Per aspera ad astra: Науковий шлях провідного германіста України В.В.Левицького (до 70-річчя від дня народження) // Studia Germanica et Romanica. Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : [наук. журнал]. — Донецьк : ДонНУ, 2008. — Т. 5. — № 2 (14). — С. 140–161.

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ЗАПОВІТ НАУКОВІЙ МОЛОДІ

Рецензія на монографію для молодих вчених

В. В. ЛЕВИЦЬКОГО «СЕМАСІОЛОГІЯ». —

[Изд. 2, исправл. и дополн.]. — Вінниця : Нова Книга, 2012. — 680 с.

Визначною подією у науковому світі постає вихід другого видання монографії для молодих дослідників «Семасіології» В. В. Левицького (2.04.1938–6.09.2012), видатного українського германіста та мовознавця. Самобутньо продовжуючи та розвиваючи праці В. Звєгінцева, І. Арнольд, Д. Шмельова та інших провідних семасіологів, ця монографія стала своєрідним заповітом для молодих дослідників, від автора, якого вже немає з нами. У порівнянні з I-им виданням, книга відзначається ще вищим науковим і методичним рівнем, незвичайною стрункістю оформлення, більшою насиченістю різноманітним цікавим і корисним матеріалом. Цим попередні огляди розвитку семасіології наших і зарубіжних учених значно поступаються тому, що зроблено в рецензованій праці.

За своєю суттю – це фактично базова, програмна робота, де системно, послідовно та доступно викладено широкий спектр проблем, що стосуються історії вивчення лексичного значення, сучасного стану справ у цій галузі і того методологічного апарату, який застосовується для аналізу семантики слова в синхронії та в діяхронії (С. А. Жаботинська [1]).

За формою сама книга написана в оригінальному науковому жанрі – незвичному синтезі підручника та фундаментальної наукової монографії, довідника та енциклопедії, поєднуючи раціональну аргументацію та пристрасну, емоційну, часто безкомпромісну дискусійність (про етимологію, когнітивну лінгвістику тощо), глибоку академічність та привабливу популярність, що проводиться чи не вперше в світовій практиці.

За змістом книга своїми трьома частинами охоплює історію семасіології (частина 1), базові проблеми синхронної (частина 2) та діяхронної й типологічної семасіології (частина 3), бо значення фактично реалізує себе в нинішньому, синхронічному, змінному, діяхронічному та всезагальному, панхронному часі, де й проявляються типологічні закономірності.

Саме у першій частині, що показує становлення семасіології як лінгвістичної дисципліни, глибоко з характерними деталями викладається шлях семасіології від лекцій із латинської семантики проф. Х. К. Райзіга до нині. З пристрасною, поєднаною зі строгим логічним аналізом, автор оцінює не лише ранній аналіз семантики в О. О. Потебні, М. М. Покровського, М. Я. Марра, а й досягнення радянської лінгвістики, яку ж сам автор

творив із колегами.

Друга частина, присвячена проблемам синхронічної семасіології, спрямованої на розгляд системного функціонування семантики, включає сім розділів. У розділі 1 «Природа і структура лексичного значення» (у порівнянні з першим виданням) кладеться більший акцент на базові категорії «референт, денотат, сигніфікат», виділяється структура значення абстрактних слів та її компоненти.

У розділі 2 «Типи лексичних значень і методи їх вивчення» автор особливо детально розглядає методи аналізу: історію виникнення компонентного аналізу, ключову термінологію (2.3.2), типологію компонентів (сем) (2.3.3) та, особливо, методи виділення компонентів (2.3.4). Аналізуючи психолінгвістичні методи дослідження лексичної семантики (2.5), Віктор Васильович, знаний фахівець у цій галузі, детально розписав для молодих дослідників асоціативний експеримент (2.5.2); експериментальне вивчення змістової близькості слів (2.5.3), процесу найменувань, суб'єктивного звукового символізму й фонетичної умотивованості слова (2.5.4). Як один із фундаторів квантитативної лінгвістики в Україні В.В. Левицький надав особливу увагу квантитативним методам: лінгвостатистичному експерименту (2.6.2) та іншим основним статистичним прийомам і категоріям (2.6.4), оцінюючи роль і місце квантитативних методів у лінгвістичних дослідженнях (2.6.5). Гостро полемічною постає спроба видатного квантитативіста, відомого своїми прагненням до максимальної об'єктивності дослідження, критично оцінити основні принципи, поняття і методи аналізу змістової сторони мови, що використовуються в когнітивній лінгвістиці (2.7).

У третьому розділі, де розглядається смислова структура слова (фактично як категорія дериваційної епідигматики), а також методи її вивчення, В.В. Левицький особливо детально зупинився на проблемах полісемії, розглянутих у квантитативному аспектах (3.8). Для молодих дослідників він детально схарактеризував такі показники як середнє число значень слова; семантичний обсяг слова і довжину слова; частоти вживання слова в тексті. Крім того, В. В. Левицький показав особливості розподілу багатозначних слів у словнику (3.8.5), співвідніс семантичний обсяг слова і його приналежність до семантичного підкласу (3.8.6) з урахуванням стилістичного статусу (3.8.7).

Четвертий розділ «Синтагматичні відносини в лексиці», в якому постають «горизонтальні» характеристики: широта, інтенсивність, селективність сполучуваності, а також контекст та консоціації, автор зберіг, в основному, у редакції першого видання.

Мова є складною ієрархічно організованою системою, що простежується через вертикальні парадигматичні відносини чергування компонентів. Розглядаючи

парадигматичні відносини в лексиці і методи їх вивчення (розділ 5), В. В. Левицький детальніше проаналізував поняття «поле» і «ЛСГ» у лінгвістиці, враховуючи матеріальність / нематеріальність позначуваних об'єктів зовнішньої дійсності (5.1.3), їх дискретність / недискретність (5.1.4). Важливими факторами для характеристики парадигматичних угруповань постають: обсяг групи (5.1.5), тип і місце розташування імені групи (5.1.6), тип відносин всередині мікросистеми (5.1.7), її конфігурація (5.1.8). Це дозволило вченому оптимально схарактеризувати лексичні угруповання (5.1.9), акцентуючи структурні та логічні відносини між членами лексичних угруповань (5.1.10–11), застосовуючи польовий і прототипний принципи опису лексичної семантики (5.1.12). Як досвідчений практик-методолог, який розуміє потреби дослідників-початківців, В. В. Левицький дбайливо розписав методи інвентаризації лексичних мікросистем (5.2) через визначення складу лексичних мікросистем за допомогою словникових дефініцій чи на основі декількох словників, а також із застосуванням статистичних методів для інвентаризації лексичних мікросистем.

Дослідження парадигматичних відносин у лексиці видатний учений рекомендує проводити за допомогою статистичних та психолінгвістичних методик (5.3), для чого він пропонує процедури, засновані на аналізі тексту. Він кладе за основу саме дослідження парадигматичних відносин між підкласами слів і побудову семантичних полів за допомогою відповідних процедур знаходження парадигматичних зв'язків. Важливим є визначення семантичних підкласів, їх обсягів та вживаності, психолінгвістичного вивчення семантичних (внутрішньосистемних, синтагматичних) зв'язків у лексиці. Крім традиційних підходів, В. В. Левицький показує можливість застосування мережевих зв'язків Е. Ф. Скороходька для семасіологічних студій.

Важливе місце дослідник надає міжрівневим зв'язкам лексики (та фонетики, морфології, синтаксису, тексту) і квантитативним методам їх вивчення, на основі чого видається за можливе побудувати фоносемантичні, морфологічні та синтаксичні поля (див. 5.4). Такі міжрівневі зв'язки та різночастиномовні поля, поза сумнівом, допоможуть у перспективі проаналізувати мовну синергію та ергодичність.

Надзвичайно цінними для сучасних концептологічних досліджень постають методи формалізованої експлікації, об'єктивації та вербалізації концептів (5.5), розроблені В. В. Левицькими та представниками його школи (Т. Малик, Л. Г. Гладкоскок). Знаходячи паралелі в концептуальній та структурній моделях репрезентації змістової сторони слова (див. концепція К. О. Ердмана), В. В. Левицький запропонував етапи об'єктивації концептів (5.5.3) та визначення доменосфери (3.5.4) через певні методи їх вивчення.

Шкода, що поза викладом залишилися когнітивні розробки автора ще з іншими учнями (О. С. Лех, Н. Г. Єсипенко та ін.).

В окремий розділ автор виділив синонімічні і антонімічні відношення в лексиці (розд. 6), що складають частину парадигматики. Як і в першому виданні, В. В. Левицький скрупульозно схарактеризував синоніми, антоніми, для яких він, щоправда, запропонував нову класифікацію (6.8). Фактично майже незмінним залишився текст розділу 7, присвячений видам вмотивованості слова і їх взаємодії. В. В. Левицький, як і в попередній редакції, розглядаючи види вмотивованості, основний акцент поклав на фонетичній вмотивованості та її зв'язку з денотативним та конотативним значенням слова, його морфологічним та стилістичним статусом, частотністю, а також семантичною вмотивованістю слова.

Частину 3 присвячено діахронічній та типологічній семасіології, які він аналізує разом, бо семантичні зміни можуть набувати певних панхронних типологічних закономірностей. Розглядаючи причини, види та способи семантичних змін (ч. 3, розд. 1), В. В. Левицький завдяки багатому досвіду діахронічних досліджень (у т.ч. і блискучому власному кандидатському дослідженню) виділив первинні та вторинні причини (1.1.2), комунікативні та емотивні причини (1.1.3); мовні і мовленнєві причини (1.1.4). На цій основі за допомогою психолінгвістичних і статистичних методів (1.2) він розглядає втрату і придбання мотивованості (1.3) та види і способи семантичних змін.

У розділі 2 (частини 3) вивчається «регулярність семантичних змін», тобто фактично панхронія. Цей феномен включає семантичні закони та семантичні універсалії, визначення та класифікації яких Віктор Васильович, як завжди, чітко демонструє молодим дослідникам. Що важливо, досвідчений дослідник пропонує квантитативні методи вивчення семантичних законів, у т.ч. використання критерію знаків (2.3.1) та кореляційного аналізу (2.3.2).

Істотно – з 26 до 42 сторінок – виріс обсяг розділу 3 «Етимологічний аналіз». Це й зрозуміло – Віктор Васильович є відомим укладачем «Етимологічного словника германських мов», над яким він працював десятки років – ряд цих закономірностей він установив ще в студентські роки, а його нинішні ідеї, прийняті на «ура» світом етимології, відомі в численних зарубіжних публікаціях. Як словник, так і розділ 3 ґрунтуються на перспективному новаторському підході: аномальному аблауті та семантичному синкретизмі як формальному поєднанні в одному значенні різнотипних семантичних компонентів, що й описується в розділі (див. 3.3.1). Розглянувши основні категорії етимології (3.1), необхідні для реконструкції значення (3.2), дослідник вдало

продемонстрував на типології дериватів понять «різати» / «зв'язувати» / «гнути» різнотипні гіпотези, що пояснюють їх семантичний синкретизм. Більше того, він показав можливість реконструкції індоєвропейських лексичних і семантичних мікросистем за допомогою квантитативно-компонентної методики (3.3.5) та семантичні закономірності, встановлені за допомогою етимологічного аналізу (3.3.6). У своїх «Декількох зауваження про етимологічний аналіз та етимологічні словники» учений гостро полемічно виступив проти помилкової ревізії фонетичних законів М. М. Маковським та його послідовниками, що постали в нових словниках, якими користуються нині аспіранти та докторанти.

У розділі 5, що містить невеликі доповнення, дослідник розглянув принципи та методи діяхронічного дослідження лексичних мікросистем, продемонстрував етапи їх діяхронічного вивчення та принципи інвентаризації, розроблені з учнями (у т.ч. із автором рецензії).

Розділ 6 спрямовано на типологічне вивчення смислової структури слова за допомогою компонентно-квантитативних методик. Як і в попередньому виданні, завершують розділ міркування видатного лінгвіста про мовну картину світу та теорію лінгвістичної відносності.

Загалом слово існує в часі, просторі та в соціумі як суспільній комунікації. Якщо часові аспекти семасіології вичерпно розглянуто в цій монографії-підручнику, то як шкода, що Метр не напише продовження про «просторову», чи діалектологічну, та соціальну, комунікативну семасіологію. Це, очевидно, постане заповітом для наступних поколінь семасіологів.

Як бачимо, найпримітніша риса рецензованої книги – це її енциклопедичність (проф. В. Манакін [1]), ґрунтована на непересічному особистому досвіді вдумливого науковця. Це враження посилюється від ознайомлення зі змістом, істотно розширеним у порівнянні з першим виданням. Фактично завдяки такому подрібленню змісту, який видавництво графічно зробило, на жаль, занадто дрібним, та доповнюючим його реєстром досягається висока ступінь інформативності та оглядовості запропонованого матеріалу, що ґрунтується на непересічному досвіді автора, класика сучасної семасіології. Воно і не дивно – книга, за авторським задумом, і наукова монографія, і навчальний посібник/підручник – це результат багаторічних роздумів, збору матеріалу і узагальнень щодо найактуальніших проблем семасіології – однієї з найбільш незвіданих галузей лінгвістики. На цій основі в книзі принципово новим виступає не лише оригінальний виклад існуючих підходів до вивчення лексичної семантики, а й інше, сучасне осмислення цих підходів із позицій нової лінгвістичної парадигми початку 21 ст. та особистісне відношення автора книги, провідного

семасіолога сучасності (В. М. Манакін). Власний дослідницький досвід, що лежить в основі книги, глибоке знання лексичної семантики в різних її аспектах дозволили автору репрезентувати картину найбільш важливих проблем семасіології.

Іншою визначальною рисою є глибока особистісність монографії-підручника, бо вона писалася усім життям – за першими її сторінками про значення можна розгледіти ще юначі зацікавлення мовними засобами, засвідчені в першій успішній роботі, що стала предметом доповіді (про творчість Гейне та особливостями перекладу за керівництва А. Н. Калаш) на першій у житті науковій республіканській конференції (Львів, 1957); за порівняльно-історичними пошуками простежуються лекції, прослухані у майбутніх проф. О. Широкова (порівняльно-історичне мовознавство) та Н. Ф. Пелевіної (вступ до германістики). Більше того, емоційні германістичні екскурси, окремі стилістичні форми указують на часте спілкування з Н. Ф. Пелевіною. Захоплення структуралістикою, близькі по духу раціональному досліднику В. В. Левицькому, нав'язані лекціями з порівняльно-історичного мовознавства тоді ще доцента О. В. Широкова, прогнаного свого часу за «антимарксистський» структуралізм із МДУ ім. М. В. Ломоносова. Постійного переосмислення як аргументи у монографії-посібнику набувають фрагменти дипломної роботи про Arbeit та кандидатської дисертації про прикметники розміру. Зверненням до експериментальних та квантитативних методів під час навчання в аспірантурі МГПШІА підготували ту основу, яка визначили всю наступну школу В. В. Левицького. Матеріал дослідження, його результати не «висмоктані з пальця», а виявлені особисто чи разом із учнями, нинішніми 42 кандидатами наук та 2 докторами, а також ще 4 докторантами та декілька аспірантами, що завершують свої дослідження – їх праці відзначаються серед 1270 найавторитетніших джерел із семасіології.

Третя визначальна риса – намагання домогтися максимальної об'єктивності в аналізі та пропонованих висновках. Керуючись улюбленою максимом «Піддавай все сумнівам», автор, захоплений ще в школі розв'язуванням математичних завдань, у пошуках максимальної об'єктивності в суб'єктивних лінгвістичних пошуках звернувся до експериментальних та квантитативних методів, що дозволяють зробити науку менш довільною, фактично «дегуманізувати лінгвістику» (С. Г. Шафіков). Захоплює наукова ерудиція автора, дуже дохідливий стиль, рідке уміння донести нелегкі для еnavior іків підрахунки як частину незаперечних аргументів. За прикладом свого кумира в лінгвістиці – В. І. Абаєва, глибоко переконаний у своїй правоті, В. В. Левицький як дослідник проявляє безкомпромісну принциповість у розгляді ключових проблем семасіології. Він, поза сумнівом, хвилеріз і локомотив в лінгвістиці (Й. А. Стернін [1]),

жар пристрастей якого не знає меж, що простежується в підвищеній емоційності у дискусіях з етимології, когнітивної лінгвістики. Це надає монографії більше публіцистичного життя, що, як правило, зникає в стандартних монографіях з незліченими переліками прізвищ та описами. Попри емоційність, чимало описів В. В. Левицького можна було б застосувати й для написання сучасних підручників з мовознавства, історії лінгвістичних учень, квантитативних методів дослідження.

На завершення варто відзначити, що за основним підзаголовком, цільовою аудиторією книги є молоді науковці, для яких Віктор Васильович виступив Учителем, логічним і пристрастним. Такий Учитель не просто заповнює чашу знань в учня, а запалює факел, який той має понести далі самостійною дорогою життя. Нині цим другим виданням В. В. Левицький, якого вже немає з нами, передав факел наукових пошуків у царині незвіданої семасіології новим плеядам Учнів!

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Професор Левицький Віктор Васильович. Біографічний та бібліографічний нарис. Наукове видання. — Чернівці : Золоті литаври, 2012. — 88 с.

О. Д. Огуй

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Факультет іноземних мов Донецького національного університету запрошує Вас взяти участь у роботі Одинадцятій міжвузівської конференції молодих учених «*Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур*», яка відбудеться 29–30 січня 2013 року у Донецькому національному університеті.

Планується робота таких секцій:

1. Проблеми граматики та словотвору.
2. Стилїстика і переклад.
3. Лексична (діахрона та еbehavior) семантика і фразеологія.
4. Зіставне і типологічне вивчення мовних явищ.
5. Вербалізація когнітивних структур у мовній картині світу.
6. Проблеми лінгвопрагматики.
7. Новітні технології у викладанні іноземних мов.
8. Жанр, стиль, художня комунікація у світовій літературі.

До участі у конференції запрошуються докторанти, аспіранти, здобувачі, а також кандидати філологічних наук, доценти (віком до 35 років).

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська, німецька, французька.

Вимоги до оформлення матеріалів:

1. Обсяг тез – не більше 3 повних стор., без нумерації сторінок. За бажанням автора цей обсяг може бути перевищений на умовах оплати кожної додаткової сторінки (повної або неповної) з розрахунку 20 грн. за кожну.

2. Формат сторінки – А 4, береги – 2 см з усіх боків, міжрядковий інтервал – 1, кегль – 14, шрифт – Times New Roman, абзацний відступ – 1 см; слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

3. Оформлення тексту:

– Прізвище й ім'я друкуються у верхньому правому кутку *жирним курсивом*.

– Назва міста друкуються нижче прізвища *жирним курсивом*.

– Назва статті друкуються посередині великими літерами жирним шрифтом.

– Виділення і приклади слід друкувати *курсивом*.

– Жирний шрифт використовується винятково в заголовках. Підкреслення неприпустиме.

4. Скорочення: Поняття, повторно вживані в тексті у скороченій формі, слід супроводжувати при першому згадуванні відповідними абрєвіатурами у круглих дужках, еhav.: базовий іменник (БІ).

5. Список літератури друкуються наприкінці в алфавітному порядку.

– Посилання на літературу нумеруються в тексті статті у квадратних дужках [3: 22].

– Обсяг бібліографії – не більше 5 посилань.

Зразок
Білецька Олена
Донецьк

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дідівська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідівська. – Київ: Наук. Думка, 1982. – 171 с.
2. Стернин И. А. О национальном коммуникативном сознании / И. А. Стернин // Лингвистический вестник. – Вып. 4. – Ижевск, 2002. – С. 87–94.
3. Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts [Електронний ресурс]: Projekt der BBA der Wissenschaften. – Berlin: Alexander Geyken Redaktion, 2006. – Режим доступу до словника: <http://www.dwds.de>.

Бажаючим взяти участь у конференції необхідно до 1 грудня 2012 р. вислати:

- 1) анкети учасника,
- 2) текст тез у форматі MS WORD 97-2003 (.doc),
- 3) відгук наукового керівника (для авторів без наукового ступеня)

на електронну адресу оргкомітету конференції: conference.donnu@gmail.com. У темі імейлу обов'язково вкажіть повністю ім'я та прізвище учасника конференції. Назви файлів – за прізвищем автора, наприклад, Петров В.В. (тези).doc, Петров В.В. (анкета).doc.

Тези, подані й оформлені з порушенням вимог, оргкомітетом не розглядаються!

Контактний телефон: (062) 345-72-58 (роб.), (095) 546-34-12 (моб.),
e-mail: conference.donnu@gmail.com, Поденська Тетяна Олександрівна, доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету.

АНКЕТА УЧАСНИКА

Одинадцятій науковій конференції молодих учених
(усі поля обов'язкові для заповнення)

Прізвище, ім'я, по батькові:

Тема доповіді (ОБОВ'ЯЗКОВО вказати назву секції):

Науковий ступінь:

Наукове звання:

Місце роботи:

Посада:

Науковий керівник (для здобувачів та аспірантів):

Домашня адреса (будь ласка, вкажіть точно Ваш ІНДЕКС):

E-mail:

Контактний телефон:

Варіант участі: 1) особиста участь з доповіддю та публікацією;

2) заочна участь з публікацією.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов**

Факультет іноземних мов Донецького національного університету запрошує Вас взяти участь у роботі Міжвузівської наукової студентської конференції «*Зіставне вивчення германських та романських мов і літератур*», яка відбудеться 12–13 березня 2013 року у Донецькому національному університеті.

Планується робота таких секцій:

1. Словотвір германських і романських мов.
2. Граматичний склад германських і романських мов.
3. Лексична семантика.
4. Фразеологія германських і романських мов.
5. Стилїстика і переклад.
6. Когнітивне дослідження германських і романських мов.
7. Комунікативно-прагматичне дослідження германських і романських мов.
8. Проблеми історичної поетики у світовій літературі.
9. Методика викладання іноземних мов.

Вимоги до оформлення матеріалів:

1. Обсяг тез – не більше 2 повних стор., без нумерації сторінок.
2. Формат сторінки – А 4, береги – 2 см з усіх боків, міжрядковий інтервал – 1, кегль – 14, шрифт – Times New Roman, абзацний відступ – 1 см; слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).
3. Оформлення тексту:
 - Прізвище й ім'я друкуються у верхньому правому кутку *жирним курсивом*.
 - Назва міста друкуються нижче прізвища *жирним курсивом*.
 - Назва статті друкуються посередині великими літерами жирним шрифтом.
 - Виділення і приклади слід друкувати *курсивом*.
 - Жирний шрифт використовується винятково в заголовках. Підкреслення неприпустиме.
4. Скорочення: Поняття, повторно вживані в тексті у скороченій формі, слід супроводжувати при першому згадуванні відповідними абрєвіатурами у круглих дужках, наприклад: базовий іменник (БІ).
5. Список літератури друкуються наприкінці в алфавітному порядку.
 - Посилання на літературу нумеруються в тексті статті у квадратних дужках [3: 22].
 - Обсяг бібліографії – не більше 5 посилань.

Зразок
Білецька Олена
Донецьк

АНГЛІЦИЗМИ У СКЛАДІ ТРИКОМПОЗИТИВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Дідівська Л.П.* Словотвір, синонімія, стилїстика / Л.П. Дідівська. – Київ: Наук. Думка, 1982. – 171 с.
2. *Стернин И.А.* О национальном коммуникативном сознании / И.А.Стернин // Лингвистический вестник. – Вып. 4. – Ижевск, 2002. – С. 87-94.

3. Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts [Електронний ресурс]: Projekt der BBA der Wissenschaften. – Berlin: Alexander Geyken Redaktion, 2006. – Режим доступу до словника: <http://www.dwds.de>.

Бажаючим взяти участь у конференції необхідно до 1 лютого 2012 р. вислати

- 1) анкету учасника,
- 2) текст тез у форматі MS WORD 97-2003 (.doc),
- 3) відгук наукового керівника

на електронну адресу оргкомітету конференції: conference.donnu@gmail.com. У темі імейлу обов'язково вказуйте: «Студентська конференція», повністю ім'я та прізвище учасника конференції. Назви файлів – за прізвищем автора, наприклад, Петров В.В. (тези).doc, Петров В.В. (анкета).doc.

Тези, подані й оформлені з порушенням вимог, оргкомітетом не розглядаються!

Контактний телефон: (062) 345-72-58 (роб.), (095) 546-34-12 (моб.),
e-mail: conference.donnu@gmail.com, Поденєжна Тетяна Олександрівна, доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету.

АНКЕТА УЧАСНИКА

Міжвузівської наукової студентської конференції
(усі поля обов'язкові для заповнення)

Прізвище, ім'я:

Тема доповіді:

Науковий керівник:

Назва секції:

ВНЗ, де навчається автор:

Спеціальність, за якою навчається автор:

Програма, за якою навчається автор: (бакалавр, спеціаліст, магістр)

Домашня адреса (будь ласка, вказуйте точно Ваш індекс):

E-mail:

Контактний телефон:

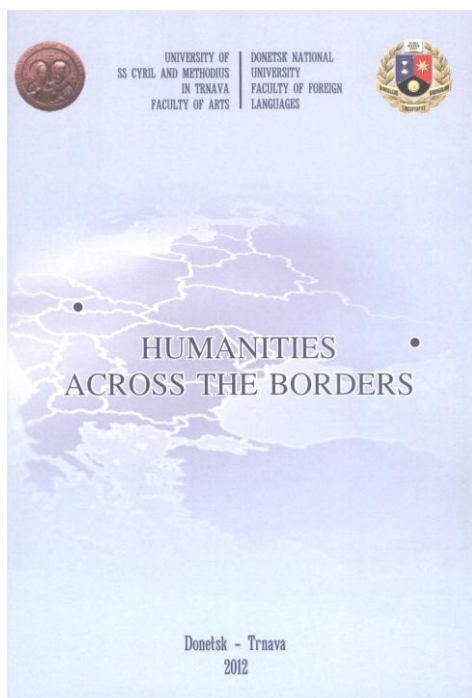
Варіант участі: 1) заочна участь з публікацією;

2) особиста участь з доповіддю та публікацією.

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

HUMANITIES ACROSS THE BORDERS :

[collection of papers / editors-in-chief O. L. Byessonova, N. I. Panasenko]. —
Donetsk – Trnava : DonNU, 2012. — 257 p.



The publication is the result of cooperation between Donetsk University, Ukraine and University of SS Cyril and Methodius in Trnava, Slovak Republic. It presents a collection of 23 papers by prominent scholars from both academic institutions.

The papers are from the fields of Linguistics (15), History of Foreign Literatures (3), Methodology of Foreign Language Teaching (2) and Psychology. The international character of the publication is also manifested by the fact that the papers are in English, French, German and Slovak.

The thematic range of the papers is wide and varied and it entails the results of the most recent research of authors from the two university institutions in Ukraine and in Slovakia. Included in the linguistic section are up-to-date papers on culturology, semantics, word-formation, phraseology, grammar, discourse analysis and bilingualism. These themes are investigated in the context of a number of languages and European linguo-cultural communities, above all English, French, German, Modern Greek, Russian, Slovak and Ukrainian. The papers on literature offer new interpretations of British and American prose and drama. The methodology section deals with the theoretical and pragmatic issues concerning teaching writing and the importance of university pedagogy for educational activities. Social behavior in cross-cultural perspective and work stress issues are scrutinized in the section on psychology.

The authors of the papers are university scholars and esteemed specialists in their particular fields. The high quality of the publication is guaranteed by its prominent Scientific Editors, and, of course, above all by its Editors-in-Chief Prof. O. L. Byessonova, DrSc. (Ukraine) and by Prof. N. I. Panasenko, DrSc. (Slovakia) as most distinguished scholars of international acclaim.

The publication submitted for review is a most welcome excellent achievement in international scholarly cooperation in interdisciplinary research within the humanities. It is my great privilege and pleasure to highly recommend it for publication.

A. Böhmerová

НАШІ АВТОРИ

- БАСИРОВ
ШАМІЛЬ РАФАЇЛОВИЧ** доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології Донецького національного університету
- БІЛИНСЬКИЙ
МИХАЙЛО ЕМІЛЬОВИЧ** кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка
- БЕМЕРОВА АДА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри англістики та американістики гуманітарного факультету Університету імені Я. А. Коменського (Братислава, Словачка республіка)
- ВАХОВСЬКА
ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького
- ГІКОВ
ЛЕОНІД ВІКТОРОВИЧ** кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- ДЖАВА
НАДІЯ АРСЕНТІВНА** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету
- ДОМНІЧ
ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного університету
- ДЬОМОВА
НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА** аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка
- ЗОЗУЛЯ
МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА** кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ)
- КРОТЕНКО
ЛІДІЯ БОРИСІВНА** аспірантка кафедри порівняльного мовознавства та перекладу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ)
- НАЙДЬОНОВА
ОЛЕНА СЕРГІЇВНА** викладач кафедри англійської філології Донецького національного університету
- ОГУЙ
ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ** доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСТРОВСЬКА ЮЛІЯ КОНСТЯНТИНІВНА	кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету
ПЕФТІЄВА ОЛЕНА ФЕДОРІВНА	кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету
ПУТІЛІНА ОКСАНА ЛЕОНІДІВНА	кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету
СЕМЕНЮК ІРИНА СЕРГІЇВНА	кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка
СИСОЄВА ЄВГЕНІЯ СЕРГІЇВНА	кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету
СКІДАНОВА КАТЕРИНА ЮРІЇВНА	здобувач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка
СОКІЛ ДАР'Я ОЛЕКСАНДРІВНА	викладач кафедри германської філології Донецького національного університету
ТРОФІМОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- BASYROV SHAMIL** Doctor of Philology, Professor of the Department of Germanic Languages, Donetsk National University
- BILYNSKYI MYKHAILO** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of English Philology, The Ivan Franko National University of Lviv
- BÖHMEROVÁ ADA** Candidate of Philology, Associate Professor of British and American Studies, Faculty of Arts, Comenius University in Bratislava (Bratislava, Slovak Republic)
- VAKHOVSKA OLGA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, B. Khmelnytsky National University, Cherkasy
- GIKOV LEONID** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Science Faculties, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
- DZHAVA NADIYA** Candidate of Pedagogy, Associate Professor of the Department of Romance-Germanic Philology, Rivne State Humanitarian University
- DOMNICH OLGA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Special Purposes, Zaporizhzhya National University
- DIOMOVA NATALIYA** Post-graduate Student of the Grygoryi Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv
- ZOZULIA MARIA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology and Translation, the Institute of Humanities, National Aviation University (Kyiv)
- KROTENKO LIDIYA** Post-graduate Student of the Department of Comparative Linguistics and Translation, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv)
- NAIDIONOVA OLENA** Lecturer of the Department of English Philology, Donetsk National University
- OGUY OLEKSANDR** Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Foreign Languages of Humanities Faculties, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
- OSTROVSKA YULIYA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, Donetsk National University

<i>PEFTIEVA OLENA</i>	Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, Mariupol State University
<i>PUTILINA OKSANA</i>	Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University
<i>SEMENIUK IRYNA</i>	Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, Zhytomyr Ivan Franko State University
<i>SYSOIEVA YEVGENIIA</i>	Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, Donetsk National University
<i>SKIDANOVA KATERYNA</i>	Post-graduate student of the Department of Translation and General Linguistics, Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University
<i>SOKIL DARIA</i>	Lecturer of the Department of Germanic Philology, Donetsk National University
<i>TROFIMOVA OLENA</i>	Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, Donetsk National University

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:**

ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romana: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету тричі на рік.

У журналі публікуються статті, огляди, рецензії й відгуки на книги та дисертаційні дослідження, повідомлення та інформаційні матеріали з усіх аспектів світових мов і літератур, а також прикладної лінгвістики. Запрошуємо надсилати публікації за наступними лінгвістичними напрямками:

- | | |
|----------------------------|---------------------------------|
| 1. Фонетика / фонологія | 11. Антропологічна лінгвістика |
| 2. Морфологія | 12. Соціолінгвістика |
| 3. Синтаксис | 13. Когнітивна лінгвістика |
| 4. Семантика | 14. Психолінгвістика |
| 5. Типологічні дослідження | 15. Ономастика |
| 6. Прагматика | 16. Контрастивна лінгвістика |
| 7. Історична лінгвістика | 17. Мовна варіативність / зміни |
| 8. Стилїстика | 18. Методика викладання |
| 9. Переклад | 19. Інше (будь ласка, уточніть) |
| 10. Вивчення дискурсу | |

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Чітко роздрукований, ретельно вичитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колегії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, лівє – 30, правє – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, **жирним прямим шрифтом** (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті **жирним прямим шрифтом** (розмір 12). У дужках зазначають місто (**жирним прямим шрифтом** (розмір 12)).

Зразок:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецьк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзаца, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзаца, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади

оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd, напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11–15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *coeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:

Донецький національний університет

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

Бессонова Ольга Леонідівна

вул. Університетська, 24

83001 Донецьк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ. ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА. МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ.**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Иностранные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания” издается факультетом иностранных языков Донецкого национального университета три раза в год.

В журнале публикуются статьи, обзорные статьи, рецензии и отзывы на книги и диссертационные исследования, объявления и информационные материалы по всем аспектам мировых языков и литератур, а также прикладной лингвистики. Приглашаем присылать публикации по следующим лингвистическим направлениям:

- | | |
|--------------------------------|--|
| 1. Фонетика / фонология | 11. Антропологическая лингвистика |
| 2. Морфология | 12. Социолингвистика |
| 3. Синтаксис | 13. Когнитивная лингвистика |
| 4. Семантика | 14. Психолингвистика |
| 5. Типологические исследования | 15. Ономастика |
| 6. Прагматика | 16. Контрастивная лингвистика |
| 7. Историческая лингвистика | 17. Языковая вариативность / изменения |
| 8. Стилистика | 18. Методика преподавания |
| 9. Перевод | 19. Другое (пожалуйста, уточните) |
| 10. Изучение дискурса | |

Языки издания – украинский, русский, английский, немецкий, французский, испанский. В предложенных к публикации научных статьях автор должен обосновать актуальность темы, четко сформулировать цель и задачи исследования, привести научную аргументацию, обобщения и выводы, которые представляют интерес своей новизной, научностью и практическим значением.

Требования к оформлению рукописи

1. Объем статьи – 10-12 страниц.

2. Четко распечатанный, тщательно вычитанный и подписанный автором оригинал в одном экземпляре с рецензией доктора или кандидата наук по специальности, заверенной подписью и печатью организации, в которой работает рецензент (для авторов, которые не имеют ученой степени), посылается по адресу, электронная версия статьи – по электронному адресу редакционной коллегии.

Формат страницы – А 4, через 1,5 интервал, размер букв основного текста статьи – 12, шрифт – Times New Roman. Поля страницы зеркальные: верхнее – 20 мм, нижнее – 25, левое – 30, правое – 20 мм. Отступ абзаца составляет 10 мм. Следует четко дифференцировать тире (–) и дефис (-).

Название статьи печатают без абзаца, жирным прямым шрифтом (размер 14).

Инициалы и фамилия автора (авторов) печатаются перед названием статьи жирным прямым шрифтом (размер 12). В скобках указывают город (жирным прямым шрифтом (размер 12)).

Пример:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. После названия статьи печатаются аннотации на трех языках (украинском, русском (3-4 предложения), английском (приблизительно 0,5 стр.), с указанием фамилии и инициалов автора (авторов) и названия статьи (размер 10, курсив, через 1 интервал).

4. Ключевые слова статьи (кроме передовых статей) печатаются курсивом на отдельной строке после аннотаций, перед текстом самой статьи (размер 12, курсив).

5. Названия таблиц печатают нежирным курсивом, отступая от предыдущего текста и самой таблицы. Таблицу в тексте помещают после абзаца, в котором на нее ссылаются, или на следующей странице после ссылки.

6. В Списке литературы (печатається сразу же после текста статьи) каждый источник печатается с абзаца, в алфавитном порядке, нумерується, сначала на украинском или русском языке, в конце – на иностранном). Список литературы следует оформлять согласно стандартам ВАК Украины (см. “Об оформлении библиографического описания в списке источников...”, “Бюллетень ВАК Украины”, № 3, 2008; № 5, 2009 или на сайте http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Ссылки в тексте статьи на источники подаются в квадратных скобках, например: [5; 11–15]; при цитировании указываются страницы, например: [2, с. 5].

8. Примеры в текстах статей печатаются курсивом (без выделения жирным), их перевод в кавычках: *soeur* ‘сердце’, *âme* ‘душа’.

Материалы посылаются по адресу:

Донецкий национальный университет

Факультет иностранных языков

Кафедра английской филологии

Бессонова Ольга Леонидовна

ул. Университетская, 24

83001 Донецк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

LINGUISTIC JOURNAL
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES, WORLD LITERATURE, METHODS OF TEACHING
SUBMISSION INFORMATION

(1) The scholarly journal *Studia Germanica et Romanica: Foreign Languages, World Literature, Methods of Teaching* published three times a year at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Ukraine carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of world languages and literatures as well as applied linguistics. Contributions are invited on the mainstream linguistic studies and secondary subfields of linguistics from the list below:

- | | |
|---------------------------------|---------------------------------|
| 1. Phonetics / Phonology | 12. Sociolinguistics |
| 2. Morphology | 13. Cognitive Linguistics |
| 3. Syntax | 14. Psycholinguistics |
| 4. Semantics | 15. Onomastics |
| 5. Typological Studies | 16. Contrastive Linguistics |
| 6. Pragmatics | 17. Language Variation / Change |
| 7. Historical Linguistics | 18. Language Teaching |
| 8. Stylistics | 19. L1 Language Acquisition |
| 9. Translation | 20. L2 Language Acquisition |
| 10. Discourse Analysis | 21. Other (please specify) |
| 11. Anthropological Linguistics | |

(2) Contributions from all countries are invited. The language of publication may be English, Spanish, German, French, Russian or Ukrainian. No restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted.

(3) Papers for submission should be sent to:

Professor Olga L. Bessonova, Doctor of Philology, Head of English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Universytetska St., 24, 83001 Donetsk, Ukraine; tel. +38 062 345 72 59; tel. / fax +38 062 335 03 98; e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

SUBMISSION GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

(1) Submissions do not normally exceed 10-12 pages (line spacing: 1.5) including abstracts, quotations, tables, graphs, diagrams, figures, references.

(2) Margins: upper and right – 20mm, lower and left – 30mm. The first line of every new paragraph is indented (10mm). Body text: Times New Roman, 12pt.

(3) Authors' initials and surnames typed in bold (size 12pt) in the upper right corner precede the title of an article. Then follow the name of the country and that of the town (city) in brackets (size 12pt). A centred title of the paper is typed in capitals in bold (size 12pt) as in the sample below:

© 2009 G. V. Ivanov
(Russia, Moscow)

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH
POSSESSIVE VERBS**

(4) An abstract in English follows the title of a paper and includes approximately half a page (size 10 pt). It is followed by a set of key words in italics.

(5) Examples of language material (words, phrases, sentences) are typed in italics, e.g. *crown, bedecken, a fair-weather friend*.

(6) Table titles are numbered throughout the paper and typed in italics using extra line spacing to mark them from the text of the paper and the body of the tables.

(7) In-text citations and quotations include the number(s) corresponding to the works in the REFERENCES (a) and – if relevant – page number(s) (b), e.g. a) [5; 11–15]; b) [2, p. 5].

(8) Submissions are supplied with REFERENCES (works referred to in the body of a paper) which immediately follow the text and are arranged in the alphabetical order on separate lines. The heading REFERENCES is in capitals and centred, e.g.

1. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. — Oxford : Oxford University Press, 1989. — 356 p.
2. *Polenz P. von.* Geschichte der deutschen Sprache / Peter von Polenz. — [9. überarb. Aufl.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1978. — 226 S. — (Sammlung Göschen; Bd. 2206).

(9) The author(s) of a submission are requested to provide 50-words contact details including their full names, degree, position, current employment place, telephones and e-mail address. This information should be provided in a separate file.

(10) Contributions are reviewed by at least two experts in the field and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The journal is not responsible for returning papers that have been sent.

(11) Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 9 № 3 (27) 2012

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *О. С. Найдьонова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Н.В. Павлюк, канд. філол.
наук, доц.*

Комп'ютерна верстка *О. О. Гриньова*